

T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE KARŞI KENTLEŞMENİN
İZLERİNİ ARAMAK: KUZEY İSTANBUL
ÖRNEĞİ

Cansu KORKMAZ

DOKTORA TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Mayıs, 2022
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Cansu KORKMAZ tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Karşı Kentleşmenin İzlerini Aramak: Kuzey İstanbul Örneği**” adlı tez çalışması 25/04/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oy birliği** ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Hürriyet Gülsün ÖGDÜL

.....

Danışman

Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR

.....

Üye

Prof. Dr. Osman BALABAN

.....

Üye

Doç. Dr. Özer KARAKAYACI

.....

Üye

Doç. Dr. Fatih EREN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Saadettin Erhan KESEN
Enstitü Müdürü

Bu tez çalışması ÖYP tarafından 2016-ÖYP-067 nolu proje ile desteklenmiştir.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Cansu KORKMAZ

Tarih:

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE KARŞI KENTLEŞMENİN İZLERİNİ ARAMAK: KUZHEY İSTANBUL ÖRNEĞİ

Cansu KORKMAZ

Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR

2022, 241 Sayfa

Jüri

Prof. Dr. Hürriyet Gülsün ÖĞDÜL
Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR
Prof. Dr. Osman BALABAN
Doç. Dr. Özer KARAKAYACI
Doç. Dr. Fatih EREN

İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanan kentleşme süreci 1970’li yılların ikinci yarısında yerini metropoliten şehirden kırsal ya da alt kademe yerleşimlere nüfus hareketliliğini tanımlayan karşı kentleşme sürecine bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan kırsal yönlü nüfus hareketi, İngiltere başta olmak üzere Avrupa ve diğer ülkelerde gözlemlenmiştir. Karşı kentleşme hareketi ülke bölge ya da metropoliten alanın sosyo-ekonomik gelişim düzeyi, mekânsal yapı, idari ve hukuksal altyapı, planlama anlayışı gibi faktörler ile doğrudan ilişki olduğundan, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde süreç ve etkileri farklılaşmaktadır. Bu kapsamda araştırma, neden, süreç ve etkiler bağlamında Türkiye’deki karşı kentleşme deneyiminin Dünya’daki karşı kentleşme deneyiminden nasıl farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Karşı kentleşme tanımlanması zor bir olgu olup, güncel literatür nicel araştırmaların eksikliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle, İstanbul’un kuzey sınırını oluşturan ilçelerde karşı kentleşme odaklarının belirlenmesi amacıyla, uluslararası literatür ve Türkiye veri sistematigi dikkate alınarak karşı kentleşme endeksi oluşturulmuştur. Mahalle düzeyinde karşı kentleşme hareketinin sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutları ile incelendiği endeks araştırmanın nicel boyutunu oluştururken, karşı kentleşme hareketinin nedenleri, karşı kentleşen grubun sosyo-ekonomik yapısı ve karşı kentleşme hareketinin kırsal karakterli yerleşimler üzerine etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan derinlemesine görüşmeler araştırmanın nitel boyutunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda İstanbul’un kuzey sınırını oluşturan 6 ilçede karşı kentleşme endeksi sonuçlarına göre 8 odak mahalle belirlenmiş ve karşı kentleşen grubun yanı sıra, muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, sivil toplum kuruluşu ve dernek gibi paydaşlardan oluşan 82 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu veriler ışığında araştırma gelişmiş ülkelerde karşı kentleşme hareketinin kırsal yaşama uyum sağlamaya hazır nüfusun bireysel kararlar ile yönetildiği, gelir düzeyi yüksek evden çalışan yöneticiler, emekli grup ve çocuklu ailelerin karşı kentleşme potansiyelinin yüksek olduğu gözlemlenirken, Türkiye’nin mozaigini oluşturan İstanbul’da planlama anlayışı, hukuksal altyapının kırsala bakış açısı, kamusal ve özel yatırımların yönlendiriciliği ve inşaat odaklı ekonomik gelişim modeli karşı kentleşme sürecini tetikleyen temel faktörler olduğunu saptamıştır. Dünya örnekleri, İstanbul örneğinde olduğu gibi karşı kentleşmenin kırsalı kentleştiren yapısının aksine kırsal yerleşimlerin rekabet düzeyinin artırılmasında potansiyel olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karşı kentleşme, kırsala dönüş, nüfus hareketliliği, İstanbul.

ABSTRACT

Ph.D. THESIS

SEARCHING FOR TRACES OF COUNTER-URBANIZATION IN TURKEY: THE CASE OF THE NORTH İSTANBUL

Cansu KORKMAZ

**Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of City and Regional Planning**

Advisor: Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR

2022, 241 Pages

Jury

**Prof. Dr. Hürriyet Gülsün ÖĞDÜL
Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR
Prof. Dr. Osman BALABAN
Assoc. Prof. Dr. Özer KARAKAYACI
Assoc. Prof. Dr. Fatih EREN**

The urbanization process, which gained momentum after the Second World War, left its place in the 1970s to the counter-urbanization process, which is defined as population mobility from the metropolitan city to the rural or lower-level settlements. Counter-urbanization, which started in the United States, has been observed in Europe and other countries, especially England. Since the counter-urbanization movement is directly related to factors such as the socio-economic development level of the country, region or metropolitan area, spatial structure, administrative and legal infrastructure, planning system, its processes, and effects differ in developed and developing economies. In this context, the research aims to reveal the differences between the counter-urbanization movement in developed and developing countries in terms of causes, processes, and effects, and to reveal how the counter-urbanization experience in Turkey differs from the counter-urbanization experience in the world. Counter-urbanization is a difficult phenomenon to reveal, and the current literature emphasizes the lack of quantitative research. For this reason, to determine the counter-urbanization centers in the districts forming the northern border of Istanbul, a counter-urbanization index was created by considering the international literature and Turkey data systematically. While the index, which examines the socio-economic and spatial dimensions of the counter-urbanization movement at the neighborhood level, constitutes the quantitative dimension of the research, the in-depth interviews conducted to reveal the causes of the counter-urbanization movement, the socio-economic structure of the counter-urbanized group, and the effects of the counter-urbanization movement on rural settlements constitute the qualitative dimension of the research. In this context, 8 districts were determined according to the results of the counter-urbanization index in the 6 districts that form the northern border of Istanbul, and in-depth interviews were conducted with 82 participants consisting of stakeholders such as real estate offices, non-governmental organizations, and associations, as well as the counter-urbanizing group. In the light of these data, it is observed that the counter-urbanization movement in developed countries is managed by individual decisions, the population ready to adapt to rural life, managers working from home with high income, retired groups, and families with children have a high counter-urbanization potential. The rural perspective of the legal infrastructure, the orientation of public investments, and the construction-oriented economic development model are the main factors triggering the counter-urbanization process. World examples reveal that, contrary to the urbanizing nature of the counter-urbanization, as in the case of Istanbul, rural settlements may have the potential to increase the level of competition.

Keywords: Counter-urbanization, back to rural, population mobility, İstanbul

ÖNSÖZ

Doktora öğrenim sürecim boyunca akademik bilgi birikimini ve deneyimi ile yoluma ışık olan, çalışma disiplini, başarısı ve karakteri ile akademik hayatım boyunca örnek alacağım, birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. H. Filiz ALKAN MEŞHUR'a doktora tezi, akademik çalışmalar ve hayata dair değerli öğretileri için çok teşekkür ederim. Yüksek lisans çalışmalarımın bugüne, bilgisi, tecrübesi ve vizyonu ile akademik çalışmalarına katkı sunan ve yolumun keşişmesinden dolayı şanslı hissettiğim saygıdeğer hocam Prof. Dr. Osman BALABAN'a ve değerli katkıları ile araştırmanın gelişimine yön veren tez izleme komite üyesi Doç.Dr. Özer KARAKAYACI'ya teşekkür ederim. Tez savunma sürecinde tezin gelişimine katkı sunan ve gelecek araştırmalarıma ışık tutan yorumları ile vizyonumu geliştiren saygıdeğer jüri üyesi hocalarım Prof. Dr. Hürriyet ÖĞDÜL ve Doç. Dr. Fatih EREN'e katkıları için sonsuz teşekkürlerimi iletirim.

Karşı kentleşme araştırmalarının önde gelen isimlerinden, Swansea Üniversitesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Dr. Keith Halfacree'ye Galler'de birlikte çalıştığımız üç ay boyunca araştırmamın teorik altyapısını oluşturmamdaki değerli katkıları için çok teşekkür ederim, kavramı anlamam ve yorumlamam da katkısı büyüktür. Birlikte çalışmaktan ve üretmekten keyif aldığım, lisans eğitimimden bugüne desteğini hep hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Seher ÖZKAZANÇ'a sonsuz teşekkürler. Son olarak birlikte olmaktan güç bulduğum değerli meslektaşlarım ve mesai arkadaşlarım Arş.Gör. Vesile ŞİMŞEKOĞLU ve Arş.Gör. Gizem DERİNCİ'ye bu zorlu süreci keyifli hale getirdikleri için çok teşekkür ederim.

Pandemi koşullarında araştırma yapmanın zorluğunu yaşadığım bu dönemde, değerli bilgilerini benimle paylaşan İstanbul mahalle muhtarlarına, gayrimenkul ofislerine ve tüm risklere rağmen derinlemesine görüşme yapmayı kabul eden katılımcılara sonsuz teşekkür ederim. Sizler olmadan bu araştırma gerçekleşmezdi. Ayrıca veri temini konusunda desteği ile araştırmamı kolaylaştıran değerli meslektaşım İlker AKSOY'a teşekkür ederim.

Teşekkürlerin en büyüğü ise şüphesiz hayatımın her döneminde desteğini ve yardımını esirgemeyen, uzun çalışma sürelerimde varlığı ile yanımda olan, kızı olmaktan gurur duyduğum değerli annem Fatime KORKMAZ'a ve beni her zaman izlediğine inandığım, tezimi ithaf ettiğim babam Mehmet KORKMAZ'a sonsuz teşekkür ederim.

Cansu KORKMAZ
KONYA-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ŞEKİL DİZİNİ	x
ÇİZELGE DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Tanımı ve Araştırma Soruları	3
1.2. Araştırmanın Amaç, Kapsam ve Sınırlılıkları	3
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	8
3. KARŞI KENTLEŞME: KURAM, SÜREÇ VE YAKLAŞIMLAR	17
3.1. Kır ve Kent Kavramı Üzerine	17
3.2. Kırın Değişen Yapısı: Kır-Kent İkilemi	20
3.3. Kentsel Büyüme Dinamiklerindeki Değişim ve Nüfus Hareketliliği	23
3.3.1. Kentleşme	24
3.3.2. Banliyöleşme	26
3.3.3. Yeni şehircilik hareketi	27
3.3.4. Kır-kent	27
3.3.5. Kentsel çıkış	28
3.4. Karşı Kentleşme Hareketi Kuramsal Çerçeve	30
3.4.1. Karşı kentleşme kavramı	31
3.4.2. Karşı kentleşme mi, kırsal soylulaştırma mı?	37
3.4.3. İlgili kavramlar: Clean break, spill over, regional shifts, rural idyll	40
3.4.4. Karşı kentleşme alt türleri	42
3.4.5. Karşı kentleşme motivasyonları: İtici ve çekici güçler	45
3.4.6. Dünya’da karşı kentleşme süreci ve kırsal alan üzerine etkileri	50
3.5. Bölüm Değerlendirmesi	62
4. MATERYAL VE YÖNTEM	64
4.1. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Süreci	65
4.1.1. Karşı kentleşme endeksi: Kriterlerin seçimi ve değerlendirme yöntemi	68
4.1.2. Derinlemesine görüşme	72
4.2. Bölüm Değerlendirmesi	74

5. İSTANBUL'DA KARŞI KENTLEŞMENİN İZLERİ: SAHA BULGULARI VE TARTIŞMA	75
5.1. İstanbul'un Küresel ve Bölgesel Konumu	75
5.2. İstanbul'da Karşı Kentleşme Hareketine Yön Veren Türkiye'deki İdari ve Yasal Düzenlemeler	76
5.3. İstanbul'un Planlama Deneyimi: Mega Yatırımlar Etkisinde Nüfus Hareketliliği ve Makroformun Değişimi.....	81
5.4. Bulgular: Kuzey İstanbul'da Karşı Kentleşmenin İzleri.....	94
5.4.1. Karşı kentleşme endeks sonuçları ve örneklem alan seçimi.....	94
5.4.2. Derinlemesine görüşme sonuçları.....	108
5.5. Bölüm Değerlendirmesi	187
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	190
6.1. Kuzey İstanbul'da Karşı Kentleşmeyi Tetikleyen Faktörler	190
6.1.1. Sermaye birikimi ve inşaata dayalı ekonomik büyüme modeli	191
6.1.2. Mekânsal, çevresel ve sosyo-kültürel faktörler	193
6.1.3. Ekonomik faktörler	194
6.2. Karşı Kentleşmenin Kırsal Yerleşimler Üzerindeki Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Etkileri ve Dünya Örnekleri ile Farklılıklar	194
KAYNAKLAR	198
EK-1. Karşı Kentleşme Endeksi: Tanım, Önem, Hesaplama Yöntemi, Metaveri ve Ölçü Birimleri	214
EK-2. Karşı Kentleşme Endeksi Veri Seti	232
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

%	: Yüzde
‰	: Binde
M ³	: Metreküp
KWh	: Kilowatt saat

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BM (UN)	: Birleşmiş Milletler
ÇDP	: Çevre Düzeni Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MARKA	: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
KİPTAŞ	: İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
SES	: Sosyo-ekonomik Statü Grubu
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TR	: Türkiye
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UK	: Birleşik Krallık
WB	: Dünya Bankası
WWF	: Dünya Doğa Koruma Vakfı

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1.1. Kuzey İstanbul çalışma alan sınırı.....	6
Şekil 3.1. AB kırsal kalkınma politikasının yapısı 2007-2013	22
Şekil 3.2. Dünya ve Türkiye’de kentsel nüfus oranları (1960-2019)	24
Şekil 3.3. ABD kentsel mahallelerden kırsala dış göç.....	29
Şekil 3.4. Diferansiyel kentleşme modeli ve kentleşme döngüsü.....	34
Şekil 3.5. Göç- yerleşim büyüklüğü ilişkisi 1950-1980	34
Şekil 3.6. Karşı kentleşme ve kırsal soylulaştırma üzerine farklı bakış açıları	38
Şekil 3.7. Kırsal idil paradoksu.....	42
Şekil 3.8. Amerika kentsel nüfusun ortalama büyüme hızı (1800-1990)	51
Şekil 3.9. Amerika’da iç göç (1970-1978) (Milyon)	51
Şekil 3.10. Milton Keynes master planı.....	55
Şekil 3.11. Milton Keynes kentsel arazi durumu.....	56
Şekil 3.12. Berkshire’den bir görünüm.....	57
Şekil 3.13. Karşı kentleşme göç akış şeması	58
Şekil 5.1. Türkiye kent ve kır nüfusları (2007-2020)	78
Şekil 5.2. Kır-kır ikilemine neden olan süreçler	80
Şekil 5.3. İstanbul’da ekolojik öneme sahip alanlar	85
Şekil 5.4. İstanbul kent makroformunun mega projeler ile ilişkisi.....	87
Şekil 5.5. İstanbul nüfus ve nüfus artış hızı değişimi (1950-2021)	88
Şekil 5.6. İstanbul ilçelere göre nüfus artış oranları	89
Şekil 5.7. İstanbul’da nüfus hareketliliğinin mega projeler ile ilişkisi	91
Şekil 5.8. Kanal İstanbul projesi.....	92
Şekil 5.9. İstanbul arazi el değiştirme sürecinin mega projeler ile ilişkisi	93
Şekil 5.10. Çatalca ilçesi nüfus artış oranları.....	95
Şekil 5.11. Arnavutköy ilçesi nüfus artış oranları	96
Şekil 5.12. Eyüp ilçesi nüfus artış oranları	96
Şekil 5.13. Sarıyer ilçesi nüfus artış oranları	97
Şekil 5.14. Beykoz ilçesi nüfus artış oranları	97
Şekil 5.15. Şile ilçesi nüfus artış oranları	98
Şekil 5.16. Mahallelerin karşı kentleşme performansları	108
Şekil 5.17. Göktürk’ün konumu ve çevresel bağlantılar	110
Şekil 5.18. Göktürk’ün ticaret ve konut alanlarından görünüm	111
Şekil 5.19. Kemer Country Projesi vaziyet planı, 2022.....	113
Şekil 5.20. Göktürk arazi kullanım durumu (2022).....	114
Şekil 5.21. Göktürk mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	115
Şekil 5.22. Göktürk/Eyüp nüfus artış oranları % (2000-2021).....	116
Şekil 5.23. Göktürk 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	117
Şekil 5.24. Zekeriyaköy ’ün konumu ve çevresel bağlantılar.....	118
Şekil 5.25. Zekeriyaköy 1/5000 ölçekli nazım imar planı	120
Şekil 5.26. Zekeriyaköy konut tipolojileri	121
Şekil 5.27. Zekeriyaköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	122
Şekil 5.28. Zekeriyaköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021).....	122
Şekil 5.29. Zekeriyaköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	124
Şekil 5.30. Uskumruköy’ün konumu ve çevresel bağlantılar	125
Şekil 5.31. Uskumruköy köy yerleşim alanı.....	126
Şekil 5.32. Uskumruköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	127
Şekil 5.33. Uskumruköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021)	127
Şekil 5.34. Uskumruköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	129
Şekil 5.35. Kumköy’ün konumu ve çevresel bağlantılar.....	130

Şekil 5.36. Kumköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	132
Şekil 5.37. Kumköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021).....	132
Şekil 5.38. Kumköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	134
Şekil 5.39. Demirciköy'ün konumu ve çevresel bağlantılar.....	135
Şekil 5.40. Demirciköy Kuzey Marmara Otoyolu bağlantısı ve konut dokusu.....	136
Şekil 5.41. Demirciköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	137
Şekil 5.42. Demirciköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021).....	137
Şekil 5.43. Demirciköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	139
Şekil 5.44. Hadımköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi % (2000-2021).....	142
Şekil 5.45. Hadımköy/ Arnavutköy nüfus artış oranları % (2000-2021).....	142
Şekil 5.46. Hadımköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	144
Şekil 5.47. Riva'nın konumu ve çevresel bağlantılar	145
Şekil 5.48. Riva'nın doğal yapısı.....	146
Şekil 5.49. Düşler Vadisi Konut Projesi inşaat alanı.....	147
Şekil 5.50. Riva'dan görünüm	148
Şekil 5.51. Riva 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu.....	150
Şekil 5.52. Riva mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)	151
Şekil 5.53. Riva/ Beykoz nüfus artış oranları (2000-2021)	151
Şekil 5.54. Çavuş'un konumu ve çevresel bağlantılar.....	152
Şekil 5.55. 1/100.000 ölçekli İstanbul çevre düzeni planı	153
Şekil 5.56. Çavuş mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021).....	154
Şekil 5.57. Çavuş/Şile nüfus artış oranları % (2008-2020)	154
Şekil 5.58. Çavuş 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu	155
Şekil 5.59. İstanbul'da karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı	182

ÇİZELGE DİZİNİ

Çizelge 1.1. Tez akış şeması	7
Çizelge 3.1. Kırsal kavramı üzerine uluslararası literatürdeki farklı yaklaşımlar	18
Çizelge 3.2. Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki yaygın olarak kabul gören farklılıklar .	19
Çizelge 3.3. Yeni bölgecilik paradigması ve kırsalın değişen yapısı	21
Çizelge 3.4. Kır-kent yerleşimlerin özellikleri	28
Çizelge 3.5. 1970’li yıllarda karşı kentleşme göçünü ortaya çıkaran temel etmenler	35
Çizelge 3.6. Ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte nüfusun dağılımının incelenmesi.....	37
Çizelge 3.7. Yerel düzeyde karşı kentleşme alt türlerinin belirlenmesi	43
Çizelge 3.8. Karşı kentleşmeye neden olan faktörler	49
Çizelge 3.9. İngiltere’de 13 yerleşim kademesinde göç oranları (1998-2001).....	58
Çizelge 3.10. İngiltere’de bölgeler arası net göç oranları (1990-1991	59
Çizelge 4.1. Karşı kentleşme araştırmalarında kullanılan istatistiksel yöntemler	64
Çizelge 4.2. Araştırmanın yöntem şeması	67
Çizelge 4.3. Karşı kentleşme endeksi: değişkenler, hesaplama yöntemi ve referanslar.	69
Çizelge 4.4. Mahalle ölçeğinde karşı kentleşme performans ölçütleri.....	71
Çizelge 4.5. Mahallelerin karşı kentleşme performans değerlendirmesi.....	71
Çizelge 4.6. Derinlemesine görüşme tekniğini kullanan çalışmalar	73
Çizelge 5.1. İstanbul ilçelere göre nüfus artış oranı ve yoğunluk.....	90
Çizelge 5.2. Arnavutköy ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi.....	99
Çizelge 5.3. Eyüp ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi	100
Çizelge 5.4. Sarıyer ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi	101
Çizelge 5.5. Beykoz ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi.....	102
Çizelge 5.6. Beykoz ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi (devamı)	103
Çizelge 5.7. Şile ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi.....	104
Çizelge 5.8. Şile ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi (devamı)	105
Çizelge 5.9. Şile ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi (devamı)	106
Çizelge 5.10. Şile ilçesi karşı kentleşme performans değerlendirmesi (devamı)	107
Çizelge 5.11. Derinlemesine görüşme yapılan mahalleler ve görüşme sayıları	109
Çizelge 5.13. Göktürk ve çevresi imar planları	113
Çizelge 5.14. Göktürk’ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	116
Çizelge 5.15. Zekeriyaköy ve çevresi imar planları	121
Çizelge 5.16. Zekeriyaköy’ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	123
Çizelge 5.17. Uskumruköy ve çevresi imar planları.....	128
Çizelge 5.18. Uskumruköy’ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	128
Çizelge 5.19. Kumköy ve çevresi imar planları.....	132
Çizelge 5.20. Kumköy’ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	133
Çizelge 5.21. Demirciköy’ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	138
Çizelge 5.22. Hadımköy ve çevresi imar planları.....	141
Çizelge 5.23. Riva (Çayağzı) ve çevresi imar planları	149
Çizelge 5.24. Riva’nın gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar.....	149
Çizelge 5.25. Çavuş ve çevresi imar planları.....	153
Çizelge 5.26. Çavuş’un gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar	155
Çizelge 5.27. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	156
Çizelge 5.28. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	162
Çizelge 5.29. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	166
Çizelge 5.30. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	169
Çizelge 5.31. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	171
Çizelge 5.32. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	174
Çizelge 5.33. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	176

Çizelge 5.34. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları	178
Çizelge 5.35. Mahallelere göre karşı kentleşme motivasyonu ve sosyal profil.....	180
Çizelge 5.36. Alt odakların karşı kentleşme profili	188
Çizelge 6.1.Dünya örnekleri ve Türkiye’deki karşı kentleşme sürecindeki farklılıklar	196

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrası küresel olarak kentsel alanlarda nüfus hızla artmaya başlamış, 1950'de dünya nüfusunun yüzde 30'u kentte iken bu oran 2019 yılında %55'e kadar yükselmiştir (Dünya Bankası, 2019). 1950'li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelere görece daha düşük olmakla birlikte, tüm ülkeler hızlı kentleşme sürecine girmiştir (Birleşmiş Milletler, 2018). Farklı coğrafi bölgelerin kentleşme düzeyleri farklı sosyo-ekonomik ve mekânsal yapıya sahip olmaları nedeniyle farklılaşmakla birlikte 1970'li yıllara kadar yerleşim büyüklüğü ve nüfus artışı arasında pozitif bir ilişki olduğu, kentleşmenin baskın eğilim olduğu, orta ve küçük ölçekli yerleşmeler ile kırsal alanların nüfus kaybettiği araştırmacılar tarafından kabul görmüştür (Beale, 1975; Mitchell, 2004; Johnson ve ark., 2005; Johnson ve Lichter, 2019). 1950- 1970 yılları arasındaki hızlı kentleşme oranı, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren düşüşe geçmiş, Avrupa, Amerika ve Asya'daki birçok kırsal yerleşim ve küçük ölçekli kentler nüfus kazanmaya başlamıştır. Kentleşme hızının düşüşü ve kırsal yerleşimlerin nüfus kazanması karşı kentleşme olgusunu araştırmaların odağına taşımıştır. Gelişmişlik düzeyi, ekonomik yapı, yasal ve idari yapılanma, toplumsal ve kültürel yaşam ile planlama kararlarından doğrudan etkilenen bu süreç ülkelerde farklı dönem ve biçimlerde meydana gelmiştir. Günümüzde kentleşme nüfus hareketliliğinde halen baskın olmakla birlikte, bölgesel düzeyde karşı kentleşmenin izlerini görmek mümkündür. Gelişmiş dünya ülkelerinde teknolojik ve ekonomik gelişmeleri takiben ortaya çıkan kırsal rönesans, kıra dönüş veya karşı kentleşme en genel tanımıyla kent sakinlerinin kırsal bölgelere yerleşmesiyle ilgili bir sosyal olguyu ifade etmekte birlikte (Berry, 1980), Bileşmiş Milletler (2018)'in kırsal bölgelerin orta ve üst sınıf sakinleri tarafından sömürgeleştirilmesini konu edinen "World Urbanization Prospects" adlı raporunda kırsal alanlardaki nüfus artışının gelişmiş ülkelerde 2020 yılı itibariyle en yüksek seviyesine ulaşarak düşüşe geçeceğini öngörmektedir. Birleşmiş Milletler (2018) gelişmiş ülkelerde 2050 yılına kadar her üç kişiden ikisinin kentlerde yaşamaya devam edeceğini ortaya koysa da gelişmiş ülkelerin 1980'li yıllarda yoğun olarak yaşadığı kıra dönüş sürecini, gelişmekte olan ülkeler neoliberal politikaların kentleri dönüştürmeye başladığı 2000'li yıllardan itibaren yoğun şekilde yaşamaktadır. Buna ek olarak güncel araştırmalar, 2019 yılında dünya gündemine giren salgın hastalıklara bağlı kısıtlamalar, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kırsal yerleşimlerde internet altyapısının tele çalışmaya imkân vermesi, kentsel alandan nüfusun kopuşunu

hızlandırıldığını, başta ABD olmak üzere nüfusun kentten kırsal yerleşimlere taşınma eğilimini güçlendirdiğini, banliyö ve kırsal yerleşimlerdeki düşük yoğunluklu konut bölgelerine kısa ve uzun vadeli taleplerin artacağını iddia etmektedir (Cooke, 2020).

Karşı kentleşme hareketinin ekonomik gelişmişliğin bir sonucu olmadığını ortaya koyan araştırmalar olsa da (Gkartzios, 2013; Gkartzios ve ark., 2017; Gkartzios ve Scott, 2015) temelde gelişmiş ekonomi ile ilişkilendirilmiştir. Gelişmiş ülkelerde karşı kentleşme süreci kırsalda yaşamaya hazır nüfusun bireysel kararı ile gerçekleşirken, Türkiye’de karşı kentleşme süreci neoliberal politikalar ekseninde geliştirilen mekânsal yapılanma, inşaat odaklı gelişim modeli, yasal ve yönetsel yapıdaki değişim, plan kararları, özetle kamu ve özel sektör yatırım kararları ile yönetilmektedir. Türkiye’de kırsala kentsel hükümler getiren yasal düzenlemeler, kırsalın sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümünde etkin rol oynamaktadır.

Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişmiş ve nüfus bakımından da hızla büyümeye devam eden metropoliten kenti İstanbul karşı kentleşme hareketinin de önemli odaklarından birisidir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde yerleşim alanları doğu-batı ekseninde ve Boğaziçi ve güney sahilleri boyunca lineer gelişen İstanbul’un gelişimi, nüfusun hızla artışı, mekânsal kısıtlılıklar, plan kararları, neoliberal politikalar ekseninde geliştirilen büyük ölçekli kentsel projeler ile Karadeniz’e kıyı oluşturan, ekolojik ve biyolojik çeşitlilik bakımından zengin önemli havza, sulak alan, tabiat parkı, baraj, kumul ve endemik türlerin yaşam alanı olan kuzey yerleşimlere yönlendirilmiştir. 1990’lı yıllar ile İstanbul merkezinden çepere ve kırsal yerleşimlere nüfus hareketliliği başlamışsa da rekreatif ve ikinci konut olmanın ötesine geçmemiştir. İki kıtayı birbirine bağlayan boğaz köprüleri ve bağlantı yolları, toplu ulaşım altyapısının güçlendirilmesi, 1999 Depremi ile nüfusun düşük yoğunluklu ve az katlı yapılaşmaya ilgisinin artması, kent merkezinde sosyal yapının değişimi, çeperde mega projelerin inşası İstanbul’un karşı kentleşme sürecini yaşamasında temel neden olmuştur.

En genel ifade ile kentten kıra ya da alt kademe yerleşimlere göçü ya da hareketliliği tanımlayan karşı kentleşme kavramı, İstanbul gibi kent ve kır sınırlarının belirsizleştiği mega kentlerde ortaya koyulması zor bir süreçtir. Türkiye’de kırsal odaklı araştırmalar genellikle kırsal kalkınma, kırsal yoksulluk, kırsal soylulaştırma, kırsalın dönüşümü ve sürdürülebilir kırsal planlama gibi konuları kapsamaktadır. Literatür incelendiğinde karşı kentleşme hareketini Türkiye kentleri üzerinde tanımlayan, süreci tetikleyen faktörleri ortaya koyan ve karşı kentleşme hareketinin kırsal alanlar üzerindeki etkilerini araştıran ve kırsal alanlar için karşı kentleşmenin nasıl avantaja

dönüşebileceğini Dünya örnekleri üzerinden tartışan araştırmalara rastlanmamış olup, bu kapsamda tez literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

1.1. Problem Tanımı ve Araştırma Soruları

İstanbul’da karşı kentleşme odaklarının belirleneceği, bu nüfus hareketliliğinin nedenleri ve kırsal yerleşimler üzerindeki sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarının tartışılacağı bu araştırmanın odaklandığı temel problem “1970’li yıllarda gelişmiş ülkelerde gözlemlenmeye başlayan kıra dönüş sürecinin Türkiye’de henüz kapsamlı bir araştırma konusu olarak alınmaması, potansiyel karşı kentleşme odaklarının objektif verilere dayanarak belirlenmesine yönelik kriterlerin belirlenmemiş olması, kır kent sınırının belirsizleştiği metropoliten kentlerde kırsal yerleşimler üzerinde yapılaşma baskısı oluşturan karşı kentleşme hareketinin, kırsal yerleşimleri kentleştirerek kırsal yaşam ve üretim biçimine zarar vermesi, üstelik bu durumun plan kararları, idari ve hukuki yapılanma ve yatırım kararları ile desteklenmesidir”. Ancak karşı kentleşme gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kırsal yerleşimler için avantaja dönüştürülebilir. Bu ancak, karşı kentleşme odaklarının doğru belirlenmesi, karşı kentleşen nüfusun sosyo-ekonomik yapısının ve beklentilerinin ortaya koyulması, hukuki ve idari yapılanmada kırsalı korumaya yönelik politikaların benimsenmesi ile mümkündür. Bu kapsamda araştırma problemlerini kapsayıcı araştırma soruları:

- **Soru 1:** Ülke, bölge ve kent ölçeğinde farklılaşan karşı kentleşme süreci metropoliten kent ölçeğinde objektif verilere dayanılarak nasıl ölçülür?
- **Soru 2:** İstanbul’daki karşı kentleşme deneyimi Dünya’daki ana akım karşı kentleşme deneyiminden neden, sonuç ve süreç bağlamında nasıl farklılaşmaktadır?

1.2. Araştırmanın Amaç, Kapsam ve Sınırlılıkları

Karşı kentleşme Dünya’da 1970’li yıllardan itibaren önemli bir araştırma konusu haline gelirken, Türkiye aksine kentleşmenin en parlak çağını yaşamış, kırsal alandan kentlere göç artmış, kır boşalırken, artan nüfus yoğunluğunu taşıyamayan kentler sosyo-ekonomik ve mekânsal birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Dünya’da kırsal yerleşmelerin yeniden nüfus kazanması ve bu sürecin olası etkileri tartışılırken,

Türkiye’de kentleşme ve kentlileşme kavramları araştırmaların odağında yer almıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde kentleşme halen baskın nüfus hareketi olmakla birlikte, Dünya örneklerinden farklılaşsa da lokal düzeyde karşı kentleşmenin izlerini görmek mümkündür. Neoliberal politikaların ekonomi, planlama ve kent mekânı üzerinde etkisini hissettirdiği 2000’li yıllarda küresel ekonomi odaklarından İstanbul yasal düzenlemeler, büyük ölçekli kentsel proje ve yatırımlar, plan kararları ve değişen sosyal yapısı ile karşı kentleşme sürecine giren metropollerden biridir.

Karşı kentleşme süreci ülkenin, bölgenin ya da metropoliten alanın sosyo-ekonomik yapısı, idari ve yasal düzenleme, örgütlenme biçimine göre değişiklik göstermektedir. İstanbul ölçeğinde karşı kentleşme odaklarının nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile belirlenmesi, karşı kentleşmeyi tetikleyen unsurların ortaya koyulması ve bu nüfus hareketliliğinin kırsal yerleşimler üzerindeki etkilerinin tespit edilerek, İstanbul’daki karşı kentleşme deneyiminin Dünya’daki hâkim karşı kentleşme deneyiminden süreç, neden ve sonuç bağlamında nasıl farklılaştığını ortaya koymak tezin amacını oluşturmaktadır.

Türkiye’de sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişmişlik düzeyi yüksek, önemli Dünya kentlerinden biri olan İstanbul metropoliten alanın nicel ve nitel araştırmalar ile karşı kentleşme hikayesinin ortaya koyulması ve ekonomik üretim modeli ve sosyal ağlar bakımından önemli bir potansiyel olan kırsal yerleşimlerin karşı kentleşme süreci karşısında dirençliliğinin arttırılması, karşı kentleşmenin olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesi ve kırsal yerleşimlerin ekonomik kalkınmasında avantaj olarak kullanılması için öneri ve politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda,

- Planlama eliyle yürütülen kentsel ve bölgesel yatırımların nüfus hareketliliği üzerindeki etkisinin ortaya koyulması amacıyla mekânsal kararlar ve göç arasındaki ilişki incelenmiştir.
- Karşı kentleşme odaklarının tespitinde kullanılacak nicel ölçütler belirlenmiştir.
- Karşı kentleşme hareketinin arkasındaki kentsel ve kırsal itici-çekici güçler araştırılmıştır.
- Karşı kentleşme hareketine konu olan nüfusun sosyo-ekonomik profilin yerleşimlere göre dağılımı ortaya koyulmuştur.
- Karşı kentleşme hareketinin kırsal alan üzerinde yaratacağı fırsat ve tehditler ortaya koyulmuştur.

- Gelişmiş Dünya metropolleri ve İstanbul'daki karşı kentleşme sürecinin benzerlik ve farklılıkları tartışılmıştır.

Karşı kentleşme en genel ifade ile kentsel alandan alt kademe merkeze ya da kırsal yerleşimlere nüfus hareketliliğini tanımlamaktadır. Türkiye'deki idari yapılanma ve yasal düzenlemelerde kırsal kavramı yer almamakla birlikte, belde, kasaba ve köy kırsal yerleşimler olarak ifade edilmektedir. Düşük yoğunluklu, tarımsal ekonominin hâkim olduğu, doğal koşullar ve geleneklere bağlı yaşam modelinin benimsendiği bu yerleşimler, 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile büyükşehir belediye sınırları içinde mahalle statüsü kazanarak kentsel yükümlülükler edinmiştir. Bu nedenle kır kent sınırlarının belirsizleştiği, kırsal yerleşimlerin kentsel statü kazandığı, sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak da dönüşümünü büyük ölçüde tamamlayan İstanbul'da karşı kentleşme sürecini "*kentten kırsala dönüş*" olarak basite indirgemek oldukça güçtür.

Tez kapsamında kırsal alan kavramı ile belirtilen yerleşimler karşı kentleşme süreci öncesi kırsal karakterli, çoğunlukla da köy ve belde statüsünde olan yerleşimlerdir. Diğer bir deyişle, karşı kentleşme endeksi sonucunda odak kabul edilen yerleşmeler karşı kentleşme sürecini büyük oranda tamamlamış, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarını gözlemleyebildiğimiz, yasal olarak mahalle statüsünde olan kentleşmiş yerleşimlerdir. İstanbul metropoliten alanda yerleşimlerin kentleşme süreçlerini tetikleyen çok boyutlu, kompleks bir yapı bulunmakla birlikte, araştırma karşı kentleşme hareketinin mekânsal yapılanma sürecinde etkinliğini test etmekte ve bu süreci diğer sosyo-ekonomik, idari ve mekânsal kararlar ile ilişkilendirerek açıklamayı hedeflemektedir.

Küresel ve ulusal ölçekli önemli bir metropol olan İstanbul'un kuzey yerleşimleri sosyo-kültürel, ekonomik ve mekânsal boyutlarıyla kırsal karaktere sahip alanlar olup, yasal düzenlemeler, planlama kararları ve mega ölçekli yatırımlar nüfusu kuzeye yönlendirerek karşı kentleşme hareketliliğini tetiklemiştir. Bu nedenle, İstanbul'un kuzey sınırını oluşturan Çatalca, Arnavutköy, Eyüp Sultan, Sarıyer, Beykoz ve Şile ilçelerindeki kırsal karakterli mahalleler araştırma kapsamında ele alınmıştır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Kuzey İstanbul çalışma alan sınırı (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

Araştırma altı bölümden oluşmakta olup, kaynak araştırmasının yapıldığı ikinci bölümün ardından üçüncü bölümde karşı kentleşmenin kuramsal altyapısı araştırılmıştır. Bu kapsamda, kentleşmeden karşı kentleşmeye geçiş sürecinde kentsel büyüme dinamiklerindeki değişim incelenmiş, karşı kentleşmenin ortaya çıkışı, süreci tetikleyen faktörler, karşı kentleşmenin alt türleri, Dünya’da karşı kentleşme süreci ve kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur. Kuramsal araştırmanın ardından dördüncü bölümde araştırmanın yöntem ve veri toplama süreci detaylı şekilde açıklanarak beşinci bölümde saha araştırmasının bulguları tartışılmıştır. Literatüre referansla sonuç bölümünde Kuzey İstanbul’da karşı kentleşmeyi tetikleyen faktörler, karşı kentleşme sürecinin kırsal yerleşimler üzerindeki sosyo-ekonomik ve mekânsal etkileri, Kuzey İstanbul karşı kentleşme deneyiminin Dünya’daki karşı kentleşme deneyimlerinden hangi yönlerden farklılaştığı tartışılmıştır (Çizelge 1.1).

Bir ülke, bölge ya da yerleşimde karşı kentleşmenin varlığını ortaya koymak nicel yöntemlerin yanı sıra sosyal araştırmaları da içermektedir. Karşı kentleşme hareketine konu olan nüfusa erişim zorluğu, mahalle ölçeğinde veri üretiminin kısıtlı olması, İstanbul metropoliten alan içinde seçilen odaklara erişim zorluğu, pandemi nedeniyle kişi ve kurumların derinlemesine görüşme taleplerini reddi İstanbul örneğinde karşı kentleşme hareketliliğini

Çizelge 1.1.Tez akış şeması (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır).

TEZ AKIŞ ŞEMASI				
1. Bölüm	Araştırmanın Konusu			
	Problemin Tanımlanması			
	Araştırma Sorularının Belirlenmesi			
	Amaç ve Kapsam			
	Sınırlılıklar			
	Araştırma Yönteminin Belirlenmesi			
2. Bölüm	ULUSLARARASI LİTERATÜRDE KARŞI KENTLEŞME KONUSUNDA ÖN PLANA ÇIKAN KAYNAKLARIN ARAŞTIRILMASI VE ARAŞTIRMA ÖZETLERİ			
3. Bölüm	KARŞI KENTLEŞME HAREKETİ: KAVRAM, SÜREÇ VE YAKLAŞIMLAR			
	Kır ve Kent Kavramları	Kırın Değişen Yapısı: Kır-Kent İkilemi	Kentsel Büyüme Dinamiklerindeki Değişim ve Nüfus Hareketliliği	Karşı Kentleşme Hareketi Kuramsal Çerçeve
4. Bölüm	MATERYAL VE YÖNTEM			
	Karşı Kentleşme Endeksi / Derinlemesine Görüşme			
5. Bölüm	KUZEY İSTANBUL'DA KARŞI KENTLEŞME HAREKETİNİN İZLERİ			
	Çalışma Alanının Konumu	İstanbul'da Karşı Kentleşme Hareketine Yön Veren Türkiye'deki İdari ve Yasal Düzenlemeler		İstanbul'un Planlama Deneyimi: Mega Yatırımlar Etkisinde Nüfus Hareketliliği ve Makroformun Değişimi
	Bulgular	Nicel Araştırmalar		Nitel Araştırmalar
		Örneklem Alan Seçimi: Karşı Kentleşme İndeksi ile Detayda İncelenecek Yerleşimlerin (Karşı Kentleşme Odakları) Tespiti		Derinlemesine Görüşme (Göktürk Mah.,Zekeriyaköy Mah.,Uskumruköy Mah.,Kumköy Mah. Demirciköy Mah.,Hadımköy Mah. Riva Mah.,Çavuş Mah.)
		Veri Kaynakları: (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlçe Belediyeleri, TÜİK, Plan ve Raporlar Resmi Kurum Web Sayfaları, Makale ve Tezler vb.)		Mahalle Muhtarlıkları (Gayrimenkul Değerleme Ofisleri, Mahalle Örgütleri ve Kooperatifler, Karşı Kentleşen Nüfus)
5. Bölüm	SONUÇ VE TARTIŞMA: İSTANBUL METROPOLİTEN ALANIN KARŞI KENTLEŞME HİKAYESİ			
	İstanbul'da Karşı Kentleşmeyi Tetikleyen Faktörlerin Tartışılması	Karşı Kentleşmenin Kırsal Yerleşimler Üzerindeki Etkisinin Tartışılması ve Dünya Örnekleri ile Farklılıklar		Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Bu bölümde, çalışma konusuyla ilgili önemli araştırmalar kronolojiye göre sunulmuştur:

McCarthy ve Morrison (1977) “The Changing Demographic and Economic Structure of Nonmetropolitan Areas in the United States” adlı makalelerinde kırsal ve metropol olmayan ilçelerde yaşanan net göçün karmaşık bir demografik eğilimin başlangıcı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca emeklilik ve rekreatif faaliyetlerin bu göç için itici güç oluşturduğuna vurgu yapmaktadır.

Gordon (1979) “Deconcentration without a ‘Clean Break’” adlı makalesinde ABD’deki metropoliten alandan tersine göçün, büyükşehir sınırının dışına taşan kentleşmeden fazlası olabileceğini söylemek için “clean break” hipotezinin daha fazla incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Berry (1980) “Urbanization and Counterurbanization in the United States” adlı makalesinde ilk kez Amerika’da metropoliten alandan kırsal alana nüfus hareketliliğini karşı kentleşme (Counterurbanization) kavramı ile açıklayarak, karşı kentleşme çalışmalarına yön vermiştir. Makale değişen yerleşim sistemlerini incelerken, kırsal alandan kentsel alana nüfus hareketliliği olan kentleşme olgusunun yerini nüfusun daha az yoğunluklu ve homojen grupların bir arada yer seçtiği kırsal ya da küçük kentsel alanlara yerleşme sürecine bıraktığını ifade etmektedir.

Fielding (1982) “Counterurbanisation in Western Europe” adlı makalesinde Batı Avrupa’daki karşı kentleşme eğilimini kavramsal ve deneysel boyutları ile ele almakta ve karşı kentleşme modelleri üzerinde durmaktadır. 1950-1980 yılları arasında göç eğilimleri üzerine bir inceleme yürüten araştırma kentleşmenin bu ülkelerde baskın gücünün ortadan kalktığını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, nüfus eğilimindeki değişimin nedenlerini tespit etmek amacıyla mevcut teorileri incelemiş ancak bu teorilerin karşı kentleşmeyi açıklamak için tatmin edici bir temel oluşturmadığı kanısına varmış, araştırmanın son bölümünde karşı kentleşme konusunda alternatif modellere odaklanmıştır.

Dean ve ark., (1984) “Counterurbanization and the Characteristics of Persons Migrating to West Cornwall” adlı makalelerinde makro ölçekli yapılan çalışmalarda ortaya koyulan kırsalın nüfus kazanması ile sonuçlanan nüfusun yeniden dağılım sürecinin tam olarak anlaşılması için göçmen bilgilerinin gerekliliğini savunmaktadır. İngiltere, West Cornwall’da 7 alt bölgede anket çalışması ile göçmenler Cornwall ile

geçmiş bağlantılarına göre alt gruplara ayrılırken, göçmen profili ile çalışma alanı arasında ilişki olduğunu ortaya koyulmaktadır. Yazarlar, karşı kentleşme sürecini doğru ortaya koymak için göç verilerini kapsayan makro yaklaşımların yanı sıra, yerel eğilimler ve insan deneyimi ile ilişkilendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Fuguitt (1985) “The Nonmetropolitan Population Turnaround” adlı makalesinde 1970- 1980 arasında ABD’de metropol olmayan alanların büyümesine yönelik yeni eğilimi anlamak amacıyla konuyla ilgili literatürü gözden geçirmektedir. Makale, metropoliten olmayan yerleşimlerdeki istihdam, göç akışı, yerleşim tercihleri ve göç kararı verme konusundaki araştırmaları içermektedir.

Coombes ve ark., (1989) “Counterurbanization in Britain and Italy: A Comparative Critique of The Concept, Causation and Evidence” adlı makalelerinde sanayileşme sonucu artan kentleşme hareketinin sosyo-ekonomik yapıdaki radikal değişim ile tersine dönmesiyle kırsalın yeniden nüfus kazandığı karşı kentleşme göçünü İngiltere ve İtalya örneklerini karşılaştırmalı ele alarak ortaya koymaktadır. Bu kapsamda araştırma karşı kentleşmeye yönelik kavramsal çerçevenin özetlenmesinin ardından, karşı kentleşmeye neden olan etmenleri, analitik ölçüm yöntemleri ve ulusal ya da bölgesel bir yerleşmede karşı kentleşme göçü olduğunu ispat edecek faktörler üzerinde durmaktadır.

Champion (1989) “Counterurbanization in Britain” adlı makalesinde İngiltere’de 1970’li yıllara kadar baskın güç olan kentleşme eğiliminin tersine dönmesindeki süreci, nedenleri, etkileri ve karşı kentleşme hareketliliğine ilişkin ispatları ortaya koymaktadır. Karşı kentleşmeyi kentsel hiyerarşide nüfusun yeniden dağılımı olarak tanımlayan bu çalışma, karşı kentleşme ilk kez 1970’li yılların sonunda kavramsallaştırılsa da 1960’lı yıllardan itibaren kentten kopuşlar başladığını, 1970’li yılların başında en yüksek seviyeye ulaştığını vurgulamaktadır. Buna ek olarak yerleşim hiyerarşisinde nüfusun yeniden dağılım sürecinin doğrudan tek bir nedeni olan basit bir olgu olmadığını savunarak, İngiltere’de karşı kentleşmenin test edilmesine yönelik modelleri incelemektedir.

Bolton ve Chalkley (1990) “The Rural Population Turnround: a Case-Study of North Devon” adlı makalelerinde İngiltere’de baskın nüfus hareketliliği olan kırdan kente göçü tersine çevirerek kırdaki nüfus artışının nedenlerini araştırmaktadır. İngiltere Kuzey Devon’da hanelerle gerçekleştirilen mülakatlar sonucu, göçmenlerin yaşam tarzı, kişisel ve çevresel faktörler nedeniyle eski ikamet ettiği bölgeyi terk ettiğini, ancak Kuzey Devon’u tercih etme nedenlerinin ekonomik temellere dayandığını ortaya

koymaktadır. Yazarlar, sürecin yere özgülüğü ve karmaşıklığı nedeniyle karşı kentleşme göçünün tek bir teori ile açıklanmasının zorlaştığını vurgulamaktadır.

Champion (1992) “Urban and Regional Demographic Trends in the Developed World” adlı makalesinde 1960’lı yıllardan itibaren nüfus artış ve azalış oranlarını incelemekte ve kentsel ve bölgesel demografik eğilimler üzerine bir araştırma yürütmektedir. Buna ek olarak, makale nüfusun kentsel ve bölgesel dağılımı ile ilgili literatürü özellikle kentleşme ve karşı kentleşme ekseninde ele alarak nüfus değişikliğinin nedenlerini ve etkilerini incelemenin önemine vurgu yapmaktadır.

Halfacree (1994) “The Importance of ‘the Rural’ in the Constitution of Counterurbanization: Evidence from England in the 1980s” adlı makalesinde nüfusun kırsala dönüşünün araştırılmasında göç sürecinin göçmen perspektifi üzerinden incelenmesi gerektiğini, karşı kentleşme deneyiminin farklı sosyo-kültürel ve mekansal yapıya sahip yerleşimlerde farklılaşacağını vurgulamaktadır. İngiltere kırsalına göç eden göçmenlerin göç nedenleri, sosyo-kültürel özelliklerinin anket yöntemi ile araştırıldığı bu çalışmada, İngiltere’nin kuzeybatısındaki Lancaster ve güneybatısındaki Devon örneklem alan olarak incelenmiştir.

Halliday ve Coombes (1995) “In Search of Counterurbanisation: Some Evidence from Devon on the Relationship between Patterns of Migration and Motivation” adlı makalelerinde literatürde fikir birliğine varılamamış karşı kentleşme kavramı üzerine yapısal öneriler sunarak üç alternatif kavram önermektedir. Önerdiği üç kavramı test etmek, nüfus hareketliliğinin yapısını ve nedenlerini değerlendirmek için Devon’da anket çalışması yürütülmüş, sosyo-ekonomik özelliklerin nüfus hareketliliğinde etkin olduğunu ortaya koymuştur.

Kontuly (1998) “Contrasting the Counterurbanisation Experience in European Nations” adlı makalesinde 1960, 1970, 1980 ve 1990’lı yıllarda Avrupa’da farklı kuramcılar tarafından yürütülen karşı kentleşme araştırmaları üzerine karşılaştırmalı kavramsal bir tartışma sunmaktadır. Yazar, karşı kentleşme konusu ile ilgili literatüründeki farklı dönemlere ait açıklamaları sıralamakta, karşı kentleşmenin Avrupa ülkelerindeki farklı nedenlerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymakta ve bu olgunun dünyada bir ya da iki temel teori ile açıklanıp açıklanamayacağını tartışmaktadır. Makale, Avrupa’daki karşı kentleşme hareketindeki en temel gücün ekonomik yapısal faktörler olduğunu, teknolojik yenilik ve çevresel faktörler gibi nedenlerin daha az etkili olduğunu altını çizmektedir.

Fielding (1998) “Counterurbanization and Social Class” adlı makalesinde karşı kentleşme ve sosyal sınıflar arası ilişkiler bağlamında literatürü yeniden incelemiş, metropol olmayan alanlarda karşı kentleşmenin sosyal sınıf sonuçlarını değerlendirmiştir. Güney İngiltere'nin metropoliten olmayan bölgelerinde karşı göçün sadece emekliler tarafından değil, işgücü piyasasında aktif çalışanlar tarafından da gerçekleştirildiğini ortaya koymuş, yürüttüğü araştırmada emek sınıfının göçmen profilini akademisyenler, yöneticiler ve küçük burjuvazi gibi orta-üst gelir grubuna mensup bireyler olduğu sonucuna varmıştır.

Champion (1998) “Studing Counterurbanisation and Rural Population Turnaround” adlı makalesinde kırsal göç çalışmalarını yürütenlere katkı sunmak amacıyla karşı kentleşme üzerine kavramsal bir araştırma ortaya koyarak, İngiltere'deki karşı kentleşme sürecini göç verileri üzerinden açıklamaktadır.

Gorton ve ark. (1998) “Counterurbanization, Fragmentation and the Paradox of the Rural Idyll” adlı makalelerinde karşı kentleşme motivasyonlarından olan kırsal idilin bir paradoks olduğunu ortaya koymaktadır. Kırsal idil mitinin içinde yer alan komüniter ve bireyci değerler arasındaki gerilim nedeniyle gerçekte yaşanması imkânsız bir ideal olduğunu savunmaktadır. İrlanda kırsalında yapılan araştırmanın sonuçları gösteriyor ki kırsallık, geniş aile ağları ve topluluk duygusu ile ilişkilendirilmekte, kentin yoğunluğundan kaçan, kırsalın doğal çekiciliğini önceliklendiren, birey odaklı göçmenler için kırsalın bireysel özerkliği tehdit ettiği, kırsal idil arzu edilse de komün yaşamın reddedildiği ortaya çıkmaktadır.

Allen ve Mooney (1998) “Migration into Rural Communities: Questioning The Language of Counterurbanisation” adlı araştırmalarının temelinde karşı kentleşmenin etkilerine yönelik terminolojiye odaklanmıştır. Kavramsal tartışmalara giren birçok araştırma yerine, makale İskoçya kırsalına gerçekleşen karşı göç hareketinin sonuçlarını ortaya koyarken, karşı kentleşme araştırmalarında kırsal yaşayanlarla doğrudan temas kurulan mikro ölçekli yaklaşımın önemine vurgu yapmaktadır.

Stockdale ve ark., 2000, “The Repopulation of Rural Scotland: Opportunity and Threat” adlı makalelerinde İskoçya kırsal bölgesindeki nüfus artışının demografik ve ekonomik sonuçlarını hanehalkı anketi ve nitel veriler üzerinden incelemiştir. Ulusal ve küresel gelişmelere ek olarak göçün kırsalın yeniden yapılandırılmasında önemli bir fırsat yaratacağı ifade edilen makalede kırsala göçün kırsal kalkınma politikalarının odağında yer alması gerektiğini vurgulanmaktadır.

Mitchell (2004) “Making Sense of Counterurbanization” adlı makalesinde 1970’li yılların ortasından itibaren literatürde sıklıkla yer verilen karşı kentleşme hareketliliğini göç hareketi ve yerleşim sistemlerindeki değişim olarak ele alan araştırmaları inceleyerek, karşı kentleşme kavramını derinlemesine ele alan üç yeni kavram önermiştir; counterurban, counterurbanizing ve counterurbanization. Buna ek olarak, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte nüfusun dağılımının incelenmesindeki metodolojiyi ve karşı kentleşme alt türlerini tartışmaktadır.

Domina (2006) “What Clean Break? Education and Nonmetropolitan Migration Patterns, 1989–2004” adlı makalesinde 1970’lerin kırsal rönesans eğiliminin 1990’ların sonunda yeniden tersine döndüğünü savunurken, nüfusun sosyo-ekonomik yapısını incelediği Nüfus Anketi ile yüksek eğitilmiş ve orta-üst gelir grubu nüfusun metropoliten alan dışına göçlere liderlik ettiğini ortaya koymaktadır.

Halfacree (2008) “To Revitalise Counterurbanization Research? Recognising an International and Fuller Picture” adlı makalesinde karşı kentleşme araştırmalarını yeniden canlandırmayı hedeflemektedir. Makale, karşı kentleşmenin araştırmalarının odağında yer alan kırsalın pastoral çekici unsur oluşturduğunu savunan yaklaşımın, karşı kentleşmenin uluslararası göç boyutu düşünüldüğünde dar ve mikro bir bakış açısı olduğunu savunmaktadır. Karşı kentleşme araştırmalarında bir tanımı ortaya koymak yerine, kırsalın yeniden yapılandırılmasında önemli bir süreç olduğuna ve karşı kentleşmenin artan önemine dikkat çekmektedir.

Sant ve Simons (2008) “The Conceptual Basis of Counterurbanisation: Critique and Development” adlı makalesinde karşı kentleşme kavramı ile ilgili sorun alanlarını tartışmakta, karşı kentleşmenin kendi başına bir araştırma konusu olmaktan ziyade bölgesel yeniden yapılandırmanın bir unsuru olarak ele alan alternatif yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu sonucuna varmaktadır.

Phillips (2010) “Counterurbanization and Rural Gentrification: an Exploration of the Terms” adlı makalesinde karşı kentleşme ve kırsal soylulaştırma kavramları arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemekte ve dört farklı durum ortaya koymaktadır. İlk olarak bu kavramların uyumlu bir şekilde yakın anlam taşıdığını, ikincisi karşı kentleşmenin kırsal soylulaştırma kavramına göre daha geniş kapsamı olduğunu, üçüncüsü karşı kırsal soylulaştırmanın karşı kentleşmede kavramsallaştırmasında yer almayan siyasi ve eleştirel boyutu olduğunu, dördüncüsü ise her iki kavram da birçok ortak sorunu paylaştığı ve ikisinin de kaotik kavramlar olduğu görüşüdür. Araştırmada

karşı kentleşmenin ve kırsal soylulaştırmanın içerdiği farklı ilişkilere ve bunun iki kavramın farklı karakterini nasıl açıklayabileceğine dikkat çekilmektedir.

Burchardt (2012) “Historicizing counterurbanization: In-migration and the reconstruction of rural space in Berkshire (UK), 1901-51” adlı makalesinde Güney İngiltere’nin bazı bölgelerinde karşı kentleşme hareketliliğinin genel olarak kabul edilen 1970’li yıllardan çok daha önce başladığını iddia etmekte, bu varsayımını Londra’nın güneybatısında yer alan Berkshire yerleşimi üzerinden istatistiksel verilere dayanarak ortaya koymaktadır.

Halfacree (2012) “Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities” adlı makalesinde karşı kentleşme göç hareketliliğinin gitgide ikincil konut yörüngesine çekilen yarı heterolokal bir olguya çekilse de terminolojik olarak karşı kentleşmenin ikincil konut sahipliliğinden daha kapsayıcı, kırsal alan ve kırsal alan tüketicilerini de kucaklayan son derece heterodoks bir kavram olduğuna vurgu yapmaktadır. Makale, 'kırsallığın' karşı şehirleşmeye, ikinci ev tüketimine ve hareketlilik çağındaki diğer kimlik ifadelerine yönelik sürdürülen merkeziliğini yineleyerek sonlanmaktadır.

Mitchell ve Madden (2014) “Re-thinking Commercial Counterurbanization: Evidence From Rural Nova Scotia, Canada” adlı makalelerinde demografik değişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ifade eden ticari karşı kentleşme kavramına odaklanmaktadır. Kanada kırsalı olan St. Peter ve Nova Scotia’nın örneklem alan olarak incelendiği makalede anket ve analiz yöntemleri ile yerleşimlerin ticari karşı kentleşme potansiyeli incelenmiş, kavramın kırsal ekonomik değişimin itici güçlerini anlamakla ilgilenen akademisyenlerin daha fazla araştırmasını önermiştir.

Gkartzios ve ark. (2017) “Emerging Geographies of Mobility: The Role of Regional Towns in Greece's ‘Counterurbanisation Story’” adlı makalelerinde devam eden mali kriz bağlamında Yunanistan’daki iki kasabada geçmiş ve gelecekteki nüfus hareketlilik modellerini araştırmaktadır. Anket yöntemi ile gelecekteki hareket kararlarında yerleşim türü, aile bağları, kültürel fırsatlar, istihdam türünün ne denli etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Sarker ve ark. (2018) “Determinants and Pattern of Urbanization and Counter-Urbanization: The Case of South Asia” adlı araştırmalarında gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve karşı kentleşme göçünün belirleyicileri, eğilimini ve durumunu Güney Asya örneklem alanı üzerinden incelemektedir. Güney Asya’da karşı kentleşme sürecinin arazi kullanım modeli ve emlak piyasası üzerinde etkili olduğunu vurgulayan

yazarlar, halen baskın olan hızlı kentleşmenin doğru yönetilmesinin sürdürülebilir kalkınma için önemli olduğunu belirtirken, karşı kentleşme göçünü bunun için fırsat olarak nitelendirmektedir.

Mitchell (2019) “The Patterns and Places of Counterurbanization: A ‘Macro’ Perspective From Newfoundland and Labrador, Canada” adlı makalesinde karşı kentleşme konusunda Kanada’da yürütülen mikro ölçekli araştırmalar yerine, karşı kentleşme sürecinin genel hatlarını çizmek üzere makro yaklaşımla 2016 nüfus sayımından nüfus, göç ve işgücü verileri analiz edilerek Kanada eyaletlerinde merkezileşme mi yoksa karşı kentleşme hareketinin mi baskın olduğu; ayrıca bu eğilime hangi iş kollarının katkıda bulunduğu belirlenmesi hedeflenmiştir.

Sandow ve Lundholm (2019) “Which families move out from metropolitan areas? Counter-urban migration and professions in Sweden” adlı makalelerinde karşı kentleşmeye konu olan nüfusun sosyo-ekonomik yapıları üzerine bir araştırma ortaya koymakta olup, İsviçre’de metropoliten alandan ayrılarak kırsal bölgelere yerleşen nüfusun hangi meslek gruplarında yoğunlaştığı araştırılmıştır.

Li ve ark. (2019) “Why Some Rural Areas Decline While Some Others Not: An Overview of Rural Evolution in The World” adlı makalelerinde bazı kırsal bölgelerde sanayileşme süreci ile başlayan nüfus azalışı devam ederken, nüfus artışı yaşayan ve hatta gelişme gösteren kırsal alanların bunu nasıl başardığını araştırmaktadır. Araştırma odağına şehir bölgelerine yakın orta kırsal bölgeler ve uzak kırsallar alınmış olup, yeterli nüfus yoğunluğuna sahipse orta kırsalların ekonomilerini geliştirmek için metropoliten alanın pazar ve bilgi ağını kullanma potansiyeline sahip olduğu, metropoliten alanın ekonomik hinterlandının dışında kalan uzak kırsal alanların ise böyle bir şansının olmadığı ortaya koyulmuştur. Araştırma, sürdürülebilir kırsal kalkınma için potansiyel kentsel talebe cevap verebilecek yeni ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi, bu faaliyetleri destekleyen yerel girişimcilik ve yeni faaliyetlerde girişimciliği, kredi, işgücü, insan sermayesi, dış pazarlar ve öğrenme ve inovasyon için dışsal bilgi birikimine destek olan sosyal sermayenin öneminin altını çizmektedir.

Mitchell ve Bryant (2020) “Counterurbanization” adlı makalelerinde karşı kentleşme kavramını, karşı kentleşmeye neden olan motivasyonları, demografik, işlevsel ve mekânsal etkilerini ortaya koyduğu kavramsal bir tartışma yürütmektedir.

Anastasiou ve Duquenne (2020) “Determinants and Spatial Patterns of Counterurbanization in Times of Crisis: Evidence from Greece” adlı makalelerinde Yunanistan’da nüfusu kent merkezinden kırsala çeken faktörleri ve göç eden nüfusun

beklentisini hazırladığı gösterge seti üzerinden değerlendirmektedir. Araştırmanın sonunda sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal eşitsizliklerin iç göç akışında etkin olduğunu tespit edilmiştir.

Karsten (2020) “Counterurbanisation: Why Settled Families Move Out of The City Again” adlı makalesinde Amsterdam’da banliyölerde artan aile profiline dikkat çekerken, özellikle önceden göçten kaçan yerleşik ve çocuklu ailelerin yer değiştirme nedenleri üzerine bir araştırma yapmaktadır. Araştırma sonuçları, ekonomik kaygı ve ebeveynlerin çocuklarını iyi bir ortamda yetiştirme isteğinin göç hareketini tetiklediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, araştırma karşı kentleşme göçünün ekonomik sınıf odaklı olmadığını yüksek ve çift gelirli ailelerin de göç ettiğini ortaya koymaktadır. Araştırma şehirlerin homojen ve çöküntü bölgesi haline gelmesinin nasıl önleneceğine dair bir tartışma ile sona ermektedir.

Halfacree (2020a) “Rural Populations” adlı makalesinde kırsal alan kavramını nüfus ve göç olgusu üzerinden ele almaktadır. Kırsal nüfusun sosyal olarak çeşitliliğine vurgu yapan Halfacree, kırsalın zaman içinde dönüşüme uğradığını belirtmektedir. Özellikle daha iyi günlük yaşam arayan gruplar, şehirlerden kırsala göç gerçekleştirmektedir. Makalede son dönemde araştırmacıların, karşı kentleşme hareketinin sonucu olarak kırsal kesimde yaşayan insanların yerleşik kültürel kalıplarındaki değişime odaklandığını belirtmektedir.

Yuan ve ark. (2021) “A Quantitative Assessment of Spatial Patterns of Socio-Demographic Change in Coastal Maine: One Process or Many?” başlıklı makalelerinde kıyı bölgelerindeki sosyo-ekonomik ve demografik değişimin nedenlerini incelemekte, artan nüfus hareketliğini kırsal soylulaştırma ile de yakından ilgili olan ve yüksek eğitilmiş, nitelikli ve varlıklı nüfus tarafından yönlendirilen bir kavram olan karşı kentleşme hareketi ile ilişkilendirmektedir.

Wu ve ark. (2022) “What constrains impoverished rural regions: A case study of Henan Province in central China” adlı makalelerinde kırsalın nüfus kaybetmesi ve bağlı olarak kırsal yoksulluk sorunu tartışırken, karşı kentleşmenin kırsal kalkınmayı destekleyen sürecinin altını çizmektedir. Karşı kentleşmeyi gelişmişlik ile ilişkilendirerek az gelişmiş bölgelerin gelişmiş ülke örneklerindeki sermaye akışı ve kentsel seçkinlerin sosyo-ekonomik ve mekânsal deneyimleri ile aynı olamayacağını savunmaktadır.

Özetle karşı kentleşme 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren kavramsallaşan ve 1980’li yıllarda popülerlik kazanan bir kavram olmakla birlikte erken dönem araştırmaları metropoliten alandan kırsal yönlü nüfus hareketliliğinin kavramsal altyapısını oluşturmaya odaklanmıştır. En genel ifade ile nüfusun kırsalda yoğunlaşma süreci olan karşı kentleşme, 1990’lı yıllarda sosyo-ekonomik ve mekânsal yönleri ile incelenen bir araştırma konusu haline gelmiş, ülkelerin yönetsel, ekonomik, sosyo-kültürel ve mekânsal yapılanma sürecine göre farklılaştığından dil birliğine varılamamıştır. Güncel tartışmalar karşı kentleşmenin tespitine yönelik metodolojik araştırmalar sunarken, nicel araştırma yöntemlerinin önemini vurgulamaktadır. Karşı kentleşme kavramı literatürde her ne kadar 1980’li yıllarda sıklıkla vurgulansa da son yıllarda yeniden gündeme gelen araştırma konularından biridir.

3. KARŞI KENTLEŞME: KURAM, SÜREÇ VE YAKLAŞIMLAR

Karşı kentleşme kavramı üzerine kuram, süreç ve yaklaşımların tartışılacağı bu bölümde ilk olarak karşı kentleşmenin en genel tanımı olan “kentten kırsala ve alt kademe yerleşimlere nüfus hareketliliği” tanımından yola çıkarak kent ve kır kavramı ve değişen küresel yapıda kırsal değişimi ile kır ve kent sınırlarının iç içe geçtiği ve oluşan kır-kent ikilemi ile karşı kentleşmenin artık bu genel ifade ile tanımlanamayacağı savunulmuştur. 1950’li yıllarda kentleşme ile başlayan süreç 1970’li yılların sonuna gelindiğinde lokal düzeyde de olsa tersine dönmüş ve kırsal yeniden nüfus kazanmaya başlamıştır. Bu bölümün üçüncü alt başlığı olan kentsel büyüme dinamiklerindeki değişim ve nüfus hareketliliği kentleşmeden karşı kentleşmeye giden süreçteki dönüşümü açıklamaktadır. Kır, kent ve nüfus hareketliliği üzerine kuramsal altyapı oluşturulduktan sonra dördüncü bölüm karşı kentleşme hareketliliğinin tanımları, ilgili kavramlar, itici ve çekici güçleri, Dünya’da karşı kentleşme süreci ve kırsal yerleşimler üzerine etkilerini ortaya koymaktadır.

3.1. Kır ve Kent Kavramı Üzerine

Kent tarih boyunca farklı biçimlerde gelişmeler göstermiş, farklı dönem ve konumlarda farklı tanımlanmıştır. Emile Durkeim kenti sosyal olgu, dayanışma ve iş bölümü ile açıklarken, kentleşmeyi bireyler arası etkileşim ve ilişkiyi ortaya koyan manevi yoğunluk ile ilişkilendirmektedir. Marx kenti kentsel sınıf farkının keskinleştiği toplumsal model olarak tanımlarken, Chicago okulu kenti yoğun nüfus, heterojen yapı, tarım dışı ekonomik faaliyetler ile açıklamaktadır (Carls, 2021). Mumford (1938) kentsel yaşamı uygarlık, kenti de toplumun kültürünün yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlamaktadır.

Sosyo-ekonomik, mekânsal, kültürel ve demografik özellikleri ile tanımlanan kırsal alan kavramı üzerine de literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kırsalın somut olarak tanımlanması, kırsalın sürdürülebilirliği ve etkin planlanmasında önemlidir (Nelson ve ark., 2021). Kent ve kır kavramı ülkelere ve göre dönemlerde farklı tanımlanmakla birlikte, bu tanımlar temelde demografik, sosyal ve ekonomik temellere dayalı göstergelere dayandırılmaktadır. Kırsal alanı tanımlamada kullanılan en yaygın ölçütler, idari yapılanma, nüfus, ekonomik yapı, kültürel yapı ve metropoliten alana uzaklıktır (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Kırsal kavramı üzerine uluslararası literatürdeki farklı yaklaşımlar (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır).

Bağlam	Literatür
İstatistiksel	Cloke, 1977; Harper, 1987; Waldorf, 2006; Woods, 2009
İdari Yapılanma	Stevens, 1946
Yapılı Çevre	Denham, 1984; Halfacree, 1994
Kimlik	Halfacree, 2006
Sosyal Yapı	Harper, 1987; Mormont, 1987
Tarım	Wirth, 1938; Newby, 1979; Urry, 1995; Lamprianids, 2018
Nüfus Büyüklüğü ve Yoğunluk	Clout, 1984; OECD, 2006

Wirth (1938) şehirciliği, dinamik, istikrarsız, tabakalaşma bakımından hareketli bir yapı olarak nitelendirirken, kırsal yerleşimler istikrar, bütünleşme, katı tabakalaşma (homojen sosyal yapı) ile karakterize edilmiş, bu ayrım kentsel ve kent dışı toplumları birbirinden ayırmak amacıyla kullanılmıştır. Cloke (1977) İngiltere ve Galler için hazırladığı kırsallık indeksinde kırsalı nüfus yoğunluğu, istihdam durumu, göç, arazi kullanımı, barınma koşulları ve uzaklık değişkenleri üzerinden tanımlarken, yerleşimlerin kırsal ya da kentsel olma eğilimlerini ortaya koyacak temel göstergeleri oluşturmuş, araştırma bu yönüyle sürekli ve nicel bir kırsallık ölçümü için uygulanabilir metodoloji ortaya koyması açısından kırsal araştırmalarına yön veren çalışmalar arasına girmiştir. Dická ve ark. (2019) da benzer şekilde kırsal alanları metropoliten alandan uzaklıkları ile tanımlayan kriterler tanımlamıştır. Kırsalı ekonomik temelleri tarıma dayanan sosyal sınıf olarak tanımlayan araştırmacıların yanı sıra (Newby, 1979) kırsalın sosyo-kültürel yapısına vurgu yaparak, kırsallığın toplumsal bir yaşam biçimi olduğunu savunan araştırmalar da bulunmaktadır (Mormont, 1979). Clout (1984) kırsalı düşük nüfus yoğunluğu, gelişmemiş hizmetler ve altyapı, sıkı sosyal iletişim ağları, kimlik ve yerellik, ortalamanın altında imalat ve ofis tabanlı istihdam, tarım arazileri ve ormancılığın hâkim olduğu peyzaj özellikleri ile tanımlarken, kırsal yerleşimlerin sosyo-ekonomik ve çevresel bakımdan dönüşüm geçirdiğini vurgulamaktadır. Harper (1987) İngiltere’de savaş sonrası dönemde kırsalın hinterlandına göçü konu edinen araştırmasında, kümelenme analizi ile kırsalı küçük tarımsal yerleşim, şehirleşmiş banliyö köyleri ve ikisi arasındaki geçiş bölgeleri olmak üzere üç ana gruba ayırmakta ve yerleşimlerin tanımlanmasında sosyo-ekonomik özelliklere ve yaşam tarzlarına atıfta bulunmaktadır. Hugo (1976) kırsal alanı ekonomisi tarım ve tarımsal istihdama dayanan, eğitim seviyesi görece düşük, hizmetlere erişim düzeyi sınırlı, göç verme eğilimi yüksek, değişime dirençli homojen toplumsal yapılar olarak tanımlanmaktadır (Çizelge 3.2.).

Çizelge 3.2. Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki yaygın olarak kabul gören farklılıklar (Hugo, 1987).

Boyut	Kent	Kır
Ekonomi	İkincil ve Üçüncül Sektörler	Tarım, birincil endüstri ve onu destekleyen faaliyetler
Mesleki Yapı	İmalat, İnşaat ve Hizmetler	Tarım ve birincil sektörler
Eğitim Düzeyi	Ulusal ortalamanın üstünde	Ulusal ortalamanın altında
Hizmetlere Erişim	Yüksek	Düşük
Bilgiye Erişim	Yüksek	Düşük
Nüfus	Düşük doğum ve ölüm oranı	Yüksek doğum ve ölüm oranı
Politika	Liberal, temsil düzeyi yüksek	Muhafazakâr temsil düzeyi düşük
Etnik Köken	Çeşitli	Homojen
Göç Düzeyi	Yüksek ve iç göç yönlü	Düşük, dış göç yönlü

Hoggart (1988) kırsal alan profilinin temelini taşıyan ekonomik ve sosyal davranışa yönelik tanımlamaları kırsalın rekabetçi, tekel piyasa ve devlet gibi faktörleri sürecin dışında bırakması yönünden eleştirmektedir. Urry (1995) kırsalı tarımsal üretim odaklı yerel ekonomiye sahip, nüfus yoğunluğu düşük ve toplumsal ilişkilerin tarımsal üretim çerçevesinde şekillendiği yerleşimler olarak tanımlayarak ekonomiye vurgu yaparken, Halfacree (2006) arazi kullanım deseni ve nüfus dışında kırsalın en baskın karakterinin toplumsal kimlik olduğunu savunmaktadır.

Nüfus yoğunluğunu temel alan OECD kriterlerine göre kırsal alanlar üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlar; nüfus yoğunluğu 150 kişi/ km² olan ilçelerin oranı %100 olan alanlar tamamen kırsal alanlar, nüfus yoğunluğu 150 kişi/ km² olan ilçelerin oranı %50- %99,9 arasında olan alanlar yakın kırsal alanlar ve nüfus yoğunluğu 150 kişi/ km² olan ilçelerin oranı %15- %49,9 arasında olan alanlar orta düzey kırsal alanlar olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2006).

Son dönemde araştırmacılar kırsalın sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerine vurgu yapan niteliksel tanımları sınırlı görüş sağladığı gerekçesi ile eleştirmekte, yerine nicel, ölçülebilir ve gözlemlenebilir tanımların araştırmacılar ve politika yapıcılar için daha anlamlı olduğu vurgulanmaktadır (Cloke, 1994; Waldorf, 2006; Woods, 2009; Nelson ve ark., 2021). Kırsal yaşam toplumsal refah, sürdürülebilirlik, hizmetlere erişim gibi kısıtlılıklara sahiptir. Kenti önceleyen modern yaşam kırsalın sorunlarını derinleştirirken, kırsal yerleşimler dünya çapında nüfus kaybetmiştir. Son yıllarda, kırsal ve kentsel sınırlarının bulanıklaştığı, kır-kent ikilemi yaşandığı göz önüne alındığında kırsal alanların doğru tanımlanması daha da önem kazanmaktadır.

3.2. Kırın Değişen Yapısı: Kır-Kent İkilemi

Tarihsel süreç içinde tarımsal üretimde uzmanlaşma, doğal peyzaj, sosyal dayanışma ağı gibi anlamlar yüklense de günümüzde kırsal alanı tarımsal ekonomi ile yönetilen kent dışı alanlar olarak tanımlamak kırsalın yapısını ortaya koymada yetersizdir (Lamprianids, 2018).

1990'lı yıllarda küresel ekonomiye bağlı tarım politikalarının ve teknolojiye dayalı tarımsal inovasyon ile tarımsal üretimin niteliği ve üretim modellerinin değişimi, kırsalda tarım dışı faaliyetlerin ve kentsel yatırımların yer seçmesi, kentsel nüfusun yaşam tarzı ve beklentilerinin değişimi kırsalın niteliği ve fonksiyonlarını dönüştürmüştür. Kırsaldaki bu dönüşüm tüketime dayalı yeni ekonomilerin kırdaki homojen şekilde yayılmasına neden olurken, kırsala yeni roller atamıştır (Ögdül, 2009). Bu durum kırsal alanların boşalması, kırsal ekonomilerin geliştirilmesi ve kırsal nüfusun kırdaki tutulması yönünde olumlu bulunsa da kırsalda toplumsal refah, sürdürülebilirlik, hizmetlere erişim, sosyal adalet ve eşitlik konularında sorunların derinleşmesine neden olmuştur (Nelson ve ark., 2021). Bölgesel rekabet gücünde kırsalı pasif, tarım odaklı, kent merkezinden uzak, kısıtlı kamusal hizmetlere erişimi olan ve kentsel odaklı büyüme sürecinin alıcıları olarak tanımlayan 1990 öncesi yaklaşımın aksine (Brown ve ark., 1997), Ortiz-Guerrero (2013) kırsal alanı kültürel ve politik etkileşimin gerçekleştiği, yerel ve kültürel kodların paylaşıldığı, ekonomik sistemi aktive eden unsurların yer aldığı, kentsel hizmetleri de içinde barındıran kompleks yapılar olarak tanımlamıştır. Küresel kentleşme paradigmalarının değişimi ve kentleşme baskısı ile nüfus kaybeden kırsal yerleşimler, yeni politikalarla sosyo-ekonomik ve mekânsal yeniden yapılanma sürecine girerek bölgesel ekonominin odağı haline getirilmiştir. Kırsalda yenilikçi üretim modelini benimseyen, sosyal gömülü değerleri kırsalın gelişimi için potansiyele çeviren ve sosyo-kültürel altyapının gelişmesini öngören yeni bölgeci yaklaşım kırsala yeni roller biçmektedir (Karakayacı, 2018).

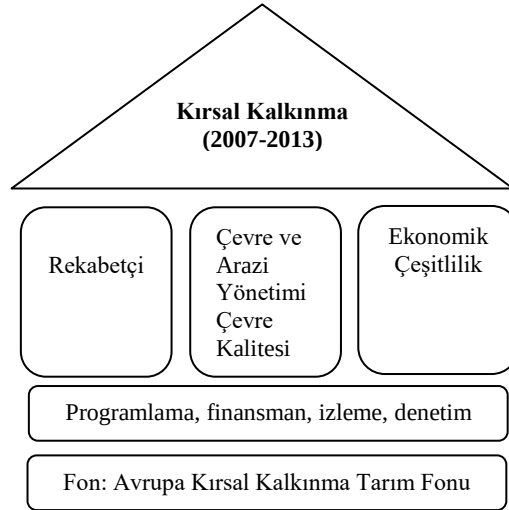
Kent ve kırsal nüfus, uzaklık ve örgütlenme biçimi üzerinden tanımlayan klasik yaklaşımların aksine bölgelerin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutta içsel yapısına odaklanan yeni bölgeci yaklaşım, kırsal yerleşimleri, inovasyon, bölgesel rekabet, bilgi yoğun ekonomi, yönetişim, kimlik, katılım ve demokrasi ve yerel ekonomi gibi kavramlar üzerinden tanımlamaktadır (MacLeod, 2001; Jones, 2020). Yeni bölgeselcilik sosyal sermaye ve yerel kaynakları harekete geçirerek içsel büyümeyi hedeflerken, kalkınmanın katılımcı bir yaklaşımla, mikro ölçekte ve yerelin

dinamikleri ile gelişimini savunmaktadır (Bulmuş ve Polat, 2020). Yeni bölgecilik anlayışı kırsal alanlar üzerindeki klasik bakış açısını da değiştirmiştir. Bölgesel ekonomik kalkınmanın önemli aktörlerinden olan kırsal alanlar küresel akımların etkisiyle yeni üretim örgütlenmesinin öznesi konumuna gelirken, uzmanlaşma kapasitesi düşük ve tarım odaklı ekonominin hâkim olduğu yerleşimler olarak tanımlanan kırsal alanlar, yere özgü sosyo-ekonomik ve kültürel dinamikleri ile bölgesel gelişmenin önemli unsuru haline gelmiştir (Karakayacı, 2018). Yeni kapitalist düzen kırsalda bilgi, teknoloji ve üretim kapasitesinin entegre edilerek, kırsaldaki örtük ve kodlanmış bilginin üretim sürecine dahil edildiği yenilikçi bir yaklaşımı öngörmektedir (Jones, 2020). Kırsal bölgedeki ekonomik çeşitlilik, çok aktörlü bir yönetim sürecini zorunlu kılmakta, kırsal alanı yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte bölgesel kalkınmanın odağı haline getirmekte, bölgesel kalkınma sürecinde kırsala yüklenen anlam kırsalın tanımını ve önemini değiştirmiştir. Yeni bölgecilik anlayışına göre kırsal tanımı değişmiş, kırsal alan bölgenin örtük bilgisi ve sosyal sermayesini üretim modeli ile entegre ederek tarımda yenilikçi bir bakış izleyen, tarım sektörünün güçlendiği ve katma değerinin arttığı, rekabet edebilen, bölgesel kalkınma süresince önemi daha da artan, katılımcı, yönetim değil yönetişimi savunan bir yapıya dönüşmüştür (Ward ve Brown, 2009) (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3.Yeni bölgecilik paradigması ve kırsalın değişen yapısı (Ward ve Brown, 2009).

	Geleneksel Kırsal	Yeni Bölgeci Paradigma
Amaç	Tarımsal işgücü ve gelir	Sosyal sermaye ve örtük bilgi gibi yerel değerlerin kullanımı, kırsal alanın rekabet gücünün artırılması
Hedef Sektör	Tarım	Bilişim, iletişim, tarımsal sanayi, kırsal turizm gibi kırsalda ekonomik çeşitlilik
Araç	Teşvikler	Yatırımlar
Paydaşlar	Ulusal idari yapı ve çiftçiler	Her düzeyde yönetim paydaşları (uluslararası, ulusal ve yerel kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, dernekler, özel sektör vb.)

European Commission (2013), bu yeni yaklaşıma paralel olarak kırsal alanı rekabet, yerel değerler, kırsal ekonomiye yönelik yeni sektörler, yatırımlar ve kamusal-özel organizasyonlar kavramları üzerinden açıklamakta, kırsalın her zaman düşüşle tanımlanamayacağını vurgulamaktadır. Bu kapsamda raporda kırsalın tarım ve ormancılık rekabet gücünün artırılması, çevresel ve kırsal yerleşimlerin iyileştirilmesi, kırsal yerleşimlerde yaşam kalitesinin artırılması ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinin teşvik edilmesi hedeflenmiştir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1. AB kırsal kalkınma politikasının yapısı 2007-2013 (European Commission, 2013).

Ekonomik büyüme oranlarının genellikle gerisinde kalan kırsal alanlar, küresel sosyo-ekonomik değişimler ile dönüşüme uğramıştır. Kırsal alanlar teşviklere bağımlı gelişen tarım odakları olmaktan çıkmış, beşerî ve ekonomik gömülü değerlerin bölgesel gelişimde baş rol oynadığı, yatırım odaklı ekonomik gelişmenin teşvik edildiği bölgelere dönüşmüştür. Bu süreçte klasik kırsal yerleşme modelinden beklenen genç ve eğitilmiş işgücünün göçü, düşük işgücü ve kamusal hizmet seviyesi ve tarım dışı düşük uzmanlaşma düzeyi tersine çevrilmiştir. Karşı kentleşme hareketliliği ile kırsal alana göç eden beşerî sermaye, üst gelir grubu, daha eğitilmiş ve farklı yetenek ve uzmanlaşmaya sahip nüfus, kırsal alan için ekonomik olarak rekabetçi avantajlar sunmakla birlikte, istihdam yaratma ve yerel ekonomik kalkınma açısından önemli bir güç olmuştur (Geyer, 2015).

Gelişmiş altyapı, sosyal sermaye, yerel gömülü değerler kırsal için çekici unsur oluşturmakta, birçok işletme ve buna bağlı olarak nüfus kırsalda yer seçmeye başlamaktadır. Ulaşım, iletişim ve bilgi sistemlerindeki sosyal ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra yaşam tarzları ve çalışma biçimlerindeki değişim (Sheller ve Urry, 2006) toplumun hareketlilik ve göç algısında da değiştirmiştir. Ulusal iç göçlerin yanı sıra, geçmişte kentsel alanlara odaklanan uluslararası işgücü göçü kırsalın yeni profili ve avantajları ile yatırımlarını kırsal bölgelere yönlendirmiştir (Massey, 2010).

Kırsal ekonomik büyüme üzerine yapılan araştırmalar, ekonomik kalkınmanın kırsalda farklı mekanizmalarla yönetildiğini göstermektedir (Koster ve ark., 2020; Müller ve Korsgaard, 2017). Müller ve Korsgaard (2017), yeni kırsalın yerel gömülü ve ağ bağlantılarının kalitesi ve gücü gibi dinamiklerle rekabet düzeyini arttırdığını

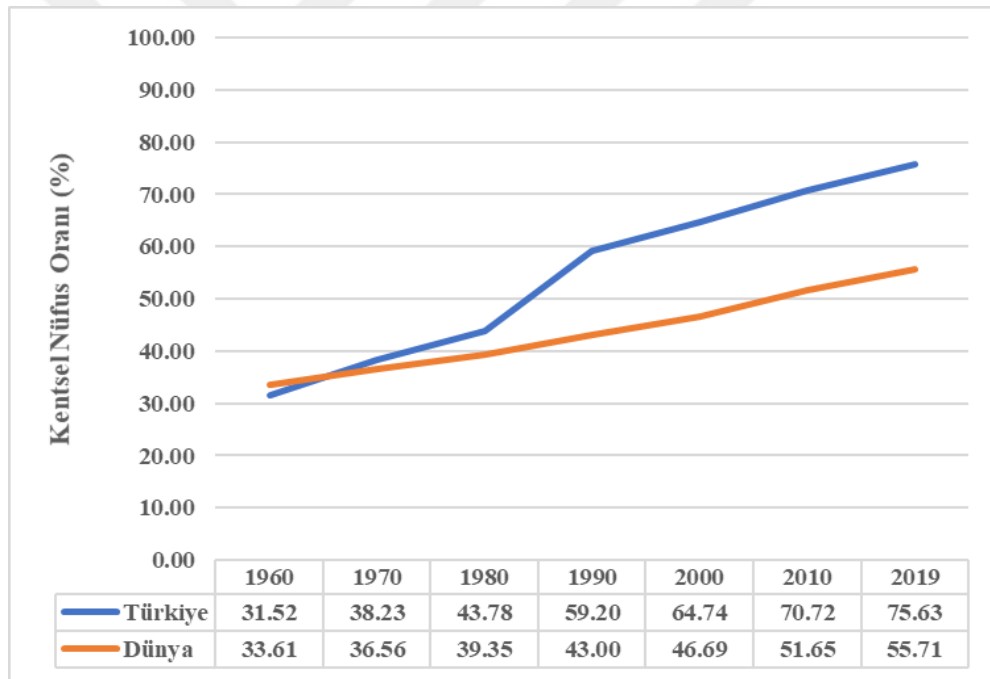
savunmaktadır. Bosworth (2006) ise kırsalın klasik tanımına atıfta bulunarak, kırsalın tarımsal üretim merkezi olmanın yanı sıra boş zaman, dinlenme, çalışma ve yaşam için çok işlevli bir tüketim alanına geçtiğinin altını çizmektedir. Kırsala yeni yatırım ve istihdam çekilmesinde kırsalın yerel özelliklerinin önemini vurgulayan araştırmaların aksine Jenks ve ark. (2016) karşı kentleşme baskısı altında kırsal alanların yok olma tehdidi ile karşı karşıya kaldığını savunmaktadır. Özetle kırsal sosyo-ekonomik ve mekânsal yere özgü değerleri ile nüfus ve yatırım çekerken, yoğun nüfus akımı ve yapılaşma baskısı yereli tehdit etmektedir. Diğer taraftan kırsal alanda yaratılan ekonomik değer, her zaman yerel ekonomiye dönmekte, kırsal alanlar yaşanan dönüşümde daha savunmasız hale gelmektedir. Geçim kaynağı ve sosyal yapıları için doğal kaynaklara bağımlı olan kırsal alanlar, küresel iklim krizleri ile mücadele ederken, karşı kentleşmeye bağlı artan nüfus akımı beşerî bir kriz yaratmaktadır. Kırsal alanlara mal ve hizmet açısından bağımlı olan kentsel alanlar ancak kırsal alanların sosyo-ekonomik ve mekânsal sürdürülebilirliği ile mevcudiyetini koruyabilecektir. Bu nedenle kır kent ikilemini her geçen gün daha fazla yaşadığımız, kır ve kentin sınırlarının belirsizleştiği ve iç içe geçtiği günümüzde, kırsal alanlarda alternatif ekonomilerin geliştirilmesi kırın gelişimi ve kırsal nüfusun kırdaki tutulması açısından avantaja dönüşmekle birlikte, kırsal ekonomik faaliyetlerin (tarım, ormancılık, balıkçılık ve hayvancılık) sürekliliği ve önceliği korunmalıdır.

3.3. Kentsel Büyüme Dinamiklerindeki Değişim ve Nüfus Hareketliliği

1950 sonrası sanayileşmenin etkisi ile kentsel büyüme kalıpları bölge içi ve bölgeler arası düzeyde farklılaşmaya başlamıştır. Bu büyüme dinamikleri ülkelere göre zamansal ve yapısal değişiklikler göstermekle birlikte, kırdan kente göç ile kendini gösteren nüfusun kentlerde yoğunlaşma sürecini tarif eden kentleşmenin ardından, özellikle Kuzey Amerika ve Birleşik Krallıkta kent çeperine hareketlilik diğer bir ifadeyle banliyöleşme meydana gelmiştir. Kentin ekonomik ve fiziksel yapısındaki olumsuz değişimler, kent çeperinde nüfusu az yoğunluklu yerleşim alanları olan banliyölere çekmişse de gelişen ulaşım ve telekomünikasyon altyapısı, ekonomik faaliyetlerin yapısındaki değişim, kent merkezi ile güçlü ilişki zorunluluğunu ortadan kaldırmış, yerleşimler banliyölerin de ötesine, kırsal yerleşimlere taşınmıştır. Karşı kentleşme kavramı ile ifade edilen bu süreç literatürde ilk aşaması kentleşme olan döngünün son aşaması olarak tanımlanmaktadır (De Smidt, 1989; Fielding, 1982).

3.3.1. Kentleşme

Kentleşme, en genel ifade ile kentsel nüfusun artışı, nüfusun kentte yoğunlaşma sürecidir. Sanayileşme ve modernizasyon gibi küresel ve yerel sosyo-ekonomik değişiklikler kentlerde nüfusun yoğunlaşmasını tetiklemiştir (Tisdale, 1942). Sanayileşme öncesi nüfusun büyük bölümü kırsal bölgelerde yaşıyorken, 2019 yılına gelindiğinde Dünya nüfusunun %55,71'i, Türkiye nüfusunun ise %75,63'ü kentlerde yaşamaktadır (Dünya Bankası, 2019) (Şekil 3.2). Kentleşme düzeyi ekonomik gelişme seviyesiyle ters korelasyona sahiptir. Ekonomik bakımdan az gelişmiş ülkelerin kentleşme oranları üst seviyelerdeyken, güçlü ekonomiye sahip ülkelerde kentleşme oranları daha düşüktür. Özetle, kentlerde nüfusun artması gelişmişlik göstergesi değildir (Chaolin,2020).

Şekil 3.2. Dünya ve Türkiye’de kentsel nüfus oranları (1960-2019) (Dünya Bankası, 2019) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

Kırsaldan kentsel yerleşim yerine nüfus kayması ve kentsel alanlarda yaşayan insanların oranındaki kademeli artış anlamına gelen kentleşme genellikle modernleşme, sanayileşme, küreselleşme ve sosyolojik rasyonalizasyon süreciyle ilişkilendirilmektedir. Kentleşme üzerine tanımlar kentsel nüfusun artması ve sosyal ve davranışsal olarak yaşam biçimlerinin değişimi üzerinden yapılmaktadır. Kentleşme, sanayileşmenin ve modernleşmenin büyümesi ve gelişmesiyle başlayarak toplumsal,

ekonomik, kültürel, siyasi ve ideolojik değişimlerin eşlik ettiği tarihsel bir süreçtir. Özetle kentleşme, fiziksel, mekânsal, kurumsal, ekonomik, demografik ve sosyal yapıdaki değişimlerin çok boyutlu bir yansıması olarak tanımlanmaktadır (Chaolin,2020). Kentleşmeyi sanayileşme öncesi, sanayileşme dönemi ve modernleşme odaklı olmak üzere üç dönemde incelemek mümkündür.

Rönesans döneminden sonra Avrupa’da ortaya çıkan kapitalizm, üretim, dağıtım ve ticaret merkezleri üzerine değişikliklere yol açmış, Avrupa’daki kasaba ve şehirlerin yanı sıra sömürgeleştirilen bölgelerin de canlanmasına neden olmuştur. Ticari sömürgecilik döneminde kurulan liman şehirlerinin büyümesiyle başlayan, ardından ulaşım bağlantılarının gelişimi ile şehir merkezlerine uzanan, birbirine bağlı kentsel sistemler oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde şehirler genellikle modern ekonomik faaliyetlerinin hâkim olduğu, üretim, dağıtım ve değişim süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Ekonomik faaliyetlerin merkezileşmesi ile oluşan ölçek ekonomisi ve ana ulaşım bağlantıları üzerinde yer alma durumu maliyeti düşürürken, malların üretim ve dağıtım kapasitesini arttırmaktadır. Ticaretin Dünya çapında gelişmesi ve sömürgeleşme Dünya ekonomisi ve kent toplumlarını şekillendirmeye başlamıştır (Mumford, 2019).

Sanayi Devrimi ile artan gıda ve hammadde ihtiyacı yeni şehirlerin oluşmasına ve kentleşme oranında artışa neden olmuştur. Sanayileşme döneminde, kentsel alanlarda işgücü talebi istikrarlı bir artış gösterdiğinden, kırsal alanlardan şehirlere istikrarlı bir göç akışı meydana gelmiştir. Tarım teknolojisindeki gelişmeler tarımda iş gücü fazlasına neden olurken, imalat sanayinin gelişimi kırsal işgücünü kendine çekmiştir. Sanayileşme dönemi kentleşme, bu kademeli nüfus aktarımı ve ekonomik yapıdaki değişikliklere uyum sürecini ifade etmektedir. Geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini ifade eden modernleşme ile post-modern kent ekonomileri ön plana çıkmıştır. Bu dönemde endüstriyel üretim faaliyetlerinde düşüş meydana gelirken bilgi teknolojisi, finansman, reklamcılık ve muhasebe gibi bilgi yoğun endüstrilerde büyüme meydana gelerek küresel şehirlerin oluşumunu gündeme getirmiştir. Kentler küresel ekonomin odağı ve finans merkezine dönüşürken, kırsalda istihdam ve kamusal hizmetlere erişim kapasitesinin yetersiz oluşu kentlere göçü hızlandırmıştır. Modern kentleşme merkezileşme ve mega kentler üretirken, sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak heterojen bölgeler oluşturmuştur (Işık, 2005).

Kentleşmeyi nüfus hareketi olarak tanımlayan araştırmaların aksine Keleş (1998) sosyo-ekonomik, siyasal boyutları ile ele alarak kentleşmeyi “sanayileşmeye ve

ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” olarak tanımlamaktadır. Araştırmalar nüfusun merkezileşme eğilimini ifade eden kentleşme sürecinde net göç oranları ve yerleşim büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır (Berry,19780 Champion, 1989, Fielding, 1998). Geyer (1996) kentleşmeyi nüfusun kentten çepere, çeperden kırsala hareket döngüsünün ilk basamağı olarak tanımlamaktadır.

3.3.2. Banliyöleşme

Banliyöleşme kentsel yaşam faaliyetlerinin kent çeperine taşınmasını ifade ederken, banliyöler toplumsal ve ekonomik olarak kente bağımlılığı sürdürmektedir (Lawton, 2020). Kent çeperinde düşük yoğunluklu yatakhane bölgeleri olarak tanımlanan banliyöler, iş, alışveriş, eğitim vb. sosyo-ekonomik faaliyetlerini kent merkezinde sürdürmeye devam etmektedir. Otomobil bağımlı gelişen bu uydu merkezler ilk kez Amerika Birleşik Devletleri’nde II. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelmiştir. Kentsel nüfusun artışı, ulaşım teknolojisindeki gelişim, sermayenin özel ve kamu sektörü tarafından yer değiştirmesi, kent çeperinde düşük yoğunluklu, sosyo-mekânsal olarak ayrıştırılmış yeni yaşam alanlarının oluşmasına neden olmuştur (Harris, 2015). Banliyöleşme ülkelere göre farklı anlamlara sahip olmakla birlikte, genel ifadeyle kentsel sınırdan veya yakınında bulunan düşük yoğunluklu, sosyal olarak özelleşmiş konut bölgeleridir. Kentsel nüfusun artması, kent merkezinde boş arazinin sınırlı oluşu, artan sorun ve yaşam maliyetleri kentsel nüfusu çepere diğer bir değişle banliyölere taşımaktadır. Harris (2015) kentin yayılmaya bağlı olarak giderek daha geniş sınırlarda banliyöler oluşturacağını savunurken, Mace (2020) bu görüşü doğrular nitelikte, merkeze yakın ilk oluşan banliyölerin kentsel nitelik kazanarak mahalle statüsü kazandığını, en dış banliyölerin ise yakın banliyö konumuna geldiğini vurgulamaktadır.

1940’lı yıllardan başlayarak otomobil kullanımının artışı, artan arazi değerleri, gelişen iletişim teknolojisi orta ve üst gelir grubunun geleneksel kent merkezini terk ederek banliyölere taşınması ile sonuçlanmış, kent kıyısında iş, alışveriş ve sosyo-kültürel yoğunlaşmanın yaşandığı kenar kentler (edge cities) gündeme gelmiştir (Phelps, 2020). Garreau (2011) kenar kentleri mevcut ya da planlanan otoyol kavşakları

ve havalimanı etrafında gelişen, otomobil odaklı, kiralanabilir ofis ve perakende alanına sahip iş merkezleri olarak tanımlanmaktadır. Banliyö iş bölgeleri olarak da tanımlanan kenar kentler, etrafındaki düşük ve orta yoğunluklu konut alanlarına hizmet eden değil, ulusal ekonomiye hizmet eden, istihdam yaratma kapasitesi yüksek üretim odakları olarak hizmet vermektedir.

3.3.3. Yeni şehircilik hareketi

Amerika'nın 1940'lı yıllardan beri uyguladığı banliyöleşme politikalarına tepki olarak, modern şehirde artan kentsel yayılma, sosyo-mekânsal ayrışma, ulaşım ve altyapı sorunları, doğal alanların tahribi, işlevsel açık alanların yetersizliği, mekânın kimliksizleşmesi gibi sorunlara çözüm geliştirmek üzere ortaya çıkan yeni şehircilik hareketi, planlamada insan odaklı, yürünebilir ve sürdürülebilir yaklaşımları savunmaktadır (Grant, 2015). Kentsel yaşam kalitesini artırarak daha yaşanabilir bir kent sunmayı hedefleyen yeni kent yaklaşımı ilk kez 1980'lerde ABD'de Andrés Duany öncülüğünde ortaya koyulmuştur. Bu yaklaşımın temelinde birçok kuramcının izini bulmak mümkündür. Kevin Lynch'in okunaklı, çeşitli ve erişilebilir kent formu, Christopher Alexander'ın kentsel mekânı sosyal ilişkiler açısından düzenlenmesi, Lewis Mumford'ın özel otomobil mülkiyeti karşıtlığı, William Whyte'in kamusal alan ve yaya odaklı kent tasarımı ve Jane Jacobs'ın karma arazi kullanım, yoğunluk, çeşitlilik taşıyan mekanlar yaklaşım yeni şehircilik akımının temelini oluşturmaktadır (Talen, 2000). Banliyöleşme ile doğan otomobil odaklı yaklaşıma tepki olarak sunulan yeni şehircilik hareketi, çevre üzerindeki olumsuz insan etkisini azaltmak hedefiyle, yayılmacı yaklaşımın aksine ideal kent formunun kompakt olduğunu, kamusal alan ve kullanımların yürüme mesafesinde tasarlanması gerektiğini ve arazide karma kullanımların varlığını savunmaktadır. Akımın savunucuları karma kullanımlı yapılaşmanın kompaktlığı, yürünebilirliği ve insan ölçeğini teşvik ettiğini öne sürmektedir. Yeni şehircilik hareketi aynı zamanda sürdürülebilir şehircilik, kompakt şehir ve akıllı büyüme gibi tasarım reformlarını da gündeme taşımıştır (McCann, 2009).

3.3.4. Kır-kent

Kır-kent (rurban) metropol çevresindeki kırsal alanlara kentsel nüfus ve faaliyetlerin yayılması olarak tanımlanmaktadır. Rurban kavramı ilk kez Galpin

(1915)'in "Sosyolojik Teoride Denemeler" adlı kitabında dönüşüm sürecine giren kırsal alanlar için kullanılmıştır. Parsons (2014) ise "kır-kenti (rurban) yaşam tarzı ve yaşam standardının kentsel yerleşimlere benzeyecek kadar çok değiştiği kırsal sosyo-coğrafi bölgeler olarak tanımlamaktadır (Çizelge 3.4). Uluslararası ekonomik yapının değişimi, sermaye birikim süreci ve yeni yatırım modelleri, kentsel yayılma, kırsala göç kentsel kırsal etkileşim alanları olan rurbanların oluşmasına neden olmuştur. Bu bölgelerin kırsal karakteri olumsuz etkilediğine dair görüşler olmakla birlikte (Kolhe ve Dhote, 2016; Rattner, 1983), kültürel yapıyı canlandıracağı, kır ve kentselin yeni sosyalleşme alanları olacağına dair görüşler de bulunmaktadır (Cloke, 1977).

Çizelge 3.4. Kır-kent yerleşimlerin özellikleri (Kolhe ve Dhote, 2016).

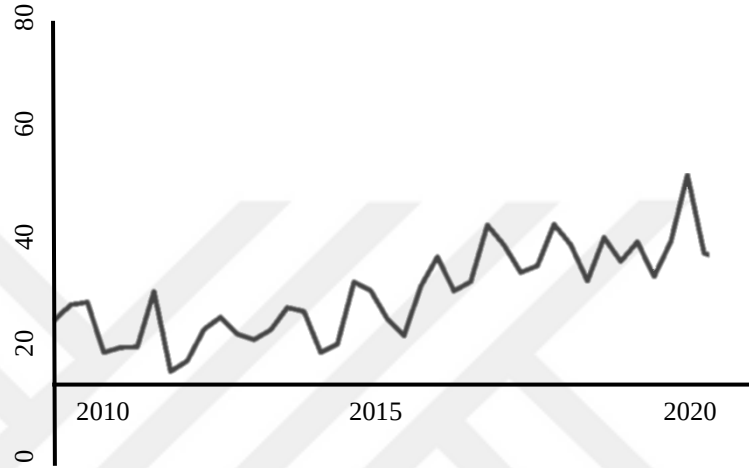
Kırsal	Kır-Kent	Kentsel
✓ Ürün yetiştiriciliği, hayvancılık, ormancılık veya balıkçılık odaklı ekonomiye sahiptir. ✓ Konut ve inşaat malzemeleri için araziye erişim genellikle bir sorun değildir. ✓ Mesafe, düşük yoğunluk ve sınırlı ödeme kapasitesiyle altyapı ve hizmetlere erişim sınırlıdır. ✓ Alternatif ekonomik faaliyetlere erişim kısıtlıdır. ✓ Geçim kaynağının temel varlığı doğal ve beşerî sermayedir.	✓ Her ülkenin kendi kır ve kent tanımına bağlı olarak değişen büyük köyler, küçük kasabalar, banliyöler, kıyı kentlerdir. ✓ Karma arazi kullanımına sahiptir. ✓ Kırsaldaki kentsel kentseldeki kırsal özellik gösteren hibrit bölgelerdir.	✓ Tarım dışı üretim, imalat, hizmet ve piyasa odaklı ekonomi ✓ Konut için araziye erişim çok zor olup, konut ve arsa piyasası ticarileşmiştir. ✓ Yönetim sorunları, artan maliyetler nedeniyle düşük gelirli grupların temel hizmetler ve altyapıya erişimi sınırlıdır. ✓ Gıda, su, altyapı gibi alanlarda maliyetler fazladır. ✓ Konut barınmanın yanı sıra gelir getiren ekonomik bir metadır.

Potansiyel yerleşim alanı olarak görülen kır-kent bölgeleri, nüfusun kentsel ve kırsal aktiviteleri bir arada gerçekleştirdiği kır-kent nüfus hareketliliğine bağlı olarak süreç içinde morfolojik değişikliğe uğramaktadır. Nüfus artışı ve kentsel faaliyetlerin bölgede yer seçimi, tarım arazileri üzerinde yapılaşma baskısı oluşturmakta, kır-kent ara kesiti olan bu yerleşimler kentsel yönde nitelik değiştirmektedir (Eaton ve ark., 1979; Kolhe ve Dhote, 2016) (Çizelge 3.3).

3.3.5. Kentsel çıkış

Kentsel çıkış (urban exodus), nüfusun büyük bir kısmının banliyölere veya kırsal yerleşimlere taşınmak için büyük şehirleri gruplar halinde terk etmesi anlamına gelmektedir. Karşı kentleşme hareketinden farklı olarak nüfusun gruplar halinde göçünü

ifade eden urban exodus (kentsel çıkış) salgın hastalık, ekonomik buhran gibi nedenlerle geçici göçleri tarif etmektedir. Özellikle son elli yılda kentlerdeki suç oranlarındaki artışı, farklı etnik grupların kentlerde yer seçmesi, artan kentsel maliyetler nüfusun kentlerden önce çepere, sonra kırsala göç etmesi ile sonuçlanmıştır. Covid-19 salgını ile ise birçok araştırma kentlerden göçü urban exodus kavramı ile ilişkilendirerek, sürecin kentsel çıkışı hızlandığını vurgulamaktadır (Weisbuch, 2021; Whitaker, 2021) (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. ABD kentsel mahallelerden kırsala dış göç (Whitaker, 2021).

Yapılan araştırmalar kentlerde yaşayan nüfusun yaklaşık %40'ının nüfus yoğunluğu az bölgeleri tercih ettiğini ve salgın ile artan bu eğilimin kalıcı olacağını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni ise kentlerde enfeksiyona bağlı ölümlerin artması ile gelen endişe, iş kaybı, çevrimiçi eğitim ve çalışma olanaklarının artması gibi nedenlerle büyükşehirlerin cazibesini kaybetmesi gösterilmektedir. Salgın hastalıkların yanı sıra internetin yaygınlaştığı 2000'li yıllar ile tele çalışma imkanının gelişmesi kentsel alandan göçü tetiklerken, araştırmalar hala mekâna bağımlı sektörlerin ağırlıklı olduğunu, toplam işgücünün sadece %35'inin tele çalışmaya uygun olduğunu, dolayısıyla herkesin geçici olarak taşınmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Shaver, 2020). Amerikan nüfus verileri COVID-19 salgınının kent dışına nüfus hareketliliğini tetiklediğini ortaya koymaktadır. ABD'nin kentsel mahallelerinden çıkan net insan akışı, 2017'den 2019'a ayda ortalama 28.000 kişi iken bu sayı, salgının başlangıcından sonra 2020'de iki katına çıkarak ortalama ayda 56.000 kişiye yükselmiş, küçük metropol alanlar, banliyö ilçeleri ve kırsal bölgelerde nüfus artışı gerçekleşmiştir (Reiss, 2021). Reiss (2021)'in araştırmasına göre, Pandemi göçün sosyo-ekonomik

profilini de değiştirmiştir. Pandemi sonrası yüksek gelire sahip haneler ve genç yetişkin Y kuşağı kenti terk etme eğilimde olup, taşınılan bölgelerde konut edinme oranlarında düşüş, kiralama oranlarında artış gözlemlenmiştir.

Gn mekânsal dağılımı ve sosyo-ekonomik yapısı arasındaki korelasyonu inceleyen Whitaker (2021) COVID-19 nedeniyle daha fazla ölüme neden olan metropollerde ve daha fazla tele-çalışma yeteneğine sahip meslek gruplarının g eğilimlerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Kırsal alanlarda artan konut talebini mevcut stokun karşılayamaması sonucu konut fiyatlarında artış gözlemlenmiş, 2020 yılı Eylül ayından itibaren bir yılda kırsalda konut fiyatları %13 artmıştır (Weisbuch, 2021). Diğer taraftan araştırmalar Avrupa lkelerinde yer bağlılığının daha yüksek olduğunu ve hastalık ya da ekonomik düşüşte kentlerin daha az nüfus kaybına uğradığını ortaya koymuş, pandemi sürecinde kentlerde yapılan mekânsal düzenlemeler ile kentlerin çekiciliği korunmuştur (Specia, 2021). Her ne kadar Amerika’da son dönemde kentsel nüfus göçü hızlanmışsa da Whitaker, (2021) bu durumun geçici olacağını, bu glerin kitlesel göçü tanımlayan urban exodus olarak tanımlanamayacağını, bu nüfus hareketliliğinin 20.yüzyılın başından beri devam eden kentlerden çepere ve kırsala gn devamı niteliğinde olduğunu, ancak ge neden olan etmenler ortadan kalktığında kentlerdeki demografik eğilimin normale döneceğini savunmaktadır.

Nüfusun kentsel alanda yer seçim süreci olan kentleşmenin hız kazandığı yirminci yüzyılın sonlarından itibaren banliyöleşme, kenar kent oluşumu, yeni şehircilik hareketi gibi akımlar nüfusun kentten kopmaya başladığını, kırsal alanda ya da kent çeperinde yer seçtiğini göstermektedir. İlk kez 1975 yılında Beale tarafından karşı kentleşme kavramı ortaya atılmışsa da öncesinde kıra dönüş (back to rural), kırsal rönesans (rural renaissance) olarak tanımlanan kırsala g süreci yirminci yüzyılın son çeyreğinde hızlanmıştır.

3.4. Karşı Kentleşme Hareketi Kuramsal ereve

Karşı kentleşme hareketliliğinin kuramsal altyapısının ortaya koyulacağı bu bölümde dünya literatüründe farklı tanım ve yaklaşımlar ortaya koyulduktan sonra, karşı kentleşme kavramı ile sıklıkla karşılaştırılan kırsal soylulaştırma ile farklılıkları ortaya koyulmuştur. Temelde kentten çepere yayılmayı öngören karşı kentleşme, neden, sonuç ve ilgili grupların sosyo-ekonomik profili bakımından alt türlere ayrılmakta olup, bu bölümde karşı kentleşmenin türleri ve ilgili kavramlar incelenmiştir. Karşı

kentleşmeye neden olan faktörlerin açıklandığı karşı kentleşmenin itici ve çekici yönleri başlığının ardından Dünya’da karşı kentleşme süreci ve kırsal alan üzerine etkileri örneklerle ortaya koyulmuştur.

3.4.1. Karşı kentleşme kavramı

Kentleşme sürecinin baskın olduğu 1950’li yıllarda küçük yerleşimlerde dış göç, büyük kentlerde iç göç oranı yüksekken, 1960 ve 1970’li yıllarda bu eğilimde kırılmalar yaşanmış ve 1970’li yılların sonunda metropoliten alanlar nüfus kaybetmeye, küçük ve orta ölçekli kentler nüfus kazanmaya başlamıştır. Yirminci yüzyılın sonlarında, sanayileşme etkisi ile nüfusun kırsal alandan kentsel alana göç eğilimi tersine dönmüş ve gelişmiş ülkelerde kentsel alanda nüfus azalırken, kırsal yerleşimlere nüfus hareketliliği tartışmaların odağında yer almaya başlamıştır. Karşı kentleşme geçmişte kentleşme olgusunda olduğu gibi günümüzün nüfus hareketini tanımlayan önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Karşı kentleşme kavramı genel bir ifadeyle nüfusun metropollerden alt merkezlere ya da kırsal yerleşimlere yeniden dağılımını tanımlamakla birlikte, kümülatif kanıt eksikliği, nüfus hareketine neden olan itici güçler ile ilgili detayların eksikliği, karşı kentleşme hareketliliğinin ülke, bölge ve şehirlere göre farklılaşması gibi nedenlerle kavram üstüne fikir birliği yapılamamış, popülerlik kazanmasına rağmen geliştirilememiştir (Halliday ve Coombes, 1995). 1970’li yıllarda ortaya çıkan karşı kentleşme hareketinin merkezileşme eğiliminin yerini alan banliyöleşmeden çok farklı olmadığını savunan araştırmalar olduğu gibi (Gordon, 1979), karşı kentleşmeyi ekonomik süreçlerin yönettiği kısa vadeli bir hareket olduğunu savunanlar da vardır (Richardson, 2005).

Modern göç tarihi, tipik olarak 18. yüzyıldaki sanayi devriminin gelişiyile Batı Avrupa’da kentleşmenin egemenliğiyle başlamaktadır. Karşı kentleşme kavramı 1970’li yıllarda popülerlik kazansa da araştırmalar bu nüfus hareketinin sömürgecilik tarihi yerleşim göçü ile benzer nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Yerleşim göçü, daha yoğun yerleşmiş, kentleşmiş ve teknolojik olarak gelişmiş bölgelerden daha seyrek yerleşmiş, daha az kentleşmiş ve teknolojik olarak gelişmiş bölgelere kadar olan nüfus hareketlerine karşılık gelmekte ve merkezi olmayan yerleşim modeli olarak tanımlanmaktadır. Kentsel yerleşimleri egemen yerleşim modeli olarak gölgede bırakan feodal kırsal yerleşim göçleri, karanlık çağlarda yoğunlaşmaya başlamış, Roma gibi kentler 6.yy. da nüfus kaybetme sürecine girmiştir (Christopher ve Jacob, 2013). Bu

tarihsel kanıt, karşı kentleşmenin son zamanlarda meydana gelen bir olay olmadığını, karşı kentleşmenin süregelen bir olgu olduğunu göstermektedir.

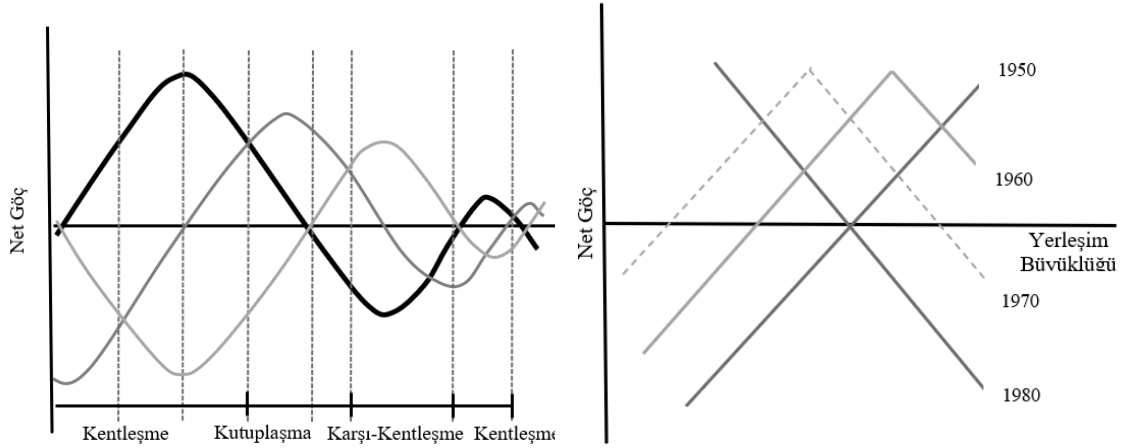
Kırsal alandan kentsel alana nüfus hareketini ifade eden kentleşme dönemi, Amerika'da ilk kez 1960'lı yıllarda kırılmaya uğramış, nüfusun kentsel alanlardan kent çeperlerinin ötesine ve kırsal alana dönüşü başlamıştır (Beale,1975). 1960'lı yılların ilk yarısında Amerika metropoliten alanda nüfus artışı %17,1 ve kırsal alanda %4,1 iken; 1970-1974 yılları arasında eğilim tersine dönerek, metropoliten alanlarda nüfus artışı %3,4 ve kırsal alanda %5,6 olarak belirlenmiştir (Berry ve ark.,1977). İlk kez Amerika'nın metropoliten olmayan bölgelerinde nüfus artış büyüklüğünün metropoliten alandan daha fazla olduğunu ve bu artışa büyük metropollerden gelen göçlerin neden olduğu tespit edilmiştir. Berry (1980) kentleşme eğiliminin değiştiğini, Amerika'nın kentsel deneyimin dönüm noktasına ulaştığını, karşı kentleşme hareketinin ülkenin yerleşim düzenini şekillendiren baskın güç olarak kentleşme ile yer değiştirmeye başladığını ifade ederek, Amerika Birleşik Devletleri'nde kentsel hiyerarşide daha alt kademe yerleşimlere olan nüfus hareketini ifade eden karşı kentleşme kavramını coğrafi bir terim olarak literatüre kazandırmıştır. 1960'lı yıllarda kentsel mekânsal yapı, iç göç, karayolunun etkileri, perakende satış yeri ve tüketici davranışları üzerine odaklanan Berry, 1970 ve 1980'lerde banliyö alanları, metropolün yayılımı, saçaklanma ve karşı kentleşme konuları üzerine odaklanmıştır (Bromley, 2004). Berry (1980) karşı kentleşme terimini nüfusun büyük yerleşim bölgelerinde yoğunlaşmasını ifade eden kentleşmenin antitezi olarak üretmiş olup, kırsal kesime özlemin temel itici güçlerden biri olduğunu savunmaktadır. Amerika'da başlayan kıra dönüş eğiliminin, 1990 yılının ilk yarısında Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, İspanya, Birleşik Krallık, Macaristan, İtalya, Fransa ve Danimarka gibi Avrupa ülkelerinde devam ettiğinin ortaya koyulması, araştırmaların karşı kentleşme kavramı üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur (Kontuly, 1998; Mitchel ve Bryant, 2020).

Karşı kentleşme olarak adlandırılan bu yeni nüfus hareketi, kentsel alanlarda nüfusun azalma sürecini başlatmış, orta ve küçük ölçekli kırsal nitelikli yerleşimler nüfus kazanmaya başlamıştır. Metropoliten olmayan bu yerleşimlerin demografik değişimini tanımlamak için birçok kavram kullanılmış olmakla birlikte en çok karşı kentleşme kavramına vurgu yapılmıştır. Bazı araştırmacılar için karşı kentleşme bir göç hareketi iken, diğerleri yerleşim sisteminin, metropoliten bir konumdan, yoğun olmayan bir duruma geçtiğini öngören bir değişim süreci olarak tanımlamaktadır. Karşı kentleşmeyi yerleşim sisteminin değişim süreci olarak ele alan araştırmacılar, yerleşim

büyüklüğü ya da nüfus yoğunluğu ile göç düzeyi, bu süreci ortaya çıkaran motivasyonlar ve yerleşim sistemleri üzerindeki etkilerini de inceleyen kapsamlı bir inceleme ortaya koymaktadır (Mitchell, 2004).

Karşı kentleşme tanımlanması zor bir olgudur ve günümüze kadar konuyu çevreleyen sorular üzerine bir fikir birliği oluşturulamamıştır (Sant ve Simons, 2008). Karşı kentleşme kentsel çeperin bir sonraki aşaması olup olmadığının belirsizliği, kent sınırlarının net bir şekilde ortaya koyulamaması ve karşı kentleşme ölçüm yöntemlerinin belirsizliği karşı kentleşme araştırmalarını zorlaştırmaktadır (Geyer ve Kontuly, 1993). Nüfusun yer değiştirme karakteristiği gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomiler sınırlı kaynaklarla yüksek verimliliğin korunması amacıyla temel kaynakların çevresinde yoğunlaşırken, gelişmiş ekonomilerde birikmiş sermaye ve teknolojik ilerlemeler daha fazla hareketlilik sağlamakta, ticari ve işgücü desantrilize olmaktadır (Geyer, 2015).

Karşı kentleşme üzerine yapılan çalışmalar ya bir tanım üzerinden birçok Avrupa ülkesini inceleyip, karşılaştırmalı olarak süreci tarif etmekte, ya da tek bir ülke üzerine odaklanarak birden fazla tanım ve kriter ile karşı kentleşmenin varlığını test etme üzerine yoğunlaşmaktadır (Kontuly, 1998). Karşı kentleşme olgusunu farklı metodolojiler ile ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Geyer ve Kontuly (1993) karşı kentleşmeyi yerleşim hiyerarşisinde yerleşim büyüklüğü ve net göç desenleri üzerinden üç aşamada tarif eden diferansiyel kentleşme modelinin son aşaması olarak tanımlamaktadır. Diferansiyel kentleşme modeli, kentleşme sürecini zaman ve mekân içinde nüfusun yoğunlaşması ve desantrilizasyonunu içeren bir dizi aşamanın gerçekleştiğini varsaymakla birlikte, bu sürecin yerleşimlerin büyüklüğü ile doğru orantılı olarak geliştiğini savunmaktadır (Mookherjee, 2003). Geyer ve Kontuly (1993) karşı kentleşmeyi bu döngünün son devresi olarak tanımlamakta, Fielding (1982) kentleşme sürecinde yerleşim büyüklüğü ve göç arasında pozitif bir ilişki, araştırmalar karşı kentleşme sürecinde yerleşim büyüklüğü ve net göç arasında ters ilişki olduğunu savunmaktadır (Fielding, 1982; Geyer ve Kontuly, 1993; Spencer, 1997) (Şekil 3.4- 3.5). Cochrane ve Vining (1988)'in yaklaşımı ise çekirdek ve çeper bölgelerini ele almaktadır. Bu kapsamda çekirdek (core) bir ya da daha fazla alt bölgeye sahip büyük metropol alanları, çeper (peripheral regions) bu alanlar dışında kalan alanları tarif etmektedir. Net göç oranları incelendiğinde nüfusun merkezileşme eğilimi kentleşmeyi, merkezden dışa nüfus akışı karşı kentleşmeyi tarif etmektedir.

Şekil 3.4-3.5 Diferansiyel kentleşme modeli ve kentleşme döngüsü (Geyer ve Kontuly, 1993)- Göç- yerleşim büyüklüğü ilişkisi 1950-1980 (Fielding, 1982).

Son dönemde artan tartışmalara rağmen, karşı kentleşme yeni bir olgu mu yoksa desantrilizasyon sürecinin devamı mı konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Karşı kentleşmenin farklı boyutlarını ele alan ve zaman zaman birbiri ile çelişen tanımlar bulunmaktadır. Karşı kentleşme süreci yerleşimlerin sosyo-ekonomik yapısı ve yaşandığı dönemin koşullarına bağlı olarak değiştiğinden fikir birliğine varılmış ortak bir tanım ve yöntemden söz etmek mümkün olmamıştır (Kontuly, 1998; Mitchell, 2004). Burnley ve Murphy (1995) insanların metropoliten alan çeperine hareketinden farklı olarak karşı kentleşmeyi kentsel hiyerarşide daha altta bulunan, metropoliten olmayan yerleşimlere ya da kırsal alana net göç olarak tanımlamaktadır. Halfacree (2008) sosyo-ekonomik yapı ile karşı kentleşme hareketini ilişkilendirerek nüfusun kırsal alana yeni bir yaşam amacıyla taşınması olarak tanımlarken, İngiltere’de yüksek gelire sahip ve üst sosyal sınıfa üye, serbest meslek sahibi, emekli ve evli olan nüfusun karşı kentleşme eğiliminin yüksek olduğunu savunmaktadır. Champion (1989) karşı-kentleşmeyi kentsel hiyerarşide alt kademelere olan nüfus akımı olarak belirtirken metropoliten alandan uzak bir kırsala göçün karşı kentleşme hareketi sayılabilmesi için göç edenlerin sadece kırsal bölgelerde ikamet etmesinin yeterli olmayacağını, geleneksel kırsal yaşam biçimiyle özdeş olmasa da modern bir kırsal yaşam sürmesi gerektiğini ortaya koyarak, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik boyutuna vurgu yapmış ve karşı kentleşme göçünü ortaya çıkaran temel etmenleri sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutları ile ortaya koymuştur (Champion, 1989, Champion 1990) (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. 1970’li yıllarda karşı kentleşme göçünü ortaya çıkaran temel etmenler (Champion, 1989).

Yerleşim alanlarının istihdam merkezleri etrafında genişlemesi
Büyük şehirlerde ölçek ekonomilerinin ve sosyal sorunların ortaya çıkışı
Kırsal nüfusun yerel kent merkezlerine yoğunlaşması
Kırsal alanlarda yaşayan potansiyel dış göçmen stokunda azalma.
Kırsal faaliyetler için devlet sübvansiyonlarının varlığı
Madencilik, savunma ve turizm gibi yerelleşmiş sektörlerde istihdam artışı.
İmalat sanayinin yeniden yapılandırılması ve kırsalda fabrikaların açılması
Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler
Kırsal alanlarda eğitim, sağlık ve diğer altyapının iyileştirilmesi
Kamu sektöründe ve kişisel hizmetlerde istihdam artışı
Mekânsal hükümet politikalarının başarısı
Devlet sosyal yardım ödemelerinin, özel emeklilik maaşlarının ve diğer yardımların artması
Emeklilik göçünün hızlanması.
Çalışma çağındaki kişilerin ve girişimcilerin konut tercihlerinde değişiklik
Yaş yapısında, hane halkı büyüklüğünde ve bileşiminde değişiklikler
Ekonomik durgunluğun kırdan kente ve geri dönüş göçüne etkisi
Mülkiyet ve ticarete yeni bir sermaye yatırımı modeli ile ticaretin desantirilizasyonu

Vartiainen (1989) de benzer şekilde, bir nüfus hareketinin karşı kentleşme olarak tanımlanabilmesi için yerleşim iş, eğitim, sağlık ve ticaret gibi günlük ihtiyaçlar bakımından metropoliten alandan bağımsız olması gerektiğini, aksi takdirde bu hareketliliğin kentleşme karşıtı bir nüfus eğiliminden ziyade, kentsel davranış ve kültürün yayılma mekanizması olarak tanımlanacağını vurgulamıştır. Karşı kentleşmenin kentten kırsala nüfus hareketliliğinden ibaret olmadığını savunan araştırmalar oldukça fazladır. Halliday ve Coombes (1995) bireysel ya da kitlesel, nüfusun her kentten uzak bir bölgeye taşınma sürecinin karşı kentleşme olarak tanımlanamayacağını, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal etkileri ile kent sakinlerinin kırsal bölgelere taşınmasından daha fazlası olduğunu savunmaktadır. Moseley (1984) karşı kentleşme sürecinin sosyal ve ekonomik boyutunu birlikte ele alarak, karşı kentleşmenin sosyo-kültürel faktörleri temel alan insan odaklı yaklaşım ya da ekonomik faktörleri temel alan iş odaklı yaklaşım ile gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Kontuly (1998) de karşı kentleşme kavramını ekonomik temellere oturtmakta, karşı kentleşmede temel nedenin üretimin desantrilize oluşu ile ortaya çıkan ekonomik yapısal dönüşümler olduğunu, bunu yer seçim kararlarını etkileyen devlet politikalarının izlediğini ortaya koymakta, konut tercihi, doğal yaşam özlemi gibi faktörlerin Avrupa karşı kentleşme deneyiminde minör faktörler olduğunu savunmaktadır. Illeris (1990) hizmet sektörünün yoğunlaştığı ana metropoliten kentler ve ulusal ortalamaya yakın diğer metropoliten kentlerdeki nüfus büyüme oranlarını incelediğinde, büyük metropollerdeki nüfus büyüme oranı ulusal ortalamanın üzerinde ise nüfusun merkezde mekânsal yoğunlaşması ya da kentleşme; altında ise karşı

kentleşme gözlemlendiğini savunmaktadır. Kontuly ve Vogelsang (1988) kentleşme ve karşı kentleşme eğiliminin yaş gruplarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koyarken, yapılan araştırma 25-29, 30-49 ve 50 yaş üstü nüfusun karşı kentleşme eğiliminin farklı olduğunu göstermektedir. İş merkezlerinin desantrilize olması, düşük yoğunluk ve doğal çevre 30-49 yaş grubunu kırsal yerleşimlere çekerken, 25-29 yaş grubunun yer seçim kararı doğrudan istihdam olanakları ile ilişkilidir. 18-24 yaş grubu ise eğitim, sosyo-kültürel imkânlar ve istihdam nedeniyle metropoliten alan yönünde hareket etme eğilimindedir.

Karşı kentleşmeyi tarif edebilmek için yerleşim yerleri üzerindeki değişimleri ortaya koyacak göstergeler tanımlamak gerekmekte olup, klasik karşı kentleşme araştırmaları süreci yerleşim büyüklüğü-net göç ilişkisi ve yerleşim büyüklüğü-nüfus artışı ilişkisi üzerinden araştırmakta, nüfusun yoğunlaşma indeksi olan Hoover İndeks üzerinden karşı kentleşme tanımlanmaktadır (Berry, 1980; Mitchell, 2004). Sadece net göç verisini dikkate almak, yoğun dış göç oranına sahip kırsal alandaki, karşı kentleşme eğilimini maskeleyebilmektedir. Metropol olmayan merkezlerde iç göç oranının dış göç oranından fazla olması yerleşimin karşı kentleşme ekseninde nüfus artışının göstergesi iken, artan nüfus doğal nüfus artışını da hızlandırma eğilimindedir. Ancak bir yerleşimin doğal nüfus artış hızının yüksek olması, karşı kentleşme sürecinde olduğu anlamını taşımamaktadır. Bu nedenle karşı kentleşme araştırmalarının nüfus analizlerinde iç ve dış göç verilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi, nüfus dışında kriterlerin tanımlanması gerekmektedir (Mitchell, 2004). Buna ek olarak Halfacree (1994) karşı kentleşmeye neden olan nüfus grubunun da incelenmesi gerektiğini, kırsalın nüfus kazanmasının kırsaldan kırsala göçlerle de (rural to rural) olabileceğini ortaya koymaktadır. Mitchell (2004) nüfusun dağılımını incelemek için atılacak adımları özetleyen matrisinde, atılması gereken ilk adımın, nüfusun dağılımının kentleşme mi yoksa karşı kentleşme eğilimde olduğunu ortaya koymak olarak belirtmektedir. Bunu Hoover İndeksi ile istatistiksel olarak ve coğrafi bilgi sistemleri teknolojisi ile nüfusun mekânsal dağılımını haritalandırarak gerçekleştirmektedir. İkinci adım ise bu dağılımın zamanla nasıl değiştiğinin ortaya koyulması ve sürecin nedenleri ve etkilerinin açıklanması gerektiğini belirtmektedir (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6. Ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte nüfusun dağılımının incelenmesi (Mitchell, 2004).

Adımlar	Temel Ölçümler	Kentleşme	Karşı-kentleşme
Yerleşim desenini tanımlamak	Hoover İndeksi; Küçük istatistiksel birimlere uygulanan yoğunlaşma indeksi	İndeks ≥ 50	İndeks < 50
Süreci tanımlamak	Yoğunlaşma indeksinin zamanla değişimi	İndeksin zaman artışı göstermesi	İndeksin zamanla azalma göstermesi
Yerleşim sisteminin sürecini açıklamak	Tanımlanmış bir alandaki küçük istatistiksel birimlerde meydana gelen nüfus değişimi Belirli bir alandaki küçük istatistiksel birimlerde meydana gelen nüfus artışı bileşenlerindeki değişim (doğal artış = doğum ölümleri; net göç = göç-içi göç) Göçmen kaynağı (iç ya da dış) İç göç türü (kentleşme ya da karşı kentleşme)	Büyük yerleşimlerde nüfusun artması, küçük yerleşimlerde azalması Büyük yerleşimlerde doğal nüfus artışı ve net göç oranlarının artması Büyük yerleşimlere dış göçmen oranlarının artması Kentleşme baskın	Daha küçük sınıfların artışının büyük yerleşimlerde azalması Küçük yerleşimlerde doğal nüfus artışı ve net göç oranlarının artması Küçük yerleşimlere dış göçmen oranlarının artması Karşı kentleşme baskın

Bu sadece sistem genelinde doğal nüfus artışı ve net göç seviyelerinin analizini değil, aynı zamanda bu iki bileşeni oluşturan çeşitli unsurların incelenmesini de gerektirmektedir. Birçok araştırmacı nüfusun yeniden dağılımının birçok yönünü belgelemekle birlikte, kırsal nüfus artışının arkasındaki nedeni tam olarak anlamak için analizlerin yerele kaydırılarak kırsal alanda meydana gelen dönüşümün çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Yerleşim hiyerarşisinin alt kademelerindeki değişimi yönlendiren güçlerin ortaya çıkarılması yalnızca yerel hanelerin ayrıntılı araştırılması ile mümkündür. Karşı-kentleşme sürecini, göçmenlerin kırsala taşınma nedenleri, kırsalın çekici yönleri ve göçmenlerin göç sonrası davranışlarını inceleyen mikro ölçekli bir yaklaşımla açıklamak mümkündür (Burchardt, 2012).

3.4.2. Karşı kentleşme mi, kırsal soylulaştırma mı?

Literatürde karşı kentleşme ve kırsal soylulaştırma kavramları arasında da ilişki kurulmuştur. Smith (2002) soylulaştırma kavramının yeniden kentleşme, banliyöleşme ve karşı kentleşme göç akımlarının ayrılmaz bir parçası olduğunu, soylulaştırma çalışmalarının büyük ölçüde kentsel odaklı olduğunu ve mekânsal odağının genişlemesi için nüfus çalışmalarında da tartışılması gerektiğini savunmaktadır. Phillips (2010) ise aksine karşı kentleşmenin kırsal soylulaştırmanın bir alt kolu olduğunu vurgulayarak, karşı kentleşme hareketini orta ve üst gelir grubunun göçü olarak ifade etmektedir.

Karşı kentleşme hareketi orta ve üst sınıf göçü ile ilişkilendirilerek kırsal soylulaştırma ile benzerlik kurulsa da Halfacree (2001) karşı kentleşme kavramının daha kapsayıcı bir kavram olduğunu vurgulamıştır (Şekil 3.6). Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ya da rekreatif nedenli dönemsel/ geçici kırsal göçlerin karşı kentleşme kapsamından uzak olduğu ifade edilmektedir (Kocabıyık ve Loopmans, 2020).

Şekil 3.6. Karşı kentleşme ve kırsal soylulaştırma üzerine farklı bakış açıları (Halfacree, 2001; Phillips, 2010; Smith, 2002).

Soylulaştırma terimi ilk kez İngiliz sosyolog Ruth Glass tarafından ortaya atılmıştır. Glass soylulaştırma sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“İşçi sınıfı mahallelerinin birçoğu orta sınıf tarafından istila edildi. Soylulaştırma süreci bir zamanlar işçi sınıfının tamamının ya da çoğunluğunun yaşadığı bölgelerde başladı, işgalciler işçi sınıfını yerinden etti ve bölgenin tüm sosyal karakteri değişti” (Anonim, 2021).

Londra’nın işçi mahallelerindeki sosyo-mekânsal dönüşümü soylulaştırma kavramı ile ifade eden Glass’dan sonra kavram literatürde kabul görmüş ve soylulaştırma en genel ifadeyle değişen sosyo-ekonomik profilin, bölgenin ekonomik, sosyal ve mekânsal yapısında meydana getirdiği değişim olarak tanımlanmıştır. Smith (1982) soylulaştırma kavramını “işçi sınıfı mahallelerinin orta- üst sınıf ve toprak sahipleri tarafından rehabilite süreci” olarak tanımlarken, Pérez (2004) “özel şahısların (emlak firmaları, geliştiriciler), bireysel ev sahipleri ve kiracıların, konut rehabilitasyonu, çatı katı dönüşümleri ve yeni konut stokunun inşası yoluyla mali olarak ihmal edilen mahallelere yeniden yatırım yaptığı ekonomik ve sosyal süreç”, Lees (2008) ise sosyo-ekonomik yapı ile doğrudan ilişkilendirerek “mevcut nüfusun üst gelir grubu ile yer değiştirme süreci” olarak tanımlamıştır.

1970’li yıllarla birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika’da kırsal rönesans ve karşı kentleşme olarak da tanımlanan kırsala göç dalgası ile, kırsal alanda konut ve yapılar çevre inşası artarken, kırsal alanlar kentleşme sürecine girmiştir. Orta ve üst gelir grubunun doğayla iç içe yaşama isteği, ikinci konut talebini arttırırken, göç hareketi

kırsal soylulaştırma olarak adlandırılan kırsalın sosyal, ekonomik ve fiziksel dönüşümüne neden olmuştur. Kırsalda sosyo-kültürel çeşitlilik, arazi ve konut spekülasyonu ile gelen değer artışı, özel sektör yatırımlarındaki artış, kırsal nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel değerler üzerindeki değişim kırsal soylulaştırmanın başlıca göstergeleridir (Yenigül, 2016). Roger ve ark. (2013), kırsal soylulaştırmayı yerinden edilme süreci ile tanımlarken, sermayenin akışı ile sosyo-kültürel, mekânsal ve ekonomik dönüşüm sürecine giren kırsal yerleşimlerin üst gelir grubuna hitap eden bir yapıya kavuşmasını kırsal soylulaştırma olarak tanımlamaktadır. Benzer doğrultuda, Mayhew (2015) kırsal soylulaştırmayı, sermayenin yeniden yatırımı ile yüksek gelirli grupların kırsal alana göçünü ve kırsal nüfusun yerlerinden edilmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Sermaye birikim süreci ile mekânsal, sınıf ayrımı ile sosyo-ekonomik sorunları gündeme getiren soylulaştırma, sosyo-mekânsal bağlamda değişimlere neden olmaktadır. Uluslararası soylulaştırma literatürü incelendiğinde, soylulaştırmanın yaş grupları, sosyal sınıf, eğitim, mesleki statü ve konut talepleriyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Smith ve Phillips, 2001). Kırsalın sosyal profilindeki değişim ile yerel konut piyasaları ve hizmetlerde değişim olması kırsal nüfusu sosyo-ekonomik olarak zorlarken, kırsal alan kentlileştirilmektedir.

Sosyal değişime vurgu yapan geleneksel teorilerin etkisindeki ilk dönem soylulaştırma çalışmaları son dönemlerde yerini arz ve talep yönlü yaklaşımlara bırakmıştır. İngiltere merkezli bu yaklaşım sürecin etkilerinden çok nedenleri üzerine durduğu kuramsal analize dayanmaktadır. Küresel ve ulusal sosyo-ekonomik yapılanma sürecini bütüncül olarak ele alan bu yaklaşımlar, istihdam yapısının değişimi, ekonomik yeni model, konut piyasasındaki değişimi soylulaştırma sürecini etkileyen değişkenler olarak ele almaktadır. Talep yönlü yaklaşım temelde soylulaştıran değişkenleri ele alırken, ekonomik yapılanma sürecinde yüksek gelire ulaşan yeni orta sınıfın tüketim tercihleri ve kültürel kimliği esas alınır. Arz yönlü yaklaşım ise iktisadi bakış açısı ile sermaye birikim sürecinde konut piyasasındaki yeniden yatırım olanaklarına ilişkin dinamikleri incelemektedir (Smith, 1982).

Özetle soylulaştırma kırsal yerleşimleri sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak kökten değiştirirken, kırsal nüfusu yerinden etmekte, kırsalı kentleştirmektedir. Karşı kentleşme süreci kırsal soylulaştırmayı da kapsayan üst bir kavram olup, bireylerin sosyo-ekonomik ve mekânsal ihtiyaçlarını kırdaki sürdürdüğü, kırsal yaşam odaklı bir hareketliliğidir. Karşı kentleşme hareketliliğinde nüfusun yer değişim süreci ve artan nüfusa bağlı olarak yapılaşma oranlarının artması ve kırsal yerleşimlerde kentleşme

eğilimi görülebilmekle birlikte, karşı kentleşen grup kırsala kentin yoğunluğu ve sorunlarından kaçarak taşındığı için, kırsaldan rant sağlamak yerine kırı koruma ve kırsal dokuyu geliştirme eğilimindedir. Aksine kırsal soylulaştırma kırın doğal yapısı ile değil, elde edilecek rant ile ilgilenmektedir.

3.4.3. İlgili kavramlar: Clean break, spill over, regional shifts, rural idyll

Türkiye literatüründe karşı kentleşme kavramına yönelik Türkçeleştirilmiş bir araştırma olmamakla birlikte, ilgili literatürün anlaşılması için karşı kentleşme literatüründe sık kullanılan kavramlar bu bölümde açıklanmıştır.

3.4.3.1. Kentten kopuş ve yayılma (clean break ve spill over)

Karşı kentleşme kavramını ele alan geniş çaplı araştırmalarda merkezileşme (concentration) ve banliyöleşme (suburbanization) kavramları sıklıkla kullanılmakla birlikte, bunlar dışında geniş bir terminolojik çeşitlilik bulunmaktadır (Coombes ve ark., 1989). “Clean break” karşı kentleşme göstergesi olarak (Gordon, 1979), büyümenin kentsel olmayan bölgelerde gerçekleştiğini ve kentten bağımsız bir kopuşu ifade etmektedir. Yayılma (spill over) metropoliten alanın büyümesi ya da gelişmiş kentleşme durumunu ifade ederken clean break net bir karşı kentleşme durumu varsa gerçekleşmektedir. Bu yönüyle karşı kentleşmenin, merkeziyetçi metropol gelişiminden fazlasını temsil etmektedir (Coombes ve ark., 1989). İlk kez Vining ve Strauss (1977) tarafından kavramsallaştırılan “clean break” nüfus hareketliliğinin geleneksel ekonomik kalıplara göre değil, tüketici tercihiye göre şekillenmeye başladığını, 1970’li yıllara kadar süregelen iç göç mantığının değiştiğini, gelişen teknoloji ve sanayinin çepere taşınması ile nüfusun metropoliten alandan koparak, çeper ve kırsala yöneleceğini savunmaktadır (Domina, 2006). Merkezileşme kuramı karşı kentleşme hareketinin kentsel hiyerarşi ile ilişkili olduğunu ve kentsel sistemin bir parçası olduğunu ileri sürse de Halfacree (1994), kırsala olan hareketliliğin yerleşimin mekânsal ve ekonomik özelliklerine bağlı olduğunu, kentsel hiyerarşi ile ilişkisinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Berry (1980) clean break kavramını kentten ve kentsel yaşam biçiminden kopuş olarak tanımlamaktadır. 1970’li yıllarda ABD’de nüfusun kentlerde kümelenme eğilimindeki kırılmaların, kentten kopuş mu (clean break) yoksa metropoliten alan çevresine nüfusun yayılma süreci mi olduğu (spill over) tartışmaların odağında yer

almıştır (Moseley, 1984). Spillover kavramı en genel anlamıyla yayılmayı tarif eden ve ekonomide kullanılan bir kavram olmakla birlikte, karşı kentleşme araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Champion, 1989; Gordon, 1979; Halfacree, 2008; Halliday ve Coombes, 1995; McCarthy ve Morrison, 1977). 1970’lerde metropoliten alanda meydana gelen yayılma hareketi metropoliten alandan kopuşu (clean break) tetiklemekle birlikte, karşı kentleşme göçünün geçmişteki yayılma eğiliminin devamı niteliğinde olduğu iddiasının yeterli olmadığını savunulmaktadır (Zelinsky, 1977). Clean break savunucuları karşı kentleşmenin kentleşme desenine benzediğini ancak desantrilize süreci ile farklılıklar içerdiğini savunurken, bu görüşü eleştirenler karşı kentleşmenin banliyöleşme sürecinin devamı olduğunu savunmaktadır (Robert ve Randolph, 1983).

3.4.3.2. Kent merkezinin yer değiştirmesi (regional shifts)

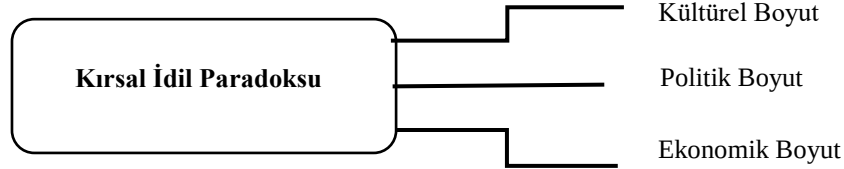
Yığılma, ölçekte kademeli büyüme ve büyük şehirlerdeki karmaşıklık ve heterojen yapı kentleşmenin temel özelliğidir. Karşı kentleşme doğrudan şehirlerdeki düşüş ve kırsalın yeniden yapılanması ile ilişkilendirilse de karşı kentleşmenin coğrafi yayılımı ve çeşitliliği üzerine yeterli araştırma bulunmamaktadır (Berry, 1980). Bu durum nüfus hareketliliğinin karşı kentleşme mi yoksa metropoliten merkezlerin süreç içinde yer değiştirmesi anlamına gelen Regional Shifts mi olduğu konusunda karışıklık yaratmaktadır. Örneğin Sanayi Devrimi sonrası İngiltere nüfusunun güney ve doğudan, kuzey ve doğuya kayması (Norwich ve Exeter’den Liverpool ve Bradford’a) karşı kentleşme değil, ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen Regional Shifts (bölgesel değişimin etkeni olarak nüfusun ötelenmesi) olarak değerlendirilmiştir (Coombes ve ark., 1989). Bu kapsamda karşı kentleşme kentten kopuşu temsil ederken, metropoliten alan merkezlerinin kayması, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin bölgesel değişimini ifade etmektedir. Karşı kentleşme hareketliliği, nüfus ve ekonomi merkezinin farklı lokasyondaki yığılmasından ziyade, küçük ölçekli ya da kırsal yerleşmelerin kitlesel ya da bireysel göçlere bağlı gelişimidir (Bourne, 1975).

3.4.3.3. Kırsal idil (rural idyll)

Bireysel ve toplumsal olarak değişiklik gösterse de yaşam alanlarının seçimi sosyal ağlar, ekonomi ve mekânsal kalite olmak üzere üç temel kriterle ilişkilidir

(Mitchell ve Bryant, 2020). Kırsal idili, kırsal kentsel alanlara göre daha mutlu, sağlıklı ve daha az sorunu içerdiğini savunmakta olup mekânsal ve sosyal olarak kırsalı idealize eden bir anlayışı tanımlamaktadır (Mayhew, 2015). Kırsal idil, kırsal yaşamın ne olması gerektiğine dair kolektif imgeler olarak tanımlamak da mümkündür. Doğal dünyanın sosyal uyumla bütünleşmesine odaklanan kırsal idil kavramı, kırsal yaşam ile bireyciliği de bir araya getirmektedir. 1980’li yıllarda karşı kentleşme hareketinin temel motivasyonu olan kırsal idil, sosyal yaşam ve doğayı entegre eden, birey yerine toplumu odağına alan komüniter bir yaklaşımdır (Gorton ve ark., 1998).

Kırsal idil anlayışı modern kırsal yaşamı değil, geleneksel kırsal yaşam biçimine dayanmaktadır. Fakat araştırmalar kırsalın pastoral çekiciliği nedeniyle göçlerin artışının, kırsal idili azaltan bir paradoks yarattığını ve kırsal kentleşme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır (Smith ve ark., 2018). Buna ek olarak, araştırmalar karşı kentleşen nüfusun kırsalın mekânsal ve bütünsel toplumsal yapısına uyum sağlayamadığını, metropoliten kent merkezi ile ekonomik ve sosyal ilişkilerini sürdürme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kırsal idil anlayışı, kırsalın yeniden yapılanma sürecinin aksine kırsal mirasın korunmasını savunarak, kırsal kültürel, politik ve ekonomik boyutları ile bütünsel bir yaşam modeli olarak ele almaktadır (Gorton ve ark., 1998; Halfacree, 2014) (Şekil 3.7).

Şekil 3.7. Kırsal idil paradoksu (Gorton ve ark., 1998).

3.4.4. Karşı kentleşme alt türleri

Yerleşim kademelenmesinde metropoliten merkezden kırsala aşağı yönlü nüfus hareketliliğini tanımlayan karşı kentleşme homojen olarak gerçekleşmemekte, nüfusun sosyo-ekonomik yapısı, yerleşimlerin ekonomik ve mekânsal özelliklerine bağlı olarak karşı kentleşme hareketine neden olan faktörler değişmektedir (Champion, 1998). Karşı kentleşme hareketliliği nüfusun yer değiştirme motivasyonu doğrultusunda alt türlere ayrılmıştır (Mitchell, 2014). Karşı kentleşme ilk dönem araştırmalarında nüfusun yoğunlaşma endeksi üzerinden değerlendirilse de karşı kentleşme motivasyonlarının dolayısıyla alt türlerin belirlenmesi yerleşimlerde yapılacak sosyal araştırmalar ile

mümkündür. Mitchell (2004) karşı kentleşme hareketinin alt türlerini tanımlamak amacıyla hane halkı istihdam ve yerleşim lokasyon verilerinin gerekli olduğunu savunarak karşı kentleşme üreten faktörler arasında bir bağlantı kurmaktadır. Yazar karşı kentleşmenin yerleşim hiyerarşisinde aşağı doğru bir göç hareketi olduğunu, son kademedeki karşı kentleşme motivasyonlarının mekânsal yer seçim kriterleri ile doğrudan ilişkili olduğunu, bunun da karşı kentleşme türünü belirlediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca karşı kentleşme sürecinin tam olarak anlaşılması göç kaynağının bilinmesi ile mümkündür. Bu kapsamda göç kaynağına göre karşı kentleşmeyi ex-urbanization, displaced-urbanization, anti-urbanization, commercial counter urbanization olmak üzere dört başlık altında incelemektedir (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7. Yerel düzeyde karşı kentleşme alt türlerinin belirlenmesi (Mitchell, 2014).

Anket Verisi	Karşı Kentleşme Türleri		
	Ex-Urbanization	Displaced Urbanization	Anti-Urbanization
Hane halkı önceki yerleşim yeri	Metropol, Büyük Kentler	Metropol, Büyük Kentler	Metropol, Büyük Kentler
Hane halkı İş Lokasyonu	Metropolde çalışan en az bir yetişkin üye	İşsiz ya da hane halkından metropolde ya da yeni yerleşim yerinde çalışan bir ya da iki yetişkin üye	İşsiz ya da yeni yerleşimde çalışan iki yetişkin üye
Hane halkı Göç Nedeni	Küçük yerleşimlerle ilişkili çevresel olanaklar (sosyal ya da fiziksel).	Ekonomik olanaklar (istihdam, yaşam maliyeti vb.)	Yaşam ve çalışma ile ilişkili çevresel olanaklar (sosyal ya da fiziksel)

3.4.4.1. Ex-urbanization

“Ex-urbanization” terimi ilk kez Spectorsky (1958) tarafından New York’u çevreleyen kırsal alana varlıklı ailelerin hareketini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu varlıklı aileler doğal güzellikleri nedeniyle kırsalda ikamet etmeyi tercih etse de çalışma amaçlı kent ile bağıını korumuştur. Bu kavram nüfus hareketlerini konu edinen Kuzey Amerika araştırmalarında sıkça karşımıza çıksa da uluslararası literatürde geniş bir yer bulamamıştır. “Exurb”, metropol alan ile ekonomik, sosyal ve işlevsel etkileşime sahip, düşük konut ve nüfus yoğunluğu içeren, nispeten daha yoğun banliyö alanının dışında kent-kır ara kesitidir. Banliyö (suburb) ötesinde bu yerleşim alanları düşük yoğunluklu konut alanları, küçük işletmeler ve ilgili hizmet alanları ile heterojen mekânsal ve ekonomik bileşenlerin entegrasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel büyümenin neden olduğu banliyöler genişleme sürecine girdiğinde, yani kentleşme eğilimine

girdiğinde, daha alt kademe yerleşimlere nüfusun kaydığı gözlemlenmektedir. “Exurb” de banliyö çeperindeki yeni banliyölerdir. Göç, toplumların iyi bir yaşam kalitesi, daha büyük konut ve açık alan isteği, düşük konut fiyatları ve vergi oranları ile düşük suç oranları gibi faktörlerin sonucu olup, erişilebilirlik, dışsal büyümede önemli bir faktör olmuştur. Bunun yanı sıra bilgi teknolojileri giderek daha fazla tele-çalışmayı ve çevrimiçi alışverişi kolaylaştırmakta, kentsel alanlara ve seyahat gereksinimlerine olan bağımlılığı azaltmaktadır. Alt merkezîleşme eğilimi kentsel yayılımı arttırması dolayısıyla çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri ile eleştirilmektedir (Paleo,2004).

3.4.4.2. Displaced-urbanization

“Displaced-urbanization” terimi ex-urbanization’dan farklı olarak yerleşim yerinin doğal karakteri değil, istihdam kapasitesi, düşük yaşam maliyeti, konuta erişim gibi ekonomik nedenlerle motive edilen hane halkı hareketini tanımlamaktadır. Ex-urbanization yüksek gelir grubunun daha iyi yaşam şartlarına erişme arzusu iken, displaced-urbanization orta ve alt gelir grubunun ekonomik nedenlerle yerinden edilme sürecini tarif etmektedir. Karşı kentleşme büyük kentlerden daha küçük yerleşim birimlerine nüfus hareketi olup, bu nüfus hareketinde yeni iş fırsatları sunan benzer büyüklükteki yerleşimlere de hareketlilik söz konusudur (Mitchell, 2004).

3.4.4.3. Anti-urbanization

“Anti-Urbanization” kent karşıtı düşünceyi temsil eden ve kentsel yaşam biçimini reddeden hane halkının nüfus hareketini tarif etmektedir. Vaetisi (2013) “antiurbanite” lerin (kent karşıtları) göç nedeninin, kentlerdeki suç oranı, vergi, trafik ve kirlilik gibi sorunlardan kaçmak olduğunu, kırsal çevrede yaşam isteğinin yanı sıra, işgücünde olanların daha az yoğun yerleşimlerde çalışma isteğinden de kaynaklandığını savunmaktadır (Mitchell, 2014).

3.4.4.4. Commercial counter-urbanization

“Commercial counterurbanization” demografik değişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kapsayan bir kavramdır. Bosworth (2006) karşı kentleşmeyi iç göçle uyarılan kırsal ekonominin büyümesi olarak tanımlamakta olup, bunun üç temel

bileşenini konut hareketi, kırsal işletmelerin kurulması ve yerel gömülülük olarak tanımlamaktadır. Commercial counterurbanization insan sermayesi ve ekonomik açıdan rekabet avantajı sağlayan kırsal bölgelerin eğitilmiş, ekonomik olarak aktif, yetenekli üst gelir grubu tarafından gerçekleştirilen kırsal göçü ifade etmekte olup, pazar, teknoloji ve insan sermayesi bakımından kırsal alanlar iş geliştirme merkezine dönüşmektedir (Halfacree, 1997; Mitchell ve Madden, 2014, Bosworth, 2006).

3.4.5. Karşı kentleşme motivasyonları: İtici ve çekici güçler

1800'den bu yana Avrupa'da aşamalar halinde ilerleyen hızlı kentleşmenin ekonomik temeli, sanayileşmenin yayılması, seri üretim ve ölçek ekonomileri sunan daha büyük üretim komplekslerine artan bağımlılığa kadar dayanmaktadır. Kent merkezi ve çeperin ekonomik büyümesi genellikle ekonomik güçler tarafından yönetilmektedir. Merkezi bölgenin ekonomik büyümesi, merkezileşme etkenleri ile ilişkilendirilirken, merkezdeki ekonomik zayıflama, iş alanlarının çepere taşınması ile başlayan ve devamında nüfusun da kent merkezini terk etmesiyle devam eden karşı kent hareketliliği ile sonuçlanmıştır (Geyer ve Kontuly, 1993; Vining, 1986). Merkezlerin aynı zamanda finansal hizmetlerin yönetim merkezi olması kırsal bölgelerden kent merkezine göçü desteklerken, artan yaşam maliyetleri, trafik sıkışıklığı, sermayenin çeperde yer seçmesi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin mekâna bağımlılığı azaltması karşı kent göçü için itici güçleri oluşturmaktadır (Champion, 2001). Karşı kentleşme motivasyonu olarak literatürde en fazla kırsalın çevresel özellikleri vurgulayan “rural idyll /kırsal cennet” kavramına referans verilse de (Berry, 1980; Halfacree, 2007) gerekli ekonomik koşullar sağlanmadıkça, çevresel faktörlerin karşı kentleşme göçü için yeterli olmayacağı da savunulmaktadır (Halfacree, 1997).

Karşı kentleşmeye neden olan motivasyonlar ülkenin sosyo-ekonomik yapısına göre değişim göstermekle birlikte ekonomik, mekânsal ve çevresel, sosyo-kültürel yapı, hükümet politikaları ve teknolojik gelişmeler kentten kırsal göçün temel nedenini oluşturmaktadır. Mitchell ve Bryant (2020) artan yaşam maliyeti, kentsel yaşam tarzı, çevresel kirlilik ve yaşam memnuniyetsizliğini kırsal göç nedenleri arasında saymakla birlikte modern altyapı avantajlarından yararlanan bu göçmenleri eski kentliler olarak tanımlamaktadır.

Karşı kentleşme nedenleri ortaya koyulması karmaşık bir süreç olup, yerin fiziksel ve sosyal niteliğinden kaynaklanan çekiciliği araştırmalarda sıklıkla

vurgulanmıştır (Halfacree, 2014). Tarihsel süreçte göç ve ekonominin ilişkili olduğu görülmektedir. Metropoliten alandaki ekonomik büyüme nüfus çekerken, kentleşmeye bağlı olarak artan maliyetler, ulaşımdaki tıkanıklık, iletişim alt yapısının gelişmesiyle mekânsal olarak mekâna bağımlılığın azalması sermayenin desantrilizasyonuna neden olmuştur. Merkezi Yerler Kuramına göre kentsel ekonomiler pazar, iş gücü ve girdiler etrafında şekillenmekte olup, ulaşım ve iletişim alt yapısının gelişmesiyle dışa doğru bir yayılım gerçekleşmiştir (Openshaw ve Veneris, 2003). Bu faktörler nüfusun ikamet kararını etkilemekle birlikte, ekonomik kaygılar bu kararının temelini oluşturmaktadır. Kırsal bölgelerdeki sosyo-ekonomik, kültürel yapılanma, teknolojinin gelişimi kırsalı cazip hale getirmektedir.

Karşı kentleşme motivasyonları ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte araştırmalar istatistiksel analizler ve hane halkı anketleri ile bu faktörleri ortaya koymaya çalışmıştır. Yunanistan'da 2010 sonrası artan işsizlik ve toplumsal huzursuzlukla sonuçlanan ekonomik kriz metropoliten alandan göçü tetiklerken, İrlanda'da yüksek konut maliyetleri karşı kentleşme göçüne neden olmuştur. Mitchell (2004) işsizlik, yaşam maliyetinin artışı ve kentsel alandaki fiziksel rahatsızlık nedeniyle kırsal alanlara taşınma sürecini yerinden edilmiş kentleşme olarak tanımlarken, ilke kararı olarak kentsel yaşamı ve kentin olanaklarını reddeden grubun hareketini karşı kentleşme olarak tanımlamaktadır. Bunun dışında nüfus hareketliliğinde sosyal bağlar, istihdam kapasitesi ve doğal çevre, manzara, kültürel miras, erişilebilirlik ve kırsal çekicilik gibi mekânsal faktörler etkili olmakla birlikte (Mitchell ve Bryant, 2020) çoğu gelişmiş (örneğin, Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'da) gelişmekte olan ülkelerde (örneğin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Güney Afrika ve Çin) bu faktörlerin göçmen kararlarını etkilemediğini vurgulamıştır. Nüfusun büyük kısmının metropoliten alanda yer seçtiği İngiltere'de ise kırsal karakter ve doğal yaşam göç için çekici unsur oluşturmaktadır (Halfacree, 1994). Benzer şekilde, Kaliforniya'da kırsala göçü tetikleyen etmenleri araştıran Crump (2003) kırsal sosyal yapısı ve kırsal çevrenin başlıca özelliği olan doğal güzellikler, açık alanlar ve mahremiyetin temel faktörler olduğunu ortaya koymuştur.

Karşı kent göçü ile kırsal alana göç eden beşerî sermaye, eğitilmiş ve donanımlı üst gelir grubu kırsal alan için ekonomik olarak rekabetçi avantajlar sunmakla birlikte, istihdam yaratma ve yerel ekonomik kalkınma açısından önemli bir güçtür (Geyer, 2015). Buna karşın, karşı kentleşme baskısı altında kırsal alanların yok olma tehdidi ile karşı karşıya kaldığını savunan araştırmalar da bulunmaktadır (Jenks ve ark., 2016).

Karşı kentleşme küçük yerleşim yerlerinde kamu hizmetlerinde kapasitenin üstünde talep yaratması, artan fiyatlar nedeniyle yerel kullanıcının konut stokuna erişiminin zorlaşması sosyal adalet ve eşitlik ilkelerinden uzak bir gelişime neden olmaktadır (Bosworth, 2006; Spencer, 1997). Ayrıca, karşı kentleşme sosyal sermaye göçü olarak da tanımlanmakta, iyi eğitilmiş ve yüksek gelir grubunun kırsal alana taşınması, kırsal için görece avantaj oluştururken, metropoliten alanda kentsel çöküntü bölgeleri oluşumuna neden olmaktadır (Brown ve Lawson, 1989). Lewis ve ark. (1989) karşı kentleşmenin kent ve kırsal alan üzerindeki etkilerini, kentlerde alt tabaka sosyal yapının yoğunlaşması, metropoliten alan çevresindeki banliyölerde daha fazla olmak üzere, çeper ve kırsal alanda nüfus yoğunluğunun artması ve metropoliten alanda yer seçen sanayi alanlarının kırsal alana doğru desantirilizasyonu olarak ifade etmektedir.

Göç araştırmalarında ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı kadar aile yaşamları ve tipleri de göç kararı almada etkilidir. Ebeveynler göç konusunda tek karar verici gibi dursa da yapılan araştırmalar, çocukların göç kararında etkin olduğunu göstermektedir. Çocuklarını doğa ile iç içe, daha nezih bölgelerde yetiştirme isteği karşı kentleşme hareketi için sosyo-mekânsal bir motivasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte genç yetişkinler için düşük yoğunluklu kırsal alanda çocuk yetiştirme imkânı, kent merkezinin istihdam avantajına tercih edilmektedir. Kırsal alanlar ile ilgili bu bakış açısı, kırsal ve kentsel konut arasındaki fiyat farklılığı, konut ortamlarının çocuk yetiştirmek için daha güvenli bulunması ve kişisel yaşam alanını arttırma fırsatı sağlamasıdır. Karşı kentleşme eğilimini arttıran bir durum da ülkeler ve bölgeler arasındaki göçtür. Benzer etnik gruplar metropoliten alanda parçacı yaşamak yerine, kırsal alanda bir arada ikamet etmeyi tercih etmektedir (Smith ve ark., 2018).

Pastoral bir kırsal yaşam, kırsal idil kavramı, uzun yıllardır kırsal ve göç çalışmaları literatüründe kullanılmakta, bu yaşam tarzı karşı kentleşme göçü açısından öncelikli motivasyon olarak kabul edilmese de araştırmalar kırsal yaşamın yeşil ve doğa ile iç içe olma gibi mekânsal özelliği ve homojen toplum yapısı ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olmasıyla gelen huzur ve güvenlik hissinin çekici unsur oluşturduğunu dolayısıyla karşı kentleşme göçünü motive ettiğini ortaya koymaktadır. Avustralya’da karşı kentleşme hareketinin nedenlerini ortaya koymayı hedefleyen Walmsley ve ark. (1998) araştırmasında, fiziksel çevrenin (iklim, rahat yaşam tarzı ve imaj gibi) göç hareketinde önemli çekici faktörler oluşturduğunu savunmaktadır. Ancak, göç için oluşan baskın itici ve çekici faktörler ülkelere hatta bölgelere göre değişim göstermektedir. Mitchell (2004) tanımladığı kentlerin yüksek kirlilik ve suç seviyelerine

tepki olarak göç eden “kent karşıtı” göçmen grubu özellikle kırsal idil faktörünü göçün merkezine almaktadır. Kırsal idil motivasyonu yaşa ve göçmenin işgücü piyasasındaki aktif olup olmamasına göre de değişmektedir. İşgücü piyasasında aktif grubun göç eğilimi düşüş gösterirken, orta yaş ve üstü gruplar kent karşıtı göç eğiliminde egemen grubu oluşturmaktadır. Emekli göçmenler ise nüfusu az, ulaşılabilir kıyı bölgelerini sıklıkla tercih etmektedir (Çizelge 3.8).

Kentlerden banliyö ve kırsal alanlara göçü tetikleyen en güncel olay ise tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisidir. Nüfusun toplu yaşam alanlarından virüs nedeniyle kaçma eğilimi gösterdiği, uzaktan çalışma ve eğitim imkanları, banliyölerde düşük faizli konut kredileri nüfusu metropoliten alandan iterek, banliyöleri ve kırsalı cazip hale getirdiği güncel araştırmalar tarafından ortaya koyulmuştur (Weisbuch, 2021; Whitaker, 2021). İlk bakışta kırsal alanlarda enfekte olma ve hastalığın yayılımı daha düşük gibi görünse de kırsal alandaki düşük sağlık hizmeti kapasitesi ve yüksek enfeksiyon yükü nedeniyle kırsal bölgelerin salgın açısından yüksek risk altında olduğunu ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Cuadros ve ark., 2021). Buna rağmen, Amerika’da kırsal bölgelerin Pandemi açısından daha güvenli olduğu kanısı yaygın olacak ki, kentsel mahallelerden banliyö ve kırsal bölgelere 2020 yılında göç, 2017-2019 yıllarına göre iki katına çıkmış ve 56.000 kişiye ulaşmıştır. Bu verilerin Pandemi öncesinde devam eden kentsel bölgelerden kırsal alanlara göçün hızlanması ile mi yoksa Pandemi ile gelen yeni bir sürecin başlangıcı mı olduğunu ancak orta vadede araştırmalar ortaya koyacaktır. Yine de küresel ölçekte kentsel alanlardan kırsal yerleşimlere nüfus hareketliliğinde Pandemi ile artış gözlemlenmiştir. Göç eden grupların yanı sıra, hareket yeteneğinin kısıtlanması ve ekonomik nedenlerle kırsal bölgelere taşınma kararını erteleyen gruplar da mevcuttur (Weisbuch, 2021).

Çizelge 3.8. Karşı kentleşmeye neden olan faktörler (Bosworth, 2006; Geyer, 2015; Kontuly, 1998).

1. Döngüsel Ekonomik Faktörler
a. İş Döngüsü Dalgalanmaları: Kırdan kente güncel ekonomik dalgalanmalar ve 1970'lerin ekonomik durgunluğuna neden olan kırsala dönüş b. Bölgesel Ekonomik Yapı: Madencilik, turizm yerel endüstri iş potansiyelinin artması c. Emlak ve İşletmede Sermaye Yatırımının Döngüsel Modeli: Kentlerde konut yatırımı getirisinin azalması ile kırsal yerleşimlerin konut yatırımları için potansiyel olarak görülmesi
2. Yapısal Ekonomik Faktörler
a. Sanayinin Desantrilizasyonu: Birincil ve ikincil istihdamda meydana gelen düşüş ile nüfusun kırsalda yer seçimi b. Kentsel sosyo-ekonomik problemler c. Kırsal Kalkınma: Kırsal kalkınma teşvikleri kırsal alanda rekabet avantajını arttırmakta ve küçük ölçekli yığılma ekonomileri yaratarak karşı-kentleşmeyi teşvik etmektedir. d. Düşük kırsal yaşam maliyeti
3. Mekânsal ve Çevresel Faktörler
a. Yığılma Ekonomisi/ Ölçek Ekonomisinin Avantajının Ortadan Kalkması: Kentlerde sosyal ve çevresel sorunlarının metropoliten alanda itici güç oluşturması b. Konuta erişim ve artan maliyetler c. Çevresel kolaylıklar, uygun iklim koşulları ve konum (denize, göle ve dağa yakınlık) ile oluşan çekici faktörler d. Turizmin genişlemesi ve rekreasyon endüstrisindeki işgücünün büyümesi
4. Sosyo- Kültürel Faktörler
a. Konut Yer Seçim Kriterlerindeki Değişim: Serbest çalışma şartları ile çalışma alanı ve konut yakınlığı zorunluluğunun ortadan kalkması b. Sosyo-Demografik Yapının Değişimi: Nüfusun yaşlanması, çalışan nüfus oranının düşmesi ile potansiyel göçmen nüfusun oluşması, emeklilerin kırsalın rahatlatıcı yaşam koşullarını tercih etmesi c. Davranışsal Değişimler: Toplumsal değerlerin değişimi ile coğrafi tercihlerin değişimi d. Bölgesel Girişimcilik Becerileri: Desantrilize olan sanayi üretiminin ihtiyacına göre sosyal sermaye
5. Hükümet Politikaları
a. Sanayinin planlı şekilde desantrilize edilme girişimi, büyükşehirlerde altyapı maliyetlerinin artması ile hükümetin nüfusu yeniden dağıtmak için oluşturduğu politikalar. b. Eğitim, sağlık ve diğer sosyal altyapı alanlarının çeperde ve kırsal alanlarda gelişmesi.
6. Teknolojik Yenilikler
a. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki iyileşmelerle konut ve istihdam alanlarının yakın mesafelerde olma zorunluluğunun ortadan kalkması

Yapılan araştırmalar banliyö ve kırsal alanlarda azalan konut stokları ve artan fiyatların insanları kentsel bölgelere yaşamaya mecbur bıraktığını, tersine ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerle kırsal alanlardan kentsel bölgelere göç etmek isteyen nüfusun da Pandemi nedeniyle göç kararını ertelediğini vurgulamaktadır. Yapılan diğer bir araştırma ise Pandemi sonrasında da evden çalışma düzenlemelerinin devam edeceğini ve bu durumda işçi sınıfı dahil alt ve orta gelirli nüfus grubunun yüksek şehir maliyeti nedeniyle çevrede düşük maliyetli bölgelere taşınma eğiliminde olacağını ve kırsal alanların yoğun kentleşme baskısı altında kalacağını ortaya koymaktadır (Delventhal ve ark., 2021).

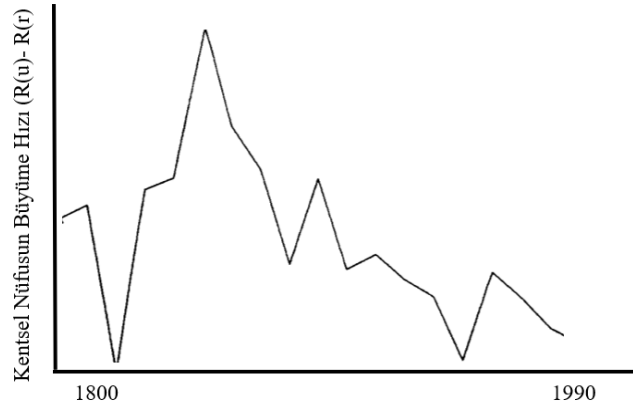
3.4.6. Dünya’da karşı kentleşme süreci ve kırsal alan üzerine etkileri

İkinci Dünya Savaşı öncesi Amerika nüfusunun sadece %13’ü banliyölerde ikamet ederken, 1945 yılından sonra banliyölere kitlesel göç hızlanmış ve 2010 yılında bu oran %50’nin üstüne çıkmış, ülkenin ekonomisi, siyaseti ve toplumu önemli şekillerde banliyöleşmiştir. “White Flight” adı verilen orta ve üst sınıf beyazların yüksek oranda ırksal azınlıkların olduğu bölgelerde yaşamaktan kaçınmak için banliyölere taşınması ile başlayan kentten kopuş 1970 sonrası banliyölerin de dışına çıkarak kırsal alanlara göç olan karşı kentleşme hareketi ile sonuçlanmıştır (Beale, 1975).

Banliyö, araba bağımlılığı ve işe gidip gelme alışkanlıklarını, harcama, tasarruf kalıpları ve vergiler, enerji ve doğa, mahremiyet ve topluluk gibi çeşitli konulardaki deneyimleri şekillendirmiştir. Banliyölerin büyüklüğü ve etkisi arttıkça, Amerika’nın geniş bir kesitini yansıtmaya başlamıştır. Savaş sonrası (1945-1970) dönemde banliyöler hükümet politikaları ile desteklenen, beyaz ırkın ayrıcalıklı yaşam merkezi haline gelmiştir. 1970 sonrası dönemde farklı sosyo-ekonomik grupların banliyölere taşınmaya başlamasıyla banliyölerin sosyo-ekonomik ve mekânsal kalitesi düşüş göstermiştir. Amerikan eyaletlerinde kırsal yerleşimler gayrimenkul yatırımları ile banliyölere dönüştürülürken, banliyöler otomobil bağımlı, trafik sıkışıklığının kent merkezi ile yarıştığı, düşük yoğunluklu çöküntü bölgelerine dönüşmeye başlamıştır (Nicolaidis ve Wiese, 2017).

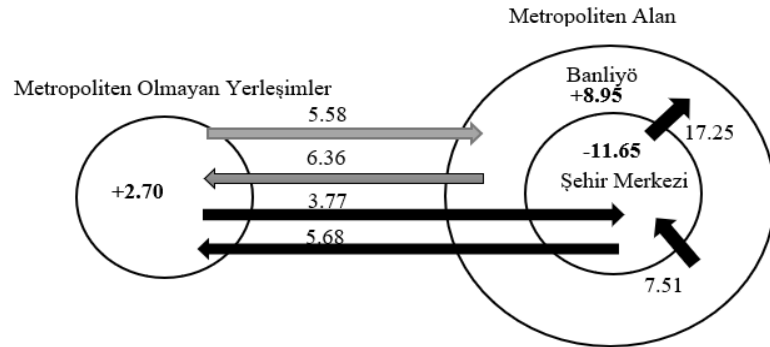
19. yüzyılın ortalarında en üst noktaya ulaşan kentsel nüfus, dönemsel olarak azalma gösterse de durgunluk dönemi sonrasında artış eğilimine girmiştir. 1970 sonrası ise demografik değişim geçmiş eğilimin aksine kırsala doğru yön değiştirmiştir (Şekil 3.8). Karşı kentleşme 20. yüzyılın ortalarında yerleşim modellerini şekillendiren baskın süreç olan kentleşmenin yerini alarak nüfusun yer değiştirme sürecinde değişikliğe neden olmuştur (Berry, 1980). 20.yy. öncesine bakıldığında Adna Weber bulundukları yüzyılın en önemli toplumsal olgusunun, nüfusun şehirlerde yoğunlaşması olduğu ve Batı Dünyasında yığılma eğiliminin neredeyse evrensel olduğunu ortaya koymaktadır (Dyos ve Warner, 1966). Dönemin araştırmaları kentlerde nüfusun yoğunlaşmasını yani kentleşmenin ilerleyen yüzyıllarda maksimuma ulaşacağını, sınırların ortadan kalkacağını ve yayılma eğilimine gireceğini savunmaktadır. 1960’lı yıllarda ülkenin yerleşim kalıplarını şekillendiren baskın süreç olan kentleşmenin yerini karşı-kentleşme süreci almış ve yeni bir yerleşim sistemi görülmeye başlamıştır. Karşı kentleşme

kavramı ilk kez Amerikalı bilim insanı Brian J.L. Berry kullanmış olmakla birlikte karşı kentleşme akımı da ilk kez Amerikan kentlerinde görülmeye başlamıştır.

Şekil 3.8. Amerika kentsel nüfusun ortalama büyüme hızı (1800-1990) (Berry ve Gillard, 1977).

Amerika’da madencilik ve ormancılık gibi sektörlerin metropoliten alanı terk etmesi, demografik yapının doğayla yeniden ilişki kurma istemi, artan emekli nüfusun ülkenin Appalachian ve Ozark bölgeleri gibi eğlence merkezlerine, kırsal alanlara ya da küçük kasabalara taşınması, kırsal bölgelerde hizmetlere erişim kapasitesinin artması, kentin olumsuz etkilerinden kaçış ve güçlü ulaşım altyapısı gibi faktörler karşı kentleşme hareketi için çekici unsur oluşturmuştur (Berry ve Gillard, 1977).

Şekil 3.9. Amerika’da iç göç (1970-1978) (Milyon) (Berry ve Gillard, 1977).

İkinci Dünya Savaşı sonrası banliyöleşme ile başlayan ve daha sonra nüfusun kırsal alanlara sıçraması ile devam eden Amerikan karşı kentleşme deneyimi 1990’lı yıllardan başlayarak tersine dönmüşse de bu dönemde kırdan kente, kentten de kıra olmak üzere ikili bir yapı devam etmektedir. Kent merkezine dönüşlerin temelinde; metropoliten alanda ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve hükümetlerin kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik etkinliğinin artması, eyalet ve federal kolluk kuvvetlerinin

kentsel suç faaliyetlerini kontrol altına alması, belediye, eyalet ve federal kanunlar ile federal çevre kurumlarının yanı sıra yeni teknolojilerin de yardımıyla çevre dostu projelere daha fazla yer verilmesi, Temiz Hava Yasası ile çevresel kirliliğin en aza indirilmesi, kentsel açık yeşil alan oranının arttırılması, yaya ve bisiklet dostu kent tasarımlarının artması (örneğin Boston “Big Dig Projesi” ile ana otoyolların yer altına alınarak yer üstünün park alanlarına dönüştürülmesi ile nüfus şehirden ayrılmak zorunda kalmadan dinlenmek ve doğa ile iç içe olma imkânı sağlamıştır), merkezi yönetimin işletmeleri yeniden merkeze çekme ve hizmetler sektörünü canlandırmak amacıyla düşük vergi politikası uygulaması, köhneleşmiş eski kent merkezinin rehabilitasyonu, çevresel karbon ayak izini azaltma konusunda bilinçlenen nüfus, banliyö ve kırsal kesimde yaşayan nüfusun çevresel etkisini değerlendirmesi ve tüketimi azaltma amaçlı kentlere geri dönmesi gibi faktörler etkili olmuştur (Wiseman, 2014).

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok gelişmiş ülkede yeni iletişim ve ulaşım teknolojileri kırsala göçü ve ekonomik yeniden yapılanma sürecini etkileyerek kırsal toplulukların kentleşmesi /kentlileşmesine katkıda bulunmuştur. Kentsel alanlardan kırsal alanlara nüfus akımı kırsal alanlarda konut üretimi ve ticari gelişimi tetikleyerek kırsal alanların dönüşüm sürecine girmesine neden olurken, kırsalda artan maliyetler yerel toplulukları olumsuz etkilemiştir. Teknolojik değişimler, uluslararası rekabet ve azalan talep nedeniyle son yıllarda kırsalın önemli bir gelir kaynağı olan madencilik ve imalat sanayine bağımlılığı azalmış, yerine kırsal alanlar rekreasyon ve eğlence hizmetlerinin odağı olmuştur. Metalaşan kırsal alanlar tarımsal üretim merkezi ve üretim için girdi oluşturan hammadde üretim sahası konumundan çıkarak hizmet ve rekreasyon temelli faaliyet alanlarına dönüşmüştür. Bu yeni bakış açısı kırsal alanlara turistleri, mevsimlik sakinleri, emeklileri, mekândan bağımsız çalışan beyaz yakalıları çekerek, kırsal hammadde yerine kırsal deneyim ürün olarak sunulmaya başlanmıştır (Rothman, 1998). Amerika’da doğa turizmi yerel kalkınma kaynağı olarak kullanılan Minnesota, Wisconsin ve Michigan’ın kırsal North Woods bölgesinde, tatil evleri ve diğer turizm gelişmelerinin mülk değerlerini ve yaşam maliyetlerini artırma eğiliminde olup, yerel ekonomide çalışan insanların karşılayabileceğinin ötesindeki bu maliyet eski sakinleri bölgeyi terk etmeye zorlamıştır (Hammer ve Winkler, 2006).

1990’lı yıllarda ABD’de kentlere göç eğilimi, küresel ölçekte etkili olan CoVID-19 salgını ile tersine dönmüş olup, yapılan araştırmalar Amerikalı kent sakinlerinin yaklaşık üçte birinin yalnızca Pandemi nedeniyle kırsal alana taşınmayı düşündüğünü

ortaya koymakta ve yoğun kentsel ortamlarda yaşamının çekiciliği hızla düşmektedir (Cooke, 2020).

Dünya sanayileşme tarihinde önemli bir yere sahip olan Birleşik Krallık ise 18. ve 19. Yüzyıllarda hızlı kentleşme sürecine girmiş, nüfus kırsal alandan yeni istihdam odakları olan kentlere göç etmeye başlamıştır. Nüfusun istihdam sağlama, sağlık, eğitim ve diğer sosyal olanaklara yakın olma isteği kentlerde yığılmaya neden olurken, şehirlerde yaşam maliyeti, suç oranları ve yoğunluk giderek artış göstermiştir. Bu süreç nüfusun kentlerden alt kademe yerleşmelere ve kırsal alanlara göçünü tanımlayan karşı kentleşme sürecini tetiklemiştir (Champion, 1989). 19. yy. da ulusal ekonominin klasik bölgesel organizasyonu, su ulaşımı ve demiryolu ağlarının gelişimi, yüksek işgücü ve girişimcilik becerisi, sermaye arzı, hammaddeye yakınlık gibi özellikleri çeper ve kırsal alanları yenilik ve büyüme merkezine dönüştürmeye başlamıştır. 1970’li yıllarda merkez odaklı klasik bölgeselleşme ulaşımındaki gelişmeler ve yeni iletişim teknolojileri ile yeni fikir ve uygulamaların hızla iletilmesine olanak sağlayarak yakınlığın önemini fiilen ortadan kaldırmıştır. İngiltere’de bu dönemde hızlı büyüyen endüstriler metropol dışına, banliyölere ve kırsal bölgelere yayılmaya başlamış olup, bu bölgelerde hızlı nüfus artışı gerçekleşmiştir. 1979 Çevre Kalitesi Yıllık Raporu için hazırlanan raporda 1970-78 yılları arasındaki göç verileri incelendiğinde bu dönemde kent merkezinin nüfus kaybetme sürecine girdiği ve banliyö ve kırsala göçlerin arttığı gözlemlenmektedir.

İngiltere’de karşı-kentleşme adına 3 kritik dönem vardır. Bunların ilki nüfus desantrilizasyon sürecinin başladığı 1950-1960’li yıllar olup, bu dönemde nüfusun kent çeperine kaydığı görülmektedir. İngiltere ikinci büyük nüfus kaybını ise 1970’li yıllarda yaşamıştır. Bu dönemde Londra metropoliten bölgesi nüfusun ana merkezden kayması ile batıda New Burry ve kuzeyde Bishop’s Stordford’a kadar genişlemiştir. Sadece 1973-1974 yıllarında Londra on yılda kazandığı 100.000 nüfusu kaybetmiş, 1971-1981 yılları arasında ulusal nüfus artışı %0,6 iken Londra %3,4 nüfus kaybetmeye devam etmiştir. İngiltere metropoliten alanı bu dönemde %6,5 oranında nüfus kaybederken, kırsal alanlarda %6 oranında bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Nüfusun desantrilizasyon süreci ilk olarak emekli nüfusun göçü ile başlasa da 1970’li yıllarda 25-34 yaş grubunda çalışan ve çocuklu aileler göç etmeye başlamıştır. Bu yerel nüfus desantrilizasyonu ve banliyölere olan göçün ötesinde bir nüfus hareketidir. 1970’lerin sonlarında kentsel yenilemeye gösterilen ilgiye rağmen ekonomik alanda da kentsel-kırsal değişim devam etmiştir. 1970’li yılların yerel planlama mekanizmaları ve ekonomik yatırımlarla

nüfusun kontrol altına alınmasını öngören politikalar nüfus kaybının önüne geçmeye çalışsa da bu geçici bir etki yaratmış, 1980'li yıllarda Londra'da işsizlik oranındaki artış ve artan yaşam maliyetleri nüfusun yeniden kıra yönelmesine neden olmuştur. 1981-1996 yılları arasında Birleşik Krallığın en büyük 20 kenti 500.000 istihdam kaybı yaşarken, orta ölçekli kentler ve kırsal alanlar 1,7 milyon kişi istihdam kazanmıştır (Champion, 1989).

İngiltere'nin 1990-1991 yıllarındaki göç modellerini inceleyen araştırmalar (Champion, 1989; Champion ve Atkins, 1996; Champion, 2005) en az kentsel yerleşim kategorisinde bulunan uzak kırsal bölgelerin yüksek net göç artışına sahipken, başkent Londra'nın merkezi en fazla göç vermekte ve bu iki odak arasında düzenli bir göç eğilimi olduğunu vurgulamaktadır. Diğer büyük metropoliten merkezler, Londra'nın yaklaşık yarısı oranında göç verirken, metropoliten olmayan merkezler için bu oran daha düşük seyretmiştir. Bu eğilimi tersine çeviren tek istisna ise tatil ve emeklilik bölgeleri olmuş, bu bölgeler yerleşim büyüklüğüne bakılmaksızın göç almaya devam etmiştir. 1990-1991 ve 1998-2001 arasında yerleşim hiyerarşisi ve göç hareketleri arasında da farklılıklar gözlemlenmiştir. Bunun nedeni iki dönem arasında ekonomik koşullarda meydana gelen büyük değişiktir. 1980'lerin sonunda konut sunum yetersizliği ve sermaye krizi ile ekonomi resesyona uğramış, 1990'ların ortalarındaki ekonomik toparlanmanın sonucu olarak genel konut hareketliliğinin serbest bırakılması ile metropol olmayan şehirler ile Londra arasında göç alışverişi dengeye ulaşmıştır (Champion, 2005). 1981 ile 1996 yılları arasında kasaba ve kırsal alanlarda toplam istihdam yaklaşık 1,7 milyon (%15) artarken, Londra ve diğer metropollerde %6'lık bir azalma kaydetmiştir (Turok ve Joseph Rowntree, 1999). Bunun dışında sanayinin desantirilizasyonu, çiftçilik, ormancılık, turizm ve savunma dahil kırsal faaliyetlerde devlet desteği, büyük şehirlerde ölçek ekonomilerinin ve sosyal sorunların ortaya çıkışı, kırsal bölgelerde eğitim ve diğer altyapının iyileştirilmesi, kentsel işlevlere erişime ihtiyaç duymayan yaşlı nüfusun artışı, ulaşım ve iletişim teknolojisinin gelişimi nüfusun alt yönlü hareketine neden olmuştur. İngiltere'de karşı kentleşmenin nedenleri kent ve kırsal itici ve çekici faktörleri ile ilişkili olmakla birlikte, karşı kentleşme hareketini ilk tetikleyen faktör sanayi alanlarının desantirilizasyonu ile ortaya çıkan ekonomik sorunlardır. Sanayilerin desantirilizasyonu metropollerde büyük ölçekli işsizliğe neden olurken, bu bölgeler sosyo-ekonomik ve fiziksel çöküntüye uğramaya başlamıştır. Newcastle-upon Tyne gibi şehir içinde silah ve gemi inşa sanayinin yer seçmesi ile meydana gelen hava ve gürültü kirliliği ise nüfusun çepere ve kırsala göç etmesi için

itici güç oluşturmuştur. Nüfusun desantrilizasyon süreci, dönemin hükümeti tarafından Yeşil Kuşak ve Yeni Şehir politikasıyla desteklenmiş, şehir merkezlerinde büyüme kısıtlanarak kırsal alanların geliştirilmesine yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Bu hareket İngiltere’de karşı kentleşme hareketinin hızlanmasında önemli bir adım olmakla birlikte, 1946-1970 yılları arasında kanunla oluşturulan yeni kentler (Milton Keynes, Cramlington, Sunderland, Berkshire vd.) karşı kentleşme hareketinin de ilk örneklerini oluşturmuştur. Bahçe şehir kuramından esinlenerek tasarlanan bu yeni şehirler, kent merkezine sosyo-ekonomik olarak bağımlı, kentsel nüfusu barındıran kırsal yerleşimlerdir (Champion, 2005).

1969 yılında Bletchley, Wolverton ve Stony Stratford'un Midland kasabalarını ve bir düzine küçük köyü alarak, otuz yılda çeyrek milyonluk bir nüfusa ulaşacak kasaba oluşturmayı hedefiyle kurulan Milton Keynes, sanayi alanları, Oxford-Cambridge arasındaki merkezi konumu ve Londra ile demiryolu bağlantısı gelişimi destekleyen önemli mekânsal özelliklerdir. Kamu-özel girişimciliğine dayanan konut üretimi, eğitim, sağlık, alışveriş, eğlence ve iş imkanları ile desteklenerek yerleşimin nüfus çekmesi sağlanmıştır (URL 1) (Şekil 3.10).

Şekil 3.10. Milton Keynes master planı (URL 1)

Milton Keynes'in planlama anlayışı gelişmiş ülkelerde karşı kentleşme politikalarını da ortaya koymaktadır. Yeni şehircilik hareketi kapsamında, kırsal

yerleşimlerin doğal yapısı, tarımsal niteliği ve yerel nüfusun korunmasının özellikle altı çizilmiştir. Bu kapsamda Milton Keynes'in ana tasarım kriterleri:

- Bletchley, Wolverton ve Stony Stratford gibi yerel toplulukların yaşam modelini korumak
- Mevcut köy ve mezraları imar baskısından korumak
- Stony Stratford çevresindeki verimli tarım arazilerini korumak, çiftçilik için ekonomik olmayacak büyük tarımsal yerleşimlerin tasarlanması yerine, yerel ölçeği korumak
- Kalkınmayı tarıma en az hasar verecek şekilde etaplamak
- Büyük ölçekli endüstriyel kalkınma için alanın kuzey-doğu kısmındaki tarımsal niteliği olmayan arazileri değerlendirmek
- Bölgenin sanayi gelişimi için rasyonel plan hazırlamak, doğal değerlere zararı minimuma indirmek, yağmur suyu drenaj sorunlarını gidermek (URL 1).

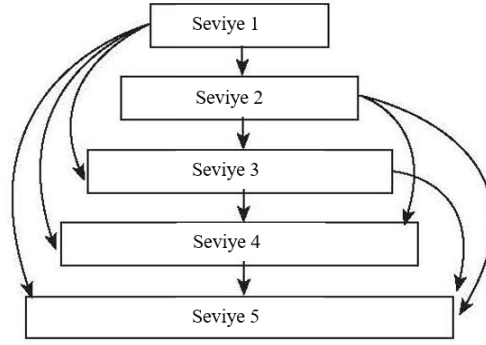
Şekil 3.11. Milton Keynes kentsel arazi durumu

Kırsalın sosyo-ekonomik ve mekânsal sürdürülebilirliğini ön planda tutan yeni şehir kentleri, karşı kentleşme hareketini tetiklerken, kırsalın doğal karakteri ve yerel özelliklerini korumanın yollarını da aramıştır. Birleşik Krallık'ın güney doğusunda ve Londra'nın batısında yer alan Berkshire da doğal karakteri korunan karşı kentleşme odaklarından biridir. İngiltere'de karşı kentleşme hareketliliği 1970'li yılların sonundan itibaren yaygınlık gösterse de 1901-1951 yılları arasında Berkshire kırsal nüfusunda artış tespit edilmesi, İngiltere'de karşı kentleşme hareketliliğinin daha öncelere dayandığının göstergesidir (Burchardt, 2012). Burchardt (2012) ticari göçmenlerin, aktif çalışan nüfusun metropoliten kent merkezi ile ekonomik ilişkilerini sürdürdüğünü öne sürerek, bu durum erken dönem karşı-kentleşme, post üretici bir kırsal yerleşime giden sürecin ilk aşaması olarak tanımlamaktadır (Şekil 3.12).

Şekil 3.12. Berkshire'dan bir görünüm

Özetle, İngiltere'deki karşı kentleşme hareketinin kökeni 1940'lı yılların sonunda Yeni Şehir politikaları ile sanayinin ve nüfusun merkezden taşınması ve merkezdeki büyümenin kısıtlanması prensibine dayanmakta, Londra Eyalet Konseyi'nin onayı ile kanun çıkarılarak oluşturulan yeni şehirler Birleşik Krallık'ın ilk karşı kentleşme merkezleri olarak kaydedilmiştir. Süreç içinde İngiltere'de farklı yerleşim kademelerinde karşı kentleşme hareketi meydana gelmiştir. Champion (2005) tarafından ortaya koyulan net göç oranı ile kentsel durum arasındaki korelasyon kentsel yerleşim sistemlerinin farklı seviyeleri ve göç akışı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Champion ve Atkins (1996) İngiltere göç hiyerarşisinde büyük ölçüde aşağı yönlü hareketin baskın olduğunu fakat ayrımı incelendiğinde durumun bir düzeyden bir alt kademeye göçü tanımlayan basit bir nüfus aktarımı değil, farklı yerleşim kademeleri arasında çok yönlü geçişlerin olabileceğini ortaya koymuştur (Şekil 3.13).

Şekil 3.13. Karşı kentleşme göç akış şeması (Chopin, 2005).

İngiltere, ulusal yerleşim hiyerarşisi içinde yerleşimleri 13 bölgeye ayırmaktadır (Çizelge 3.9). Göçün hiyerarşik olarak değerlendirildiği Champion ve Atkins (1996)’ın “kademeli karşı kentleşme modeli” ne göre metropoliten şehirlerin metropoliten olmayan şehirlere göre yüksek dış göç oranlarına sahip olduğu ve bunun Londra merkezinden, diğer metropol yerleşimlere doğru kademeli olarak azalma gösterdiği görülmektedir. Yapılan diğer araştırmalar ülkenin güneyi kadar diğer bölümlerinde de hiyerarşide aşağı yönlü bir göç akışı olduğunu ortaya koymaktadır. Birleşik Krallık ölçeğinde bakıldığında ise Galler’de 55 bölgeden 42’sinin, İskoçya’da ise her beş kişiden dördünün alt kademe yerleşimlere göç ettiği gözlemlenmiştir (Champion, 2001) (Çizelge 3.10).

Çizelge 3.9. İngiltere’de 13 yerleşim kademesinde göç oranları (1998-2001) (Champion, 2005).

Bölge Türü	İç göç	Dış Göç	Net Göç	3 Yıllık Net Göç Oranı (%)	Yıllık Net Göç Oranı (%)
<i>Metropoliten Bölge</i>					
İç Londra (1)	347515	459614	-112099	-4.05	-1.35
Dış Londra (2)	479084	561508	-82424	-1.87	-0.62
Büyük Metropoliten Şehirler (3)	355699	412089	-56390	-1.71	-0.57
Diğer Metropoliten Bölgeler (4)	455500	504759	-49159	-0.65	-0.22
<i>Metropoliten Olmayan Yerleşimler</i>					
Büyük Metropoliten Olmayan Şehirler (5)	368508	405745	-37237	-1.33	-0.44
Küçük Metropoliten Olmayan Şehirler (6)	358122	362836	-4714	-0.22	-0.07
Sanayi Bölgeleri (7)	582467	562766	19701	0.28	0.09
Yeni Şehir Bölgeleri (8)	274624	278612	-3988	-0.17	-0.06
Tatil, Liman ve Emekli Bölgeleri (9)	460524	361499	99025	2.69	0.90
Kent-Kır Geçiş Bölgeleri (10)	978723	919204	59519	0.71	0.34
Uzak Kent-Kır Geçiş Bölgeleri (11)	284504	253446	31058	1.39	0.46
Erişilebilir Kırsal Bölgeler (12)	208034	173583	34451	2.42	0.81
Uzak Kırsal Bölgeler (13)	485861	383504	102357	2.55	0.85

Çizelge 3.10. İngiltere’de bölgeler arası net göç oranları (1990-1991) (Champion, 2001).

Bölge Türü	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2	17442											
3	-240	-661										
4	175	517	11652									
5	-128	24	-23	-2								
6	-657	70	17	109	57							
7	1866	3213	2710	4056	2267	906						
8	1281	2863	1640	1538	637	416	387					
9	2461	5741	1116	1889	617	1100	1423	911				
10	5162	18329	4486	5068	2725	2318	-337	765	-3980			
11	1081	2493	542	679	3717	1177	264	788	613	2765		
12	557	1395	1215	2116	378	-7	2054	413	-58	3169	-131	
13	2009	4617	2055	3791	3513	1498	4807	2484	947	9065	585	1079

(Bölge içi net göç akışını gösteren Çizelge 3.9’da pozitif rakamlar sütun başında rakamla ifade edilen bölgeden satırdaki bölgeye aşağı yönlü bir nüfus akımı olduğunu, negatif rakamlar ise hiyerarşide yukarı yönlü akışları göstermektedir. Net akışlar aynı bölge türü içinde (köşegenler) sıfır olduğundan gösterilmemektedir.)

Göç eden grupları yaş, etnik köken ve işgücü piyasasındaki konumuna göre inceleyen Champion (2001) yaş dağılımının göç hiyerarşisinde baskın kriter olduğunu vurgulamış, 78 bölge tipinin en az 73’ünde 1-15 yaş arası kişiler ve 30 yaş ve üstü tüm yaş gruplarının üst kademe yerleşimlerden alt kademe yerleşimlere göç ettiği vurgulanırken, bu rakam emekliliğe uygun yaştaki bireyler için (İngiltere örneğinde erkekler için 65+, kadınlar için 60+) en yüksektir. Emekli grubu genellikle kent merkezleri ve metropoliten bölgelerde kademe olarak görece denk ya da üst olmalarına rağmen yüksek nüfus çekme kapasitesine sahip olan tatil, liman ve emeklilik bölgelerinde yer seçmiştir. 16-19 yaş grubu ise diğer nüfus gruplarının aksine merkezileşme eğiliminde olup, yukarı yönlü bir göç hareketi baskındır. Bunun temel nedeni kentlerin önemli bir ekonomi ve eğitim odağı olmasıdır. 20-29 yaş aralığında ise kentleşme ve karşı kentleşme eğilimleri dengededir. Bu yaş aralığında merkezileşme eğiliminin fazla olması metropoller ve büyük sanayi kasabalarındaki işgücü kapasitesi ve üniversite eğitimini tamamlayıp iş gücüne katılan nüfusun şehri terk etmemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle İngiltere’nin güneydoğusunda meydana gelen güçlü istihdam artışı ve doğal unsurlar bölge için çekici unsur oluşturmuştur. Bu oran İngiltere karşı kentleşme hareketinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında fikir vermektedir (Halfacree, 2006). Göç ve yaş grubu ilişkisini ortaya koyan klasik karşı kentleşme araştırmalarını eleştiren Stockdale ve Catney (2014) geleneksel karşı kentleşmenin orta yaş ve daha ileri yaş gruplarıyla ilişkilendirildiğini ancak bu grupların kentten kırlara göç akışlarının yalnızca küçük bir bileşenini temsil ettiğini, geleneksel araştırmaların ilgili göçmenlerin tamamını yakalamakta başarısız olabileceğini iddia etmektedir. Kuzey İrlanda’nın iç göç modelini araştıran Stockdale, ve Catney (2014) göçün yaş ile

ilişkili olduğunu ancak İrlanda'nın yerleşim hiyerarşisi, kırsal planlama politikası ve nüfusun aile çiftçiliği geleneğine bağlı oluşunun karşı kentleşme hareketinde öncelikli faktörler olduğunu ortaya koymakta, göç modelini açıklamada coğrafi, sosyo-ekonomik ve planlama bağlamında yapısal faktörlerin önemini ortaya koymaktadır. Karşı kentleşme hareketi diğer ülkelerde olduğu gibi birçok faktöre bağlıdır, ancak İngiltere'de daha baskın iki faktörün kentsel yerleşim politikası ve insanların kırsal alanda yaşama istekleri olduğu vurgulanmıştır (Halfacree ve Boyle, 1998). İşgücü piyasasındaki konumuna göre göç hareketleri incelendiğinde ise emekli ve serbest meslek sahipleri ve ekonomik olarak aktif olmayan ancak ebeveynlerinin bakım sorumluluğunda olan yaş grubun karşı kentleşme eğiliminin yüksek olduğu, göç ve sosyal statü arasındaki ilişki incelendiğinde yüksek gelir grubu ve bilişim, finans vb. meslek grupları, profesyoneller ve idari çalışanların karşı kentleşme eğilimi yüksekken, işçi sınıfı ve düşük gelir grubunun metropoliten alanları terk etme düzeyinin düşük olduğu gözlemlenmiştir (Halfacree, 2020a).

1970'lerde, 1980'lerde ve 1990'larda göç modellerini karakterize eden karşı kentleşmeye ilişkin literatürle kentsel bölgelerden kırsal bölgelere devam eden bir net göç modeli bulunmakla birlikte, Lomax ve ark. (2014) Birleşik Krallık'taki yerel yönetim bölgeleri arasındaki iç göçün yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında nasıl geliştiğini incelediği araştırmasında, 2001-2011 yılları arasında uzun süredir kentsel bölgelerden kırsal bölgelere göç eğiliminde düşüş gözlemlendiğini vurgulamaktadır. 2008 yılında başlayan mali kriz de karşı kentleşme göçünün gerilemesinde etkili olmuştur. Kentten kırsal göçteki düşüşten daha az vurgulanmış olsa da 2000'li yıllarda daha büyük şehirlere (özellikle kentsel kuzeyden kentsel güneye) taşınmada bir artış olduğu gözlemlenmiştir. 1971-1981 dönemindeki karşı kentleşme hareketi kentleşme göstergesi olan yoğunluk üzerinden tartışılmış, İngiltere'nin güneyindeki düşük yoğunluklu alanlarda 1980/81 ve 1988/89 arasında net göç oranı artış gösterirken, kuzeydeki kırsal bölgelere göç, güneye göçlerin gerisinde kalmıştır (Lomax ve ark., 2014). Şehir merkezinde yaşamı teşvik eden ve konut gelişimini destekleyen politikalarla, şehir merkezi giderek sosyal olarak ayrıcalıklı hale getirilmiş, özellikle Birmingham, Bristol, Cardiff ve Swansea gibi güney batı kentlerine göçler hızlanmıştır (Bromley ve ark., 2007).

Birleşik Krallığın 1973'te resmen katıldığı Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan 2019 yılında ayrılma kararının da tarım politikaları, kırsal alanlar ve karşı kentleşme hareketi üzerine ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerine de araştırmalar hızlanmıştır. Brexit

yani Birleşik Krallığın Avrupa Birliği'nden çekilme kararı aynı zamanda ortak tarım politikalarından, AB kökenli göçmen işçilerden, önemli paya sahip bir ihracat pazarından ve AB'nin Yapısal Fonlarından elde ettiği tarımsal hibelerden de çıkış anlamını taşımaktadır. Bununla birlikte, hükümetin "Sağlık ve Uyum" belgesinin önerdiği gibi, Birleşik Krallık tarımını "daha yeşil" yapma hedefi sekteye uğratması, gıda ve tarım sistemi için varoluşsal bir risk oluşturmakla birlikte, kırsal alandaki gelir değişimi mevcut çiftlik çeşitliliğinin hayatta kalması, buna bağlı olarak da nüfusun kırdaki tutulmamasında etken olurken 2000 sonrası karşı kentleşme göçündeki azalma derinleşecektir (Halfacree, 2020b).

Kanada'da da ABD ve Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi 1970'li ve 80'li yıllar kırsal yerleşimler ve kasabalar yeniden nüfus artışı ile karşı karşıya kalmış, dönemin nüfus araştırmaları (Joseph ve ark., 1988) 1971-1976 arasında karşı kentleşme hareketi için yeterli kanıt bulunamadığını, 1980'li yıllara kadar kırsal alanlardaki nüfus artışındaki baskın gücün kentsel yayılma olduğunu ortaya koymuş, 1976-1981 yılları arasında karşı kentleşmenin sınırlı bir alanda gerçekleştiğini vurgulamıştır. 1981 sonrası ise bu eğilim yavaşlamıştır. Yine de Kanada'da 1976 ve 1986 yılları arasında en fazla büyüme kentsel alanlarda gerçekleşmiş ve sonrasında kentleşme yeniden hâkim olmuştur. Kanada örneğinde kırsal karakterli yerleşimlerin büyüme nedenleri çeşitlidir, bazı yerleşimler banliyöleri oluştururken, bazı bölgeler emekli nüfusun kırsal idile ulaşma istemi ile yoğunlaştığı yerleşimler ya da konumsal özellikleri nedeniyle girişimcilik kapasitesi yüksek bölgeleri oluşturmaktadır. Kanada kırsalının Viktorya dönemi konut stoku, doğal çevre, şehre günübirlik gidiş-geliş imkânı yeni sakinler için çekici unsur oluşturmaktadır. Büyümeyi tetikleyen önemli faktörler ise konum, kültürel miras ve mimari, girişimcilik ve tanıtım, erişim kolaylığı olarak ifade edilmiştir (Dahms ve McComb, 1999). Avrupa'da temel hizmetlere erişim eksikliği, fiziksel çevre yıpranırken, maliyetlerin artıyor oluşu nüfusun kırsala yerleşmesindeki başlıca neden olmakla birlikte, İsveç gibi yaşlı nüfusu yoğun olan ülkelerde emeklilik sonrası doğaya yakın olma istemi ve kentsel hizmetlere olan ihtiyacın azalması nüfusu kırsal bölgelere çekmiştir (Lindgren, 2003).

Gelişmekte olan Güney Asya ülkelerinde ise (Bangladeş, Butan, Nepal, Hindistan, Sri Lanka, Pakistan gibi.) karşı kentleşme yeni bir fenomen olmakla birlikte, arazi kullanım deseni ve gayrimenkul piyasası üzerinde etkin olmuştur. Güney Asya'da karşı kentleşme ekonomik faktörler ile yönetilmekte, vergiler, ulaşım maliyetleri ve kıt kaynaklar ile metropoliten alan dışına çıkan istihdam odakları, nüfusun da kırsal

yerleşimlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur (Sarker ve ark., 2018). Sarker ve ark. (2018) Güney Asya’da karşı kentleşmeyi ekonomik dönüşüm olarak tanımlamakta, kentsel nitelikli kırsal alan biçiminin geliştiğini vurgulamaktadır. Çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik karşı kentleşme hareketinin hızlanması ile kaybedilmektedir. Kamusal hizmet sunumu ile önemli bir merkez olan Tokyo örneği ele alındığında, karşı kentleşme hareketi ile merkezdeki hizmet talebinin azaldığı, bağlı olarak fiziksel ve ekonomik yatırımların kentten geri çekildiği gözlemlenmiş, bu durum kırsal alanlar kadar kentin de fiziksel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Ülke, bölge ve metropol düzeyince süreç ve etkileri bakımından farklılık gösteren karşı kentleşme kavramı en temel ifade ile metropoliten kent merkezinden kırsala ya da alt kademe merkezlere nüfus hareketliliğini tanımlamaktadır. Neoliberal politikaların kentlerde etkisini hissettirdiği 2000’li yıllar ile yasal ve yönetsel yapının dönüşümü, yerleşim sistemleri ve nüfusun taleplerinin değişimi kır kent sınırlarını belirsizleştirmiş, kırsal karakterli kentsel statülü yerleşimler yaratmış, kır-kent ikilemi gündeme gelmiştir. Karşı kentleşmenin tanımının yapılması bu nedenle güçtür. Klasik karşı kentleşme araştırmaları nüfusun kırsal yerleşimlerde yoğunlaşmasını karşı kentleşme üzerinden ele alırken, günümüzde kır ve kentin nerede başlayıp bittiği belirsizleşmiştir. Bu nedenle, bölüm öncelikle kır ve kent tanımları üzerine durmakta, ardından dünya literatüründe sosyo-ekonomik ve mekânsal yönleri ile öne çıkan karşı kentleşme tanımlarını ortaya koymaktadır. Karşı kentleşme, kentleşme ile başlayan nüfus hareketliliği döngüsünün son aşaması olarak tanımlanmakta, kentleşme sonrası ortaya çıkan çeper yönlü nüfus yayılımı karşı kentleşme sürecinin başlangıcı niteliğindedir. Bu kapsamda karşı kentleşme tanımlarının ardından değişen kentsel büyüme dinamikleri ve banliyöleşme, yeni şehir hareketi, kentsel çıkış gibi nüfus hareketlilikleri incelenmiştir.

Araştırmalar karşı kentleşmenin süreç, kapsam, tetikleyici faktörler ve etkileri bağlamında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde farklı aktörler tarafından yönetildiğini ortaya koymakta olup, Dünya örneklerinin incelenmesi Türkiye gibi karşı kentleşmenin kırsal yerleşimler üzerindeki etkilerini son on yılda gözlemlediğimiz ülkelere yön vermesi ve çıkarımda bulunulması açısından değerlidir. Bu kapsamda araştırmada karşı kentleşmenin kentsel ve kırsal bağlamında itici ve çekici yönlerini,

literatürdeki tanımıyla karşı kentleşme motivasyonlarını, inceledikten sonra, ilk Amerika Birleşik Devletleri'nde gözlemlenen ve kavramsallaştırılan, ardından Birleşik Krallık'ta geniş kitlelere ulaşan karşı kentleşme sürecinin dünya örneklerinde ortaya çıkışı ve kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde İkinci Dünya Savaşı dönüştürülen kentsel, bölgesel politikalar ve kentsel sorunlar nüfusu şehir dışına iterken, sanayileşmenin önemli odağı olan İngiltere'de karşı kentleşme sanayi tesislerinin yakın bölgelerine iş odaklı olmuştur. Amerika ve İngiltere'de genellikle iş imkanları ve daha iyi yaşam şartına sahip olmak amaçlı gerçekleşen bu hareketlilik, nüfusun sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak da kabuk değiştirmiştir. Örneğin, aktif çalışan nüfus iş olanaklarına sahip ya da metropol çevresindeki yakın kırsal bölgeleri, emekli nüfus kırsal yaşam modelini deneyimleyebileceği, iklim ve yaşam koşulları bakımından kendilerini zorlamayacak yerleşimleri, çocuklu aileler ise eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetler bakımından gelişmiş güvenli bölgeleri tercih etmektedir.

Karşı kentleşme genellikle gelişmiş ekonomilerle ilişkilendirilse de Yunanistan örneğinde olduğu gibi ekonomik kriz ve artan kentsel maliyetler de kırsal yönlü hareketliliği tetiklemektedir. Gelişmiş ülkelerdeki karşı kentleşme örnekleri kırsal yaşam modelini benimsemeye hazır hanelerin bireysel tercihleri ile ortaya çıkarken, kentli ve kırsal nüfus kolektif bilinç ile hareket edebilmede, bilgi ve sosyal entegrasyonu sağlamada ve kırsalın korunmasında daha başarılıdır. Örneğin kırsal nüfus yere özgü örtük bilgiyi kentli nüfusa aktarırken, kentli nüfusun kırsal üretim modellerinde bilgi teknolojilerinin entegre edilmesi konusunda destek vermesi kırsalın sosyo-ekonomik gelişimine olumlu katkı sağlayabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise karşı kentleşme süreci plan kararları, yasal ve yönetsel yapıdaki dönüşüm toprak rantı, mega ölçekli kamu ve özel yatırımlar ile yönetilmektedir. Bu durum kırsala kentsel yükümlülükler getirirken, kırsalın doğal ve beşerî sermayesi üzerine olumsuz etki yaratmakta, kırsal yerleşimler gayrimenkul ve inşaat odaklı gelişme ile kentleşmektedir. Üstelik karşı kentleşen grup doğa ya da kırsal yaşam özlemi nedeniyle kırsal yerleşimlere taşınsa bile sosyo-mekânsal olarak kendini kırsal nüfustan soyutlamakta ve sosyal ayrışmayı derinleştirmektedir.

Dünya örneklerinde olduğu gibi, karşı kentleşme hareketinin kırsal yerleşimler ve kırsal nüfus için sosyo-ekonomik gelişimi tetikleyici bir avantaja dönüştürülmesi ancak doğru politikalar ile mümkündür. Bu kapsamda Dünya'daki karşı kentleşme sürecinin incelenmesi, Türkiye'deki sürece yönlendirici olması adına önemlidir.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Karşı kentleşme hareketliliğinin gözlemlendiği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 1980’li yıllara kadar, kır ve kent sınırları ve sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı ile tanımlı olanlar olup, kent merkezinden alt merkezlere ve kırsala nüfus hareketliliği, nüfusun kırsal alanda yoğunlaşması temel kriterine dayanılarak ortaya koyulmaktaydı. Bu kapsamda Hoover İndeks, Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi gibi istatistiksel yöntemlerle birlikte, süreç içerisinde büyümenin dağılımını izlemek için mekânsal değişim haritaları kullanılmıştır (Berry, 1980) (Çizelge 4.1). Nüfusun mekandaki dağılımı ve süreç içindeki değişimini ortaya koyan Hoover İndeks, diğer bir değişle nüfusun toplanma indeksi klasik karşı kentleşme araştırmalarında en sık başvurulan yöntem olmakla birlikte, nüfusun alansal yoğunlaşmasını incelemektedir.

Çizelge 4.1. Karşı kentleşme araştırmalarında kullanılan istatistiksel yöntemler (Yazar tarafından derlenmiştir).

İstatistiki Yöntem	Literatür	Ülke
Hoover İndeks	Duncan ve ark.,1977	Amerika
	Lichter, 1985	Amerika
	Champion, 1989	İngiltere
	Coombes ve ark., 1989	İngiltere ve İtalya
	Long ve Nucci, 1997	Amerika
	Peters, 1998	Kanada
	Mitchell, 2004	Kanada
	Mitchell and Bryant, 2009	Kanada
	Kahsai and Schaeffer, 2010	İsviçre
	Adamiak ve ark., 2017	Finlandiya
Gini Kat Sayısı ve Lorenz Eğrisi	Rogerson, 2019	Amerika
	Plane ve Mulligan, 1977	Amerika
	Rogers ve Sweeney, 1998	Amerika
	Rogerson, 2013	Amerika
	Rogerson, 2019	Amerika
Regresyon Analizi	McCarthy and Morrison, 1977	Amerika
	Fielding, 1982	Avrupa
	Nijkamp ve ark., 2010	Avrupa
	Mitchell ve Bryant, 2020	Kanada

Karşı kentleşmeyi göç ve nüfusun yoğunlaşması üzerinden ele alan klasik yöntemler günümüzde tartışılmaktadır. Karşı kentleşme farklı ekonomi ve coğrafyada farklı özellik taşımakla birlikte, bu durum karşı kentleşme araştırmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca karşı kentleşmenin varlığından söz etmek için, nüfusun göç yoluyla kazanılması gerekmekte, bir yerleşimde nüfusun artışı ve yoğunlaşması her zaman karşı kentleşme ile açıklanamamaktadır. Ayrıca yerleşimin mekânsal sınırlarının süreç içinde stabil kalmaması nüfus yoğunluk indeks sonuçlarını yanıltabilmektedir

(Cliff ve Robson, 1978). Güncel karşı kentleşme araştırmaları bir bölge ya da yerleşimde karşı kentleşme hareketliliğini tespit etmek amacıyla ortaya koyulacak göstergelerin önemini vurgulamaktadır (Anastasiou ve Duquenne, 2020; Sarker ve ark., 2018).

Karşı kentleşme kır ve kent sınırlarının tanımlı olduğu 1970’li yıllarda nüfusun yoğunlaşma endeksi (Hoover Index) gibi matematiksel metodlarla ortaya koymak mümkünken günümüzde ülke, bölge ve il düzeyinde farklılaşan ve daha kapsamlı bir veri setine ihtiyaç duyulmaktadır. Yine de bir yerleşimin karşı kentleşme hikayesinin ortaya koyulması sosyal araştırmalardan bağımsız düşünülemez. Karşı kentleşme hareketinin Dünya’da yerleşimler üzerindeki sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarına referansla oluşturulan gösterge seti araştırmanın nicel boyutunu oluştururken, karşı kentleşen nüfusun (kentten kırsala ya da alt kademe kentsel yerleşime taşınan nüfus) sosyo-ekonomik profili ve yer değiştirme nedenlerinin araştırılacağı sosyal araştırmalar yerleşimin karşı kentleşme hikayesinin ortaya koyulmasında birlikte değerlendirilmelidir.

4.1. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Süreci

Karşı kentleşmeyi nüfusun kırsal yerleşimlerde yoğunlaşması üzerinden ele alan klasik karşı kentleşme araştırmaları, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutları ile incelenmesi gereken kapsamlı bir süreç olduğunu savunan araştırmacılar tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Kentsel araştırmalarda gösterge temelli araştırma yöntemleri kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi, kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesi, kentsel dirençliliğin ölçülmesi gibi araştırma konularında sıklıkla kullanılmakla birlikte, karşı kentleşme performansının sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutları ile değerlendirilmesini sağlayan kapsamlı bir gösterge seti bulunmamaktadır (Marans, 2003; Balta, 2013; Korkmaz ve ark., 2019; Korkmaz ve Balaban, 2020;). Fakat karşı kentleşme sürdürülebilirlik ya da kentsel yaşam kalitesi gibi evrensel kriterlere sahip olmamakta, ülke, bölge ve metropoliten kent ölçeğinde, farklı sosyo-ekonomik ve idari yapılanmaya bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu nedenle nicel araştırma yöntemleri ile karşı kentleşme hareketinin tespiti zordur.

Mahalle ölçeğinde gerçekleştirilen bu araştırmada, uluslararası literatürde karşı kentleşme hareketinin sonuçlarına referansla “karşı kentleşme endeksi” oluşturulmuştur.

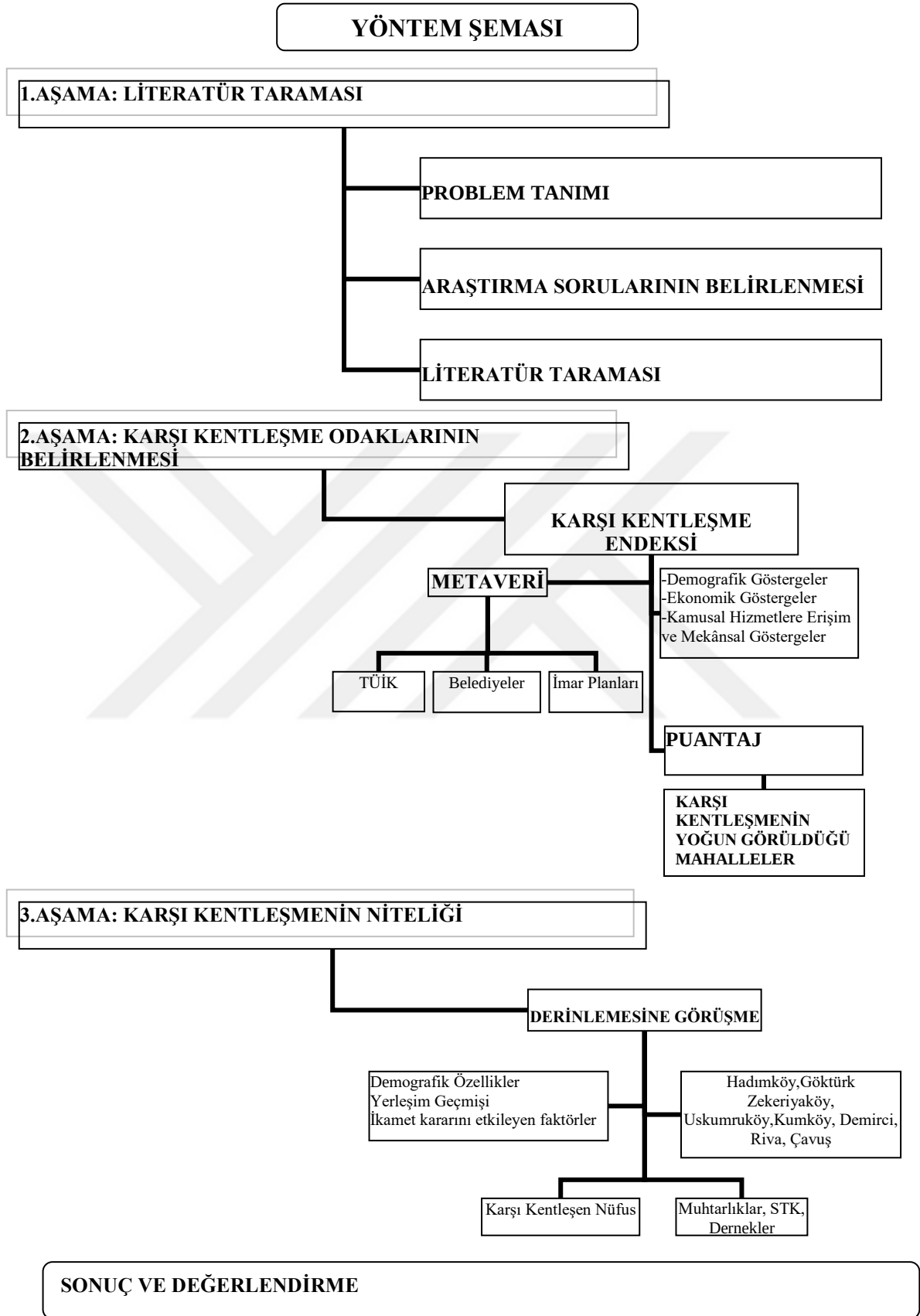
Literatür taraması sonucunda endekste yer alacak temel ve alt kategoriler belirlenmiştir. Karşı kentleşme sosyo-ekonomik ve mekânsal değerlendirmeler ile ele alınsa da temel gösterge nüfus artışıdır. Uluslararası literatür nüfus artışının yanı sıra aktif çalışan ve eğitilmiş nüfusun yoğunluğunu karşı kentleşmenin temel kriteri olarak ortaya koymaktadır (Halfacree, 1993; Champion, 2001; Smith, 2001). Bu nedenle araştırma kapsamında, incelenen dönemlerde nüfus kaybeden mahalleler de kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca nüfus artışı gözlemlense bile, metropoliten kent merkezini oluşturan mahalleler karşı kentleşme tanımına aykırı olması nedeniyle araştırma kapsamına alınmamıştır. Demografik, ekonomik, kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal kriterler olmak üzere üç temel alanda seçilen kriterler ile mahallelerin karşı kentleşme performans değerleri ölçülerek karşı kentleşme hareketinin gözlemlendiği odaklar belirlenmiştir (Çizelge 4.2).

Karşı kentleşme kriterleri karşı kentleşmenin kırsal yerleşimler ve alt merkezler üzerindeki etkileri bağlamında oluşturulmuştur. Bu nedenle incelenen alt bölgelerin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı karşı kentleşmenin etkilerini gözlemlediğimiz alanlardır ve tamamen kırsal karakterini koruması beklenemez. Aksine bu odaklar 2000 yılı öncesi köy ya da alt kademe yerleşimler iken, yoğun nüfus akışına maruz kalarak günümüzde büyük oranda kentleşmiş yerleşimlerdir.

Her ne kadar karşı kentleşme endeks sonuçlarına göre karşı kentleşme odakları belirlense de yerleşimdeki nüfus hareketliliğinin karşı kentleşme kapsamında alınıp alınamayacağı, yerinde incelemeler ve derinlemesine görüşmeler ile tespit edilmiştir. Yerleşimdeki nüfus artışı her zaman karşı kentleşme nedeni olmamakta, kır-kır nüfus hareketliliği, İstanbul dışından kırsal yönlü göçler karşı kentleşme kapsamında alınamamaktadır. Yerinde incelemeler karşı kentleşme hareketliliğinin varlığını, karşı kentleşenlerin sosyo-ekonomik profili ve tercih nedenlerini, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal etkilerini özetle karşı kentleşmenin niteliğini ortaya koymada önemlidir. Bu nedenle ilk aşamada, literatüre referansla oluşturulan karşı kentleşme endeksi ile İstanbul'un kuzey sınırını oluşturan Çatalca, Eyüp, Sarıyer, Arnavutköy, Beykoz ve Şile ilçelerine bağlı 250 mahallenin karşı kentleşme performansı ölçülmüş, endeks sonuçlarına göre belirlenen mahallelerde karşı kentleşmenin niteliğini ortaya koymak amacıyla ilgili paydaşlar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada ilgili veriler, TÜİK, merkezi ve yerel kamu kurumları, internet taraması, İstanbul ile ilgili proje ve araştırmalar ve yazarın hesaplamalarından oluşmaktadır.

Çizelge 4.2. Araştırmanın yöntem şeması (yazar tarafından hazırlanmıştır)

4.1.1. Karşı kentleşme endeksi: Kriterlerin seçimi ve değerlendirme yöntemi

Karşı kentleşme tanımlanması zor bir olgu olup, ilk dönem klasik karşı kentleşme araştırmalarında genellikle Hoover İndeks gibi nüfusun yoğunlaşma oranı karar verici olarak kullanılmışsa da sosyo-ekonomik ve mekânsal yapının farklılaşması ile ülke, bölge ve metropoliten alan ölçeğinde farklılaşmaktadır. Son dönemde yapılan araştırmalar karşı kentleşmenin tespitinde göstergelerin önemine vurgu yaparken (Anastasiou ve Duquenne, 2020; Sarker ve ark., 2018), Dünya literatüründe bütüncül bir gösterge seti bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamında karşı kentleşme odaklarının belirlenmesi amacıyla uluslararası literatür ve Türkiye’deki yerleşim tipolojileri, idari yapılanma, örgütlenme biçimi ve veri sistematığı de dikkate alınarak karşı kentleşme endeksi oluşturulmuştur. Karşı kentleşme endeksi demografik yapı, ekonomik yapı ve kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal etkiler olmak üzere 3 temel alandan oluşan 35 göstergeden oluşmaktadır (Çizelge 4.3). Seçilen kriterler karşı kentleşme literatürünün genelinde vurgu yapılan kriterler olup, karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarından yola çıkılarak ortaya koyulmuştur. Çizelge 4.3’te ele alınan ölçütlerin tanımı, karşı kentleşme literatüründeki önemi, hesaplama yöntemi ve ölçü birimiyle ilgili detaylı açıklamalar EK 1’de verilmiştir.

Bir yerleşimin karşı kentleşme potansiyelini ortaya koymak amacıyla karşı kentleşme literatürüne referans ile hazırlanan yukarıdaki gösterge seti, ülke, bölge, il ve mahalle ölçeğindeki verileri içermektedir. Araştırma mahalle ölçeğinde yapılmaktadır. Türkiye’de mahalle ölçeğinde periyodik veri üretiminin getirdiği kısıtlılık nedeniyle endeks 3 temel alanda 18 göstergeye indirgenmiştir. Diğer bir deyişle, Türkiye’de mahalle ölçeğinde verisi bulunmayan kriterler değerlendirme kapsamı dışında bırakılmıştır. Mahalle ölçeğinde elde edilen verilere göre yenilenen değerlendirme ölçütler Çizelge 4.4’te verilmiştir.

Çizelge 4.3. Karşı kentleşme endeksi: değişkenler, hesaplama yöntemi ve referanslar (Çizelge yazar tarafından oluşturulmuştur).

Değişkenler	Hesaplama	Ölçek ¹	Meta veri	Literatür
1. Demografik Göstergeler				
1.1. Nüfus Artış Hızı	$h = ((N_t - N_{1960}) / P_t) \cdot 1000$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Berry (19), McCarthy ve Morrison (1977), Robert ve Randolph (1983), Champion (1992), Mitchell ve Bryant (2009), Halfacree (2020).
1.2. 15-64 Yaş Nüfus Grubu	$h = ((P_{15-64}) / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Beale (1975), Halliday ve Coombes (1995), Stockdale ve ark. (2000); Halfacree (2001), Halfacree (2020)
1.3. Net Göç Hızı	$h = ((P_{ga-gv}) / P_t) \cdot 1000$	Ü, B, İ	TÜİK	Fuguitt (1985), Plane ve Mulligan (1997), Domina (2006)
1.4. Yaş Bağımlılık Oranı	$YB = (P_{65+} / P_{15-64}) \cdot 100$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Vartiainen (1989), Fielding (1998), Halfacree (2020), Karsten (2020)
1.5. Hanehalkı Sayısı	$h = P_t / H_{ort}$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Bolton ve Chalkley (1990), Karsten (2020)
1.6. Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	$h = P_t / H_h$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Bolton ve Chalkley (1990), Stockdale ve ark. (2000), Karsten (2020)
1.7. Yerleşimdeki Baskın Eğitim Düzeyi	$h = (P_{\text{Eğitim düzeyi}} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Domina (2006), Karsten (2020)
1.8. Hoover İndeksi	$H = 50 \sum_{i=1}^r p_i - a_i $	Ü, B, İ, M	Yazarın hesaplaması	Gordon (1979), Long ve Nucci (1997)
2. Ekonomik Göstergeler				
2.1. İşsizlik Oranı (%)	$H = (P_{i(15-64)} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Gkartzios (2013), Moseley (1984), Stockdale ve ark. (2000)
2.2. İstihdam Oranı (%)	$H = (P_{i(15-64)} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Gkartzios (2013), Mitchell ve Madden, (2014), Moseley (1984)
2.3. Ücretli Çalışanların Oranı (%)	$H = (P_{üç(15-64)} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Fuguitt (1985), Phillips (2010), Vartiainen (1989)
2.4. Tarım Sektöründe Çalışanların Oranı (%)	$H = (P_{tarım} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Beale, 1975; Clare J. A. Mitchell, 2019; Moseley, 1984
2.5. Hizmet Sektöründe Çalışanların Oranı (%)	$H = (P_{hizmetler} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Mitchell (2019), Mitchell ve Madden (2014), Moseley (1984)
2.6. Bilişim Sektöründe Çalışanların Oranı (%)	$H = (P_{bilişim} / P_t) \cdot 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Del Giudice ve ark. (2020), Halfacree (2012), Karsten (2020)
2.7. Sosyo- Ekonomik Statü Grubu (SES)	Nitel Veri Toplama	İ, M	Mahallemler İstanbul Projesi	Mahallemler İstanbul Projesi, 2016, Champion (1989), Karsten (2020)

¹ Ü: Ülke, B: Bölge, İ: İl, M: Mahalle düzeyinde verisi bulunan kriterleri göstermektedir.

Çizelge 4.3. Karşı kentleşme endeksi seçili değişkenler, hesaplama yöntemi ve referanslar (devamı)

Değişkenler	Hesaplama	Ölçek	Meta veri	Literatür
3. Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekânsal Göstergeler				
3.1. Kentsel Yapılaşma Oranı (%)	Mekânsal Hesaplamalar	Ü, B, İ, M	Belediyeler	Cliff ve Robson (1978), Johnson ve Lichter (2019)
3.2. Konut Amortisman Süresi (yıl)	$P = \text{Konut Fiyatı} / (\text{Kira} * 12)$	Ü, B, İ, M	TÜİK	Fuguitt (1985), Moseley (1984)
3.3. Konut Üretim Oranı	$H = (\text{Püx/Pt}) * 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Stockdale ve ark. (2000)
3.4. Konut Tiplerinin Oranı	$H = (\text{Px/Pt}) * 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Karsten (2020), Mitchell ve Madden (2014)
3.5. Bir Konutun Ortalama m ² Satış Fiyatı	$H = \text{Hp} / \text{m}^2$	Ü, B, İ, M	Tapu Kadastro Md.	Francke ve Korevaar (2021), Hodge ve Monk (2004)
3.6. Bir Konutun Ortalama m ² Kirası	$H = \text{Hk} / \text{m}^2$	Ü, B, İ, M	Gayrimenkul Ofisleri	Del Giudice ve ark. (2020), Francke ve Korevaar (2021), Hodge ve Monk (2004)
3.7. Kişi Başına Düşen Ortalama Konut B.	$H = \text{m}^2 / \text{Hh}$	Ü, B, İ	Belediyeler	Karsten (2020), Del Giudice ve ark. (2020), Francke ve Korevaar (2021)
3.8. Markalı Mega Konut Projesi Sayısı	Mekânsal Gözlem	Ü, B, İ, M	Gayrimenkul Ofisleri	Şimon (2014)
3.9. Kendi Konutunda Oturan Hanchalkı Oranı $H = (\text{Pk/Pt}) * 100$		Ü, B, İ	TÜİK	Del Giudice ve ark. (2020)
3.10. Arazi Rayiç Bedeli Artış Oranı	$H = ($	Ü, B, İ, M	Belediyeler	-
3.11. Kişi Başına Eysel Su Tüketim Miktarı	$\text{pi}) * 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Halfacree (2012)
3.12. Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı	$H = (\text{Ttotal} / \text{Pt}) * 365$	Ü, B, İ	Elektrik Dağıtım Şir.	Halfacree (2012)
3.13. Kişi Başına Doğalgaz Tüketim Miktarı	$H = (\text{Ttotal} / \text{Pt}) * 365$	Ü, B, İ	BOTAŞ, Belediyeler	Halfacree (2012)
3.14. 100 Hektarda İmar Planı Değişikliği S.	Mekânsal Hesaplamalar	Ü, B, İ	Belediyeler	-
3.15. Mevzi İmar Planı ile Gelişen Kentsel Alan	Mekânsal Hesaplamalar	Ü, B, İ	Belediyeler	-
3.16. 1000 Kişi Başına Düşen Özel Araç Sayısı	$H = (\text{Paraç/Pt}) * 100$	Ü, B, İ	İl Emniyet Md., TÜİK	Anastasiou ve Duquenne (2020), Sarker ve ark. (2018)
3.17. İnternet Bağlantısı Olan Hane Oranı	$H = (\text{Hint/ Ht}) * 100$	Ü, B, İ	TÜİK	Anastasiou ve Duquenne (2020), Sarker ve ark. (2018)
3.18. Bölgedeki Kargo Sayısı	Mekansal Hesaplamalar	Ü, B, İ, M	Lojistik Firma Bilgileri	Anastasiou ve Duquenne (2020), Sarker ve ark. (2018)
3.19. Bölgedeki Banka Şubesi	Mekansal Hesaplamalar	Ü, B, İ, M	Banka Şube Bilgileri	Anastasiou ve Duquenne (2020), Sarker ve ark. (2018)
3.20. Tarım Amaçlı Kullanılan Alan Oranı	$H = \text{Ha tarım} / \text{Ha yerleşim}$	Ü, B, İ	Tarım İl Md.	Hodge ve Monk (2004), Beale (1975)

Çizelge 4.4. Mahalle ölçeğinde karşı kentleşme performansı ölçütleri (Çizelge yazar tarafından oluşturulmuştur).

Göstergeler
1. Demografik Göstergeler
1.1. Nüfus Artış Hızı
1.2. 15-64 Yaş Nüfus Grubu
1.3. Yaş Bağımlılık Oranı
1.4. Hanehalkı Sayısı
1.5. Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü
1.6. Yerleşimdeki Baskın Eğitim Düzeyi
1.7. Hoover İndeksi
2. Ekonomik Göstergeler
2.1. Sosyo- Ekonomik Statü Grubu
3. Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekânsal Göstergeler
3.1. Kentsel Yapılaşma Oranı (%)
3.2. Konut Amortisman Süresi (yıl)
3.3. Bir Konutun Ortalama m ² Satış Fiyatı
3.4. Bir Konutun Ortalama m ² Kirası
3.5. Kişi Başına Düşen Ortalama Konut Büyüklüğü
3.6. Markalı Mega Konut Projesi Sayısı
3.7. Arazi Rayiç Bedeli Artış Oranı
3.8. Bölgedeki Kargo Sayısı
3.9. Bölgedeki Banka Şubesi Sayısı
3.10. Tarımsal Amaçlı Kullanılan Alan Oranı

Göstergelerin birimleri farklı olduğundan her gösterge 0-100 değer aralığında puanlanır. Her bir mahalle için elde edilen toplam puan (min=0 ve maksimum 1800 puan) kriter sayısına bölünerek ortalama karşı kentleşme performans değeri hesaplanmaktadır. Bu kapsamda karşı kentleşme performans puanı ≤ 50 ise yerleşimde karşı kentleşme gözlemlenmediği ve yakın gelecekte de bu trendin oluşmayacağı beklenirken, 50+ puan aralığı karşı kentleşme hareketliliğinin yaşandığı ve sosyo-ekonomik ve mekânsal yansımalarının yerleşimde gözlemlendiği sonucuna varılabilir (Mitchell, 2004). Ancak karşı kentleşme hareketliliği için doğru teşhisi koymak ancak ilgili yerleşimlerde yapılacak yerinde incelemeler ve derinlemesine görüşmeler ile yapılabilir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Mahallelerin karşı kentleşme performans değerlendirmesi (Çizelge yazar tarafından oluşturulmuştur).

Temel Alan	Kriter Sayısı	Maksimum Puan	Performans Puanı
Demografik Göstergeler	7	700	
Ekonomik Göstergeler	1	100	
Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekânsal	10	1000	Toplam Puan/ Kriter Sayısı
Toplam	18	1800	

Karşı kentleşme süreci sadece nicel araştırma yöntemleri ile belirlenememekte, sayısal değerler yanıltıcı olabilmektedir. Bu nedenle karşı kentleşme araştırmaları veri setlerinin dışında, yerinde incelemeler ve derinlemesine görüşmelerle desteklenmelidir. Bu kapsamda İstanbul'un kırsal karakterinin yoğunlaştığı ve planlama kararları ile nüfus hareketliliğinin en fazla yaşandığı kuzey sınırını oluşturan 6 ilçeye bağlı 250 mahallede karşı kentleşme endeksi ile belirlenen karşı kentleşme odak mahallelerde derinlemesine görüşmeler yapılarak, endeks test edilmiş ve karşı kentleşme hareketinin sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutları ortaya koyulmuştur.

Coğrafi bir terim olarak ortaya atılan karşı kentleşme kavramı sosyolojik boyutları ile araştırmalara sıklıkla konu olmakla birlikte, şehir planlama disiplini açısından ele alındığında mekânsal etkilerinden bağımsız düşünülemez. Bu kapsamda araştırmalarda sıklıkla yer verilen demografik ve ekonomik verilerin yanı sıra karşı kentleşme hareketinin yerleşim morfolojisi üzerindeki etkileri mekânsal göstergeleri oluşturmaktadır. Karşı kentleşme ülke, bölge ve yerleşimlerin idari örgütlenme, yasal düzenleme, sosyo-ekonomik yapı ve mekânsal gelişimine göre farklılık göstermekle birlikte, ülke ve/veya bölge özelinde oluşturulan endeks karşı kentleşme göçü bakımından potansiyel yerleşimlerin objektif veriler ile belirlenmesi ve yerleşimler için plan ve politika geliştirilmesi açısından önemlidir.

4.1.2. Derinlemesine görüşme

Araştırmada Türkiye'de karşı kentleşme göçünün nedenlerinin ve kırsal alanlar üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması ve göçmen profilinin tanımlanması amacıyla bir konunun yapısını, ilişkisellik ve örüntüsünü ortaya koymayı hedefleyen nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda en çok kullanılan yöntemlerden biri olan derinlemesine görüşme /mülakat katılımcının konu ile ilgili kişisel gözlem ve deneyimlerini, düşüncesini ve bakış açısını ortaya koymasına olanak tanıyan esnek bir yöntem olup, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olmak üzere iki türe sahiptir (TÜSSİDE, 2021). Karşı kentleşme araştırmalarında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sıklıkla kullanılmakta olup, bu araştırmaların bir kısmı Çizelge 4.6'da sunulmuştur. Derinlemesine görüşmelerde örneklem sayısı verinin doyuruculuğuna göre değişmekte, görüşmeler sonucunda benzer sonuçlar elde edildiğinde görüşmeler sonlandırılmaktadır. Bu nedenle yerleşmelere göre derinlemesine görüşme sayıları farklılaşmaktadır.

Çizelge 4.6. Derinlemesine görüşme tekniğini kullanan çalışmalar (Çizelge yazar tarafından oluşturulmuştur).

Literatür	Derinlemesine Görüşme Türü	Görüşme Sayısı
Gkartzios (2013)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	17
Hsiao (2017)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	12
Karsten (2020)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	18
Döner, Figueiredo, and Rivera (2020)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	24
Stockdale (2016)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	30 (3 Bölgede)
Şimon (2013)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	81 (4 Bölgede)
Paniagua (2002)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	65 (3 Bölgede)
Bosworth and Bat Finke (2019)	Yarı Yapılandırılmış Görüşme	4

Araştırmada konuyla ilgili ön hazırlık yapılarak belli konu başlıkları ve sorularla görüşmenin gerçekleştirildiği, ancak katılımcının da eklemeler yapabileceği yarı yapılandırılmış mülakat türü seçilmiştir. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme soruları görüşme yapılan kişileri kısıtlamayacak şekilde üç ana konu hakkında bilgi almayı hedeflemektedir. Bunlardan ilki karşı kentleşme hareketine konu olan nüfusun sosyo-ekonomik yapısının çözümleneceği ve Türkiye’de karşı kentleşme profilini ortaya koyacak demografik özelliklerle ilgili soruları kapsamaktadır. Görüşmenin ana omurgasını karşı kentleşme hareketliliğine konu olan nüfusun yerleştiği kırsal karakterli mahalleleri tercih etme nedenleri ile ilgili sorular oluşturmaktadır. Son kısımda ise karşı kentleşme hareketinin kırsal alanlar üzerindeki etkileri, bölgenin sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak dönüşümü üzerine konuşulmuştur. Bu kapsamda karşı kentleşme hareketine konu olan nüfus ile yapılan görüşmelerin ana omurgasını, demografik ve ekonomik yapı tanıma, karşı kentleşme hareketinin nedeni, yerleşilen kırsal yerleşime taşınma kararında etkili olan faktörler, kırsalın çekici, kentin itici güçlerini ortaya koyma, karşı kentleşmeye bağlı olarak nüfus artışının kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri ve sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümün yerleşim kararlarındaki etkinliğine ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Bu araştırma İstanbul’un son dönemde önemli yatırımlarının yer aldığı ve İstanbul’un kuzey sınırını oluşturan 6 ilçedeki 8 mahallede yürütülmüştür. Görüşme yapılan odak grubun sayısı, elde edilen bilgilerin derinliğine göre kararlaştırılmış, benzer bilgiler alınmaya başlandığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşme sayısını belirlemede kısıtlılık oluşturan bir diğer faktör de COVID-19 pandemisine bağlı olarak bireylerin görüşme taleplerini reddetmesi ve kalabalık oluşturmamak adına odak grup toplantıları yerine görüşmelerin bireysel olarak gerçekleştirilmesidir. Yapılan görüşmelerin çoğunluğu yüz yüze gerçekleşmiş olup, ortalama 30-45 dakika sürmüştür.

Görüşmelerde kişisel verilerin korunması esasına dayalı ses kaydı izin verilmediği sürece alınmamıştır.

4.2. Bölüm Değerlendirmesi

Klasik karşı kentleşme araştırmaları karşı kentleşme hareketliliğini nüfusun kırsal yerleşimler ya da alt kademe merkezlerde yoğunlaşması üzerinden tanımlarken, değişen dünyada kır- kent sınırlarının belirsizleşmesi, nüfus hareketliliğini etkileyen, ekonomik, politik ve mekânsal dönüşüm karşı kentleşme hareketliliğini ortaya koyan kapsamlı nicel araştırmaları zorunlu kılarken, klasik karşı kentleşme araştırmaları bu bağlamda eleştirilmektedir. Dünya literatüründe karşı kentleşme hareketliliğinin varlığını ortaya koyan mevcut bir gösterge seti bulunmamakla birlikte, karşı kentleşme süreci ülke, bölge ve metropoliten alan ölçeğinde değiştiğinden stabil bir gösterge seti olması beklenemez. Bu kapsamda araştırmada uluslararası literatürde karşı kentleşmenin olası sonuçlarına referansla “karşı kentleşme endeksi” oluşturulmuş, araştırma kapsamında ele alınan İstanbul’un kuzey sınırını oluşturan 6 ilçeye bağlı 250 mahalle bu endeks bazında değerlendirmeye alınmıştır. Karşı kentleşme her ne kadar sosyo-ekonomik ve mekânsal etkileri ile kompleks bir kavram olsa da nüfus artışı temel bir gösterge olup, nüfusun süreç içinde azalma gösterdiği kırsal yerleşimler kapsam dışı bırakılmıştır. Karşı kentleşme endeksine göre belirlenen karşı kentleşme odakları, geçmişte kırsal ya da alt kademe merkez olma özelliği gösterse de karşı kentleşmenin etkilerinin gözlemlendiği merkezler olup, günümüzde kırsal özelliğini koruması beklenemez. Endeks sonucuna göre karşı kentleşme performansı en yüksek çıkan yerleşimlerde, karşı kentleşmenin tetikleyici unsurları, karşı kentleşme hareketliliğine konu olan nüfusun sosyo-ekonomik yapısı, karşı kentleşmenin mekânsal etkilerini tespit etmek amacıyla karşı kentleşen nüfus ve ilgili paydaşlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

5. İSTANBUL'DA KARŞI KENTLEŞMENİN İZLERİ: SAHA BULGULARI VE TARTIŞMA

İstanbul'un karşı kentleşme hikayesini ortaya koymayı hedefleyen bu bölümde, ilk olarak İstanbul'da karşı kentleşme hareketine yön veren etkenler yasal, idari ve mekânsal kararlar kapsamında ele alınmıştır. Kırsal alanların sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümüne neden olan yasal düzenlemeler ve planlama aracılığıyla mega yatırımların kent çeperi ve kırsal yerleşimlere yönlendirilmesi kentin yayılmasında ve kırsal yönlü nüfus hareketliliğinde etkili olmuştur. Bu kapsamda İstanbul'da karşı kentleşme hareketine yön veren Türk idari ve yasal düzenlemelerdeki dönüşüm ve İstanbul'un planlama deneyimi ele alınmıştır. Metodoloji bölümünde açıklandığı üzere, karşı kentleşme sosyo-ekonomik ve mekânsal yapılanmaya göre farklılık göstermekle birlikte, karşı kentleşme sürecinin objektif verilere dayalı incelenmesi gerekliliğinin güncel araştırmalar altını çizmektedir. Bu nedenle öncelikle dünya literatürüne referansla oluşturulan karşı kentleşme endeksi ile İstanbul'un kuzeyinde karşı kentleşme odakları belirlenmiş ve belirlenen 8 mahallede derinlemesine görüşmeler yapılarak İstanbul'un sosyo-ekonomik ve mekânsal yönleri ile karşı kentleşme hikayesi ortaya koyulması hedeflenmiştir.

5.1. İstanbul'un Küresel ve Bölgesel Konumu

İstanbul Marmara Bölgesi'nde Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan 28° 01' ve 29° 55' doğu boylamları ile 41° 33' ve 40° 28' kuzey enlemleri arasında, 5.400 km² yüzölçümü ve 2020 yılının Aralık ayı itibarıyla 15.462.452 nüfusu ile Türkiye'nin sosyo-ekonomik bakımdan en gelişmiş kentidir. Birçok AB ülkesinden daha yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olan İstanbul, hızlı nüfus artışı ve göç alma kapasitesi ile diğer AB şehirlerinden farklılaşmaktadır. Ayrıca İstanbul Balkanlar, Orta Doğu, Karadeniz, Doğu Akdeniz ve Kafkaslar hinterlandına sahip önemli bir konumdadır. Beaverstock ve ark. (1999)'nın ekonomik ilişkiler baz alınarak oluşturulan ve dünya ekonomisinin önde gelen küresel kentleri alfa, beta ve gama olarak sıraladığı araştırmasında İstanbul içlerinde Berlin, Kopenhag, Budapeşte, Hamburg, Barselona gibi Avrupa kentlerinin de yer aldığı Gama Dünya Kenti sınıflamasında yer almaktadır (Yazman, 2010).

5.2. İstanbul'da Karşı Kentleşme Hareketine Yön Veren Türkiye'deki İdari ve Yasal Düzenlemeler

Kent tanımı farklı dönem ve kuramcılara göre farklılaşmakla birlikte, en genel tanımı ile dayanışma, iş bölümü ve bireyler arası etkileşimin yaşandığı sosyal bir olguyu ifade etmektedir. Marx kenti sınıf farkının keskinleştiği toplumsal model olarak tanımlarken, Chicahokulu kenti, nüfus yoğunluğu, heterojen sosyal yapı ve tarım dışı ekonomi ile ilişkilendirmektedir (Carls, 2021). Mumford (1938) kenti toplumsal kültürün yoğunlaştığı alan olarak, Keleş (2014) ise toplumsal gelişmenin sürekli yaşandığı, ekonomik, fiziksel ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı, tarım dışı ekonominin hâkim olduğu, kırsal yerleşimlere göre nüfus yoğunluğu yüksek yerleşim birimi olarak tanımlamaktadır. Sanayi toplumunda kent, sanayi ve hizmetler gibi tarım dışı faaliyetlerde üretimin gerçekleştiği, formu ve sınırları belli olan tüketim merkezleridir. Sınırları ve formu tanımlı bu yerleşimlerin dışındaki kalan ve temel üretim faaliyeti tarım ve ormancılık olan alanlar ise kırsal olarak tanımlanmıştır (Tekeli, 2016). İkinci Dünya Savaşı sonrası kentler nüfus artışı hızlanmış, kentleşme toplumun kentlileşmesinin önüne geçmiş, bu durum kentlerdeki çevresel, ekonomik ve toplumsal birçok soruna zemin hazırlamıştır. (Keleş, 2014). 1950'li yılların sonrası nüfus hareketliliği kentleşme yönünde hızlanırken, mekânsal, toplumsal ve ekonomik problemlere de zemin hazırlamış, köyden kente gelen nüfusun kentsel yaşama uyumu diğer bir değişle kentlileşme sorunu tartışmaların odağında yer almıştır (Tekeli, 2011).

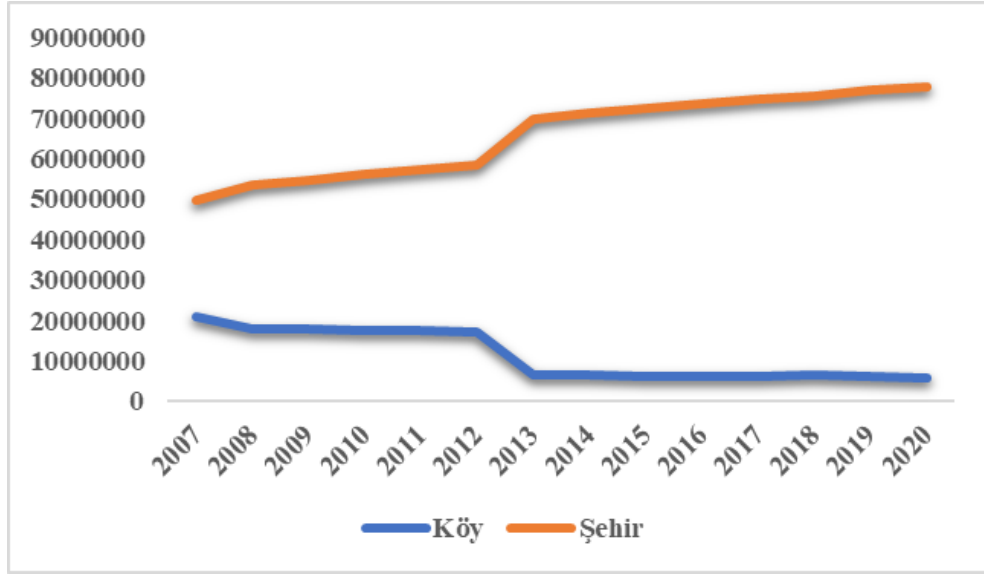
2000'li yıllar ile köyden kente nüfus hareketi tersine dönmüş, kentli nüfusun kırsal yerleşimlere göçünü konu edinen karşı kentleşme süreci başlamıştır. Sanayi devrimi sonrası kentlerde yaşanan sürece benzer şekilde, günümüzde kırsalın sosyo-ekonomik ve kültürel değerlerine benzemeyen kentli nüfus kırsal yerleşimlere taşınmakta, üstelik kentleşme hikayesinin başında kırsal nüfusun kentlileştirilmesi durumundan uzak biçimde, kendisi kırsal alanları kentleştirmektedir. Türkiye kırsalının yaşadığı bu dönüşümde yasal, yönetsel ve kuramsal yapılanmanın etkisi de büyüktür.

Kırsal alanlar ise genellikle nüfus yapısı, üretim ve istihdam biçimi, doğal çevre, kültürel yapı ve yaşam modeline göre tanımlanmaktadır. Kırsal genel olarak temel ekonomik faaliyet, nüfus yoğunluğu ve kente olan uzaklık üzerinden tanımlanmaktadır (DPT, 2018). Türk yasal düzenleme ve idari yapılanmasında kır kavramı yer almamakla birlikte köy, kasaba ve belde düzeyinde yerleşimler kırsal olarak kavramsallaştırılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile kırsal yerleşimlerin sorunlarını çözmek üzere bir dizi önlem

alınmış, sosyo-ekonomik reformlarla birlikte köyler ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanunu'na göre nüfusu 2.000 altında olan yerleşimler köy, 2.000 ile 20.000 arasında olan yerleşimler kasaba ve daha üstü şehir olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de kırsal alanı tanımlamada nüfus önemli bir kriter olmuş, 1985 yılına kadar nüfusu 10.000 altı olan yerleşmeler kırsal olarak kabul edilirken, 1982 yılında DPT'nin kırsal alanlarda yaptığı araştırmanın sonucuna göre bu rakam 20 bine yükseltilmiştir (Geray, 1974). Türk Dil Kurumu kırsalı mekân ve kent ile ilişkilendirerek "kent ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer" olarak tanımlamaktadır (TDK, 1998). OECD ve Eurostat da benzer şekilde kırsal yerleşimleri nüfus yoğunluğu ve kent merkezine uzaklık kriterleri ile açıklamaktadır. OECD'ye göre kırsal kademeli olarak sınıflandırılmakta, nüfusun %50'sinden fazlası kırsal alanda yaşıyorsa bölgeyi baskın kırsal alan, bölge nüfusunun %15-50'si kırsal alanda yaşıyorsa önemli ölçüde kırsal alan ve nüfusun %15'inden azı kırsal alanlarda yaşıyorsa kentselliği baskın kırsal alan olarak tanımlamaktadır.

TÜİK kırsal tanımında nüfus eşiği ve idari statü kriterlerini esas almaktadır. Nüfus ölçütüne göre 20.000 ve altı nüfusa sahip yerleşimler kır olarak tanımlanırken, idari sınır ölçütüne göre kırsal alan köy ve beldelerden oluşmaktadır. DPT (2018) ise kırsalı sosyal dayanışma ağlarının oluşturulduğu, nüfus yoğunluğu düşük, küçük ölçekli ve tarımsal üretim modelinin hâkim olduğu, kent merkezine uzak, üretim modelinde uzmanlaşma ve iş bölümünün olmadığı, köy kültürünü barındıran yerleşim yerleri olarak, kırsalı sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısı ile bir bütün olarak ele almaktadır.

Küreselleşme ile üretim ve tüketim modellerinin değişimi ve bilgi toplumu ile mekâna bağımlılığın azalması kır-kent sınırlarının bulanıklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'de kır kent ikilemini yaratan önemli bir faktör de yasal düzenlemelerdir. 2004 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun ile köy tüzel kişiliği kaldırılarak, köylerin mahalle statüsü kazanmasına, kırsal nüfusa tanınan hak, sorumluluk ve imtiyazların kaldırılmasına neden olmuştur. 2012 yılında yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye kırsal nüfusunda kırılma meydana gelmiş, 2012-2013 yılları arasında ülke kır nüfusu 17.178.953'ten 6.633.451'e düşerek %61 azalma görülmüştür (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Türkiye kent ve kırsal nüfusları (2007-2020) (TÜİK, 2020).

Bu durum kırsal nüfusta reel bir azalmadan ziyade, yasayla birlikte kırsal nitelikli kentsel statülü alanların ortaya çıktığını göstermektedir. Yasayla kırsal alanlar sosyo-ekonomik yapılarına bakılmaksızın kentleştirilirken, gerçekte kent tanımına uymayan yerleşimler olduğu açıktır. 2013 yılı itibarıyla yasa ile tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle statüsüne dönüştürülen köylerle ilgili veri elde etme ve istatistik oluşturma süreci de sektöre uğramıştır. 6360 sayılı kanun kapsamında köy tüzel kişiliğine son verilmesi, köy ihtiyar meclisinin de kaldırılmasına neden olmuş, temsilin köy ihtiyar heyetinden belediye meclislerine devredilmesi köyde yaşayan nüfusun demokratik temsil gücü zayıflamıştır. Kanun ile İl Özel İdareleri'nin kaldırılması, tarım alanları ve orman vasfını yitirmiş alanlar üzerindeki artan talepler, meraların tahribi ve amaç dışı kullanılması bu yasal düzenlemenin sosyal, ekolojik ve ekonomik olumsuz etkilerindendir.

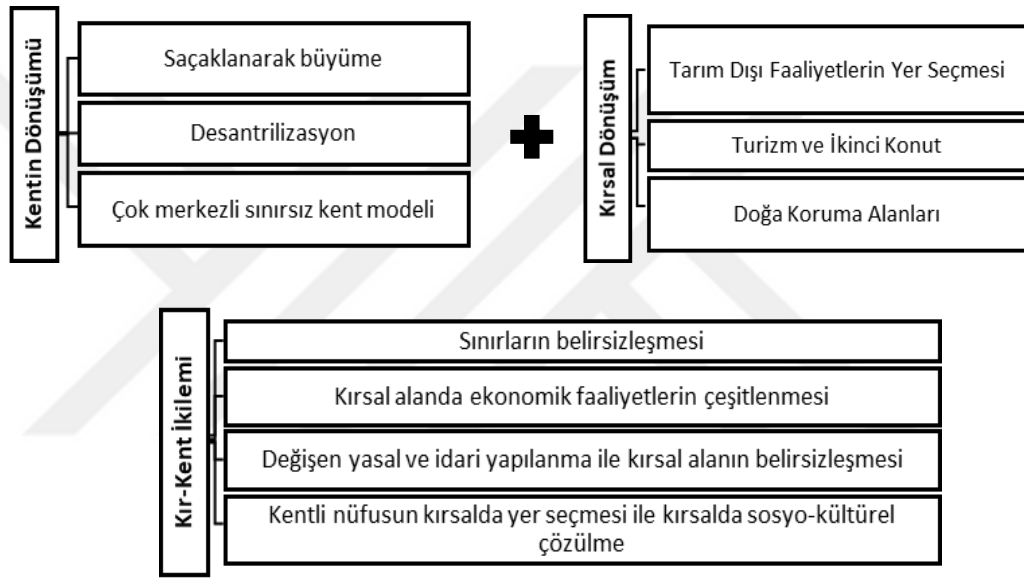
Kırsal alanlarla ilgili güncel bir düzenleme de 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'na ek hükümler ile hazırlanan *Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği*'dir. Bu yeni düzenleme ile 1984 sonrası belde belediyesi ya da köy olup, 6360 sayılı yasa ile mahalle statüsünü alan yerleşimlere kırsal mahalle statüsü kazanma hakkı verilmiştir (Resmî Gazete, 2021). Kırsal mahalle tespitinde yerleşimin, kırsal yerleşim karakterinin devamlılığı, kent merkezine uzaklık ve ulaşım durumu, belediye hizmetlerine (su, yol, toplu taşıma, atık toplama vb.) tam kapasite erişim durumu, kırsal yapılaşmanın devamlılığı, kırsal nüfusun devamlılığı, tarımsal ekonominin temel geçim kaynağı olması, arazi kullanım durumunda tarım, orman, mera, yaylak ve kışlak

alanlarının oranının yüksek olması gibi kriterlerin bir ya da daha fazlasını yerine getirmesi koşulları aranmaktadır. Buna ek olarak yönetmelik ilgili kriterleri sağlamaması nedeniyle kırsal mahalle tespiti yapılamayan mahallelerde en az 10.000 m² büyüklüğünde olmak koşuluyla bir mahallede bir ya da daha fazla kırsal alan tespitine olanak tanınmaktadır.

Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan tespit süreci ilçe belediye meclisinin gerekçeleri ile büyükşehir belediyesine gönderdiği teklif ile başlamaktadır. Kırsal mahalle statüsü kazanmak isteyen mahalleler muhtarlıklar aracılığıyla ilçe belediyesine başvurmaktadır. Büyükşehir belediyesi karar resmi kayıtlara girdikten sonraki ilk belediye meclis toplantısında teklifi gündeme getirmekte, en geç 90 gün içinde kırsal mahalle ya da kırsal yerleşik alan tespiti ile ilgili kararını açıklamak zorundadır. Büyükşehir belediyesi kırsal mahalle kararı ile, sosyo-ekonomik ve mekânsal bütünlük sağlaması amacıyla komşu mahallelerde kırsal yerleşik alan belirtebilme, sınırı genişletme ya da daraltma yetkisine sahiptir. Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alanlara yönetmeliğe göre vergilerde muafiyet ve indirimler getirilmektedir. Bu kapsamda gelir vergisinden muaf esnaf ve iş yeri, mesken ve zirai amaçla kullanılan bina, arsa ve araziler emlak vergisinden, bina inşaat ve imar harçlarından muaf tutulmaktadır. Bunun yanı sıra ticari, turistik ve sınai amaçla kullanılan arsa, arazi ve binalarda emlak vergisi indirimi, bu yerlerde içme ve kullanım suyu ücretlerinde ise en düşük tarife uygulanmaktadır (Resmî Gazete, 2021). Kırsal mahalle ya da kırsal yerleşik alan tespiti ile ilgili yönetmelikte eksikler bulunmakla birlikte, köy tüzel kişiliği kaldırılırken el konulan meralar ve mallar kırsal mahalle statüsü ile iade edilmesine ilişkin bir hüküm içermemektedir.

Tüketim kalıpları ve gelenekler ile tarif edilen kırsallık, tarım, düşük düzeyde uzmanlaşma, toplumsal dayanışma gibi kavramlarla tanımlanırken, küreselleşmenin hızlandığı 1980'li yıllar ile dönüşüme uğramıştır (Keyder ve Yenal, 2013). 2000'li yıllar ile etkili olan Neoliberal dönem, kırsal alanları küreselleşme ekseninde dönüştürmüş, politik, demografik, kültürel ilişkilerde yaşanan değişim kent ve kırsal alanlar arasındaki net sınırları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Kırsal alanlar tarım dışı ekonominin de yer aldığı, çevresel özellikleri ile turizm sektörüne hizmet veren, homojen sosyal yapının bozularak heterojen bir yapıya dönüştüğü ve kültürel çeşitliliğin arttığı yerleşimlere dönüşürken, kent ve kırsal tanımlamak zorlaşmış, kırsal-kent ikilemi gündeme gelmiştir. Buna ek olarak, kırsalda yaşayan tüm nüfusun kırsal nüfus olduğu gerçeği de ortadan kalmış, kapitalizm üreten kırsal nüfusu tüketici olarak sisteme dahil

etmiştir (Tekeli, 2016). Tarımsal üretimin dönüşümü, kırsalda işgücü fazlası ile sonuçlanan nüfus kaybı, kentlerin saçaklanarak, çok merkezli büyümesi kır-kent belirsizliğini mekânda olduğu kadar sosyo-ekonomik ve kültürel olarak da arttırmıştır. “Kırsal alanda yeni küresel ilişki biçiminin” olduğu günümüzde ise kırsal, sermaye, mal ve bilgi akımı üzerinden temsil edilmekte, fiziki olarak mekânsal yayılım, gelişen altyapı ağlarıyla kırdaki yeni yaşam biçimleri oluşmaktadır. Kır- kent ikileminin ortaya çıktığı bu yeni yerleşme yapısında kent ve kır sınırları belirsizleşirken, kırsalda tarım dışı ekonominin de faaliyet göstermesi, kentli nüfusun kırdaki yer seçmesi, dolayısıyla kent karakterli yapılaşmanın da kırsala taşınması ile sonuçlanmıştır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2. Kır-kent ikilemine neden olan süreçler (Tekeli (2016)’dan alınan bilgiler ışığında yazar tarafından derlenmiştir).

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de değişen sosyo-ekonomik, idari, yasal ve mekânsal yeniden yapılanma süreciyle kırsal alanlar dönüşüme uğramıştır. Kırsalda tarım dışı faaliyetlerin yer seçimi, kırsalda hizmetler sektörünün tarıma baskın gelmeye başlaması ile kırsal alan üreticiden tüketici konumuna geçmeye başlamıştır. Kentler karşısında nüfus kaybeden kırsalın, yeniden cazibe kazanmasının yolu olarak görülen yeni kırsal kalkınma politikaları ve bu hedefle düzenlenen yasal yapı kırın tarım ve ormancılığın baskın olduğu, sosyal dayanışma ve üretim merkezi olma tanımından uzaklaştırmış, hizmet, sanayi sektörü ve kentsel nüfusun yer seçmesi ile kentsel karakter kazanmaya başlamıştır. Yeni kırsal alanlar, farklı sektörlerin bir arada olduğu, sosyo-kültürel, ekonomik ve mekânsal gömülü değerlerin rekabetçilik düzeyini arttırdığı, gelişen altyapı ve ağlarla kent ile güçlü etkileşim içinde olan yerleşimler olarak

tanımlanmıştır (Yenigül, 2017). Bu süreç ile kentin net sınırları da ortadan kalkmış, kentin merkezden çepere, çeperden kırsala yayılımı kent sınırlarının nerede sonlanıp, kırsal alanın nerede başladığı tartışmalarını gündeme getirmiştir. Mekânsal sınırların ötesinde 2012 yılı itibariyle köy tüzel kişiliğinin ortadan kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi kır-kent ikilemini arttırmıştır. Kentsel nüfusun kırsal alanda yer seçmesi, kırın küresel ekonomide rekabet düzeyini arttırsa da kırsallık kavramının ortadan kalkmasına, kırın kentleşmesine neden olmaktadır. Özetle, küresel ve yerel ekonomik, politik ve sosyo-mekânsal dönüşümler kırsal alan kavramını da dönüşüme uğratmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye kırsalı küresel gelişmelerin yanı sıra, idari ve yasal süreçlerden de etkilenmiş, kır-kent belirsizliği özellikle metropoliten alanlarda artmıştır. Bu durum kentten kırsal yerleşimlere hareketi tanımlayan karşı kentleşme araştırmalarını da zorlaştırmakta, metropoliten alanda karşı kentleşme hareketinin tespiti için ek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle İstanbul gibi karşı kentleşme sürecinin sosyo-ekonomik ve mekânsal birçok faktöre bağlı olduğu mega ölçekli şehirlerde, karşı kentleşme odaklarının tespiti, karşı kentleşmeyi tetikleyen faktörleri ve karşı kentleşmeye konu olan nüfusun sosyo-ekonomik profilini tespit etmek derinlemesine niceliksel ve niteliksel araştırmaları zorunlu kılmaktadır.

5.3. İstanbul'un Planlama Deneyimi: Mega Yatırımlar Etkisinde Nüfus Hareketliliği ve Makroformun Değişimi

İstanbul ekonomik, jeopolitik, sosyal ve çevresel özellikleri ile Türkiye ve Marmara Bölgesi'nin odak noktasıdır. 2000'li yıllar ile İstanbul ve Doğu Marmara arasındaki ulaşım koridorlarının gelişimi yönündeki plan kararları mega ölçekli kentsel projeleri, yeni yatırımları dolayısıyla nüfusu bölgeye çekmiştir. Bu durum ekonomik gelişimin yanı sıra, sosyo-mekânsal ve ekolojik sorunları gündeme getirmiştir. İstanbul yeni yatırımlarla ekonominin merkezi haline gelirken, Marmara Bölgesi için bütüncül bir planlama yaklaşımının olmaması, alt bölgeler için fiziki planların hazırlanıyor oluşu sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunlara temel oluşturmuştur (MARKA, 2015).

Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre, (TR21) Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli, (TR 42) Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova, (TR 22) Balıkesir ve Çanakkale, (TR 41) Bursa ve Bilecik İstanbul'un etki alanındaki bölgelerdir. Bu bölgeleri kapsayan üst ölçekli plan kararları İstanbul'dan maksimum

sermaye ve nüfus çekmeyi hedeflemektedir. İstanbul için üretilen plan kararları etki alanındaki bölgeleri doğrudan etkilemekle birlikte, küresel, ekonomik ve politik nedenlerle plan kararlarının revizyona uğraması bölgesel ölçekte ilişki kurulmasını zorlaştırmaktadır (MARKA, 2015).

İstanbul'un makro formu ulaşım projeleri ve kamusal/özel mega ölçekli yatırımlar ile şekillenmektedir. Cumhuriyet sonrası İstanbul makro formunun değişimi 1950-1969, 1969-1980, 1980-1995, 1995-2009, 2009 ve sonrası olmak üzere beş farklı plan döneminde incelemek yerinde olacaktır.

1950-1969 yıllarını kapsayan plansız dönem Türkiye genelinin yaşadığı gibi İstanbul'un da hızlı kentleşme sürecine girdiği ve hızlı nüfus artışının gerçekleştiği yıllardır. Bu dönemde ekonomik nedenlerle hızlı göç alma sürecine giren İstanbul'un artan nüfusun konut talebini karşılayamaması kaçak yapılaşma sürecini başlatmıştır. 1956 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanunu ve 6830 sayılı İstimlak Kanunu ile İstanbul'da imar operasyonları başlatılmış, yeni ulaşım kararlarında karayoluna öncelik verilmesi kentin kuzeye yayılmasında etkili olmuştur (Sarıcan Delibay, 2014). 1965 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı Nazım Plan Bürosu kurularak, İstanbul'u da kapsayan Doğu Marmara Planı hazırlanmışsa da bölgenin en hızla gelişen metropoliten kenti İstanbul'un gelişimine yönelik gerekli kararlar üretilenmemiştir. 1960-1967 yılları arasında İstanbul'un imar faaliyetlerini yürüten Prof. Piccinato, lineer büyüme modelini önermiş, konut alanlarında yapılaşma yoğunluğunun arttırılmasına karşı çıkmıştır. İmar faaliyetlerinin başlatılması ile 1950 yılında 1.166.477 olan İstanbul nüfusu plan kararları ile öngörülen nüfusun çok üstüne çıkarak 1970 yılında 3.019.032'ye ulaşmıştır. 1975-1976 yıllarında Dünya Bankası ile ortak geliştirilen planlama anlayışında, arazi tahsisi, erişilebilirlik, çevre, kaynakların korunması planlamanın esas ilkeleri kabul edilmiş, kentin gelişim yönü Tarihi Yarımada ve çevresinde batıya doğru genişletilmiştir (Suher, 2001).

1969-1980 yıllarını kapsayan planlı döneme geçiş dönemi özel araç sahipliğinin artması, otomobil üretimindeki gelişmeler, Anadolu ve Avrupa yakasındaki dengesiz mekânsal dağılım Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan köprüleri gündeme getirmiştir. Bu bağlantıların ilki 1973 yılında, ikincisi ise 1988 yılında kullanıma açılmış, köprüler ile geliştirilen bağlantı güzergahları iki yakanın ilişkisini arttırırken, kentin arazi kullanımı üzerinde geri dönüşü olmayan bir etkiye neden olmuş, doğal karakteri baskın kuzey bölgelere doğru kentsel yayılım tetiklenmiştir. 1950'li yıllara kadar doğu-batı eksenli ve Marmara Denizi kıyısında

gelişim gösteren İstanbul'un ana ulaşım omurgasını denizyolu ve demiryolu oluştururken, köprüler ve bağlantı yolları ile karayoluna ağırlık verilmesi kentsel yayılmanın temel nedenlerinden biridir. Ulaşım altyapısındaki gelişmeler ve artan araç sahipliği doğuda Kadıköy, Pendik, Maltepe ve Bağdat Caddesi, batıda ise Levent ve Sarıyer yönünde nüfus hareketliliği ile sonuçlanmıştır.

İstanbul metropoliten alan için planlama süreci 1980'li yıllarda 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı ile başlamış, 2000'li yıllara kadar iptal ve revizyonlarla şekillenmiştir. 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı kentin doğu batı doğrultusunda gelişimini ve doğal kaynakların korunmasını öngörse de 1980 sonrası yasal ve idari yapılanmadaki değişim, Boğaziçi Köprüsü, çevre yolları ve değişen mekân talepleri kentin kuzey yönlü yayılımını desteklemiştir. Planın hedef yılı olan 1995 yılında nüfusun 7,1 milyon olması öngörülmüşse de bu sayı 1997 yılında 9,2 milyona ulaşmıştır (İBB, 2001).

Kentin yayılmasında diğer etkili arazi kullanım kararı ise sanayi bölgelerinin yer seçimidir. 1980'li yıllarda ulaşım aksları boyunca yer seçen sanayi alanları Organize Sanayi Bölgelerinde kümelenmiş ve ana ulaşım aksları boyunca sanayiden boşalan alanlar ticari işlevler kazanarak kentin merkezi iş alanının yayılımı başlamıştır. Sanayi alanlarının, iş merkezlerinin ve üniversite, sağlık tesisleri, havalimanları gibi kamu destekli büyük ölçekli mega projeler yerleşim alanlarının da yayılmasına neden olmuştur.

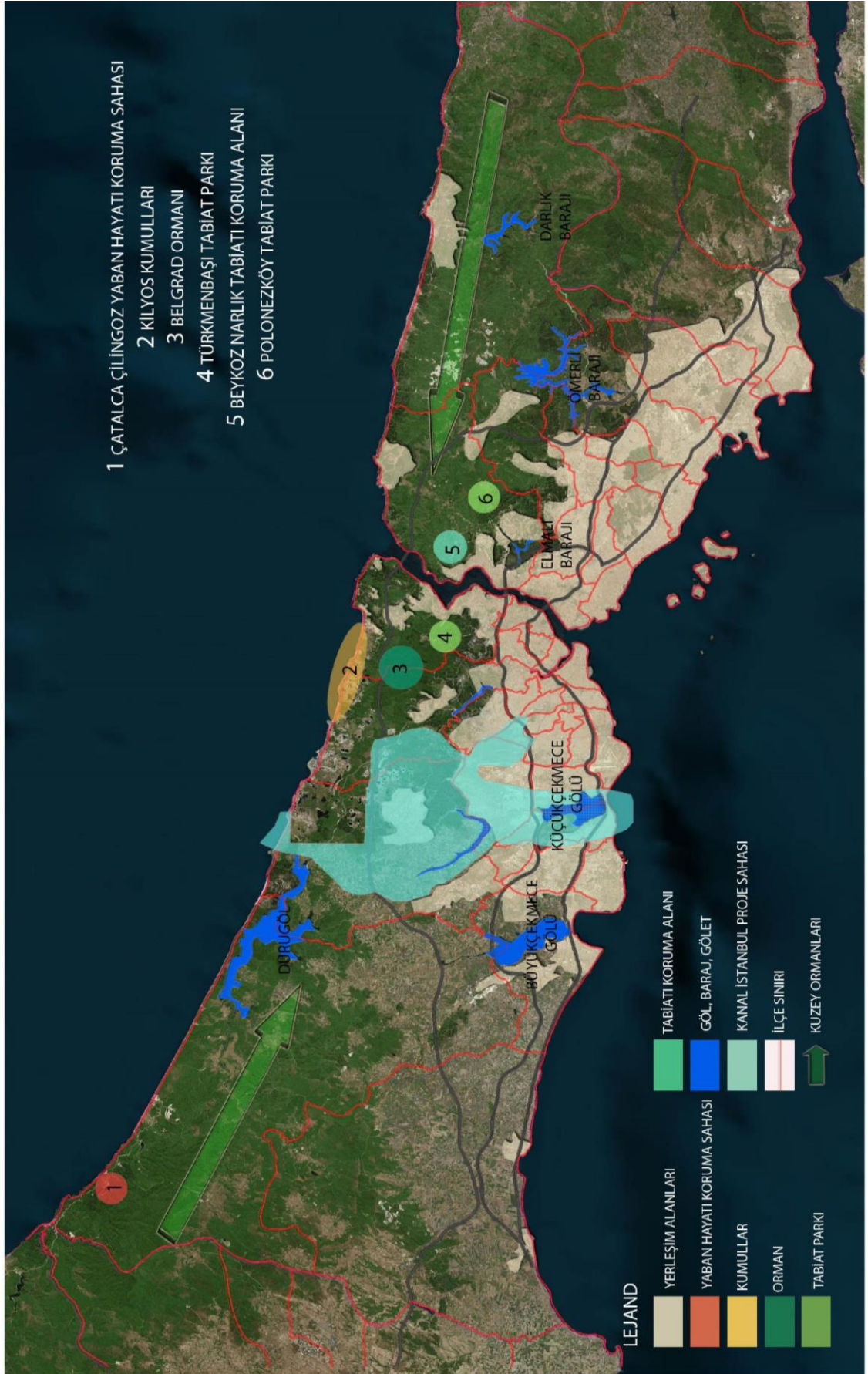
1984 yılında yürürlüğe giren 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Belediye ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı plan hazırlama ve onama yetkisini kazanırken, Nazım Plan Bürosu da 1985 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlanmıştır (Resmî Gazete, 1984). Büyükşehir Belediyelerinin kurulması ile plan yetkisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne geçmesi ile İstanbul Nazım Plan Bürosunun ve hazırlanan planın etkinliği azalmıştır. Bu dönem artan taşıt yoğunluğu transit taşımacılık için kentin kuzeyinde erişim kontrollü bir aks oluşturulmasını gündeme getirmiş, bu hedefle 1989 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü hizmete açılmıştır. Ancak 2. Köprü ve bağlantı yolları hedeflendiği gibi transit taşımacılığın kullandığı erişim kontrollü bir yol olmaktan çıkarak kentin trafik yükü ile çevresinde planlı ve kaçak yapılaşmayı çeken bir güzergâh haline gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ile Avrupa yakasında Arnavutköy ve Sarıyer, Anadolu yakasında Çekmeköy, Beykoz, Ömerli Barajı ve çevresindeki kırsal karakterli yerleşimlerde nüfus artışı meydana gelmiş, yerleşim planda doğal karakteri korunması hedeflenen orman alanları,

meralar, su havzaları ve tarım arazilerine sıçramıştır. Böylelikle ulaşım kararlarının etkisi ile ilk karşı kentleşme hareketi gözlemlenmiştir (Şahin, 2009).

İstanbul'un üst ölçekli ikinci plan deneyimi 1994 yılında onaylanan "1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı" olup, plan 1995 yılında yenilenerek yeniden onaylanmıştır. 2010 yılını hedef alan ve 13 milyon nüfus öngören plan, İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yetki sınırlarını aştığı gerekçesi ile 1999 yılında iptal edilmiş ve 1980 yılında hazırlanan plan yürürlüğe girmiştir (İBB, 2020).

1995-2009 Plan döneminde, 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı revizyonu yürürlüğe girerek, kent makroformunu ve kuzey yönlü gelişimi sınırlandırılması, istihdamın kentin iki yakasında dengeli dağılması hedeflenmiştir. O döneme kadar İstanbul'un tek havalimanı, 1900'lü yılların başında kurulan 1953 yılında uluslararası taşımacılığın başladığı Yeşilköy Havalimanı (Atatürk Havalimanı) iken İstanbul'un küresel bir merkez olma yolunda her iki yakada da havalimanı olması gerektiği fikri ile Pendik'te 1998 yılında Sabiha Gökçen Havalimanı inşası başlamıştır. 2001 yılında uçuşlara başlanan havalimanı beraberinde getirdiği otel, alışveriş merkezi, teknopark, sanayinin desantrilizasyonu ve TEM Otoyolu bağlantıları ile çekim merkezi oluşturmuştur (Sarıcan Delibay,2014).

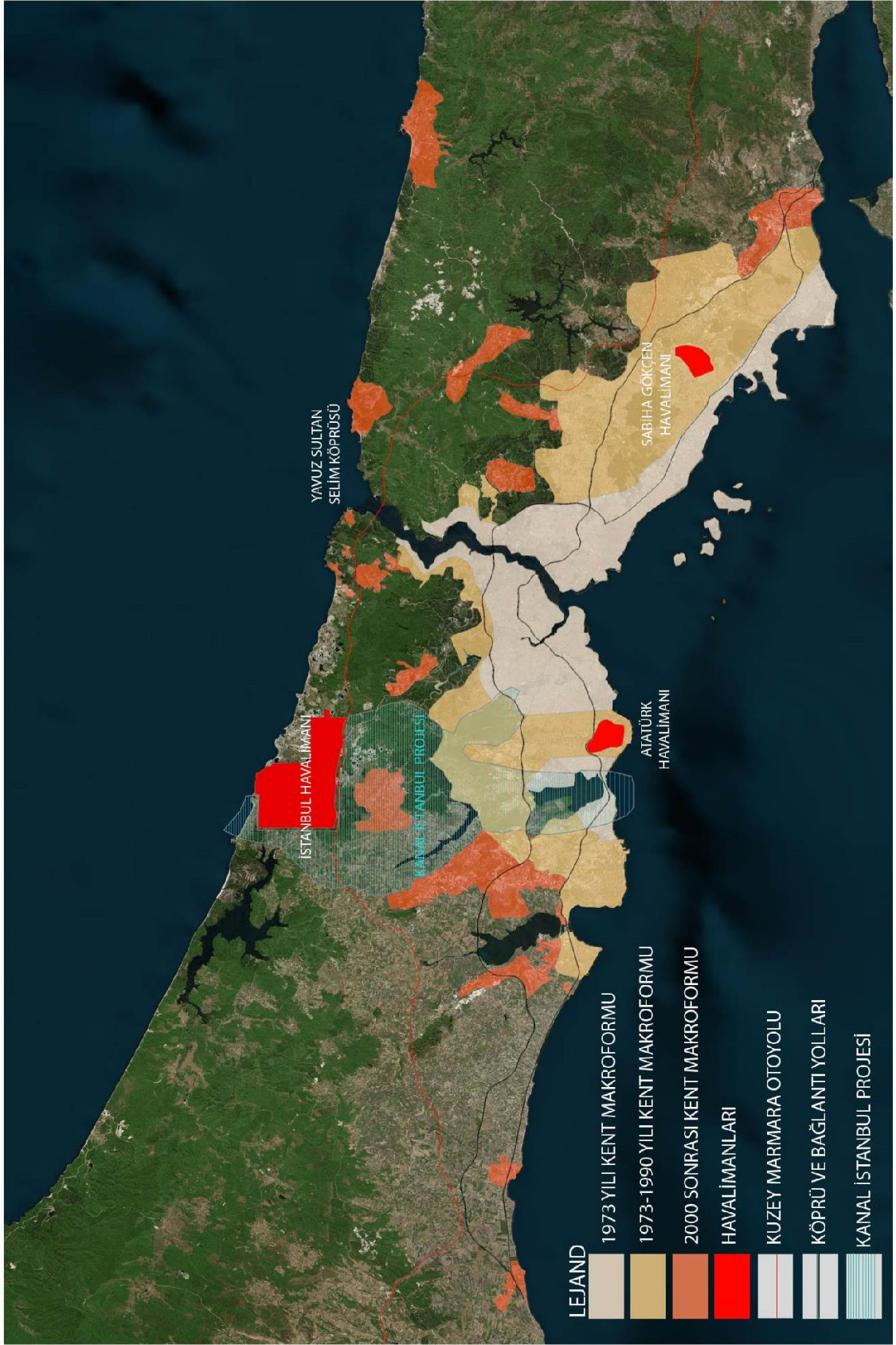
İstanbul kuzeyinde orman alanları, su havzaları, kumullar, tabiat parkları, önemli flora ve faunaya sahip ekolojik bölgelerin yer alması tarihsel süreç içinde İstanbul yerleşiminin doğu- batı doğrultusunda ve İstanbul Boğaziçi kıyılarında sınırlı kalmasına neden olmuştur. 1999 yılında İstanbul Kuzey Ormanları Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından ulusal koruma alanları sistemi içinde yer almayan ve zengin bio-çeşitliliği ile acil korunması gereken orman alanlarının belirlendiği "Avrupa'nın 100 Orman Sıcak Noktası" kapsamına alınmıştır (Lise, 2011). Karadeniz'e kıyı oluşturan İstanbul'un kuzey bölgesi Terkos Ormanları, Belgrad Ormanları, Kasatura Kıyıları Önemli Bitki Alanı, Durugöl, Ağaçlı ve Kilyos Kumulları Önemli Bitki Alanı, Beykoz Göknaırlık Tabiatı Koruma Alanı, Sahilköy- Şile Orman ve Kıyıları Önemli Bitki Alanı, Polonezköy Tabiat Parkı, Kuzey Boğaziçi Önemli Bitki Alanı gibi İstanbul'un önemli doğal alanlarını barındırmaktadır (Şekil 5.3). Ayrıca İstanbul'un kuzeyi kentin içme ve kullanma suyunu karşılayan su havzalarını kapsamaktadır. Bu nedenle plan kararlarında yapılaşma sınırlı tutulmuş, bölgenin kırsal karakterini koruması hedeflenmiştir

Şekil 5.3. İstanbul'da ekolojik öneme sahip alanlar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

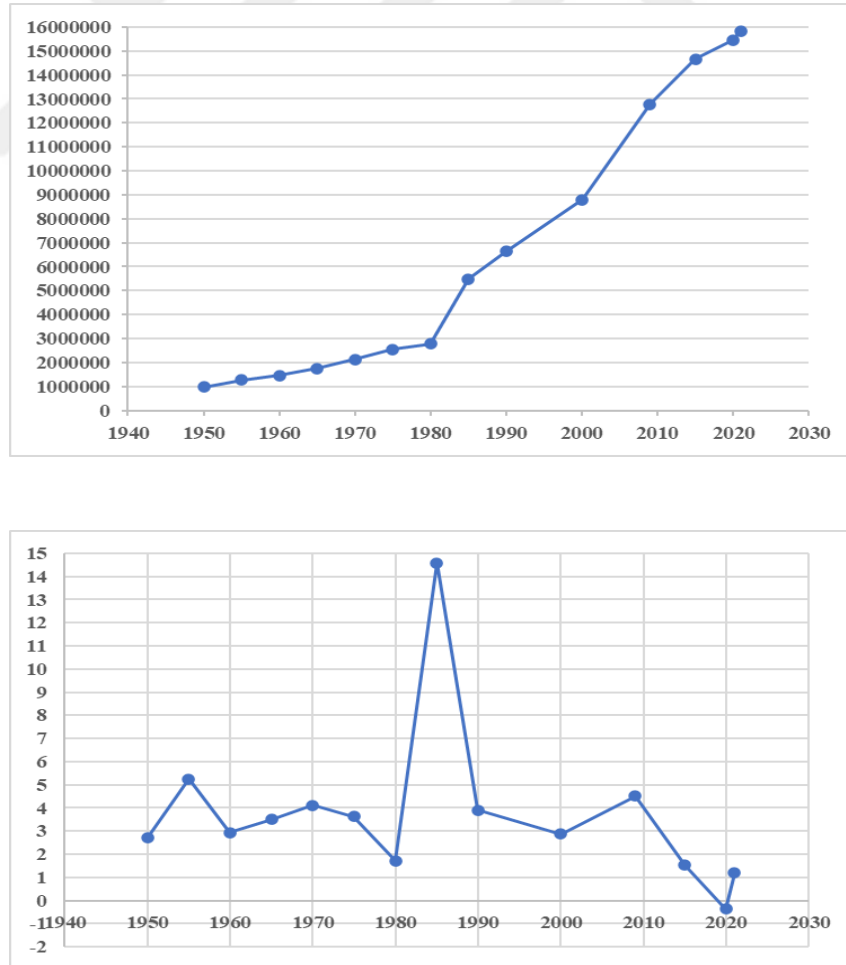
2004 yılında onaylanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası ile İstanbul Büyükşehir Belediye sınırı il sınırına kadar genişletilmiş ve Çevre Düzeni Planı yapma yetkisi Çevre ve Orman Bakanlığından İstanbul Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir. “1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmış fakat 2008 yılında iptal edilmiştir. İptal kararının üzerine İstanbul Büyükşehir Planlama Müdürlüğü, 2025 yılında 16 milyon nüfus öngören 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nı hazırlamış ve bu plan 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Metropolen alanın kuzeyinde öngörülen lojistik alt merkez ve sanayi alanları korunması gereken doğal alanları yapılaşma baskı ile karşı karşıya bırakmış ve tarihsel süreçte doğu- batı doğrultusunda gelişen İstanbul’un gelişimi kuzeye yönlendirilmiştir. 2009 sonrası dönem neoliberal politikaların kentlerde yansımalarının gözlemlendiği yıllardır. İstanbul Çevre Düzeni Planı da diğer planlar da olduğu gibi kentleşmenin kuzeydeki doğal çevreye olan baskısını en aza indirmeyi ve kuzey yönlü gelişimin engellenmesini öngörse de mega ölçekli yeni yatırım kararlarının gündeme gelmesi kuzeyde tarihinde görülmemiş bir hızla imar faaliyetlerini hızlandırmış ve arazi el değiştirmeye başlamıştır. İstanbul Havalimanı, 3. Köprü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü), Kuzey Marmara Otoyolu ve bağlantı yolları, Kanal İstanbul Projesi ve projeler arasında ulaşımı güçlendiren raylı sistem projeleri kuzeyde yapılaşmayı arttırırken, ekolojik ve doğal eşikler yerleşme baskısı altında kalmıştır (Şekil 5.4).

2010 yılında yürürlüğe giren İstanbul Bölge Planı Onuncu Kalkınma Planı (2013) ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2015)’nin onaylanması ile revizyona uğramış, İstanbul’un ekonomik ve sektörel potansiyel ve buna bağlı hedeflerin ortaya koyulduğu 2014-2023 yıllarını kapsayan ikinci bölge planı hazırlanmıştır (İstanbul Kalkınma Ajansı, 2014). 1999 Depremi sonrası afet ve riskli yapı stoku İstanbul’un gündemini oluşturmuştur. 2012 yılında yürürlüğe giren Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu ve İmar Kanunu’nda yapılan değişiklikler Yavuz Sultan Selim Köprüsü, İstanbul Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi mega projelerin yapımına yasal dayanak oluşturmuş, İstanbul hızlı yapılaşma sürecine girmiştir. İstanbul Havalimanı Silivri-Gazitepe rezerv alanında yer seçerken, Kanal İstanbul Projesi ve çevresinde oluşturulan Yenişehir Projesi olarak adlandırılan konut projesi ve Kuzey Marmara Otoyolu bu yasalar kapsamında üst ölçek ve imar planlarında yapılan plan revizyonları ile oluşturulmuştur (İBB, 2020).

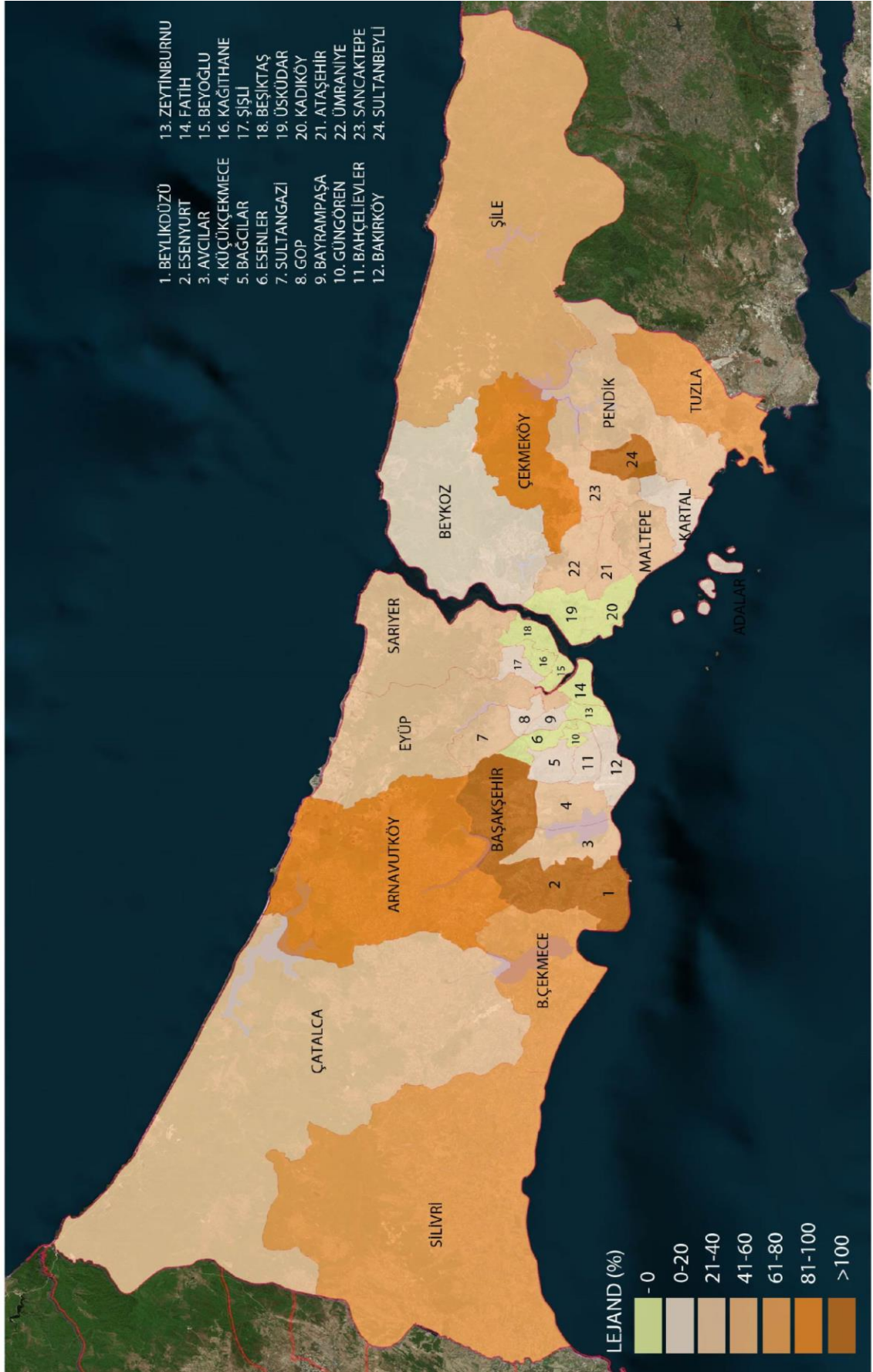

Şekil 5.4. İstanbul kent makroformunun mega projeler ile ilişkisi (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Planlama aracılığı ile imar faaliyetlerinin artışı nüfusun artışına zemin hazırlamıştır. 2007 genel nüfus sayımı verilerine göre İstanbul Türkiye nüfusunun %17,81'ini oluştururken, 2021 yılında bu oran 18,49'a yükselmiştir. Benzer şekilde İstanbul bulunduğu Marmara Bölgesi'nde de nüfus artış hızı en fazla olan şehir olup, 2020 yılı itibariyle Marmara Bölgesi nüfusunun yaklaşık %63,2'si İstanbul'da ikamet etmektedir. 2020 yılı verilerine göre İstanbul'un nüfusu 2019 yılına göre %0,37 azalarak 15.462.452'ye, 2021 yılında ise 15.840.900'e yükselmiştir. Avrupa Yakası'nda 25, Anadolu Yakası'nda 14 ilçe olmak üzere toplam 39 ilçeye sahip olan İstanbul'da 2021 yılı verilerine göre en yüksek nüfus 977.489 kişi ile Esenyurt'a aitken, en düşük nüfus 16.372 kişi ile Adalar'da ikamet etmektedir. Nüfus yoğunluğu bakımından en yüksek ilçe 4.1091kişi/km² ile Gaziosmanpaşa olurken, nüfus yoğunluğu en düşük ilçe 49 kişi/km² ile Şile'dir. İstanbul metropoliten alan nüfusunun %50,13'ü erkek, %49,87'si ise kadın olup, İstanbul nüfusunun %64,4'ü Avrupa Yakası'nda ikamet etmektedir (İBB, 2021) (Şekil 5.5).

Şekil 5.5. İstanbul nüfus ve nüfus artış hızı değişimi (1950-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

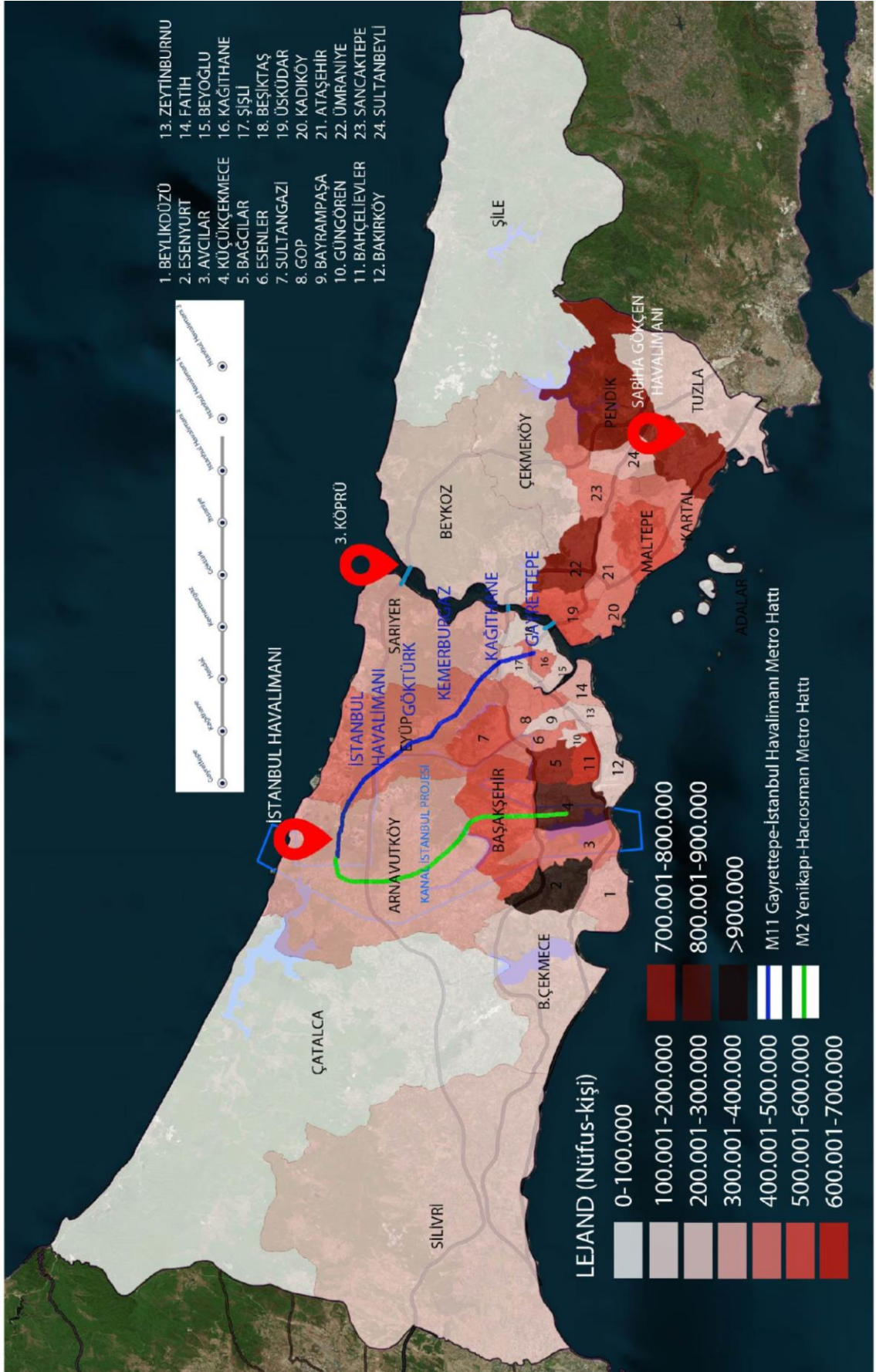

Şekil 5.6. İstanbul ilçelere göre nüfus artış oranları, % (2008-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

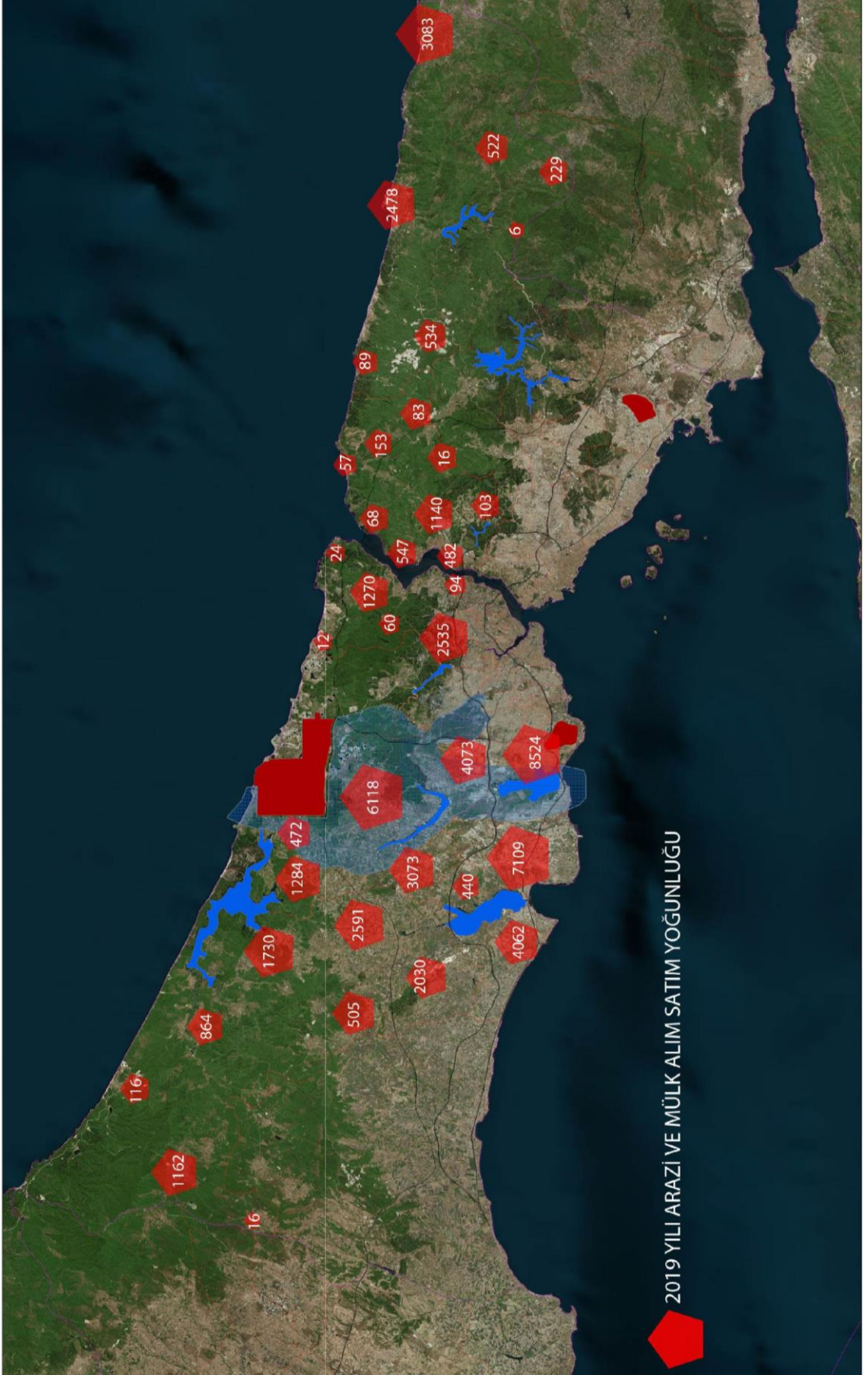
Çizelge 5.2. İstanbul ilçelere göre nüfus artış oranı ve yoğunluk (TÜİK, 2021)

İlçeler	2008	2013	2021	Km ²	Yoğunluk Nüfus/ km ²	Nüfus Artış Oranı (%)
Adalar	14072	16166	16372	11	1488	16
Arnavutköy	163510	215531	312023	453	689	91
Ataşehir	351046	405974	427217	25	17089	22
Avcılar	333944	407240	457981	50	9160	37
Bağcılar	720819	752250	744351	23	32363	3
Bahçelievler	571683	602931	605300	17	35606	6
Bakırköy	214810	220974	228759	29	7888	6
Başakşehir	207542	333047	503243	107	4703	142
Bayrampaşa	268276	269677	274884	9	30543	2
Beşiktaş	185373	186570	178938	18	9941	-3
Beykoz	243454	248056	248595	310	802	2
Beylikdüzü	185633	244760	398122	39	10208	114
Beyoğlu	245064	245219	233322	9	25925	-5
Büyüçekmece	163140	211000	269160	173	1556	65
Çatalca	62339	65811	76131	1142	67	22
Çekmeköy	147352	207476	288585	152	1899	96
Esenler	464557	461621	447116	19	23532	-4
Esenyurt	373017	624733	977489	43	22732	162
Eyüp	323038	361531	417360	228	1831	29
Fatih	443955	425875	382990	15	25533	-14
Gaziosmanpaşa	460675	495006	493096	12	41091	7
Güngören	314271	306854	283083	7	40440	-10
Kadıköy	533452	506293	485233	25	19409	-9
Kağıthane	415130	428755	454550	15	30303	9
Kartal	426748	447110	480738	38	12651	13
Küçükçekmece	669081	740090	805930	44	18317	20
Maltepe	417605	471059	525566	53	9916	26
Pendik	541619	646375	741895	190	3905	37
Sancaktepe	229093	304406	474668	63	7534	107
Sarıyer	277372	335598	349968	177	1977	26
Şile	28571	31718	41627	858	49	46
Silivri	124601	155923	209014	29	7207	68
Şişli	312666	274420	284294	10	28429	-9
Sultanbeyli	282026	309347	349485	800	437	24
Sultangazi	444295	505190	543380	37	14686	22
Tuzla	170453	208807	284443	138	2061	67
Ümraniye	553935	660125	726758	46	15799	31
Üsküdar	524889	534636	525395	35	15011	0
Zeytinburnu	288058	292313	293839	12	24487	2

İstanbul'da nüfus artış oranı en fazla olan ilçeler Başakşehir, Beylikdüzü, Esenyurt ve Sultanbeyli iken metropoliten kent merkezini oluşturan, İstanbul metropoliten alanın merkezini oluşturan Beyoğlu, Fatih, Beşiktaş gibi ilçeler ise nüfus kaybetmeye başlamıştır. Kuzey Marmara Otoyolu, İstanbul Havalimanı ve planlanan metro hatları, 3. Köprü ve mega konut projeleri, Arnavutköy, Şile, Çekmeköy başta olmak üzere, Eyüp ve Sarıyer gibi kuzey yerleşimlerde nüfusun artışına neden olmuştur (Şekil 5.6 ve Şekil 5.7).

Şekil 5.7. İstanbul’da nüfus hareketliliğinin mega projeler ile ilişkisi (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 5.9. İstanbul arazi el değıştirme sürecinin mega projeler ile ilişkisi (Tapu Kadastro Genel Md., 2022) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

5.4. Bulgular: Kuzey İstanbul'da Karşı Kentleşmenin İzleri

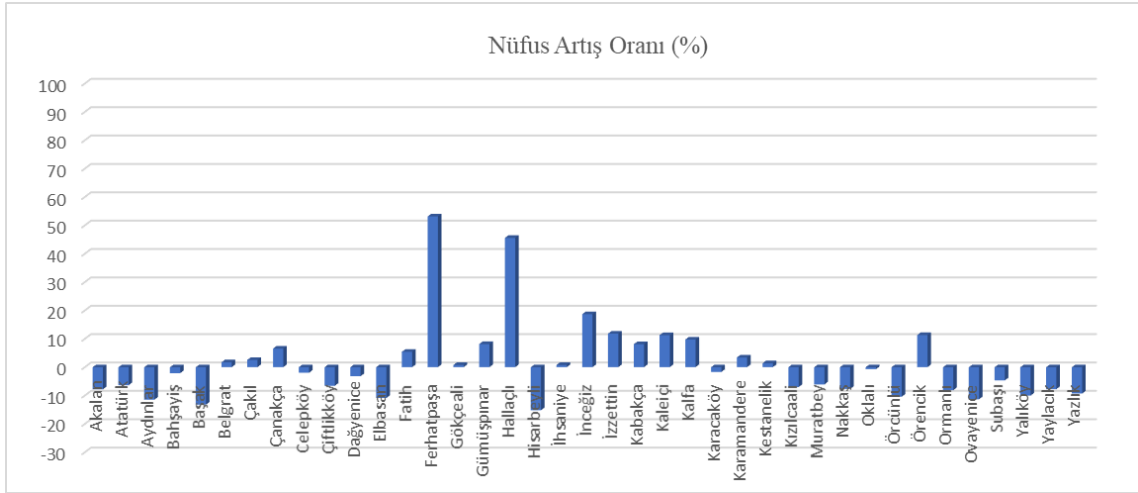
Araştırma kapsamında İstanbul'un doğal alanları ve kırsal nüfusu ile ön plana çıkan ve kuzey sınırını oluşturan Arnavutköy, Eyüp, Çatalca, Sarıyer, Beykoz ve Şile ilçelerine bağlı toplam 250 mahalle, uluslararası literatüre referansla hazırlanan ve Türkiye'de mahalle ölçeğinde periyodik veri toplanmamasından kaynaklanan sınırlılık nedeniyle 3 temel alanda 18 göstergeye indirgenen "karşı kentleşme endeksi" ile değerlendirilmiş ve sonucunda 6 ilçedeki karşı kentleşme odakları belirlenmiştir. Araştırmanın niceliksel boyutunu oluşturan bu değerlendirmenin ardından, belirlenen mahallelerde İstanbul'da karşı kentleşme hareketini tetikleyen sosyo-ekonomik ve mekânsal faktörlerin ortaya koyulması, kent merkezinden bu mahallelere taşınan hanelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının araştırılması ve bu nüfus hareketliliğinin yerleşimlerin geçmişteki kırsal karakterine olan sosyo-mekânsal yansımalarının incelenmesi hedefiyle karşı kentleşme hareketine konu olan nüfus ve ilgili paydaşlar (mahalle muhtarlıkları, belediyeler, gayrimenkul değerlendirme ofisleri ve sivil toplum kuruluşları) ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılarak, İstanbul'un karşı kentleşme hikayesinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bölüm iki ana alt bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde araştırmanın endeks verileri üzerinden derinlemesine görüşme yapılacak karşı kentleşme odaklarının belirlenme süreci açıklanacaktır. İkinci bölümde ise, endeks sonuçlarına göre belirlenen ve karşı kentleşme hareketinin sonuçlarını gözlemlediğimiz mahallelerde yapılan derinlemesine görüşmelerin sonucu dökülecektir.

5.4.1. Karşı kentleşme endeks sonuçları ve örneklem alan seçimi

Metodoloji bölümünde açıklandığı gibi mahalle ölçeğinde Türkiye'de veri üretiminin yarattığı kısıtlılık nedeniyle karşı kentleşme endeksi 3 temel alanda 35 göstergeden 18 göstergeye indirgenmiştir. Karşı kentleşme hareketliliğinin en temel göstergesi kırsal ya da alt kademe merkezlerde nüfus artışı olup, nüfus artışı öncelikli ölçüt olarak değerlendirilmiş ve nüfus kaybeden kırsal yerleşimler ile kentsel mahalleler değerlendirme dışında bırakılmıştır.

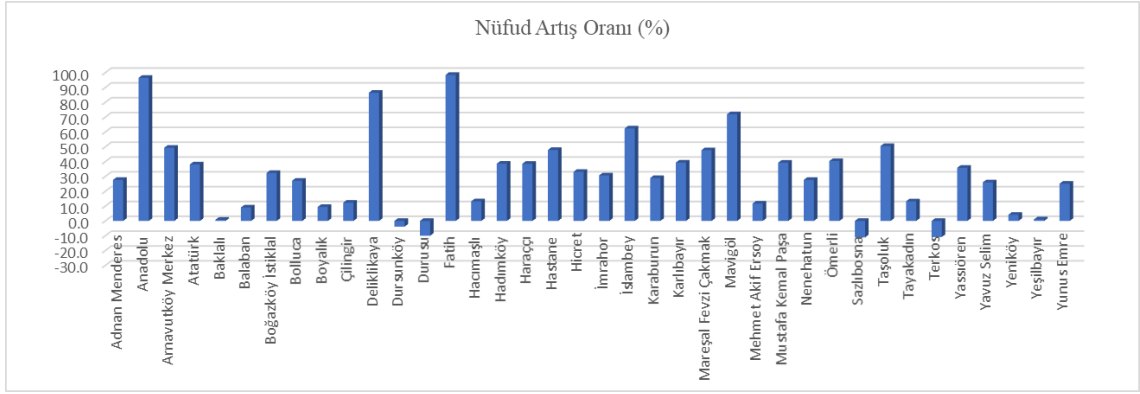
Araştırma kapsamında İstanbul'un kuzey sınırını oluşturan Çatalca, Arnavutköy, Eyüp, Sarıyer, Beykoz ve Şile ilçeleri değerlendirmeye alınmışsa da, Çatalca mahalleleri demografik, sosyal ve mekansal etkiler bağlamında değerlendirildiğinde

karşı kentleşme hareketliliğinin gözlemlenmediği tespit edilmiş, bu nedenle derinlemesine görüşme kapsamına alınmamıştır. Çatalca ilçesinde kırsal karakterli yerleşimler nüfus kaybetmeye devam etmekle birlikte nüfus artışı gözlemlenen Ferhatpaşa merkez mahalle iken, Hallaçlı düşük nüfusa sahip, Tekirdağ sınırında kırsal karakterini koruyan bir mahalledir (Şekil 5.10).

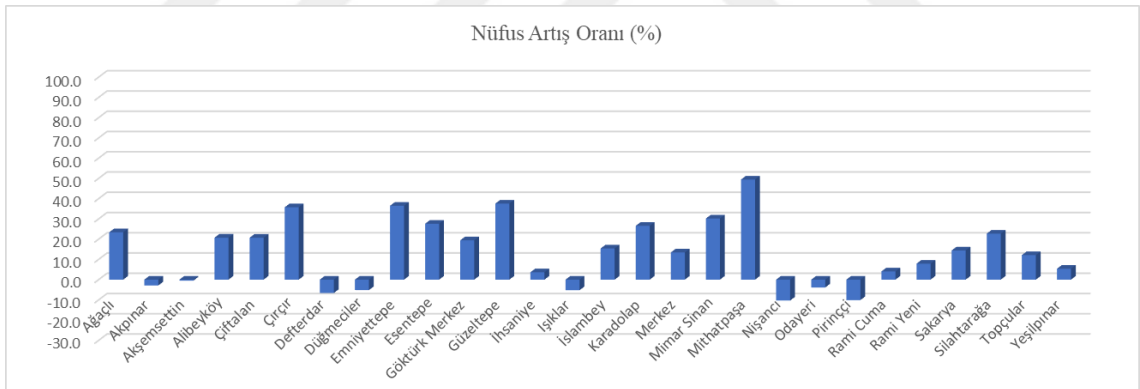
Şekil 5.10. Çatalca ilçesi nüfus artış oranları (2013-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Arnavutköy ilçesine bağlı mahallelerin nüfus değişimleri incelendiğinde, 2013-2021 yılları arasında 2013 yılı öncesi köy ve belde statüsünde bulunan Baklalı, Balaban, Hacımaşlı, Hadımköy, Karaburun, Takaydın, Yassıören ve Yeşilbayır mahallelerinde nüfus artışı gözlemlenirken, nüfus artışının en fazla olduğu mahalle sanayi ve bağlı olarak planlanan toplu konutlar ile Hadımköy olmuştur (Şekil 5.11). Halihazırda 38 mahallesi bulunan Arnavutköy ilçesine bağlı belde ve köyler değerlendirme kapsamına alınmıştır. Arnavutköy'e bağlı belde belediyeleri, Arnavutköy Merkez, Boğazköy, Bolluca, Durusu, Hadımköy, Haraççı ve Taşoluk iken köyleri Baklalı, Balaban, Hacımaşlı, Karaburun, Tayakadın, Yassıören ve Yeniköy'dür.

Şekil 5.11. Arnavutköy ilçesi nüfus artış oranları (2013-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

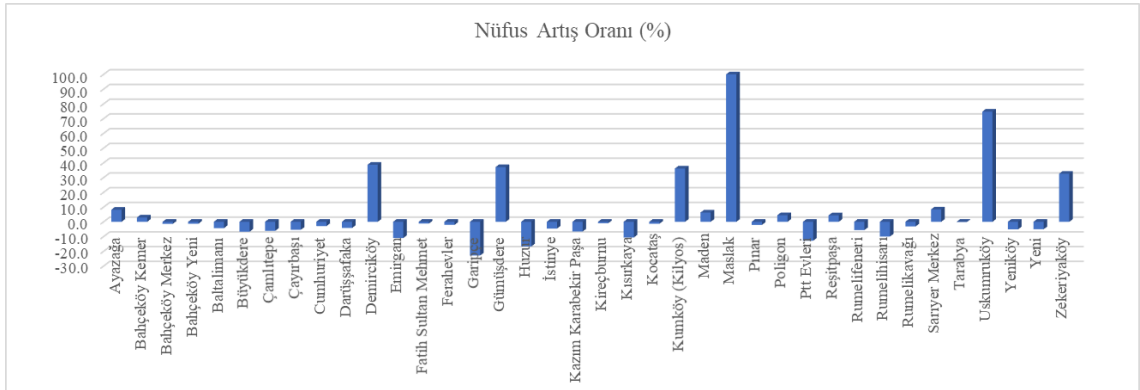
Eyüp ilçesi 2000 öncesi kırsal karakteri baskın bir ilçe olmakla birlikte, Akpınar, Çiftalan, Göktürk, İhsaniye, Mimar Sinan, Mithatpaşa, Odayeri, Pirinççi mahalleleri eski köy ve belde belediyeleridir. Akpınar, Işıklar, Odayeri ve Pirinççi köyleri 2013 yılında mahalle olmuşsa da nüfus kaybetmeye devam etmiş, üst gelir grubuna hitab eden konut yatırımları, son dönemde ulaşım bağlantılarının güçlenmesi ve doğal yapısı Göktürk ve çevresini nüfus çeken bir cazibe merkezine dönüştürmüştür (Şekil 5.12).

Şekil 5.12. Eyüp ilçesi nüfus artış oranları (2013-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

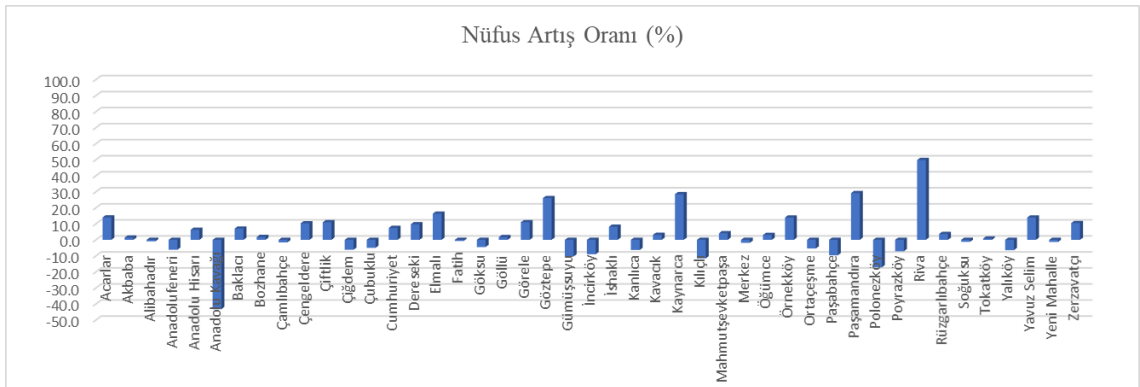
Sarıyer ilçesi kentsel ve kırsal yerleşimleri incelendiğinde 2013-2021 yılları arasında kentsel yerleşimlerin nüfusunda azalma görülürken, ilçenin kuzeyinde yer alan eski köylerde nüfus artışı hızlanmıştır. Sarıyer ilçesine bağlı ve 2013 öncesi köy ya da belde statüsünde bulunan Demirciköy, Gümüşdere, Kumköy, Uskumruköy ve Zekeriyaköy nüfus artışının yoğun olduğu yerleşimlerken, Garipçe ve Kısırkaya'da nüfus azalmaktadır. Zekeriyaköy, Uskumruköy, Demirciköy ve Kumköy yerleşim sınırlarının doğal eşiklere dayanması ve artan arazi ve konut fiyatları yatırımları kırsal

karakterini koruyan ve halen tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü Kısırkaya ve Gümüşdere mahallelerine yönlendirmiştir (Şekil 5.13).

Şekil 5.13. Sarıyer ilçesi nüfus artış oranları (2013-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Anadolu Yakası'nın kuzey sınırını oluşturan Beykoz ve Şile ilçeleri Avrupa Yakası ile karşılaştırıldığında kırsal karakteri daha baskındır. Akbaba, Alibahadır, Anadolufereni, Bozhane, Cumhuriyet, Dereseki, Elmalı, Göllü, Görele, İshaklı, Kaynarca, Kılıçlı, Mahmutşevketpaşa, Öğümce, Örnek, Paşamandıra, Polonezköy, Poyraz Köyü, Zerzevatçı mahalleleri Beykoz'un eski köyleri olup, 2013-2021 yılları arasında %49.8'lik nüfus artışı ile Riva ön plana çıkmaktadır. Beykoz ilçesine bağlı 45 mahallenin %44.4'ü (25) nüfus kaybetmeye devam etmektedir. Nüfus artışı incelendiğinde Riva'yı %29.2'lik artışla Paşamandıra, %28.5'lik artışla Kaynarca ve %13.9 ile Örnekköy takip etmektedir (Şekil 5.14).

Şekil 5.14. Beykoz ilçesi nüfus artış oranları (2013-2021) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Anadolu Yakası'nın kuzey doğu sınırını oluşturan Şile ilçesi, merkez mahalleler dışında kırsal karakterini sürdüren köylerden oluşmaktadır. Şile ilçesinin merkez mahalleleri

Çizelge 5.2. Arnavutköy ilçesi karşı kentleşme performansı (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mahalleler	Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekansal										Eko nomi	Demografik							
	Ort. Puan	Tarım Alanı	Bnka Şubesi	Kargo Şubes	Arazi Rayiç Bedel Artışı	Mega Konut Proje Sayısı	Kiş Başına Konut m²	Konut Ort M² Kirası	Konut Ort M² Satışı	Konut Amor. (Yıl)		Yapılaşma Oranı (%)	SES Grubu	Hoover Ind.	Baskın Eğitim D.	Ort. HH Büüklüğü	HH Sayısı	Yaş Bağ. Or	15-64 Yaş Oranı (%)
Merkez	61	50	100	67	100	0	17	73	35	94	31	100	79	25	54	74	95	91	10
Baklılı	41	1	0	0	10	0	43	88	100	74	6	100	39	25	72	4	84	85	1
Balaban	41	1	0	0	10	0	100	53	56	85	5	100	64	25	100	3	51	64	18
Boğazköy	44	20	0	0	53	0	18	49	35	81	26	100	96	25	46	34	72	80	64
Bolluca	47	14	0	0	53	100	14	56	36	94	25	100	96	25	47	24	79	84	54
Hacımaşlı	40	20	0	0	16	0	19	42	47	94	5	100	62	25	70	3	98	93	26
Hadımköy	67	50	22	67	59	0	18	63	38	89	100	100	100	75	60	10	100	95	76
Haraççı	43	7	0	0	34	0	15	38	33	89	56	100	48	25	49	31	82	85	76
Karaburun	46	50	0	0	24	0	62	59	75	53	40	100	21	25	88	10	76	87	57
Taşoluk	47	3	0	0	61	0	16	44	33	100	69	100	27	25	73	26	82	85	100
Takaydın	61	100	33	100	14	0	24	100	100	50	94	100	82	25	53	10	89	100	26
Yassören	49	100	0	0	24	0	30	65	51	63	15	100	88	25	72	3	88	89	71
Yeniköy	45	10	0	0	26	0	59	59	74	41	75	100	70	25	84	3	88	89	8
Durusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-10

Çizelge 5.5. Beykoz ilçesi karşı kentleşme performansı (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mahalleler	Demografik						Eko nomi	Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekansal										Ort. Puan	
	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Oranı (%)	Yaş Bağ. Or	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim D.	Hoover Ind.	SES Grubu	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amor. (Yıl)	Konut Ort M ² Satışı	Konut Ort M ² Kirası	Kiş Başına Konut m ²	Mega Konut Proje Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artışı	Kargo Şubesi	Bnka Şubesi	Tarım Alanı	
Akbaba	3	98	75	68	82	75	29	100	33	76	25	17	45	0	78	0	0	100	50
Alibahadır	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
A. Feneri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bozhane	4	80	37	14	100	25	59	100	11	29	91	51	46	0	22	0	0	25	39
Cumhuriyet	15	91	43	42	68	25	50	100	56	40	83	100	78	0	36	0	0	14	47
Dereşeki	19	97	53	38	78	25	40	100	33	34	48	6	57	0	51	0	0	33	40
Elmalı	33	98	72	78	79	25	30	100	44	57	38	5	58	0	43	0	0	50	45
Göllü	3	80	36	5	74	25	60	100	11	32	41	6	41	0	19	0	0	33	31
Görece	22	98	100	50	74	25	22	100	33	59	80	28	100	0	57	0	0	50	50
İshaklı	16	91	39	32	76	25	55	100	44	100	91	49	48	0	24	0	0	13	45
Kaynarca	57	94	85	16	74	25	25	100	22	76	40	11	54	0	34	0	0	50	45
Kılıçlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MahmutŞ. P.	6	97	49	15	100	25	44	100	67	100	51	30	75	0	43	0	0	13	45
Öğümce	8	100	30	45	81	25	71	100	44	59		21	69	0	44	0	0	14	45

Çizelge 5.7. Şile ilçesi karşı kentleşme performansı (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mahalleler	85Demografik							Eko nomi	Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekansal										Ort. Puan
	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Oranı (%)	Yaş Bağ. Or	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim D.	Hoover Ind.	SES Grubu	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amor. (Yıl)	Konut Ort M ² Satışı	Konut Ort M ² Kirası	Kiş Başına Konut m ²	Mega Konut Proje Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artışı	Kargo Şubesi	Bnka Şubesi	Alanı	Tarım
Ağaçdere	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahmetli	100	96	87	27	60	25	33	100	77	64	32	100	42	50	35	100	50	10	60
Akçakese	18	93	83	7	92	25	6	100	23	70	22	20	95	0	11	0	0	25	38
Alacalı	21	96	79	8	86	25	8	100	15	93	19	46	85	0	17	0	0	25	40
Avcıkoru	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beğkudere	5	66	38	3	64	25	5	100	12	74	46	71	44	0	5	0	0	9	32
Bozgoca	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bucaklı	5	68	52	6	96	25	5	100	18	70	11	5	83	0	6	0	0	8	31
Çataklı	3	66	38	3	67	25	4	75	8	56	7	5	52	0	4	0	0	20	24
Çayırbaşı	21	85	38	10	57	25	14	100	62	82	38	6	39	0	26	0	0	33	35
Çavuş	23	100	84	10	55	25	42	100	100	67	37	39	29	100	100	0	100	63	65
Çelebi	6	84	67	2	66	25	4	75	12	93	29	17	48	0	4	0	0	11	30
Çengelli	3	90	65	2	66	25	3	100	8	56	49	14	60	0	4	0	0	13	31
Darlık	15	87	57	5	67	25	8	75	9	61	5	15	37	0	2	0	0	33	28

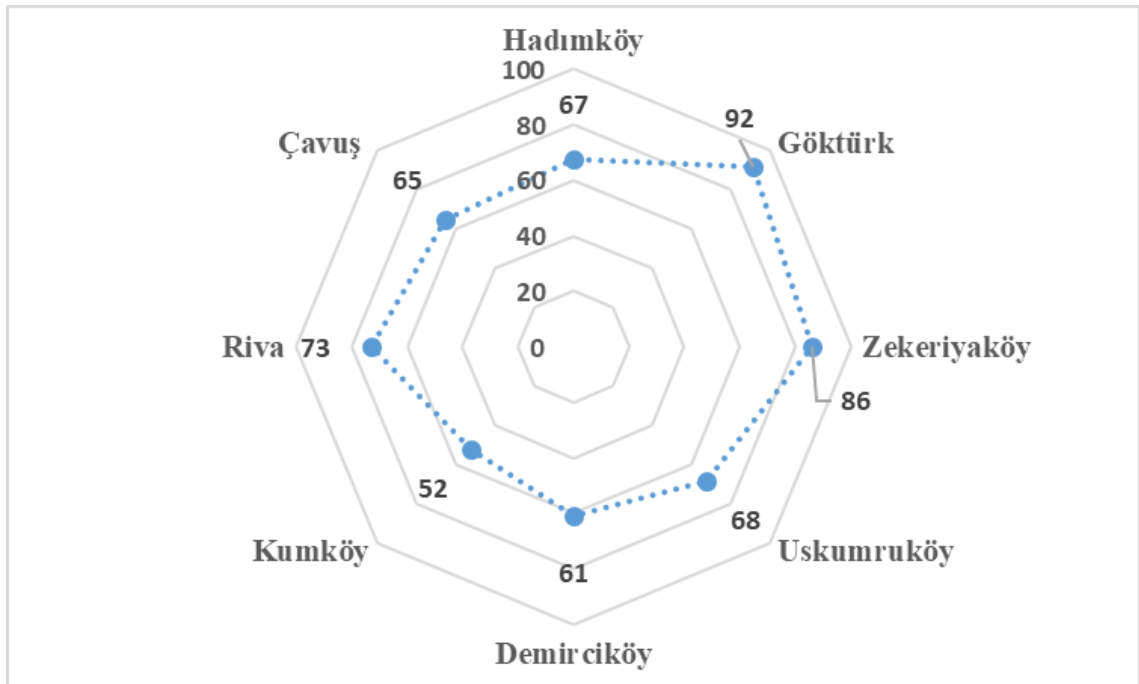
Çizelge 5.9. Şile ilçesi karşı kentleşme performansı (devamı) (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mahalleler	Demografik						Eko nomi	Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekansal										Ort. Puan
	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Oranı (%)	Yaş Bağ. Or	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Hoover Ind.	SES Grubu	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amor. (Yıl)	Konut Ort M ² Satışı	Konut Ort M ² Kirası	Kiş Başına Konut m ²	Mega Konut Proje Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artışı	Kargo Şubesi	Bnka Şubesi	Tarım Alanı	
Kadıköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Kalem	16	87	34	4	81	25	4	100	15	22	48	35	0	5	0	0	17	
Karabeyli	4	85	61	2	66	25	4	100	6	32	11	49	0	4	0	0	20	
Karacaköy	12	84	60	5	93	25	4	75	15	30	95	73	0	12	0	0	33	
Karakiraz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Karamander	4	69	62	3	63	25	5	100	8	100	40	39	0	12	0	0	50	
Kervensaray	11	83	72	3	55	25	5	100	15	67	10	66	0	4	0	0	25	
Kızılca	15	93	57	8	78	25	8	100	18	50	12	56	0	9	0	0	25	
Kömürlük	6	92	49	3	67	25	4	100	12	5	11	48	0	4	0	0	50	
Korucu	4	69	66	2	67	25	4	75	8	72	34	32	0	9	0	0	33	
Kurna	20	97	66	2	67	25	4	100	23	25	29	48	0	7	0	0	9	
Meşrutiyet	13	84	16	6	20	50	27	100	69	29	15	11	0	15	0	0	20	
Oruçoğlu	10	89	70	4	63	25	6	100	18	15	34	31	0	3	0	0	14	
Osmanköy	1	67	42	3	68	25	5	75	8	59	44	63	0	4	0	0	17	

Çizelge 5.10 Şile ilçesi karşı kentleşme performansı (devamı) (Çizelge yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Mahalleler	19Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekansal											Ort. Puan							
	SES Grubu	Hoover Ind.	Baskın Eğitim D.	Ort. HH Büyüklüğü	HH Sayısı	Yaş Bağ. Or	15-64 Yaş Oranı (%)	Nüfus Artış Oranı (%)	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amor. (Yıl)	Konut Ort M ² Satışı		Konut Ort M ² Kirası	Kiş Başına Konut m ²	Mega Konut Proje Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artışı	Kargo Şubesi	Bnka Şubesi	Alanı
Ovacık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sahilköy	8	79	80	11	73	25	12	100	100	12	70	25	64	79	0	17	0	17	37
Satmazlı	28	96	62	5	64	25	6	100	100	23	22	32	10	55	0	4	0	25	31
Sofular	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Soğullu	3	74	57	2	67	25	4	75	75	8	35	24	17	33	0	5	0	25	25
Sortullu	2	69	60	1	66	25	3	100	100	8	45	23	26	26	0	4	0	17	26
Şuayipli	6	60	16	4	93	25	4	75	75	15	22	65	34	90	0	5	0	20	30
Teke	1	52	67	5	65	25	7	100	100	8	54	21	38	35	0	4	0	25	28
Ulupelit	12	77	100	2	66	25	4	75	75	18	93	42	80	58	0	10	0	33	39
Üvezli	19	81	90	5	62	25	7	100	100	38	67	24	33	38	0	4	0	25	34
Yaylalı	2	54	38	1	68	25	2	100	100	8	67	15	41	34	0	4	0	25	27
Yazınanayır	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yeniköy	3	75	91	4	53	25	7	75	75	15	67	61	21	32	0	3	0	33	31
Yşilvadi	13	96	62	2	67	25	4	100	100	8	54	32	19	72	50	4	0	33	36

Karşı kentleşme endeksinde her kriter 0-100 puan aralığında puanlanmış ve değerlendirmeye alınan mahallelerin ortalama karşı kentleşme endeks değeri hesaplanmıştır. Bu değerlendirme sonunda en yüksek puanı alan Arnavutköy ilçesine bağlı Hadımköy, Eyüp ilçesine bağlı Göktürk, Sarıyer ilçesine bağlı Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy ve Demirciköy, Beykoz ilçesine bağlı Riva ve Şile ilçesine bağlı Çavuş mahalleleri ana karşı kentleşme odakları olarak belirlenmiş ve bu yerleşimlerde karşı kentleşme hareketliliğinin sosyo-ekonomik ve mekânsal çözümlemesinin yapılması amacıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır (Şekil 5.16).

Şekil 5.16. Mahallelerin karşı kentleşme performansları (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

5.4.2. Derinlemesine görüşme sonuçları

Karşı kentleşme endeksi sonuçlarına göre seçilen mahallelerde 14-30 Ağustos 2021 tarihleri arasında kent merkezinden kuzeydeki kırsal karakterli mahallelere taşınan diğer bir değişle doğrudan karşı kentleşme hareketliliğine konu olan 82 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu sayıya kent merkezinden bölgeye taşınan nüfusun yanı sıra, mahalle muhtarları, gayrimenkul ofis çalışanları, dernek ve kooperatifler dahildir. Bu görüşmelerin çoğunluğu yüz yüze gerçekleşmiş olup, ortalama 30-45 dakika sürmüştür. Görüşmelerde kişisel verilerin korunması esasına dayalı ses kaydı izin verilmediği sürece alınmamıştır. Pandemi koşulları

nedeniyle yüz yüze görüşmeyi kabul etmeyen katılımcılar ile online ve telefon ile görüşmeler 5 Eylül-15 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme soruları görüşme yapılan kişileri kısıtlamayacak şekilde üç ana konu hakkında bilgi almayı hedeflemiştir. Bunlardan ilki karşı kentleşme hareketine konu olan nüfusun sosyo-ekonomik yapısının çözümleneceği ve Türkiye’de karşı kentleşme profilini ortaya koyacak demografik özelliklerle ilgili soruları kapsamaktadır. Görüşmenin ana omurgasını karşı kentleşme hareketliliğine konu olan nüfusun yerleştiği kırsal karakterli mahalleleri tercih etme nedenleri ile ilgili sorular oluşturmaktadır. Son kısımda ise karşı kentleşme hareketinin kırsal alanlar üzerindeki etkileri, bölgenin sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak dönüşümü üzerine karşı kentleşen grubun fikirleri alınmıştır.

Bu araştırma İstanbul’un son dönemde önemli yatırımlarının yer aldığı ve İstanbul’un kuzey sınırını oluşturan 6 ilçedeki 8 mahallede yürütülmüştür. Bu kapsamda derinlemesine görüşmelerin yürütüldüğü mahalleler ve bağlı bulundukları ilçeler ile, görüşme sayıları Çizelge 5.11’de verilmiştir. Mahallelere göre derinlemesine görüşme sayısının değişmesindeki temel faktör, metodoloji bölümünde açıklandığı üzere, yerleşimle ilgili tatmin edici bilginin alınması ile ilişkili olup, görüşmeler sırasında benzer bilgiler gelmeye başladığında görüşmeler sonlandırılmıştır.

Çizelge 5.11. Derinlemesine görüşme yapılan mahalleler ve görüşme sayıları

İlçe	Mahalle	Görüşme Sayısı
Eyüp	Göktürk	15
	Zekeriya köy	17
Sarıyer	Uskumruköy	12
	Kumköy	10
	Demirci	6
Arnavutköy	Hadımköy	8
Beykoz	Riva	9
Şile	Çavuş	5
TOPLAM		82

Bir sonraki başlıkta, derinlemesine görüşme yapılacak 8 mahallenin demografik, sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı incelenerek, ardından araştırma soruları ve literatüre referansla derinlemesine görüşme sonuçları tartışılmıştır.

5.4.2.1. Derinlemesine görüşme yapılan mahallelerin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı

- **Göktürk Mahallesi, Eyüp**

Avrupa Yakası'nda Eyüp İlçe idari sınırları içinde yer alan Göktürk Mahallesi İstanbul Metropolen alanının batısındaki önemli odaklardan biridir. Göktürk mahallesi batıda Pirinççi, güney ve doğuda Kemberburgaz ve Mithatpaşa, güneybatıda Yayla, kuzeyde Odayeri ve kuzeybatıda Işıklar Mahallesi ile sınır oluşturmaktadır. Göktürk Mahallesi İstanbul Havalimanına 16 km, Kuzey Marmara Otoyoluna 10 km, Karadeniz kıyısına 16 km ve Hasdal- Kemberburgaz yolu üzerinden en yakın merkez olan Mecidiyeköy'e 20 km uzaklıkta bulunmakta, bu odaklara ulaşım mahalle merkezinden geçen D20 karayolu üzerinden yapılmaktadır (Şekil 5.17).

Şekil 5.17. Göktürk'ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Eski Rum köylerinden olan Göktürk'ün 1958 yılına kadar adı özellikle kümes hayvancılığının yoğun yapılması nedeniyle Horozlu köyü anlamına gelen Petnahordur.

Göktürk'ün yerlileri mübadele döneminde Göktürk'e gelen Rum ve Selanik göçmenlerinden oluşmaktadır. Göktürk sonrasında Kastamonu, Samsun, Tunceli ve Giresun'dan da yoğun göç almıştır. 1984 yılında 3030 sayılı "Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun" uyarınca İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları güncellenmiş, Eyüp ilçe statüsü kazanırken, Kemerburgaz ve kırsalı Eyüp Belediyesine bağlanmıştır (Yiğit, 2020). 1987 yılında Göktürk mahallesi için planlama süreci başlamış olup ilk plan 1/25000 ölçekli Eyüp Köyleri Çevre Düzeni Planı 06.11.1987 tarihinde onaylanmıştır. Plan ile köy yerleşim alanına 100 kişi/ha ve 150 kişi/ha, orman alanı dışında kalan alana ise 50 kişi/ha konut yoğunluğu önerilmiştir (Sarıcan Delibay, 2014). Dönem muhtarının 1991'de Göktürk'ün köy statüsünden çıkarılıp belde belediyesi statüsüne girmesi için müracaatta bulunması üzerine yapılan referandum sonucu Göktürk Köyü'nün belde belediyesi olmasının yolu açılmıştır. 20.01.1993'te yayınlanan resmî gazetede Göktürk Belde Belediyesi olarak ilan edilmiş, Göktürk ulaşımı, teknik ve sosyal altyapısı konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Şekil 5.18. Göktürk'ün ticaret ve konut alanlarından görünüm (Yazarın kendi arşivinden.)

1993 yılında Göktürk'ün belde belediyesi statüsüne geçmesi ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planı hazırlanarak 1995 yılında onaylanmıştır. Plan ile Göktürk'ün ana ulaşım omurgasını oluşturan Göktürk Caddesi, İstanbul Caddesi ve Sağlık Caddesi boyunca ticari kullanım kararı getirilmiştir. Planda İstanbul'un uydu kenti olarak tanımlanan Göktürk'ün köy karakterinden kurtarılarak gelişmiş bir şehir görünümüne kavuşması hedeflenmiştir. Ayrıca Göktürk'ün belde belediyesi olması ile İstanbul çeperindeki gelişime öncülük eden kapalı konut siteleri master planı hazırlanmıştır

(Çekiç ve Gezici, 2009). Öngörülen bu plan kararları karşı kentleşme hareketi için katalizör görevi görmüş, yüksek gelir grubuna hitap eden sosyal tesis ve yeşil alanları ile bir bütün konut siteleri ve rezidansların yolu açılmıştır (Şekil 5.19).

Yapımına 1998 yılında başlanan ve Göktürk mahallesinin gelişimi için bir kırılma noktası olan Kemer Country Projesi Göktürk'te karşı kentleşme hareketliliğini tetiklemiştir. Metropoliten kentin sorunlarından bunalan ve kasaba yaşamını özleyen yüksek gelir grubunu hedef kitle alan Kemer Grup, bu proje için çevresel ve kültürel değerleri ile ön plana çıkan Göktürk köyünü seçmiştir. 320 ha alanda 1250 ev, villa ve bungalovun yanı sıra, golf alanları, köy meydanı, köy köşkü, pazar yeri, özel okul, sinema, tiyatro ve restoranları içeren gelişmiş bir kasaba tarzında tasarlanan Kemer Country Projesi 8.500 kişilik nüfus kapasitesi ile Göktürk'e nüfus çekmiştir. Kemer Country Projesi Belgrad Orman sınırında yer almakta olup, proje alanı içerisinde yer alan 200 ha büyüklüğündeki bu orman alanı golf sahası ve yardımcı tesislerin yapımı için Orman Genel Müdürlüğü'nden 49 yıllığına kiralanmıştır (Akbulak, 2002).

Kemer Country Proje alanı 2003 yılında Göktürk 1/5000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planında "Özel Spor Alanı" ve "Özel Sosyal Tesis-Ticaret Alanı" olarak tanımlanmıştır. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda "özel spor alanı" tanımının olmaması gerekçesi ile 2018 yılında imar planları yenilenerek $E=0.30$ ve yapı yüksekliği ($Y_{en\ çok}$) =2 kat olmak üzere konut kullanımı getirilmiştir (Sarıcan Delibay, 2014) (Şekil 5.18). 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediye kanunu ile Göktürk ilk kademe belediyesi olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlanmıştır. 2008 yılında yürürlüğe giren 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile Göktürk Eyüp ilçesine bağlı merkez mahalle statüsü kazanmıştır (New Göktürk Dergisi, 2019).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda ise bu bölge çevresel ve doğal değerleri göz önünde bulundurularak "Gelişimi ve Yoğunluğu Denetim Altında Tutulacak Alanlar" olarak tanımlanmakta, "yaşam destek sistemleri için tehdit oluşturan ve/veya oluşturma potansiyeli olan içme suyu havzaları dışındaki kentsel ve kırsal yerleşimleri kapsayan bu alanların gelişiminin ve yoğunluğunun denetim altında tutulmasına yönelik kararlar, çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda alt ölçekli planlarda belirlenmesi" kararı getirilmiştir (İBB, 2009). Bu bağlamda alt ölçekli planların üst ölçek plan kararları ile çeliştiği gözlemlenmektedir.

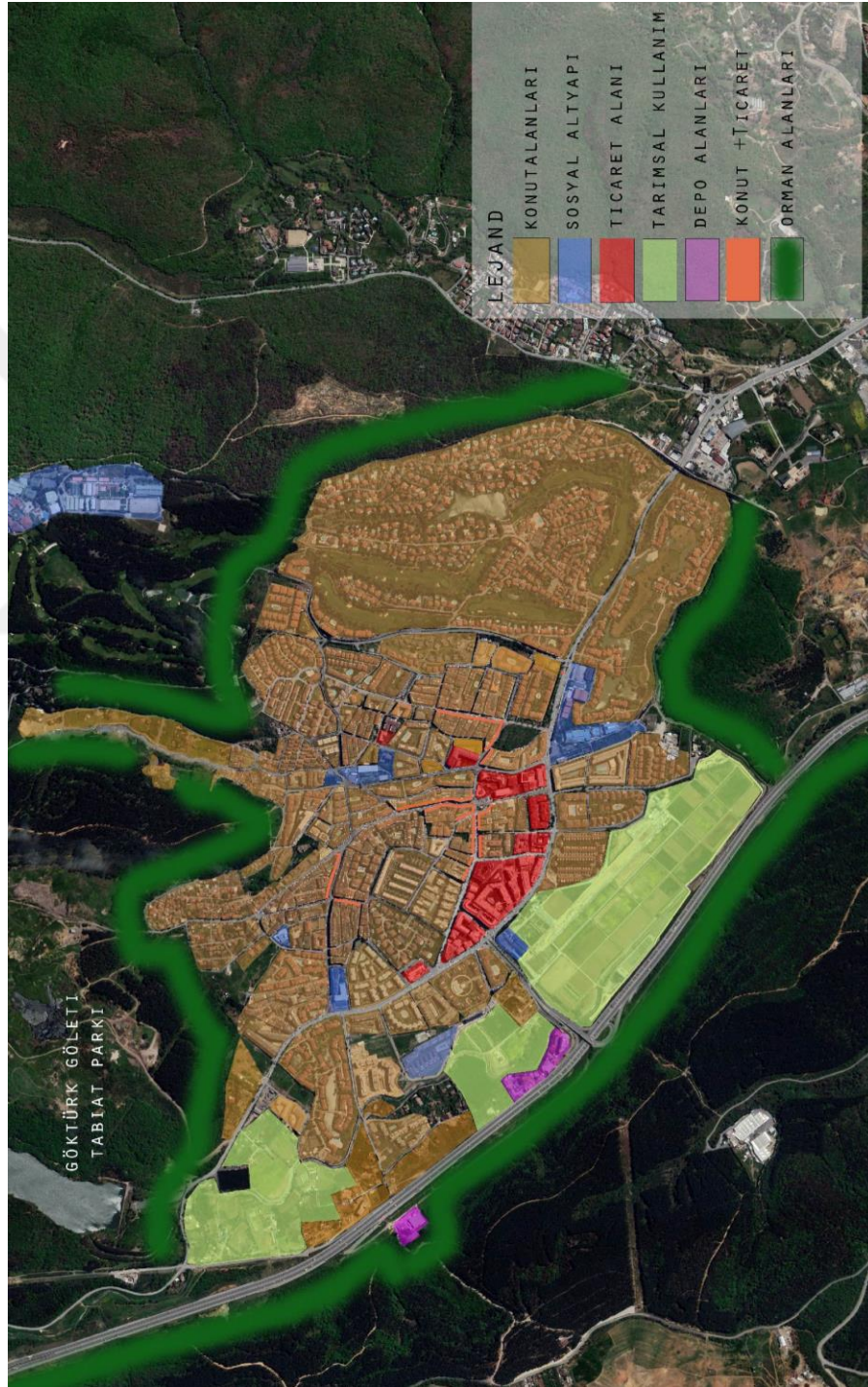
Şekil 5.19. Kemer Country Projesi vaziyet planı, 2022 (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Çizelge 5.13. Göktürk ve çevresi imar planları

MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Eyüpsultan İlçesi, Göktürk Mahallesi Kemer Country Yerleşkesi İçinde Yer Alan Muhtelif Parsellere İlişkin RNİP	17/11/2020	İBB	11
Gayrettepe -İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattı Projesine İlişkin NİP	15/02/2019	İBB	2.205.119
Kemberburgaz NİP	18/02/1985	İBB	1.998.464
Göktürk NİP	19/06/2003	İBB	2.507.125
Kemberburgaz İskoza Mevkii Darulaceze Sosyal Tesisler Ve Hastane Alanı NİP	16/04/2005	İBB	66.171
Eyüp Kemberburgaz İskoza 47-1pafta 3292 Parsel NİP	14/03/2010	İBB	105.664
Eyüp Kemberburgaz Bölgesinin Bir Kısımına Ait RNİP	07/11/2010	İBB	363.787
Eyüp Kemberburgaz Cendere Yolu NİP	30/04/2004	İBB	369.968
Eyüp Kemberburgaz İskoza Sırtı Mevkii Gecekondu Önleme Bölgesi NİP	30/05/2001	İBB	464.831
Eyüp Kemberburgaz Mevkii Davutpasa Nip	03/04/2006	İBB	493.592
İstanbul İli 3.Havalimanı NİP	12/06/2014	ÇŞB	23.527.228
Kuzey Marmara Otoyolu 1. ve 2. Kesim Silivri Eyüpsultan Arası NİP	21/11/2018	İBB	1.242.820

Göktürk, Kuzey Marmara Otoyolu ve İstanbul Havalimanı gibi mega ulaşım projelerinin yanı sıra kuzey ormanları, 2011 yılında tabiat parkı ilan edilen Göktürk Gölet Tabiat Parkı, Kemberburgaz Kent Ormanı, Alibeyköy İçme Suyu Havzası gibi doğal alanlara yakınlığı ile önemli çevresel değerlere sahip yerleşimlerden biridir. Göktürk'ün kuzey, batı ve güneybatı sınırını oluşturan orman alanları maden faaliyetleri sonucu tahrip edilmiş, 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2B maddesi kapsamına alınmıştır. Göktürk sınırları içerisinde yaklaşık 89 ha alanda 547 adet 2B parseli,

yerleşim sınırı doğal eşiklere dayanan Göktürk için potansiyel yerleşim alanı olarak görülerek 2B arazileri imara açılmıştır. Orman alanlarının yanı sıra, Göktürk İstanbul'un önemli su havzalarından Alibeyköy Su Havzası'nın kısa, orta ve uzun mesafe koruma kuşağında yer almaktadır. 2000'li yıllar ile Göktürk'te imar faaliyetleri de hızlanmıştır (Çizelge 5.13).

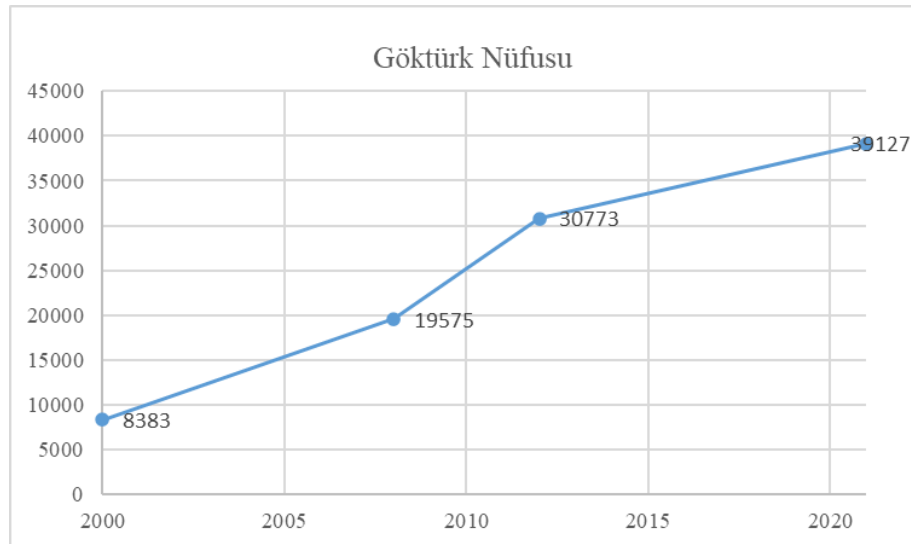

Şekil. 5.22. Göktürk arazi kullanım durumu (2022) (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

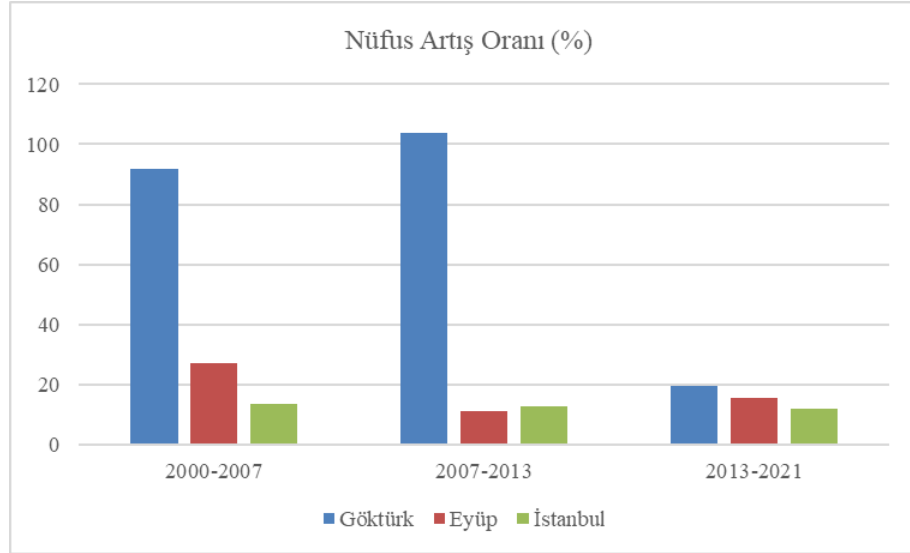
2012 yılı itibariyle köyler de mahalle statüsü kazanmış olmakla birlikte, öncesinde Kemerburgaz Beldesi'ne bağlı Mimar Sinan ve Mithatpaşa mahalleleri, Göktürk Beldesi'ne bağlı Akpınar, Ağaçalı, Çifalan, İhsaniye, Işıklar, Odayeri, Pirinçi ve Yayla mahalleleri köy statüsündedir. Kırsal karakterli kentsel statülü bu mahallerde 2013-2021 yıllarında ciddi bir nüfus artışı meydana gelmiş olup, nüfus artış oranı en yüksek olan kırsal yerleşimler Mimar Sinan, Mithatpaşa ve Göktürk mahalleleridir.

2021 verilerine göre Göktürk nüfusunun %34'ünü 0-18 yaş grubu, %57'sini 19-64 yaş grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Göktürk nüfusunun sadece %9'u 65 yaş ve üstünü oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmaktadır. Göktürk nüfusunun %52'si kadın ve %48'i ise erkektir. Hanehalkı sayısı 3.03'tür (TÜİK, 2021).

Göktürk'ün 2021 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 39.137 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Eyüp ilçesinin %9.37'sini oluşturmaktadır. 1994 yılına kadar Belde Belediyesi olan Göktürk, 2008 yılında mahalle statüsüne geçerek, Eyüp merkez mahallesi olmuştur. Mahalle olmasıyla birlikte yerleşme yapısının sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümü gerçekleştiren Göktürk'te hızlı nüfus artışı gerçekleşmiş, 2008-2021 yılları arasında Göktürk nüfusu %49, 2013-2021 yılları arasında %19 artış göstermiştir. İdari olarak bağlı olduğu Eyüp ilçesinin nüfus artış oranları karşılaştırıldığında Göktürk'ün Eyüp ilçesine göre daha hızlı büyüdüğü görülmektedir (Şekil 5.20, Şekil 5.21).

Şekil 5.20. Göktürk mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.21. Göktürk/Eyüp nüfus artış oranları % (2000-2021)

Çizelge 5.14. Göktürk'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

Dönemler	Kamu ve Özel Yatırımlar
1990'lar	1993- Göktürk'ün belde belediyesi statüsü kazanması 1993-İstanbul Hasdal Kavşağı-Kemberburgaz-Yassıören Yolu'nun ihalesi 1995- 1/1.000 ölçekli Uygulama İmar Planı 1998- Kemer Country Projesi'nin ilanı
2000-2013	2001-Kemer Country Projesi'nin tamamlanması 2003 Göktürk 1/5.000 Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı 2009-1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 2010-İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması
2013 sonrası	2014-Göktürk'ün mahalle statüsü kazanması 2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması 2017- İstanbul Hasdal Kavşağı-Kemberburgaz-Yassıören Yolunun tamamlanması 2018- İstanbul Havalimanı'nın açılması 2022-M11 (Gayrettepe- İstanbul Havalimanı- Halkalı) metrosunun açılışı

Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler (Çizelge 5.14) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Göktürk'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.23). Eyüp ilçesi konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 5.837 TL iken, Göktürk mahallesinde bu rakam 15.154 TL'dir. Göktürk bağlı bulunduğu Eyüp ilçesinin konut amortisman süreleri incelendiğinde en hızlı kazandıran ilçelerinden biridir. Eyüp ilçesinde amortisman süresi ortalama 23 yıl iken, ortalama

konut fiyatı 630.396 TL'dir. Göktürk mahallesinde ise ortalama konut fiyatı 2.939.876 TL'ye kadar yükselmektedir. Göktürk'ün mega konut projelerinden Kemer Country'de konut fiyatı 15 milyon ile 50 milyon TL arasında değişirken bu fiyatlar Göktürk'ün en yüksek fiyatlarını oluşturmaktadır (Endeksa, 2020). İş adamları, üst düzey yöneticiler, CEOlar ve birçok tanınmış sanatçının yaşadığı Göktürk son dönemde dizi ve film setlerine de ev sahipliği yapmaktadır

Şekil 5.23. Göktürk 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Zekeriya köy Mahallesi, Sarıyer**

Avrupa Yakası'nda Sarıyer İlçe idari sınırları içinde yer alan Zekeriya köy Mahallesi İstanbul Metropoliiten alanın kuzey batısındaki köklü yerleşmelerden biridir. Zekeriya köy mahallesi batıda Bahçeköy, güneyde Kazım Karabekir, Kocataş ve Maden, doğuda Rumeli Feneri ve Rumeli Kavağı, kuzeyde ise Uskumruköy ve Demirciköy Mahalleleri ile komşudur. Zekeriya köy Mahallesi İstanbul Havalimanına 33 km, Yavuz Sultan Selim Köprüsü'ne 10 km, Karadeniz kıyısına 8 km en yakın merkez olan Sarıyer'e 6 km, önemli iş merkezi olan Maslak'a ise 16 km mesafededir (Şekil 5.24). Zekeriya köy'e güneyden ulaşım Kilyos- Bahçeköy orman yolundan sağlanmakta olup, Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nden ise ilk çıkıştan yapılmaktadır.

Şekil 5.24. Zekeriya köy 'ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

Kirazları ile ünlü ve tarihsel süreç içinde Kiraz Köy olarak da bilinen Zekeriya köy 1980'li yıllara kadar 70 haneli bir köy iken, 1987 yılında Koç Holding'e bağlı Garanti Koza İnşaat firmasının bölgeden arsa satın alması ve bu arsaların imara açılması ile hızlı bir değişim yaşamıştır. Köy statüsünde bulunan Zekeriya köy'ü daha modern bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen proje, bölgenin mevcut dokusu ile uyumlu, düşük katlı ve müstakil konutlar önermiştir (Yılmaz, 2005). 1989 yılında Zekeriya köy

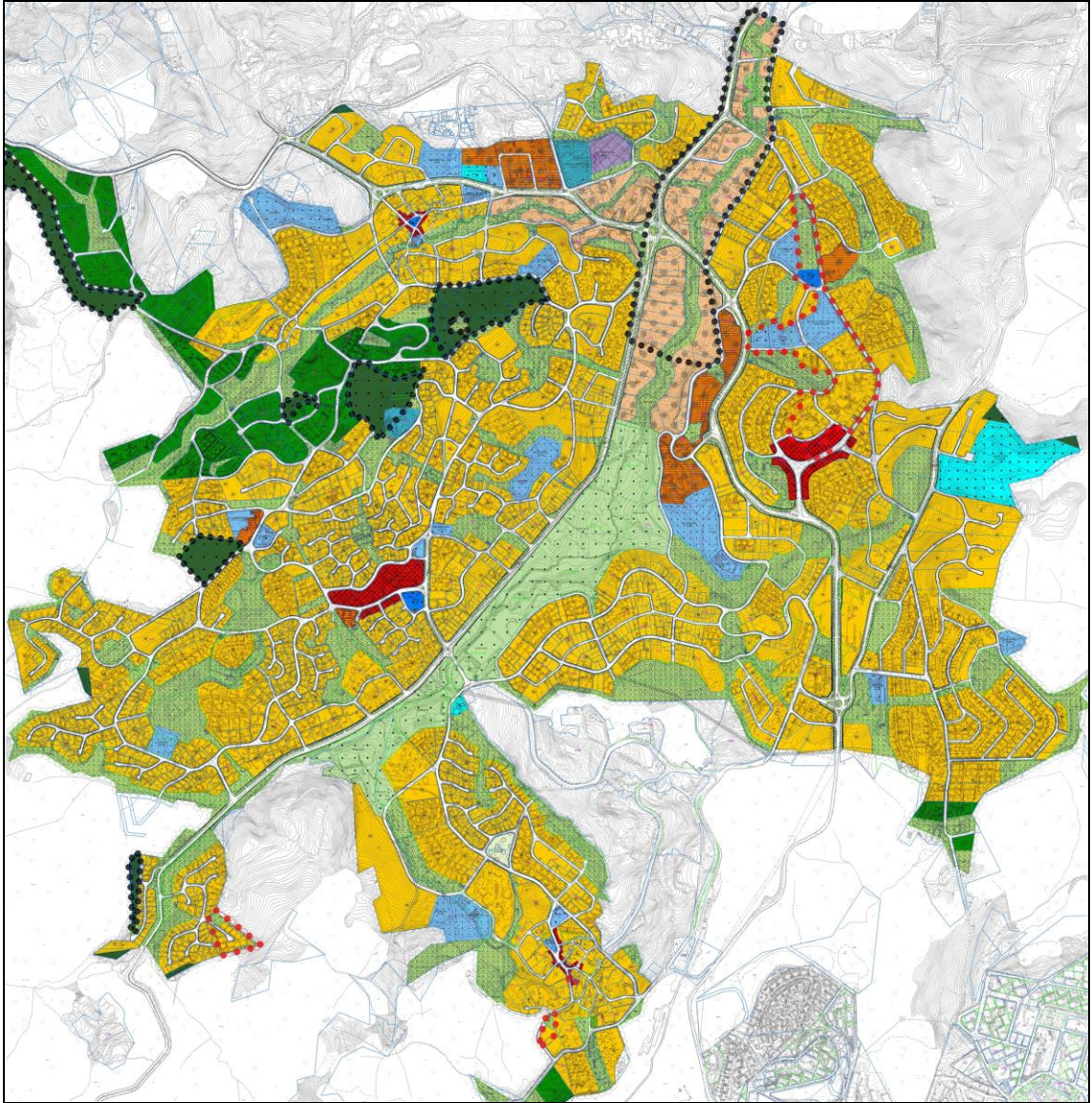
ve çevresi için hazırlanan imar planları yapılan itirazlar sonucunda 1991 yılında onaylanmış ve 1994 yılında tamamlanan Garanti Koza Konutları ile Zekeriyaköy hızlı yapılaşma sürecine girmiştir. Bölgede dokuyla ve topografya ile uyumlu 800'ü lüks villa olmak üzere toplam 1500 konut tasarlanmıştır.

Zekeriyaköy köy merkezine proje öncesi sadece Sarıyer'den ulaşım sağlanırken, bölgedeki nüfus yoğunluğunun artması ve nüfusun merkez ile sosyo-ekonomik ilişkisinin güçlü oluşu nedeniyle Bahçeköy hattı, kuzey ormanlarından geçirilen yol ile Maslak'a bağlantı sağlanmıştır. Bölgeye talebin artması ile toplu taşıma seferlerinin artmasının yanı sıra Garanti Konut A.Ş. kurulan kooperatif ile günümüzde de halen devam eden kent merkezine servis hizmetini Garanti Koza Evleri sakinleri için başlatmıştır.

Bölgeye talebi arttıran ikinci büyük etken de 1999 Depremi olmuştur. Deprem sonrası düşük katlı ve bahçeli lüks konutlarda yaşamayı tercih eden yüksek gelir grubunun bölgeye talebinde artış gerçekleşmiştir. TOKİ ve Emlak Konut'un üstlendiği Köy Projesi, İstanbul Havalimanı, 3. Köprü (Yavuz Sultan Selim Köprüsü) ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun gündeme gelmesi, Koç üniversitesi Rumeli Feneri Kampüsü ve Boğaziçi Üniversitesi Kilyos Kampüsünde eğitimin başlaması bölgeye olan ilgiyi daha da arttırmıştır. 1990-1995 yıllarında Garanti Koza Konutları ile başlayan süreç, 2000'li yıllara kadar Acarlar Sitesi, Uyum Yapı Kooperatifleri, Sinpaş Boğaziçi Evleri gibi büyük projelerle devam ederken 2000'li yıllara gelindiğinde bölgedeki imar hareketliliği Zekeriyaköy ile sınırlı kalmamış ve yakın köyler de yapılaşma sürecine girmiştir. Site ve kooperatif şeklinde gelişen Zekeriyaköy ve civarında 2005 yılına kadar Hoffman Sitesi, Arıköy Sitesi, Arı Koru Sitesi, Emlak Konut Evleri gibi birçok büyük konut projesi hayata geçirilmiştir. 2005 yılında bölge için önemli bir diğer gelişme de İGDAŞ'ın Zekeriyaköy'e doğalgaz bağlanmasını onaylaması olmuştur (Menteş, 2017).

2014 yılında idari sınırlarda da değişim gerçekleşmiş, 6360 Sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına dair Kanun ile Zekeriyaköy köy statüsünden çıkarılarak mahalle statüsüne geçirilmiştir. 2016 yılında kuzey Marmara Otoyolu ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü tamamlanmış, 2018'de İstanbul Havalimanı faaliyete geçmiş ve bu dönemde bölgede konut projelerinin sayısı 100'ü geçmiştir. Bu projeler köy yerleşimi etrafında 2-3 katlı villalar şeklinde gerçekleşirken, Zekeriyaköy'ün doğusunda bulunan siteler bölgesinde rezidanslar şeklinde gelişmiştir.

1988 yılında onaylanan 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı'nda yapılaşma kararı KAKS= 0,30 ve Y (en çok) =6,5 metre olarak sınırlandırılırken 2003 yılında hazırlanan imar planında yapılaşma kararı KAKS= 0,30 ve Y (en çok) =6,5 ve TAKS=0,15 olarak belirlenmiş ve bölgedeki düşük yoğunluklu yapılaşma kararı sürdürülmüştür (İBB, 2020) (Şekil 5.25).

Şekil 5.25. Zekeriyaköy 1/5.000 ölçekli nazım imar planı (İBB, 2020).

Zekeriyaköy 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda “Gelişimi ve Yoğunluğu Denetim Altında Tutulacak Alanlar” olarak belirlenmiştir. Plan kararlarında düşük yoğunluk kararı korunsada bazı yasal ve idari düzenlemeler aksi uygulamalara neden olmuştur. Kent içindeki askeri alanların taşınması ve arsaların hazineye devri ile gelişen süreç yeni yapılaşma için boş alan

kalmayan Zekeriyaköy’de konut yatırımları için potansiyel oluşturmuştur. Zekeriyaköy’de %60’ı orman vasfında olan ve 3. Derece Sıt Alanı sınırları içinde kalan 50 hektarlık 15. Hava Füze Üssü alanı da benzer şekilde TOKİ’ye devredilerek imara açılmış, Emlak GYO iş birliği ile 46.7 ha alanda çeşitli tipolojilerde toplam 971 konut kapasiteli “Köy Projesi” adlı konut ve sosyal yaşam alanı tasarlanmıştır (İBB, 2009).

Şekil 5.26. Zekeriyaköy konut tipolojileri (Yazarın kendi arşivinden).

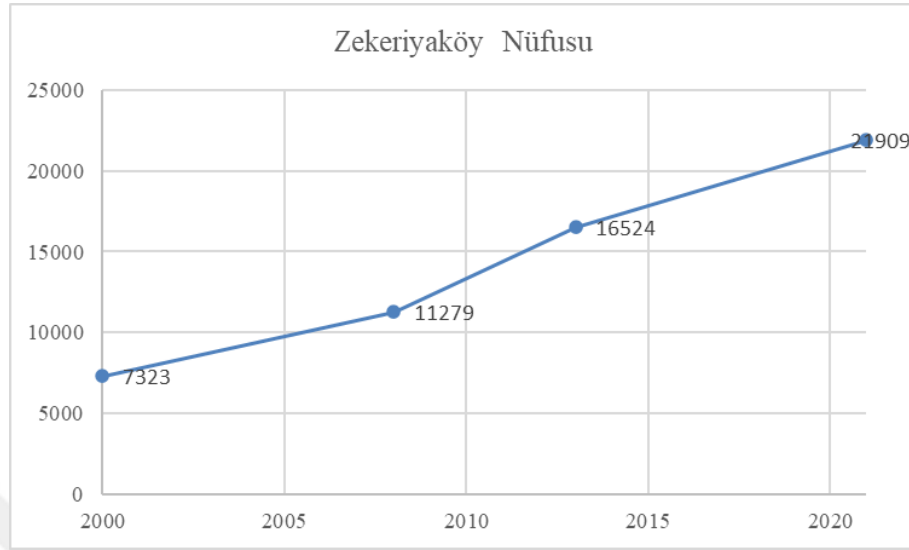
2000 sonrası özellikle 1999 depremi öncesi ikinci konut ve yazlık olarak kullanılan bölgede, deprem sonrası müstakil, düşük yoğunluklu, az katlı ve bahçeli konutlara artan talep ile yoğun nüfus artışı gerçekleşmiş, planlama faaliyetleri hız kazanmıştır (Çizelge 5.15).

Çizelge 5.15. Zekeriyaköy ve çevresi imar planları

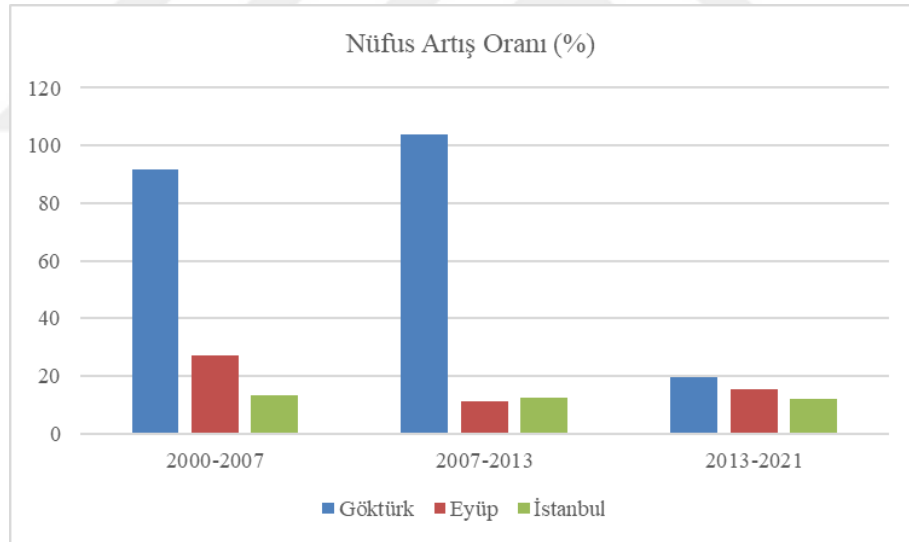
MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Zekeriyakoy-Uskumrukoy Bölgesi KANİP	21/01/2003	İBB	7.551.438
Kilyos-Demircikoy-Rumelifeneri KANİP	24/10/2005	İBB	3.728.085
Kilyos ve Demircikoy Yerlesim Alanları ve Çevresi KANİP	02/12/2005	İBB	12.991.440
Gümüşdere-Kısırkaya Bölgesi KANİP	14/02/2009	İBB	10.081.208
Zekeriyaköy Toplu Konut Alanı KANİP	14/08/2013	ÇŞB	512.469
Kuzey Marmara Otoyolu Uskumruköy-Demirciköy Geçişi KANİP	25/03/2014	ÇŞB	2.138.449

Zekeriyaköy ’ün 2021 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 21.909 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin %6.26’sını oluşturmaktadır. 2014 yılı sonrası mahalle oluşu ve İstanbul’un kuzeyinde artan mega ölçekli yatırımlar mahallenin sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimini hızlandırmıştır. İdari olarak bağlı olduğu Sarıyer ilçesi 2013-2021 yılları arasında %4,28 oranında nüfus

artışına sahipken Zekeriyaköy 'de %32,58'lik nüfus artışı gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020) (Şekil 5.27, Şekil 5.28).

Şekil 5.27. Zekeriyaköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.28. Zekeriyaköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021)

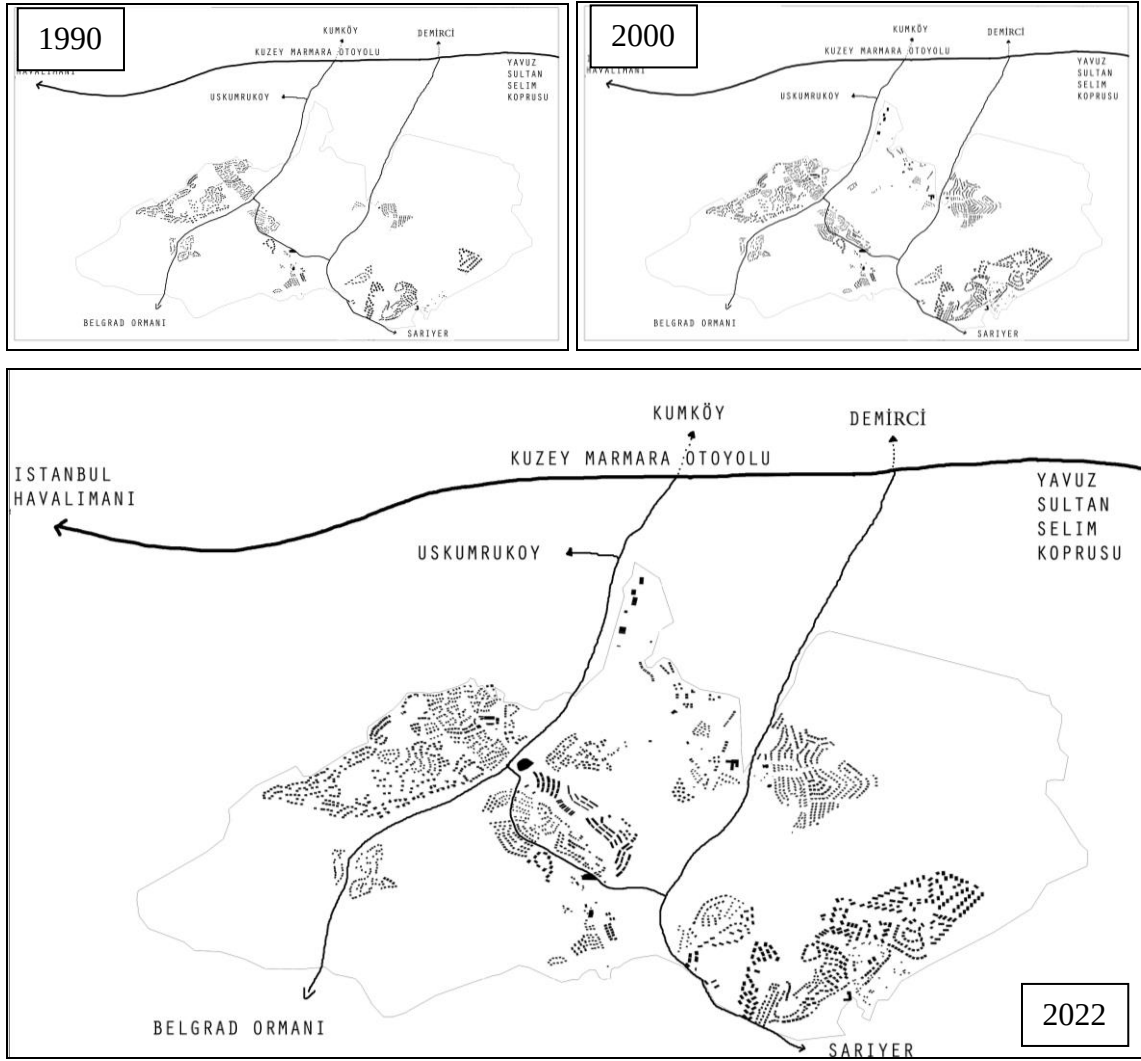
Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler ve yasal ve yönetsel düzenlemeler (Çizelge 5.16) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Zekeriyaköy'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.29).

Çizelge 5.16. Zekeriyaköy'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

<i>Dönemler</i>	<i>Kamu ve Özel Yatırımlar</i>
<i>1990'lar</i>	1993- Koç Üniversitesi'nin kuruluşu 1994- Koç Holding- Garanti Koza Konutlarının tamamlanması 1999- Düzce Depremi 2002- Boğaziçi Üniversitesi Sarıtepe Kampüsü'nün (Kilyos) faaliyete geçmesi 2005-İGDAŞ- Zekeriyaköy'ün doğalgaz altyapısının tamamlanması
<i>2000-2013</i>	2009- 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya ilanı 2011- M2 Yenikapı-Seyrantepe-Hacıosman Metro Hattı'nın tamamlanması 2012-Sarıyer-Çayırbaşı Tüneli'nin açılışı 2014-6360 sayılı yasa gereği mahalle statüsü kazanması
<i>2013 sonrası</i>	2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması 2018- İstanbul Havalimanı'nın açılması 2018-TOKİ& Emlak GYO iş birliği ile tasarlanan "Köy Projesi"

Sarıyer ilçesi halihazırda mahalle statüsünde bulunan kırsal yerleşmeler Demirciköy, Garipçe, Gümüşdere, Kısırkaya, Kumköy, Rumelifeneri, Uskumruköy ve Zekeriyaköy mahalleleridir. Kırsal karakterli kentsel statülü bu mahallerde 2013-2021 yıllarında ciddi bir nüfus artışı meydana gelmiş olup, nüfus artış oranı en yüksek olan kırsal yerleşimler Uskumruköy, Zekeriyaköy, Demirciköy, Kumköy ve Gümüşdere mahalleleridir.

Sarıyer ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 17.100 TL iken, Zekeriyaköy mahallesinde bu rakam 13.263 TL'dir. Zekeriyaköy bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin konut amortisman süreleri incelendiğinde en hızlı kazandıran mahallelerden biri olup Zekeriyaköy'ü Kumköy, Rumelifeneri, Uskumruköy izlemektedir. Sarıyer ilçesinde amortisman süresi ortalama 57 yıl iken, ortalama konut fiyatı 2.787.300 TL'dir. Zekeriyaköy mahallesinde ise ortalama konut fiyatı 3.501.432 TL olup amortisman süreleri 36 yıla kadar düşmektedir. Zekeriyaköy günümüzde film ve dizi setlerinin platosu haline gelmiş olup, bu sektör kiralık konut fiyatlarını arttırmıştır.

Şekil 5.29. Zekeriyaköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Uskumruköy Mahallesi, Sarıyer**

Avrupa Yakası'nda Sarıyer İlçe idari sınırları içinde yer alan Uskumruköy Mahallesi İstanbul Metropolitan alanının kuzey batısındaki yerleşimlerden biridir. Uskumruköy Mahallesi kuzey batıda Gümüşdere, güney batıda Bahçeköy, güneyde Zekeriyaköy, doğuda Demirciköy ve kuzeyde Kumköy (Kilyos) ile komşudur. Uskumruköy Mahallesi İstanbul Havalimanına 30 km, Yavuz Sultan Selim Köprüsü'ne 7 km, Karadeniz kıyısına 8 km en yakın merkez olan Sarıyer'e 6 km, önemli iş merkezi olan Maslak'a ise 17 km mesafededir (Şekil 5.29). Uskumruköy'e güneyden ulaşım Kilyos-Bahçeköy orman yolundan sağlanmakta olup, Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nden ise ilk çıkıştan yapılmaktadır (Şekil 5.30).

Şekil 5.30. Uskumruköy’ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Arazi olarak Sarıyer’in en büyük mahallesi olan Uskumruköy, Kuzey Marmara Otoyolu’nun kuzey ve güneyinde aşağı ve yukarı köy olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çayır ve meralarla çevrili köy, engebeli arazilerin arasındaki çanakta kurulmuş olup, etrafında ciddi topoğrafik eşikler bulunmaktadır.

Cenevizliler tarafından inşa edilen “Ovidius Kulesi” Uskumruköy’ün tarihinin eskilere dayandığının kanıtıdır. Yerli halk genelde muhacir olan Uskumruköy Karadeniz’den de göç almıştır. Uskumruköy Arıköy ve Tatlısu mevkiinde bulunan kumullar önemli doğal alanlar olup yapılaşma baskısı ile zarar görmektedir. 1990’lı yıllarda Zekeriyaköy’ün hızlı yapılaşma sürecine girmesi civar köyleri de etkilemiştir. Zekeriyaköy ’de 1990’lı yıllarda başlayan imar faaliyetlerinin etkisiyle Uskumruköy ’de tasarlanan ilk konut projesi İTÜ Mezunlarının kurduğu Arıköy Kooperatifin inşa ettiği 550 villa ve 1100 konuttan oluşan Arıköy Sitesidir (Işık, 2017).

Kooperatif bulunduğu arsayı 1987 yılında Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü’nden toplu konut üretimi için satın alarak, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı’nda ilgili revizyonu yaptırdıktan sonra 600 konut kapasiteli plan revizyonu 1994 yılında Sarıyer Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesine’ne onaylatılmıştır. 1995 yılında bölgenin doğal sit alanı ilan edilmesiyle, kültür ve tabiat varlıkları koruma kurulu koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasını zorunlu

kılmıştır. Koruma kurulunun koruma amaçlı imar planlarının 2 yıl içerisinde yapılması zorunlu bulunan kararına rağmen koruma amaçlı imar planları 2003 yılında onaylanmıştır. Hazırlanan 1/1000 ölçekli Zekeriyaköy-Uskumruköy Bölgesi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nda köy yerleşik alanı için TAKS=0.15 ve Y (en çok) =6.5m, parsel alanının yetersiz kalması durumunda ise TAKS değerine bakılmaksızın 75 m² taban alanında 2 katlı bina yapılma hakkı verilmekte olup bu koşulda ifraz yapılamamaktadır. Düşük yoğunluklu konut alanlarında ise KAKS=0.30 ve Y (en çok) =6.5m olarak belirlenmiş ve yeni yapılaşma koşullarının köy yerleşimi ile uyumluluğu öngörülmüştür. Ayrıca yapılarda kapalı ve açık alanlar KAKS alanına dahil edilmiş, birden fazla bodrum kat yapılması ve bodrum katın konuta açılması yasaklanarak toplam inşaat alanının arttırılmaması kararı alınmıştır.

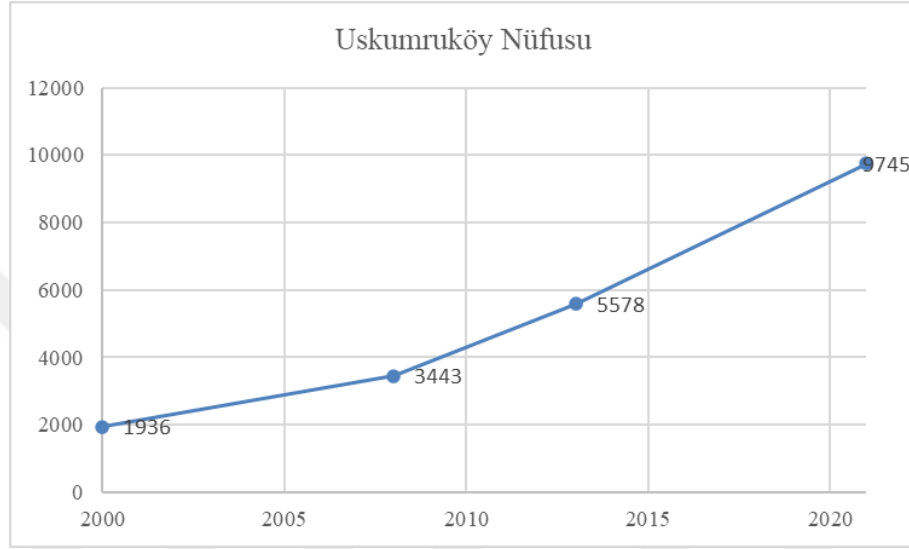
Şekil 5.31. Uskumruköy köy yerleşim alanı (Yazarın kendi arşivinden).

2000'li yıllar sonrası İstanbul Havalimanı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun yapımı bölgenin erişilebilirliğini ve nüfus çekme potansiyelini arttırmıştır. Uskumruköy 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda "*Gelişimi ve Yoğunluğu Denetim Altında Tutulacak Alanlar*" olarak belirlenmiştir (İBB,2009).

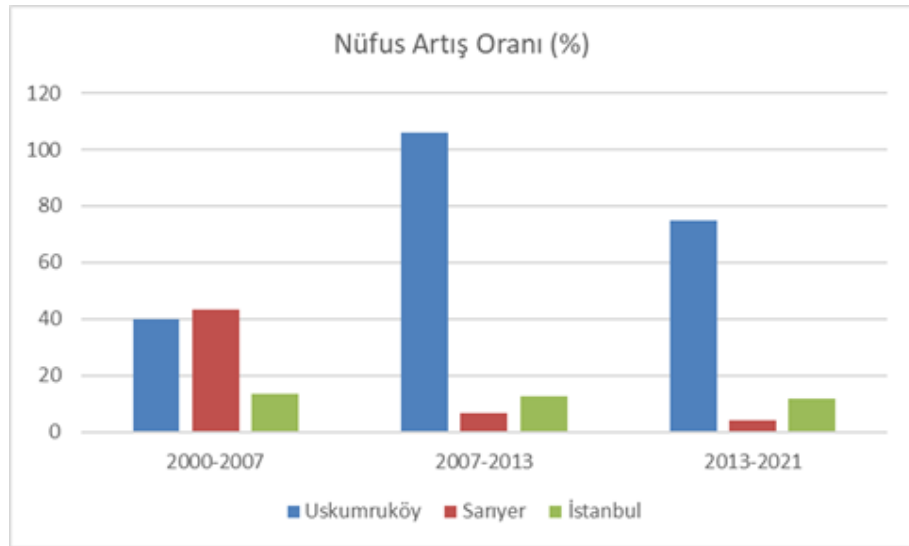
2000 sonrası özellikle 1999 depremi öncesi ikinci konut ve yazlık olarak kullanılan Zekeriyaköy'e yoğun talep, yerleşimlerin daha da kuzeye sıçrayarak Uskumruköy'de ulaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca mahalleyi güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayıran Kuzey Marmara Otoyolu geçişinin mahalle sınırlarında olması İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve otoyol bağlantıları için mahalleyi odak noktası haline getirmiştir (Çizelge 5.21).

Uskumruköy'ün 2021 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 9.745 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin

%2,8'ini oluşturmaktadır. 2012 yılında Büyükşehir Yasası'nda yapılan düzenleme ile köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalle statüsüne geçirilmesi kararı ile Uskumruköy'de 2014 yılında mahalle olmuş Zekeriyaköy ve civarda planlama eliyle artan yatırımlar Uskumruköy'e olan talebi de arttırmıştır. İdari olarak bağlı olduğu Sarıyer ilçesi 2021-2013 yılları arasında %4,3 nüfus artışına sahipken Uskumruköy'de %74,7'lik nüfus artışı gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021) (Şekil 5.32, Şekil 5.33).

Şekil 5.32. Uskumruköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.33. Uskumruköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021)

Sarıyer ilçesi halihazırda mahalle statüsünde bulunan kırsal yerleşmeler Demirciköy, Garipçe, Gümüşdere, Kısırkaya, Kumköy, Rumelifeneri, Uskumruköy ve

Zekeriyaköy mahalleleridir. Kırsal karakterli kentsel statülü bu mahallerde 2013-2021 yıllarında ciddi bir nüfus artışı meydana gelmiş olup, nüfus artış oranı en yüksek olan kırsal yerleşimler Uskumruköy, Zekeriyaköy, Demirciköy, Kumköy ve Gümüşdere mahalleleridir.

Çizelge 5.21. Uskumruköy ve çevresi imar planları

MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Zekeriyaköy-Uskumruköy Bölgesi KANİP	21/01/2003	İBB	7.551.438
Kuzey Marmara Otoyolu Uskumruköy-Demirciköy Geçişi KANİP	25/03/2014	ÇŞB	2.138.449

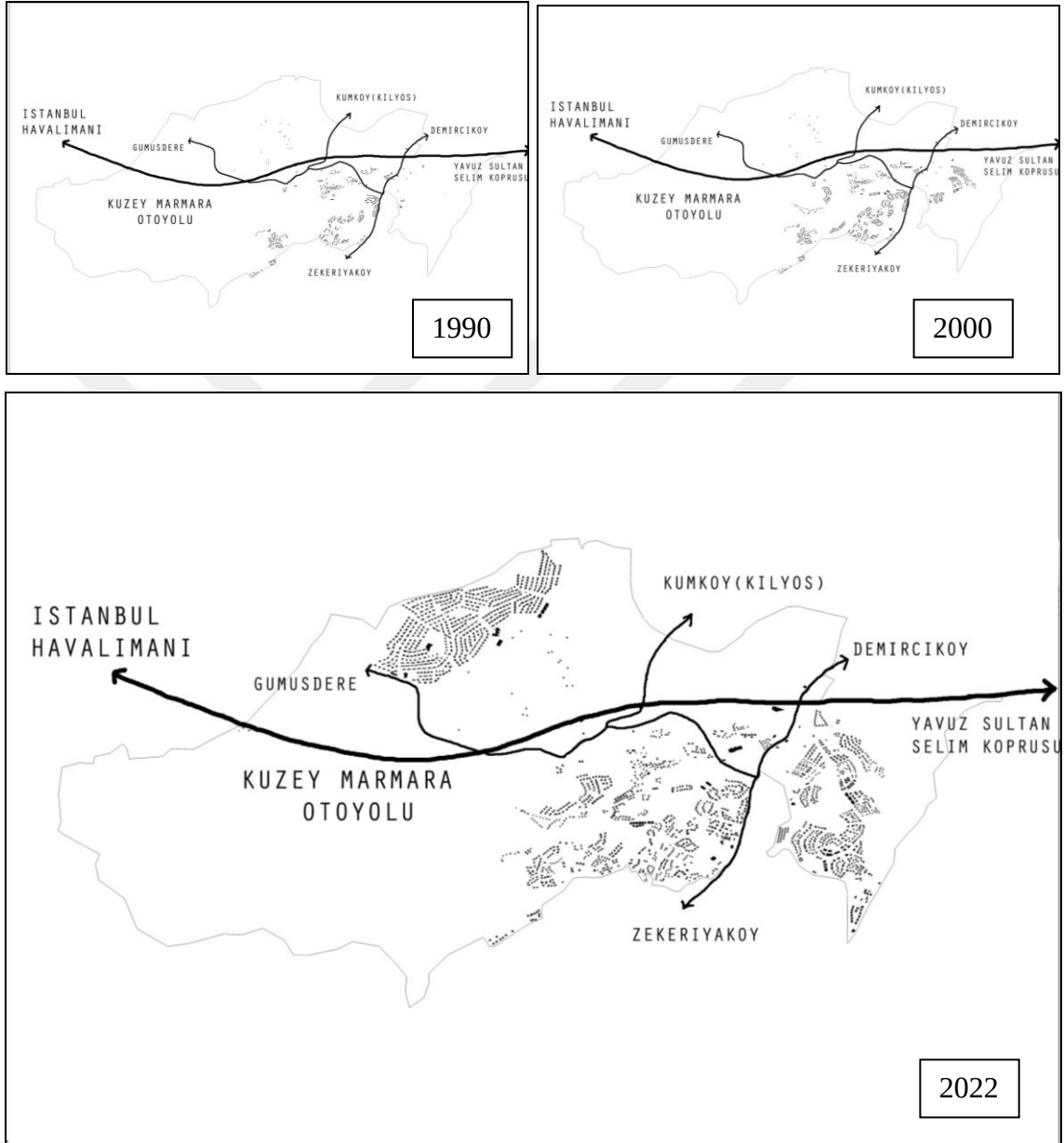
Bölgesel ve yerel ölçekli mega projeler (Çizelge 5.18) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Uskumruköy'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.30).

Çizelge 5.18. Uskumruköy'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

Dönemler	Kamu ve Özel Yatırımlar
1990'lar	1995- İTÜ-Arıköy Sitesinin kurulması 1999- Düzce Depremi 2002- Boğaziçi Üniversitesi Sarıtepe Kampüsü'nün (Kilyos) faaliyete geçmesi 2003-1/1000 ölçekli Zekeriyaköy-Uskumruköy Bölgesi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı
2000-2013	2009- 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması 2011- M2 Yenikapı-Seyrantepe-Hacıosman Metro Hattı'nın tamamlanması 2012-Sarıyer-Çayırbaşı Tüneli'nin açılışı
2013 sonrası	2014-6360 sayılı yasa gereği mahalle statüsü kazanması 2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması 2018- İstanbul Havalimanı'nın açılması 2022-Kırsal mahalle statüsüne alınmasına yönelik karar

Sarıyer ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibarıyla 17.100 TL iken, Uskumruköy mahallesinde bu rakam 13.781 TL'dir. Bölgede En fazla nüfusu çeken ikinci yerleşim olan Uskumruköy konut karlılığı açısından da ilk sıralardadır. Bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin konut amortisman süreleri incelendiğinde en hızlı kazandıran mahallelerinden biridir. Sarıyer ilçesinde amortisman süresi ortalama 57 yıl iken, ortalama konut fiyatı 2.787.300 TL'dir. Uskumruköy'de ise

ortalama konut fiyatı 3.996.490 TL olup amortisman süreleri 33 yıla kadar düşmektedir. Zekeriyaköy’de yerleşilebilir alanların yapılaşma sürecini tamamlaması gelişimini kuzeydeki Uskumruköy’e doğru kaydırmış, konut ve arsa fiyatları Zekeriyaköy ve Sarıyer ortalamasının üstüne çıkmıştır (Endeksa, 2020).

Şekil 5.30. Uskumruköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Kumköy Mahallesi, Sarıyer**

Avrupa Yakası’nda Sarıyer İlçe idari sınırları içinde yer alan Kilyos adıyla da bilinen Kumköy Mahallesi Karadeniz’e yaklaşık 7 km kıyısı ile sayfiye köylerinden

biridir. Uskumruköy batıda Gümüşdere, doğuda Demirciköy ve güneyde Uskumruköy mahalleleri ile komşudur (Şekil 5.35). Uskumruköy Sarıyer’e 11 km, İstanbul Havalimanı’na 34 km, Maslak’a 20 km ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü’ne 6 km’dir. Cenevizliler döneminde küçük bir balıkçı köyü olan Kilyos, adını kum anlamına gelen Kilya ve güzel geçit anlamına gelen Kuwaila kelimelerinden almakta olup, Cumhuriyet döneminde adı Kumköy olarak değiştirilmiştir. 1930 yılına kadar Beyoğlu ilçesine bağlı bir köy olan Kilyos, 1930 yılında yasal ve yönetsel düzenlemeler ile Sarıyer ilçesine bağlanmıştır. 2008 yılında Sarıyer ilçesine bağlı belde belediyeleri mahalleye dönüştürülmüş ve 2014 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda yapılan değişiklik ile köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle statüsüne kavuşmuştur (Işık, 2017).

Şekil 5.35. Kumköy’ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Kumköy 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda “Doğa Odaklı Turizm Alanı” olarak belirlenmiş olup, sahip olduğu ekolojik koridorlar, korunması gereken doğal ve çevresel değerleri ile korunması gerekli alanlar içinde yer almaktadır. Planda Sarıyer ilçesine bağlı “Merkez, Darüşafaka, Çamlıtepe, Dağ evleri, Maden, Yenimahalle, Rumeli kavağı, Zekeriyaköy, Uskumruköy, Rumeli

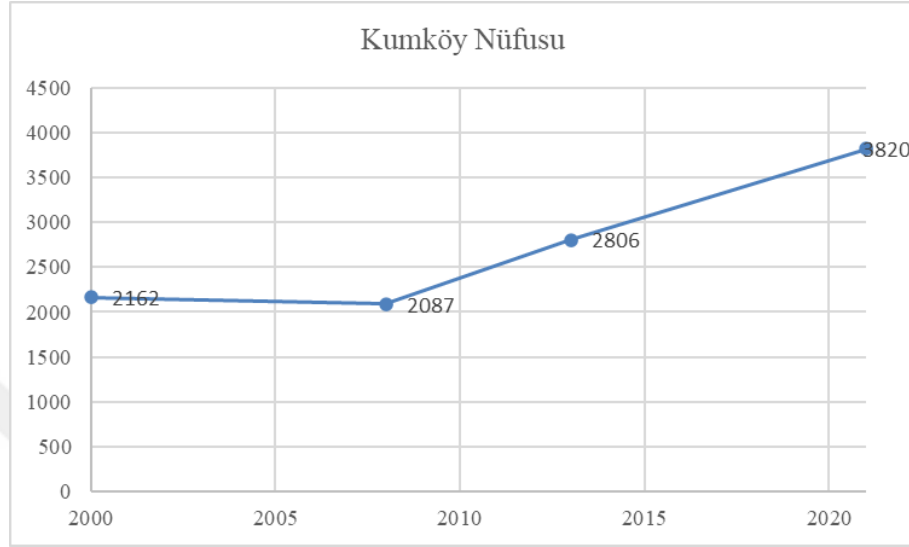
Feneri ve Kumköy” mahalleleri “Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Sorunlu Alanlar” olarak belirlenmiştir (İBB,2009).

1960’lı yıllarda gündeme gelen İstanbul kıyılarındaki ikinci konut yerleşimleri 1970’li yılların ortasında Yalıköy, Akpınar, Kısırkaya, Çiftalan, Kumköy, Riva, Şile ve Ağva gibi köyler birincil konut alanlarına dönüşmüş, İstanbul metropoliten alandaki büyüme kent çeperine kaymıştır. 1980’li yıllarda kırsal bölgelerde ikinci konut alanlarına olan talep büyük ölçekli konut kooperatiflerini bu bölgelere yönlendirmiştir. Şile, Kilyos, Ağva gibi İstanbul’un Karadeniz kıyısındaki köylerde 1980’li yıllarda kooperatif eliyle gelişim süreci başlamıştır. 1990 sonrası neoliberal politikalar ekseninde mega kentsel projelerin gündeme gelişi, 2000’li yıllarda büyük ölçekli kamu yatırımlarının duyurulması önceden ikinci konut, yazlık ya da hafta sonu konutlarının yoğun olduğu Kilyos ve Demirciköy’ü yüksek gelir grubuna hitap eden lüks konut ve villaların yoğunlaştığı yerleşimlere dönüştürmüştür. 2011 yılında Sinpaş GYO’nun üstlendiği ve 239 bağımsız villadan oluşan ve Marenegro Konut Projesi bölgenin gelişiminde önemli bir rol oynamış, özellikle 1999 depremi sonrası korunaklı, düşük yoğunluklu ve müstakil konut talep eden üst gelir grubunu bölgeye çekmiştir (Yazgan, 2018). Bölgeye nüfus çeken bir diğer kamusal yatırım da Boğaziçi Üniversitesi Kilyos Sarıtepe Kampüsü’dür. 1985 yılında Maliye Bakanlığı tarafından tahsis edilen yaklaşık 127 ha alanda kurulan kampüsün 2001 yılında tamamlanmış, civardaki konut projeleri akademik personeller tarafından talep görmüştür. 2014 yılında yapımı tamamlanan Ormanada ve Terrace Plus gibi konut projeleri ile tasarlanan lüks yaşam alanları Kumköy’e üst gelir grubunu çekmeye ve bölgenin nüfusu hızla artmaya devam etmiştir.

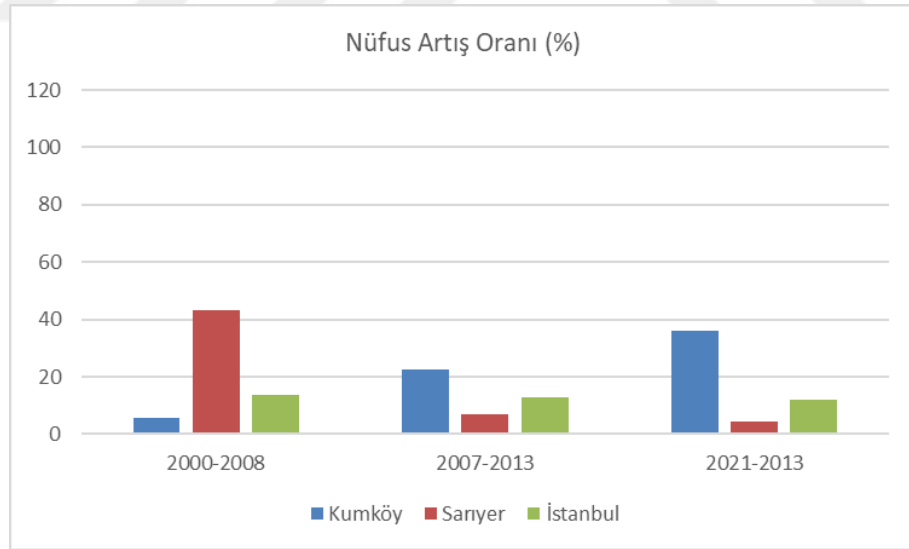
Kumköy ’ün 2020 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 3.661 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin %1,1’ini oluşturmaktadır. 2012 yılında Büyükşehir Yasası’nda yapılan düzenleme ile köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalle statüsüne geçirilmesi kararı ile K’de 2014 yılında mahalle olmuş Zekeriyaköy ve civarda planlama eliyle artan yatırımlar Kumköy’e olan talebi de arttırmıştır. İdari olarak bağlı olduğu Sarıyer ilçesi 2021-2013 yılları arasında %4,28 nüfus artışına sahipken Kumköy’de %36,14’lük nüfus artışı gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020) (Şekil 5.36, Şekil 5.37).

Özellikle 2000 yılı öncesi İstanbul’un sayfiye yerlerinden olan Kumköy (Kilyos), turizm odağı olma özelliğini sürdürmekle birlikte, mega projeler mega ulaşım projeleri, üniversite yerleşkeleri ve doğa potansiyeli köy statüsünden çıkarılan mahallenin nüfus artışını hızlandırmıştır. 2021 verilerine göre Kumköy nüfusunun

%31'ini 0-18 yaş grubu, %52'sini 19-64 yaş grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Kumköy nüfusunun %17'sini 65 yaş ve üstünü oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmakta olup toplam nüfusun %51'i kadın ve %49'u ise erkektir. Hanehalkı sayısı 3.16'dır (TÜİK, 2020).

Şekil 5.35. Kumköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.35. Kumköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021)

Çizelge 5.19. Kumköy ve çevresi imar planları

MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Zekeriyakoy-Uskumrukoy Bölgesi KANİP	21/01/2003	İBB	7.551.438
Kuzey Marmara Otoyolu Uskumruköy-Demirciköy Geçişi KANİP	25/03/2014	ÇŞB	2.138.449

Çizelge 5.20. Kumköy'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

<i>Dönemler</i>	<i>Kamu ve Özel Yatırımlar</i>
<i>1990'lar</i>	1995- İTÜ-Arıköy Sitesi'nin kurulması 2002- Boğaziçi Üniversitesi Sarıtepe Kampüsü'nün (Kilyos) faaliyete geçmesi 2003-1/1000 ölçekli Zekeriyaköy-Uskumruköy Bölgesi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı 2009- 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı
<i>2000-2013</i>	2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması 2011- M2 Yenikapı-Seyrantepe-Hacıosman Metro Hattı'nın tamamlanması 2011- Sinpaş GYO- Marenegro Konut Projesi 2012-Sarıyer-Çayırbaşı Tüneli'nin açılışı 2014-6360 sayılı yasa gereği mahalle statüsü kazanması
<i>2013 sonrası</i>	2014-Ormanada ve Terrace Plus Konut Projeleri 2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması 2018- İstanbul Havalimanı'nın açılması

Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler (Çizelge 5.20) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Kumköy'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.38).

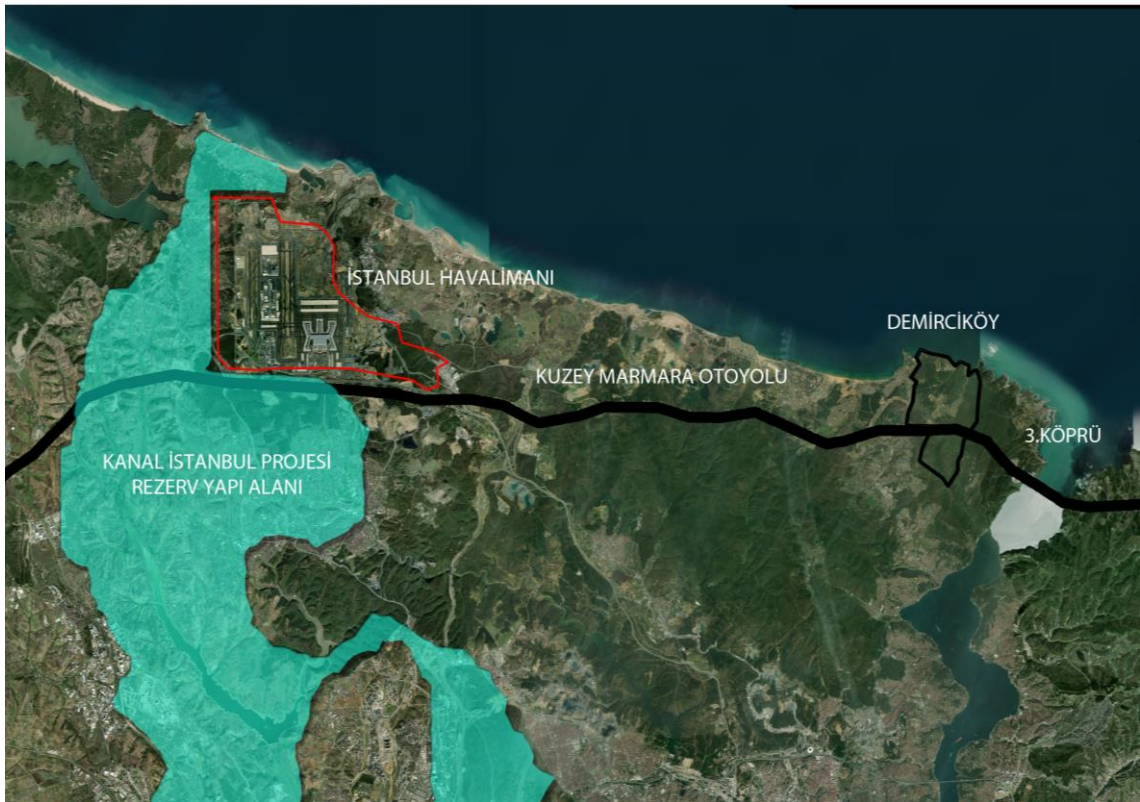
Sarıyer ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 17.100 TL iken, Kumköy mahallesinde bu rakam 12.494 TL'dir. Kumköy Sarıyer ilçesinde en fazla kazandıran mahallelerden biridir. Sarıyer ilçesinde amortisman süresi ortalama 57 yıl iken, ortalama konut fiyatı 2.787.300 TL'dir. Kumköy'de ise ortalama konut fiyatı 3.623.260 TL olup amortisman süreleri 39 yıla kadar düşmektedir. Kuzey Marmara Otoyolu, İstanbul Havalimanı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, üniversite kampüsü, doğal yapısı, turizm potansiyeli ve altyapısı ile mega ölçekli konut sitelerinin bölgede yoğunlaşması Kumköy'ün arsa ve konut fiyatlarını arttırmakta ve fiyatlar Sarıyer ilçe ortalamasının üzerinde seyretmiştir (Endeksa, 2020).

Şekil 5.38. Kumköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Demirciköy Mahallesi, Sarıyer**

Avrupa Yakası'nda Sarıyer İlçe idari sınırları içinde yer alan Demirciköy Mahallesi Karadeniz'e yaklaşık 3 km kıyısı ile sayfiye köylerinden biridir. Demirciköy batıda Kilyos doğuda Rumelifeneri ve güney batıda Uskumruköy ve güneyde Zekeriyaköy mahalleleri ile komşudur (Şekil 5.39). Demirciköy Sarıyer'e 10 km, İstanbul Havalimanı'na 50 km, Maslak'a 18 km ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü'ne 3 km mesafededir. 17.yy. da köye göç eden Rumların demircilik ile uğraşması ile adını alan köy, o dönemde Karadeniz'de kurulmuştur. Rumların bölgeyi terk etmesi ile bölgenin temel ekonomik geçim kaynağı ormancılık ve ziraat olmuş ve köy yerleşimi güneye kaymıştır. Demirciköy Karadeniz kıyısındaki Uzunya Plajı, etrafını çevreleyen Kuzey Ormanları ve erişilebilirliğinin yüksek olması nedeniyle nüfus çekmektedir.

Şekil 5.37. Demirciköy'ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Sarıyer ilçesinin 9 köyünden biri olan (Bahçeköy, Demirciköy, Garipçe, Gümüşdere, Kısırkaya, Kumköy (Kilyos), Rumelifeneri, Uskumru, Zekeriyaköy) Demirciköy 2014 yılında mahalle statüsüne geçmiştir. Demirciköy 2009 yılında

onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda kırsal yerleşim alanı olarak tanımlanmıştır.

Demirciköy'ün 2020 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 1.539 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Sarıyer ilçesinin %0,5'ini oluşturmaktadır. 2012 yılında Büyükşehir Yasası'nda yapılan düzenleme ile köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalle statüsüne geçirilmesi kararı ile Demirciköy 2014 yılında mahalle olmuştur. Demirciköy çevresindeki Kilyos, Garipçe gibi turizm odakları, önemli doğal zenginlikler, mega ulaşım altyapıları ve konut projeleri ile hızlı yapılaşma sürecine girmiş ve nüfus çekmeye başlamıştır. Demirciköy'de 1996'da yapımı tamamlanan Alarko Holding'in inşa ettiği Alarko Dört Mevsim Evleri Projesi 30 ha alanda toplam 98 villadan oluşmakta olup, yüksek gelir grubunu bölgeye çekmiştir. 1995 yılında Bizimtepe Konut Yapı Kooperatifi tarafından inşa sürecine başlanan ve 2001 yılında tamamlanan Bizimtepe Villaları manzara, komşuluk ilişkileri ve mahremiyet kavramları ile lanse edilerek bölgeye nüfus çekmeye devam etmiştir. Proje toplam 95 ha alanda doğal yapı ile uyumlu (hâkim rüzgâr yönü, topografya vb.) tasarlanmış olup, projede konutun yanı sıra olimpik yüzme havuzları, spor alanları, sosyal tesisler de tasarlanmıştır. Bu durum Demirciköy gibi sosyo-kültürel canlılığı sınırlı olan bir yerleşimde projeyi tercih edilebilir kılmaktadır. 2000'li yıllar ile bölgede farklı ölçeklerde korunaklı ve düşük yoğunluklu konut üretimi devam etmiştir.

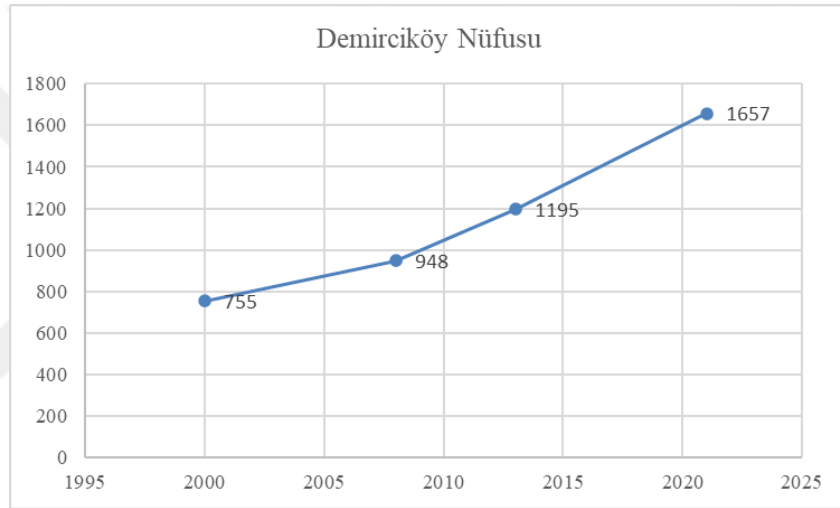
Şekil 5.40. Demirciköy Kuzey Marmara Otoyolu bağlantısı ve konut dokusu (Yazarın kendi arşivinden).

Demirciköy İdari olarak bağlı olduğu Sarıyer ilçesi 2013-2021 yılları arasında %4,28 nüfus artışına sahipken Demirciköy'de %38,66'lık nüfus artışı gerçekleşmiştir. 2021 verilerine göre Kumköy nüfusunun %28'ini 0-18 yaş grubu, %55'ini 19-64 yaş

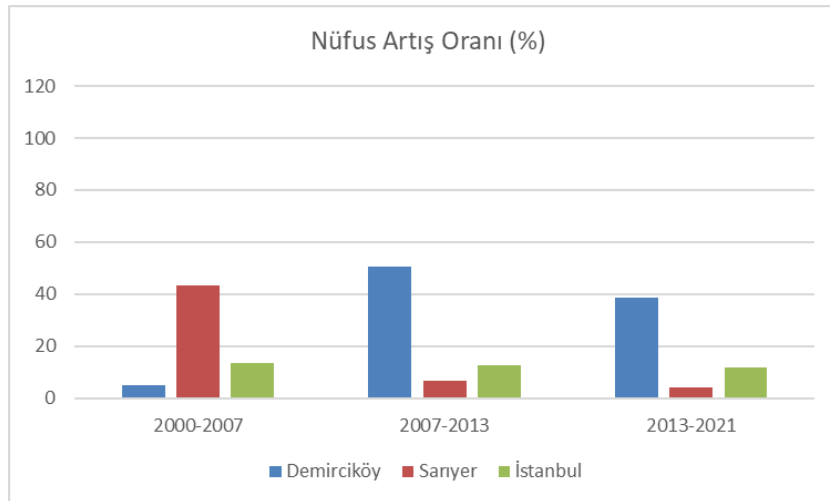
grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Kumköy nüfusunun %16'sını 65 yaş ve üstünü oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmakta olup toplam nüfusun %51'i kadın ve %49'u ise erkektir. Hanehalkı sayısı 3.09'dır (Şekil 5.39, Şekil 5.40).

Sarıyer ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibarıyla 17.100 TL iken, Demirciköy mahallesinde bu rakam 15.777 TL'dir. Sarıyer ilçesinde amortisman süresi ortalama 57 yıl, ortalama konut fiyatı 2.787.300 TL iken Demirciköy'de ortalama konut fiyatı 6.247.692 TL amortisman süresi ise 38 yıldır.

Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler (Çizelge 5.21) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Demirciköy'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.43).

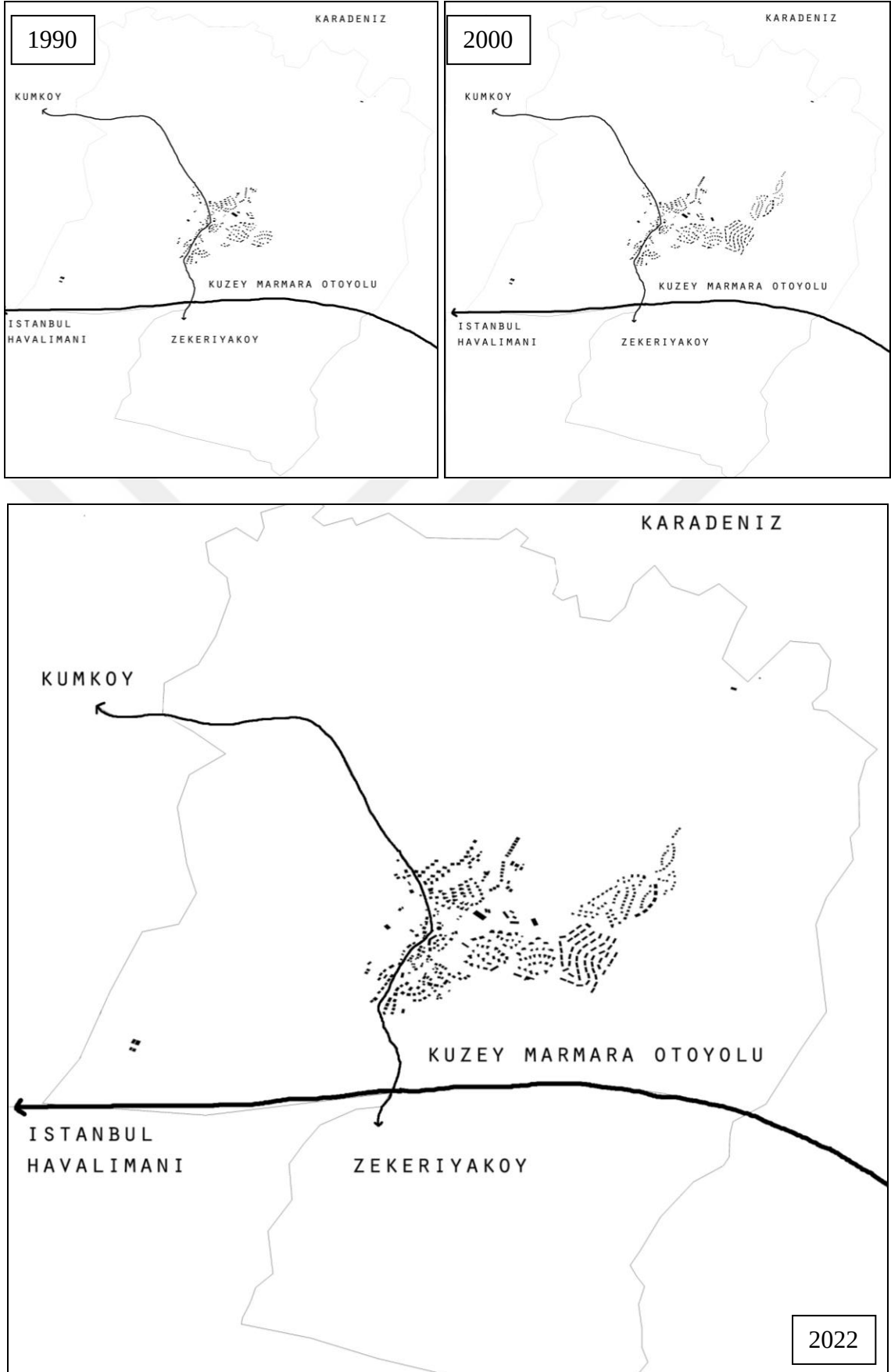
Şekil 5.39. Demirciköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.40. Demirciköy/ Sarıyer nüfus artış oranları % (2000-2021)

Çizelge 5.21. Demirciköy'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

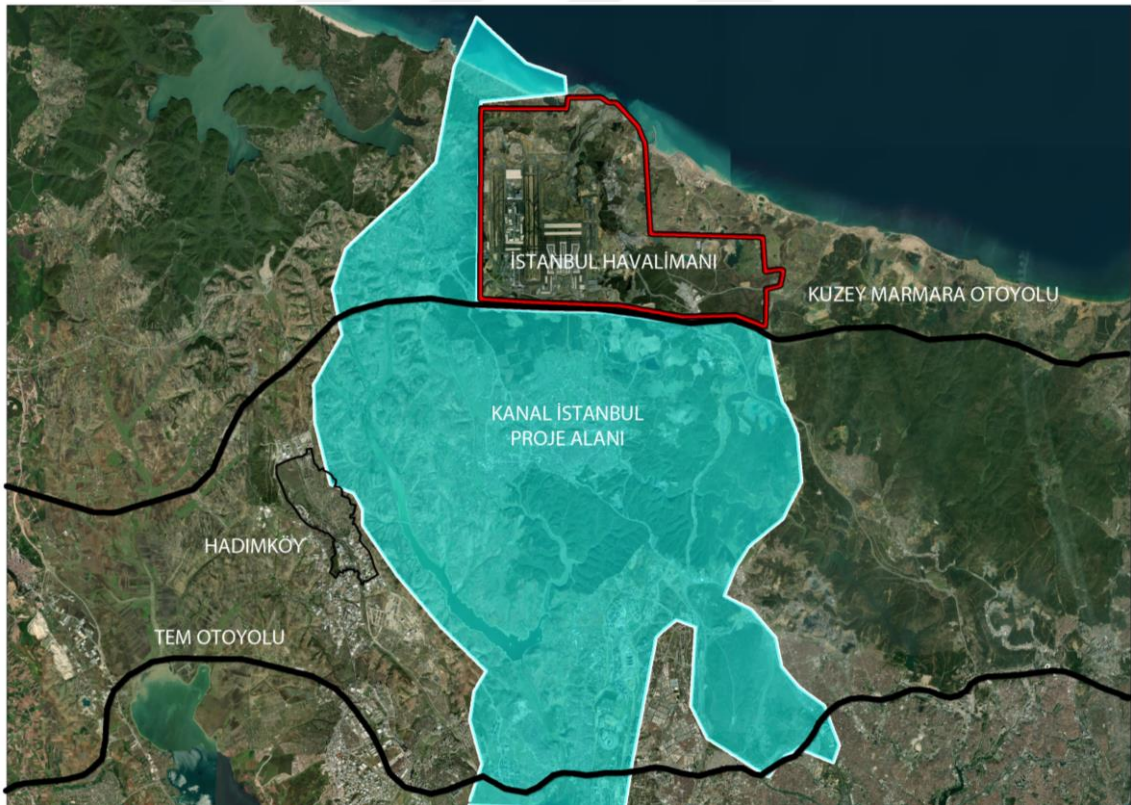
<i>Dönemler</i>	<i>Kamu ve Özel Yatırımlar</i>
<i>1990'lar</i>	1995- Bizimtepe Konut Yapı Kooperatifi 1996- Alarko Dört Mevsim Evleri Projesi
	2002- Boğaziçi Üniversitesi Sarıtepe Kampüsü'nün (Kilyos) faaliyete geçmesi
	2009- 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı
<i>2000-2013</i>	2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması 2011- M2 Yenikapı-Seyrantepe-Hacıosman Metro Hattı'nın tamamlanması 2012-Sarıyer-Çayırbaşı Tüneli'nin açılışı
<i>2013 sonrası</i>	2014-6360 sayılı yasa gereği mahalle statüsü kazanması 2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması 2018- İstanbul Havalimanı'nın açılması

Şekil 5.43. Demirciköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Hadımköy Mahallesi, Arnavutköy**

Avrupa Yakası'nda Arnavutköy İlçe idari sınırları içinde yer alan Hadımköy Mahallesi 2008 yılına kadar Çatalca ilçesine bağlı bir belde belediyesi iken, 2008 yılında Gaziosmanpaşa ilçesinden ayrılarak ilçe olan Arnavutköy ilçesine bağlanarak 2009 yılında mahalle olmuştur. Hadımköy batıda Hastane doğuda Sazlıbosna ve kuzeyde Dursunköy ve Yassıören, güneyde Ömerli ilçesi ile komşudur. Hadımköy, İstanbul Havalimanı'na 35 km, Maslak'a 49 km, Bahçeşehir'e 15 km mesafededir (Şekil 5.44). Fatih döneminde yaşayan Hadim Baba'dan adını alan ve tarihi değerleri ile önemli bir mahalle olan Hadımköy, sanayi tesisleri ve istihdam yaratma kapasitesi ile İstanbul'un önemli merkezlerindendir. 1990 yılına kadar askeri özellikleri ile ön plana çıkan Hadımköy 1990 sonrası dokuma, kimya, petrol, deri ve plastik alanında sanayinin hızlı geliştiği bir bölge konumuna gelmiştir.

Şekil 5.44. Hadımköy'ün konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Sanayiye bağlı artan nüfusun konut talebini karşılamak üzere 1990 sonrası konut üretiminde artış gözlemlenmiştir. 2000'li yılların başında TOKİ ve 2009 yılında KIPTAŞ'ın bölgede konut üretimi özel yatırımları da teşvik etmiş, özellikle alt-orta

gelir grubuna üretilen konutlar ile sanayi çalışanları Hadımköy'e yerleşmiştir. TOKİ tarafından üretilen Hadımköy Akpınar Konutları'nda 89 blokta 75-130 m², 2+1 ve 3+1 seçeneklerinde 1.994 daire bulunurken, KİPTAŞ'ın ürettiği Hadımköy 1. Etap Konutları 75-95 m², 2+1 ve 3+1 seçeneklerinde 1.496 daire ve ticari birimler bulunmaktadır.

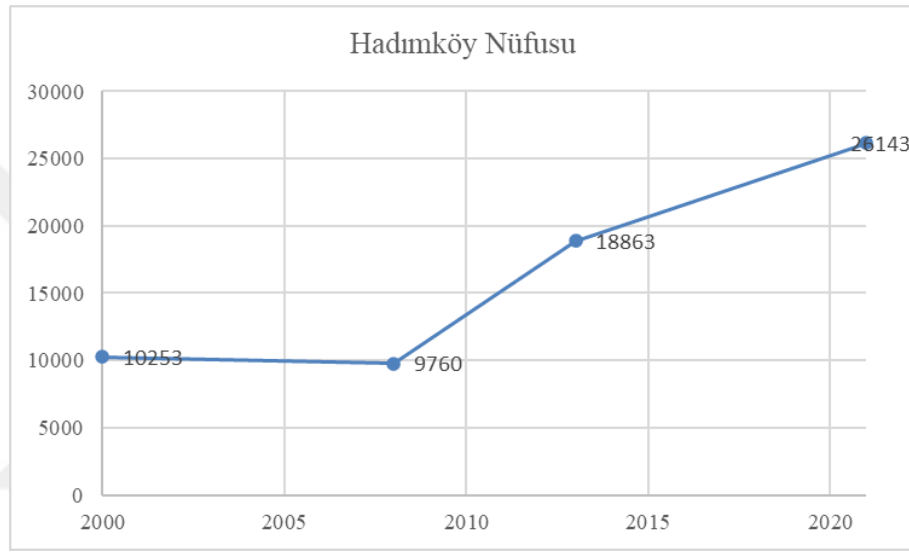
Hadımköy 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda kırsal yerleşim alanı olarak tanımlanmıştır. Hadımköy'ün idari olarak bağlı olduğu Arnavutköy ilçe sınırının büyük bölümüne Sazlıdere ve Alibeyköy barajları, Terkos gölü koruma havzası, orman alanları, tarım alanları, otlak ve meralar girmektedir. 1 Ocak 2009 yılında onaylanan kanun ile Çatalca ilçesine bağlı Hadımköy Beldesi Arnavutköy'e bağlanmış ve bölgede planlama çalışmaları hız kazanmıştır (Çizelge 5.22).

Çizelge 5.32. Hadımköy ve çevresi imar planları

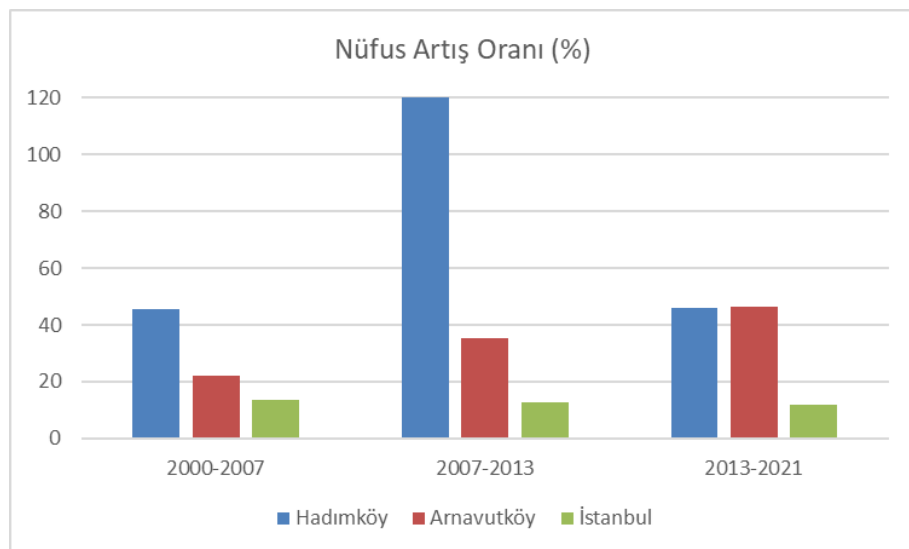
MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Arnavutköy İlçesi Hadımköy Mah Rezerv Yapı Alanı RNIP	26/08/2019	ÇŞB	1.657
11.Mühimmat Bölük Komutanlığı Hadımköy Kışlası NIP	03/12/2013	ÇŞB	716
Hadımköy Yesilbayır Bölgesi NIP	11/02/2013	İBB	18.192
Haracci Hadımköy Bağlantısı Yol Kavsak On Projesi NIP	20/04/2012	İBB	242.381
Hadımköy Sanayi Bölgesi NİP	22/11/2010	İBB	19.018

Bu nüfus artışının en önemli nedenleri arasında 1990'lı yıllar ile sanayisi hızlı gelişim gösteren Hadımköy'ün İstanbul'un önemli sanayi ve toplu konut merkezi olmasıdır. Petro-kimya, dokuma, deri ve plastik sanayinin yaygın olduğu Hadımköy, Haraççı ve İstiklal mahallleri ile İstanbul'un sanayi odağıdır. Sanayi tesislerine bağlı olarak artan konut ihtiyacını karşılamak üzere TOKİ ve KİPTAŞ'ın ürettiği toplu konutlar yerleşim açısından da bölgenin önemini arttırmıştır. Kuzey Marmara Otoyolu, 3.Köprü ve İstanbul Havalimanının yerleşime yakınlığı ve Kanal İstanbul Projesi ile öngörülen yerleşim alanları bölgede arazi el değişim sürecini ve yapılaşmayı arttırmıştır. Artan yapılaşma, Sazlıdere ve Alibeyköy Barajı, Terkos ve Büyükçekmece gölü ve arazisinin yarısını oluşturan orman varlığı ile önemli koruma alanlarına sahip Arnavutköy'ün doğal yapısına baskı oluşturmaktadır. Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler (Çizelge 5.33) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Hadımköy'ün nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.46).

Hadımköy'ün 2021 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 26.143 kişi olup, bu nüfus bağlı bulunduğu Arnavutköy ilçesinin %8,38'ini oluşturmaktadır. 2008 yılına kadar Hastane ve İstasyon mahallelerinden oluşan Çatalca ilçesine bağlı olan Hadımköy, 2008 yılında yapılan idari düzenlemeler ile Arnavutköy ilçesine bağlı mahalle statüsü kazanmıştır. İdari olarak bağlı olduğu Arnavutköy ilçesi 2013-2021 yılları arasında %44,7 nüfus artışına sahipken Hadımköy'de %38,5'lik nüfus artışı gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020) (Şekil 5.44, Şekil 5.45)

Şekil 5.44. Hadımköy mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

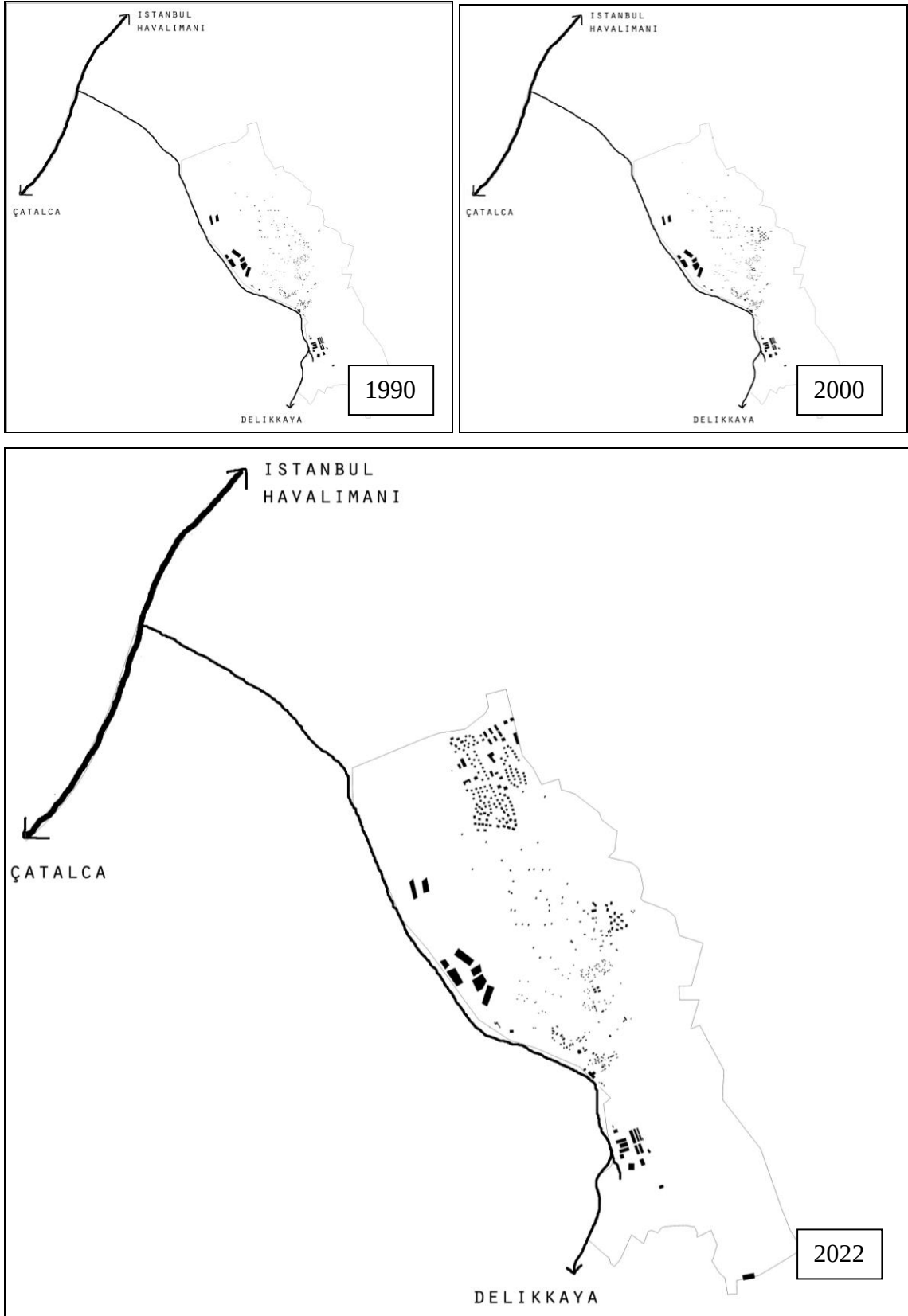
Şekil 5.45. Hadımköy/ Arnavutköy nüfus artış oranları % (2000-2021)

2021 verilerine göre Hadımköy nüfusunun %52'sini 0-18 yaş grubu, %42'ini 19-64 yaş grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Hadımköy nüfusunun %6'sını 65 yaş ve üstünü oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmakta olup toplam nüfusun %51'i kadın ve %49'u ise erkektir. Hanehalkı sayısı 3.52'dir.

Arnavutköy ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 3.404 TL iken, Hadımköy mahallesinde bu rakam 3.640 TL'dir. Sarıyer ilçesinde amortisman süresi ortalama 25 yıl, ortalama konut fiyatı 2.787.300 TL iken Demirciköy'de ortalama konut fiyatı 371.280 TL amortisman süresi ise 23 yıldır.

Çizelge 5.23. Hadımköy'ün gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

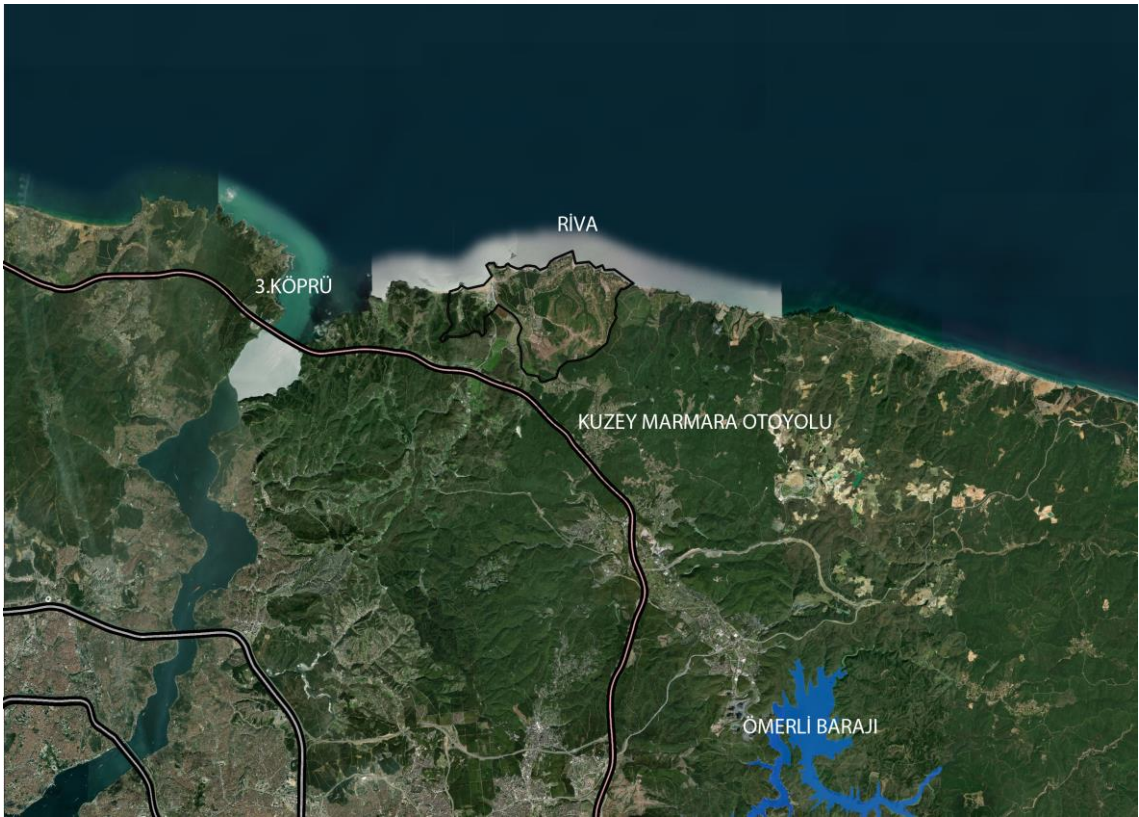
<i>Dönemler</i>	<i>Kamu ve Özel Yatırımlar</i>
<i>1990'lar</i>	1995- Hadımköy'de sanayinin gelişimi
	2004- 5216 sayılı kanun ile ilk kademe belediyesi statüsü kazanması
	2007-5747 sayılı kanun ile Hadımköy'ün Arnavutköy'e bağlanması
<i>2000-2013</i>	2009- TOKİ&KİPTAŞ Toplu Konut Projesi
	2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması
	2011-Kanal İstanbul Projesi'nin kamuya duyurulması
	2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması
<i>2013 sonrası</i>	2019- Kanal İstanbul alanı imara açmak için 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni revize imar planını hazırlanarak askıya çıkarılması
	2021-Hadımköy-Ambarlı metro hattının kamuya duyurulması

Şekil 5.42. Hadımköy 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

- **Riva Mahallesi, Beykoz**

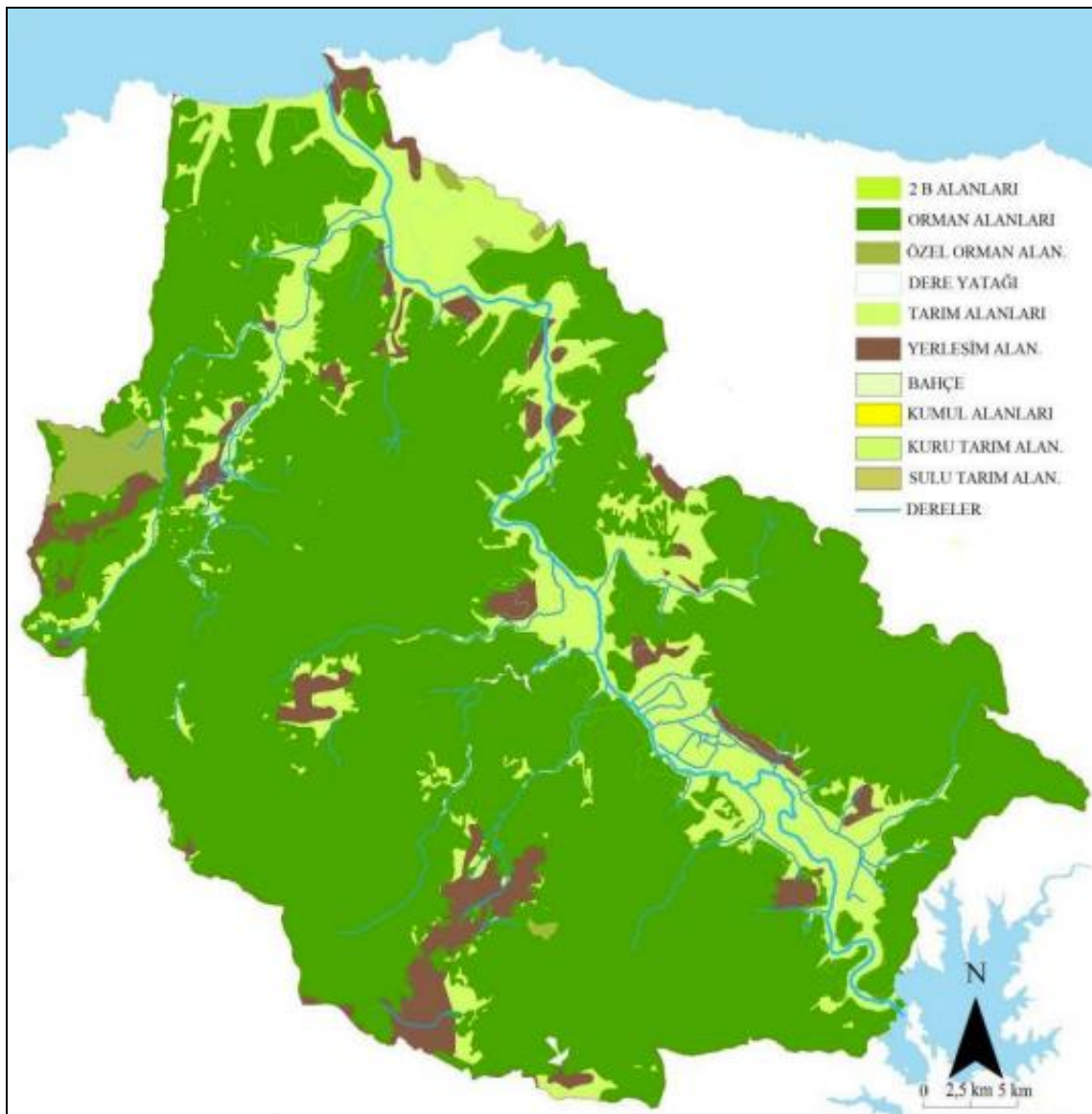
Anadolu Yakası'nda Beykoz İlçe idari sınırları içinde yer alan Riva mahallesi adını Rumca'da bataklık anlamına gelen Rhebas kelimesinden alır ve Riva deresinin Karadeniz'e döküldüğü bölgede konumlanmıştır. Riva mahallesi, kuzeyde Karadeniz, doğuda Şile, batıda Anadolu Feneri ve güneyde Polonezköy ile komşudur. 2012 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir Kanunu ile 2013 yılında mahalle statüsü kazanan Riva, İstanbul Havalimanı'na 57 km, Beykoz merkezine 19 km, Kuzey Marmara Otoyolu ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü'ne 10 km, Beykoz ilçe merkezine 21 km, Boğaziçi Köprüsüne ise 40 km mesafededir (Şekil 5.47).

Şekil 5.47. Riva'nın konumu ve çevresel bağlantılar (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Riva 1980 yılında yürürlüğe giren 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı'nda doğal karakteri ile ön plana çıkmış, "Tarımsal Değeri Korunacak Alan" olarak belirlenmiştir. Bu karar ile yapılaşma sınırlandırılmış, KAKS:0,05, Y (en çok):6,5 m ve toplam inşaat alanı 250 m² olarak belirlenmiştir. 1995 yılında onaylanan 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı'nda ise

bölgede köy yerleşik alanı dışındaki kumulların korunmasını öngören plan kararlarının yanı sıra Riva turizm merkezi olarak belirlenerek “Günübirlik – Rekreasyon Alanı” kararı getirilmiştir. 2006 yılında onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda bölgenin doğal karakterine yeniden vurgu yapılarak 2B, sit ve orman alanı olarak belirlenen alanlar “sürdürülebilirlik çerçevesinde koruma alanı” olarak belirlenmiştir. Kentin kuzey güney aksında hava koridoru olarak belirlenen ekolojik koridorun bir parçası olan bölge, yaban hayatı, özel bitki örtüsü ve rekreatif özellikleri ile “ekolojik tarım ve turizm alanı” olarak belirlenmiştir (Şekil 5.48).

Şekil 5.48. Riva'nın doğal yapısı (İBB,2000).

2000’li yıllarda bölgede konut yatırımları artış göstermiştir. 2006 yılında İngiliz firması Ottoman Finance Company konut projesi yapmak üzere 98 ha arazi satın almaya başlamış, bu haber bölgedeki emlak piyasasını harekete geçirmiştir. 2008 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Riva’yı “Riva Yerleşimi Kültür, Turizm, Sağlık ve Spor Köyü” olarak ilan etmiş, bölgede 40.000 nüfus kapasiteli 10.000 birim konut önerilmiştir. Riva’da Galatasaray Üniversitesi mülkiyetinde orman, Sabancı Grup’a ait 10 ha arsa, Alarko Grup’a ait 700 ha arsa, Ottoman Grup’a ait 100 ha arsa ve diğer firmaların arsaları bulunmakta olup, 2008 yılı sonrası imar faaliyetleri bu alanlarda hızlanmıştır. Özetle dönemin belediye yönetimi bölgenin doğa ile uyumlu eko köy olarak geliştirilmesini hedefleyerek, cumhuriyet tarihinde Beykoz için en büyük imar faaliyetini de başlatmıştır. Kidstown Riva, Antriva gibi mega ölçekli konut projeleri ile bölgeye olan talep de artış göstermiş, Riva’nın en büyük konut projelerinden biri olan ve TOKİ ve Emlak Konut iş birliği ile hazırlanan Düşler Vadisi Konut Projesi ile bölge nüfus çekmeye devam edecektir (Şekil 5.49).

Şekil 5.49. Düşler Vadisi Konut Projesi inşaat alanı (URL 2).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından “Riva Yerleşimi Kültür – Turizm – Sağlık ve Spor Köyü” proje alanı ilan edilmesinde temel nedenler; zemin yapısı ve ikinci derece deprem kuşağında yer alması, manzara ve kıyı varlığı, bölgenin doğal yapısı, uygun arsa potansiyeli, ulaşım kolaylığı ve gelişme vadeden bir yerleşim olması

olarak gösterilmiştir. Koruma kullanma dengesinin gözetileceği lanse edilen projenin temel hedefi,

- İkinci konut gelişiminin çevreye olan baskısını azaltmak,
- Riva’da turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve kalitesini arttırmak,
- Bölgedeki günübirlik turizm tesislerinin geliştirilmesi ve spor kamplarının oluşturmak,
- Bölgede ekolojik turizmi teşvik etmek,
- Doğal ve kültürel değeri korumak,
- Riva deresinde marina ve bölgede üniversite kurarak ekonomik gelişim sağlamak olarak belirtilmiştir.

Şekil 5.50. Riva’dan görünüm (URL 2).

2009 yılında onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda bölge “Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Kritik Öneme Sahip Alan” olarak belirlenerek yapılaşma kısıtlanmış turizm doğa odaklı turizm ve günübirlik rekreasyon ile sınırlı kalmıştır. 1/5.000 ve 1/1.000 ölçekli Nazım ve Uygulama İmar Planı’nda bölgedeki koruma alanlarının zenginliği nedeniyle emsal ve inşaat alanlarının koruma kurullarının görüşü alınarak verilmesine karar verilmiş ve emsal 0.40 ile sınırlı tutulmuştur. Üst ölçekli kararların imar planları ile uyumsuzluğu doğal karakteri korunmasının her planda altı çizilen Riva’nın yapılaşmasını hızlandırmıştır.

Planla yönetilen bu süreç, karşı kentleşme hareketini tetikleyeceği gibi, nüfusun artışı altyapı problemlere neden olurken, doğal yapı üzerine de baskı yapacaktır. Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün etkisiyle Riva'nın güney bölgesinde yapılaşma hızı artış göstermiştir. Şekil 5.51. Riva'nın 1990-2022 yılları arasındaki mekânsal yayılımını göstermektedir.

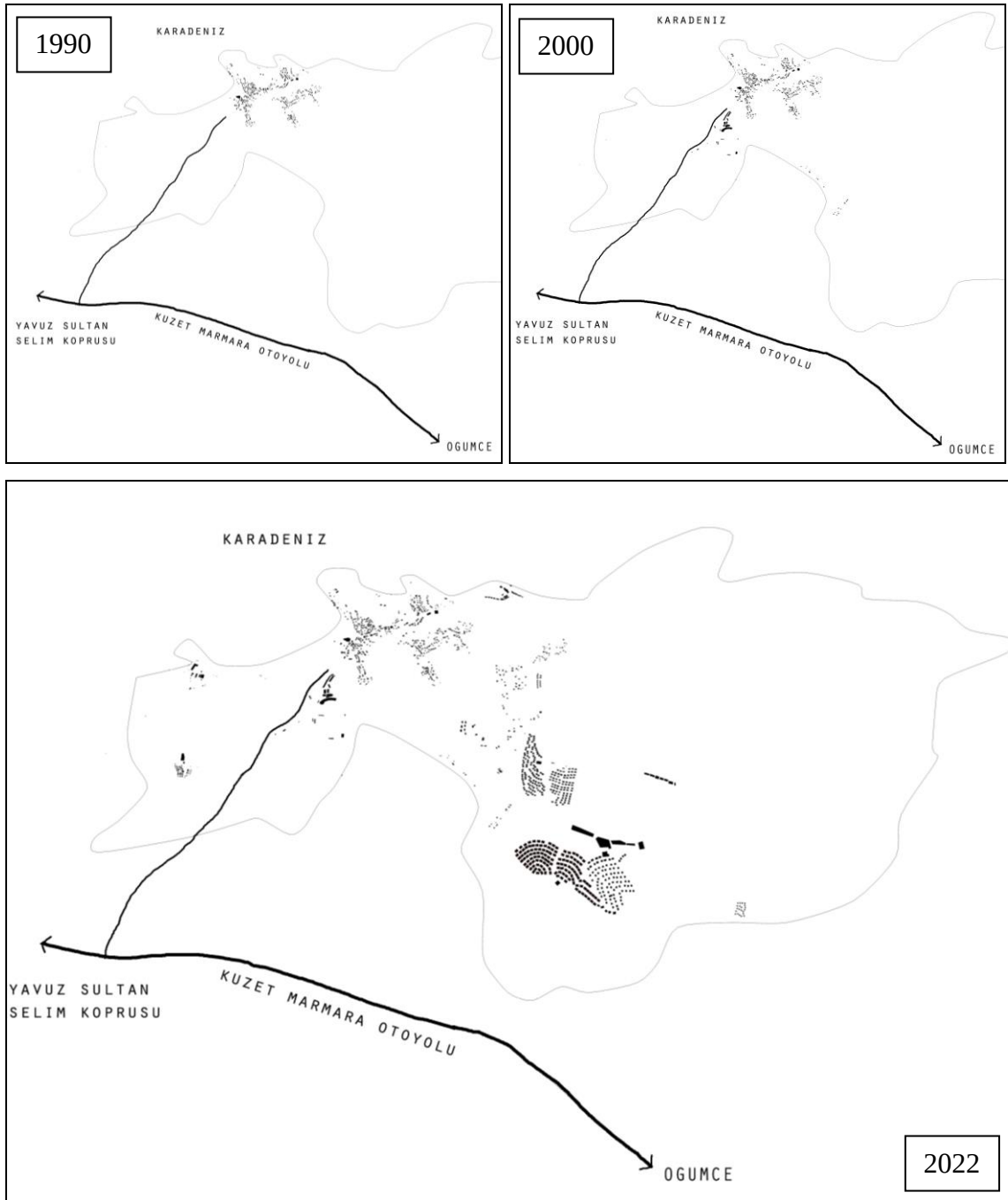
Çizelge 5.23. Riva (Çayağzı) ve çevresi imar planları

MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	YAPAN KURUM	ALAN (m ²)
Riva Cayagzı Mah 2 Pafta 238 Parsel Özel Proje Alanına İlişkin NİP	01/07/2015	ÇŞB	60.335
Riva Cayagzı Koy Merkezi Kanıp	29/06/2011	İBB	2.828.585
Riva Beylik Mandıra Mevkı Kanıp	22/10/1998	İSTANBUL VALİLİĞİ	16.076.357

Çizelge 5.24. Riva'nın gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

Dönemler	Kamu ve Özel Yatırımlar
1990'lar	1995- 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge NİP'de turizm bölgesi kararı
	2006- Ottoman Finance Company konut projesi
	2008- Riva Yerleşimi Kültür, Turizm, Sağlık ve Spor Köyü ilan edilmesi
	2009-1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı
2000-2013	2010- İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması
	2012-Riva Kanal Projesi'nin kamuya duyurulması
2013 sonrası	2014-5216 sayılı kanun ile ilk kademe belediyesi statüsü kazanması
	2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması
	2020-Riva Kanal Projesi ÇED sürecinin başlatılması

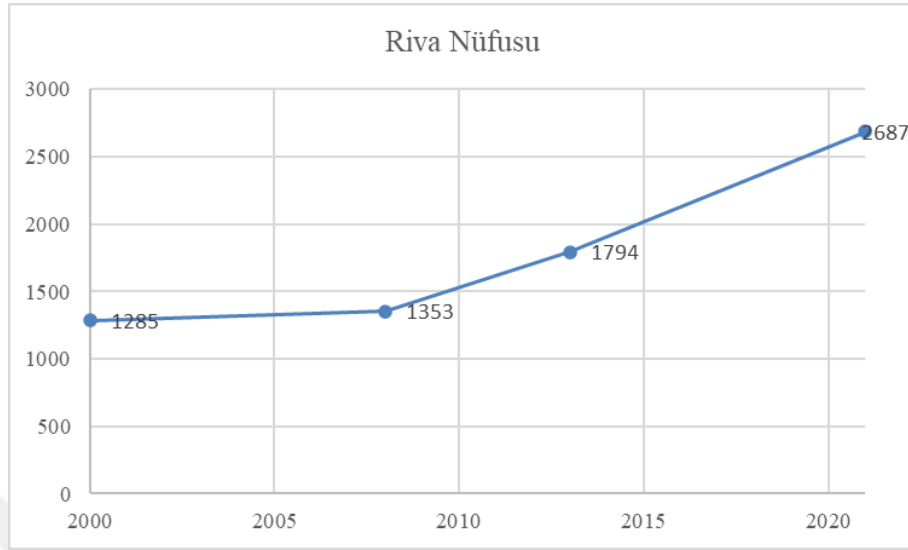
Bölgesel ve yerel ölçekli bu mega projeler (Çizelge 5.24) 1990'lı yıllarda kırsal yerleşim olan Riva'nın nüfus artışı ve mekânsal yayılımında etkili olmuştur (Şekil 5.51).

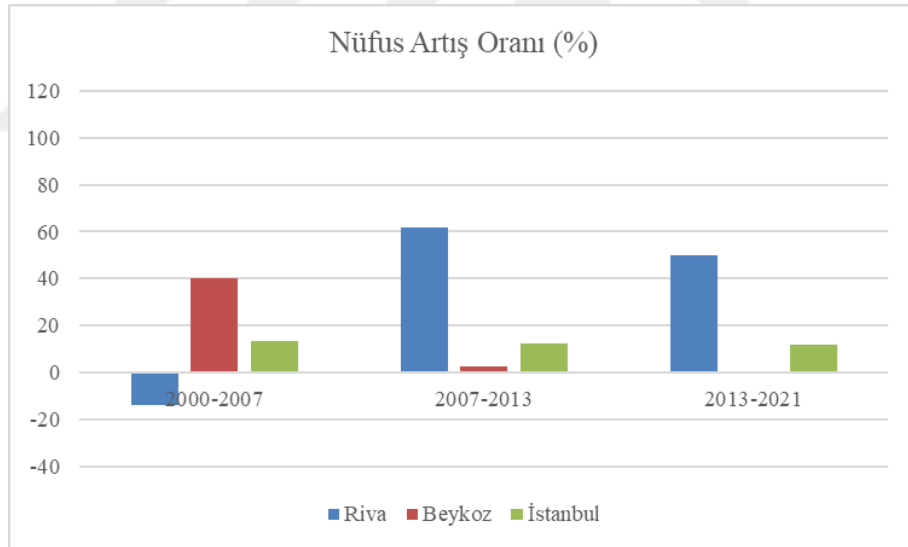
Şekil 5.51. Riva 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Riva'nın 2020 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2.687 kişi olup, bu nüfus Beykoz ilçesinin %1,1'ini oluşturmaktadır. Riva 2013-2021 yıllarını arasında %49,7'lik bir artışa sahipken, idari olarak bağlı olduğu Beykoz ilçesi 2013-2021 yılları arasında nüfus artış oranı %0,2'dir. 2021 verilerine göre Riva nüfusunun %29'unu 0-18 yaş grubu, %52'sini 19-64 yaş grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Riva nüfusunun %19'unu 65 yaş ve üstünü

oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmakta olup toplam nüfusun %48'i kadın ve %52'si ise erkektir. Hanehalkı sayısı 2.73'tür (Şekil 5.52, Şekil 5.53).

Şekil 5.52. Riva mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.53. Riva/ Beykoz nüfus artış oranları % (2000-2021)

Beykoz ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 12.157 TL iken, Riva mahallesinde bu rakam 12.184 TL'dir. Beykoz ilçesinde amortisman süresi ortalama 62 yıl, ortalama konut fiyatı 2.674.540 TL iken Riva'da ortalama konut fiyatı 3.460.256 TL amortisman süresi ise 23 yıldır.

- **Çavuş Mahallesi, Şile**

Anadolu Yakası'nda Şile İlçe idari sınırları içinde yer alan beş mahalleden biri olan Çavuş mahallesi kuzeyde Karadeniz, batıda Kumbaba, Batıda Balıbey ve güneyde İmrenli mahalleleri ile sınırlandırılmıştır. Bölge doğal güzelliklerinin yanı sıra turizm altyapısı ve cam sanatı ile de dikkat çekmektedir. Çavuş mahallesi İstanbul Havalimanı'na 83 km, Beykoz merkezine 63 km, Kuzey Marmara Otoyolu ve Yavuz Sultan Selim Köprüsü'ne 65 km mesafededir (Şekil 5.54).

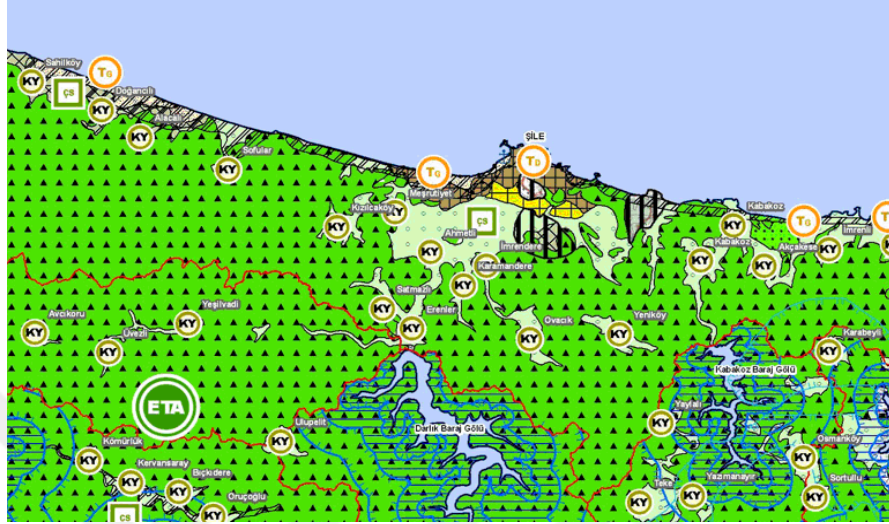
Çavuş mahallesi idari olarak 2004 yılına kadar 4 merkez mahalle ve 3 köyü kapsayan ve 2004 yılında Şile Belediyesi'nin Büyükşehir Belediyesi'ne bağlanması ile yönetsel sorumluluğu artan Şile ilçesine bağlıdır. 2014 yılında Büyükşehir Belediyelerinin idari ve yönetsel yapısını değiştiren 6360 sayılı yasa ile 57 köy mahalle statüsüne geçirilmiştir. Çavuş mahallesi de bu mahallelerden biridir.

Şekil 5.54. Çavuş'un konumu ve çevresel bağlantılar

Çavuş mahallesi 2009 yılında onaylanan 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda "Günöbirlik Turizm Alanı" ve "Doğa Odaklı Turizm Alanı" olarak

belirlenmiş olup, doğal güzellikleri kumsalları İstanbul metropoliten alandan özellikle hafta sonu ve yaz aylarında talep artmaktadır. Yine 2009 yılında bölgenin imar planları hazırlanmış 2004 yılına kadar planlı alanlar 3196 hektardan 2021 yılına kadar 57.510 hektara ulaşmıştır (Şekil 5.55).

Şekil 5.55. 1/100.000 ölçekli İstanbul çevre düzeni planı

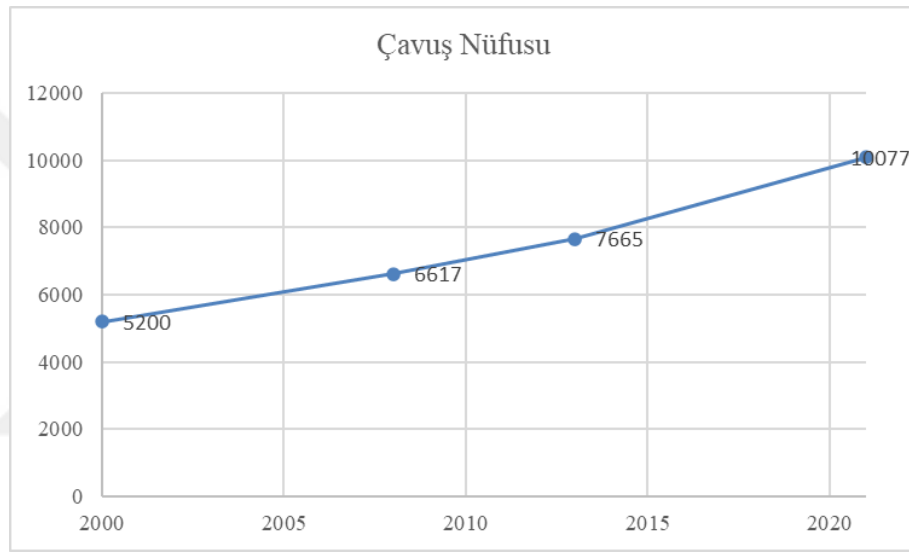
Şile'de konut alanları doğal yapı ile uyumlu, müstakil ve düşük yoğunluklu olarak tasarlanmıştır. Çavuş mahallesi 2021 yılı verilerine göre arsa ve konut fiyatları incelendiğinde Şile ilçesinde en fazla değer kazandıran mahallelerdendir. Çavuş mahallesini, Ağva, Balıbey ve Kumbaba mahalleleri takip etmektedir. Son dönemde Kilia Şile Konakları, İdealist Cadde ve Park Panorama gidi büyük ölçekli konut projeleri ile bölge nüfus almaya devam etmektedir. Bölgede 2000 sonrası imar faaliyetleri artış göstermiştir (Çizelge 5.25).

Çizelge 5.25. Çavuş ve çevresi imar planları

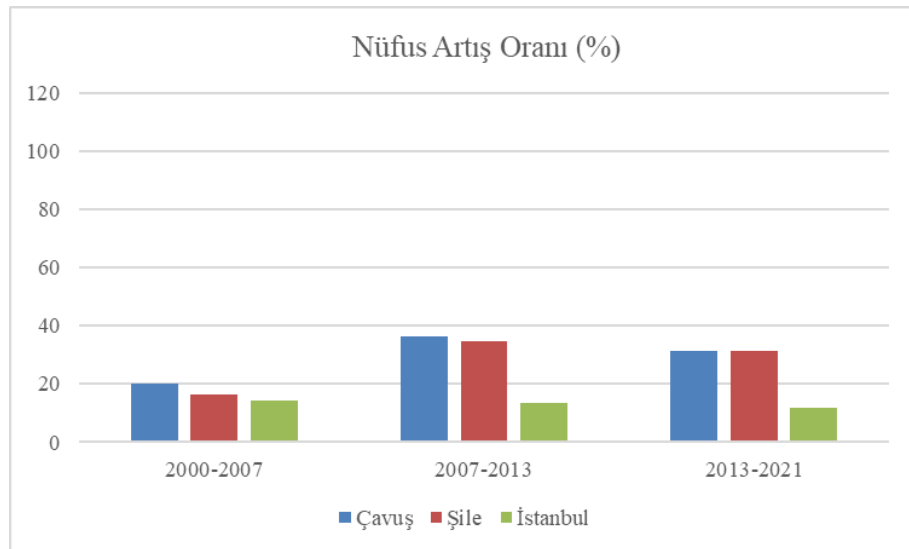
MERİ PLANLAR	TASDİK TARİHİ	KURUM	ALAN (m ²)
Şile Merkez NİP	04/04/2012	İBB	8.982.893
Ağva NİP	08/01/2003	İSTANBUL VALİLİĞİ	1.753.278
Şile RNİP	14/06/1991	BELEDİYE	268.380
Sahilköy Doğancılı Alacalı Yerleşmeleri NİP	08/01/1998	İSTANBUL VALİLİĞİ	1.054.005
Doğu Sahili Bölgesi 1.Etap NİP	18/03/2016	İBB	685.448
Batı Sahili Bölgesi NİP	13/09/2013	İBB	124.710.007
Kuzey Marmara Otoyolu Ömerli-Hüseyinli Geçişi RNİP	16/11/2016	ÇŞB	346.449

Çavuş mahallesinin 2021 nüfusu Mahallesi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 11.077 kişi olup, bu nüfus Şile ilçesinin %26,6'sını oluşturmaktadır. Çavuş mahallesi 2013-2021 yıllarını arasında %44,5'luk bir artışa sahipken, idari olarak bağlı olduğu Şile ilçesinde nüfus artış oranı %31,2'dir (Şekil 5.56, Şekil 5.57).

2021 verilerine göre Çavuş nüfusunun %15'ini 0-18 yaş grubu, %53'ünü 19-64 yaş grubunu oluşturan çalışan nüfus oluşturmaktadır. Riva nüfusunun %15'ini 65 yaş ve üstünü oluşturan emekli ve yaşlı nüfus oluşturmakta olup toplam nüfusun %50'si kadın ve %50'si ise erkektir. Hanehalkı sayısı 2.82'dir.

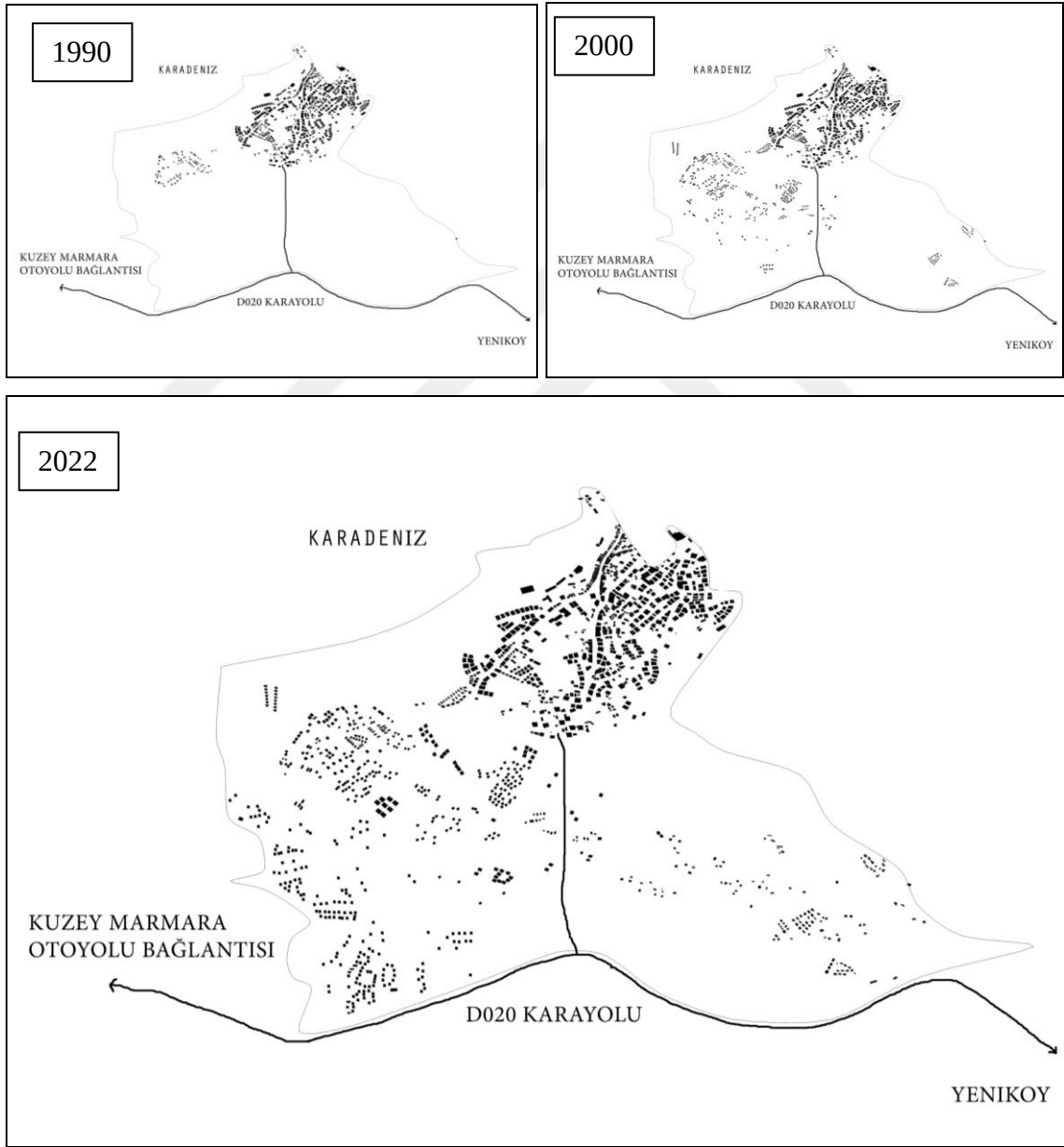
Şekil 5.56. Çavuş mahallesi yıllara göre nüfus değişimi (2000-2021)

Şekil 5.57. Çavuş Şile nüfus artış oranları % (2008-2020)

Çizelge 5.26. Çavuş'un gelişimini etkileyen plan kararları ve yatırımlar

<i>Dönemler</i>	<i>Kamu ve Özel Yatırımlar</i>
1990'lar	1991-Şile Revizyon Nazım İmar Planı
2000-2013	2004- Şile ilçesine bağlanması 2009-1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı- Günübirlik Turizm Alanı ve Doğa Odaklı Turizm Alanı olarak belirlenmesi 2010- 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun kamuya duyurulması
2013 sonrası	2014-5216 sayılı kanun ile ilk kademe belediyesi statüsü kazanması 2016- Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün açılması

Şekil 5.58. Çavuş 1990-2022 yılları arasında yapılaşma durumu (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

Şile ilçesinde konutların ortalama m² birim fiyatı 2021 yılı Ekim ayı itibariyle 6.754 TL iken, Çavuş mahallesinde bu rakam 6.110 TL'dir. Şile ilçesinde amortisman süresi ortalama 27 yıl, ortalama konut fiyatı 1.080.640 TL iken Riva'da ortalama konut fiyatı 794.300 TL amortisman süresi ise 25 yıldır.

5.4.2.2. Derinlemesine görüşmelerin değerlendirilmesi

- **Göktürk derinlemesine görüşme sonuçları**

Göktürk mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri ve brokerlar, basın ve yayın kuruluşları ve karşı kentleşen 15 kişi ile yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.27). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Göktürk'e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır. Kent merkezinden Göktürk'e taşınan nüfus ile görüşmelerde bu grubun sosyo-ekonomik profili, Göktürk'ü tercih nedenleri ve nüfus hareketliliğinin Göktürk üzerinde gözlemlediği etkileri araştırılırken, muhtarlık, gayrimenkul ofisi, basın ve yayın kuruluşları ile Göktürk'ün gelişimi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile arazi el değişim süreci hakkında da bilgi edinilmiştir.

Çizelge 5.27. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları (Göktürk)

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi, Broker	4
Basın ve Yayın Kuruluşları	2
Karşı Kentleşen Nüfus	8
TOPLAM	15

Göktürk'te görüşme yapılan kişiler 30-59 yaş aralığında olup, %60'ı (8 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lisans mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %13,3'ü kent merkezinde (Arnavutköy ve Maslak), %80'i Göktürk'te istihdam etmektedir.

İstanbul'un kuzey sınırını oluşturan kırsal yerleşimlere son 20 yıldır karşı kentleşme hareketliliği sürerken, yerleşimlerin gelişim süreci ve karşı kentleşen nüfusun profili değişiklik göstermektedir. Göktürk'e taşınan nüfusun büyük bölümü Maslak, Etiler, Ulus ve Ataşehir gibi merkezi iş alanlarında yaşayan, yüksek gelir grubuna ait, en az lisans eğitimini tamamlamış, aktif çalışan ve çocuklu nüfus grubudur. Göktürk'ü

Sarıyer, Beykoz ve Şile'den ayıran en büyük özellik özel markaların, zincir kafe ve restoranların, tiyatro, sinema, kitap evi, dans kursları gibi sosyo-kültürel faaliyetlerin bulunması ve günün her saati yaşayan bir kentsel yaşam formunun oluşturulmasıdır. Bu nedenle Göktürk doğaya yakınlık olmanın yanı sıra, kentsel imkanlar ve sosyal yaşamdan da uzak kalmamak isteyen çalışma çağındaki nüfusun tercih ettiği bir mahalleye dönüşmüştür. Üst gelir grubunun Göktürk'te her geçen gün daha fazla yer seçmesi, nüfus profiline uygun hizmetler sektörünü de bölgeye çekmiştir. Karşı kentleşme ile kırsal yerleşimde maliyetlerin artışı ve kırsal nüfusun bölgeyi terk etme durumu Göktürk'te gözlemlenmemiş olup, kırsal (yerli) nüfus gayrimenkul kaynaklı kazancın yanı sıra, Göktürk'te gelişime bağlı olarak yaratılan yeni istihdam olanaklarından da faydalanmıştır.

“Göktürk’ün nüfusu ekonomik yapı itibarıyla kültürel faaliyetlerde sıklıkla bulunan, kafe ve restoranlarda yüksek fiyatlar ödemeye razı, iyi bahşiş veren bir nüfusu bulunmaktadır. Göktürk’e toplu ulaşım hizmetlerinin sınırlı oluşu, hizmetler sektöründeki ikincil pozisyonlarda (servi elemanı, kurye, kasiyer vb.) Göktürk yerlilerinin istihdam edilmesine olanak sağlamıştır” (Görüşme 1).

Mahallede iki farklı sosyal profil yaşamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğunu kent merkezinden taşınarak karşı kentleşen üst gelir grubu oluştururken, diğer kısmı ise Göktürk’ün yerlisidir. Göktürk’ün yerlileri kat karşılığı toprağını büyük firmalara satışını gerçekleştirmiş olup imar faaliyetlerinden gelir elde etmiştir. Toprak sahiplerinin bir kısmı kat karşılığı aldığı rezidans ve villalarda yaşamını sürdürürken, miras yolu ile elde edilen mülk sahipleri, hisseli gayrimenkullerini yüksek ücret ile kiraya vererek konutu gelir aracı olarak görmektedir.

“Toprak sahiplerinin bir kısmı yeni konutlarında yaşamı sürdürürken bir kısmı kiraya vermektedir. Göktürk’te bazı siteler iyi imaja sahipken, diğerinin prestiji düşüktür. Bunun nedeni toprak sahiplerinin eski alışkanlıklarını koruması, yeniye uyum sağlayamama, aidat ödemek istememesi ve kiracı seçimine dikkat etmemesidir. Kemer Country ile gelen üst gelir grubu ise bölgeye değer katan ana unsurun bu elit yapı olduğunun farkında olup, kiracı ve satış işlemlerini titizlikle yapmaktadır.” (Görüşme 2, 2021).

Göktürk’e taşınmayı etkileyen en temel faktörler ulaşım kolaylığı, doğal yaşam alanlarına yakınlık, izole sosyal bir yaşam ve homojen nüfus grubu, eğitim tesislerine ve İstanbul Havalimanı’na yakınlık olarak belirlenmiştir.

Görüşmeye katılan kişilerin %60'ı Göktürk'te rezidansta %20'si kapalı konut sitelerindeki villalarda, %20'si apartman dairesinde ikamet etmektedir. Göktürk'e taşınma nedenleri arasında en temel faktör doğal çevre, ticari ve sosyo-kültürel canlılık ve iş kurma gelmektedir. Hava kalitesi, çevresel kalite, yaşam kalitesi, doğal çevreye yakınlık ve güvenli yaşam özelliklerini vurgulayan görüşmeciler bölgedeki nüfus yoğunluğu, konut kalitesi, düşük trafik düzeyi, gelişmiş bağlantı yolları ile iş yerlerine kolay erişim, homojen sosyal- ekonomik yapı ve kent yaşamı ile doğayı bir arada yaşayabilme imkânının bölgeyi diğer bölgelerden ayırdığını vurgulamaktadır:

“Göktürk'ü tercih etmemizin birinci nedeni doğaya yakın olurken, kentsel kullanımlardan da feragat etme zorunluluğumuzun olmaması. Göktürk'te marka restoranlar, kahvecilerin yanı sıra sinema, tiyatro gibi kültürel imkanlara da sahibiz. Ayrıca güvenlik problemi olmaksızın doğada olabilmek özgürlüğümüz var. İstanbul merkezinde ne yazık ki artık bu durum geçerli değil. Buradaki izole yaşam nedeniyle bölgeden taşınmayı düşünmüyoruz” (Görüşme 3, 2021).

Kemer Country ile Hundai ve Tobacco gibi büyük firmaların expatları, finans ve yeme içme sektörü bölgeyi tercih etmeye başlamıştır. Bununla birlikte firmaların alt ekipleri de gelmeye başlamış ve bölgeye talep artmıştır. Kemer Country sonrası inşaat firmaları Göktürk'te artan konut talebini karşılamak üzere imar faaliyetlerini hızlandırmıştır.

1990'lı yılların sonunda Göktürk ve merkez yerleşimler arası ulaşım ciddi sorun gündemde iken, günümüzde bu sorun İstanbul'un her geçen gün artan trafik yoğunluğu ile avantaja dönüşmüştür. Öyle ki kent merkezinde istihdam eden nüfus en fazla 30 dakikada iş yerinde olabildiğini, kent merkezinde kısa mesafelerde erişimin daha sorunlu olduğunu ve haftanın birkaç günü evden çalışma imkânı olduğu için Göktürk'te yaşamın avantajlı olduğunu belirtmektedir:

“Göktürk'e taşınma nedenimiz İstanbul kent merkezindeki trafik ve trafiğe bağlı olarak artan kirlilik. İstanbul merkezinde özellikle işe gidiş ve dönüş saatlerinde trafik nedeniyle daha kısa mesafeyi daha uzun sürelerde alıyordum.” (Görüşme 1, 2021).

1990'lı yılların başına kadar köy karakterini koruyan Göktürk'e 1991 yılında Kemer Country'nin inşaat aşamasında, Göktürk'e taşınan diğer görüşmeci, Kemer Country öncesi Göktürk'ü şu sözlerle betimlemektedir:

“15 yıl önce Kemer Country 'ye giden asfalt yol bile yoktu, Göktürk etrafta manda ve ineklerin gezindiği küçük bir köydü, bizi bölgeye çeken de bu country yaşam tarzıydı” (Görüşme 3, 2021).

“1991 yılında Göktürk’te çok ciddi tarım ve büyük meralarda hayvancılık yapılıyordu. Şimdiki İstanbul Yolu’nda hayvanlar için su olukları vardı. Süt, peynir, yoğurt, yumurta... Hepsi organik ve taze. İstanbul sınırları içinde ama İstanbul’un sorunlarının dışında. Bunu gördüğümüzde Göktürk’ten yer edinmeye karar vermiştik” (Görüşme 4, 2021).

Doğal yapısının yanı sıra Göktürk’e üst gelir grubuna ait genç ve çalışan nüfusun taşınmasında bölgede kurulan iyi eğitim veren özel eğitim kurumlarının açılması da etkili olmuştur:

“İstanbul’da iyi okullar evimize oldukça uzaktı. Ayrıca bu okulların bazıları çevre olarak güvenli değil, ya da konuta uzak konumdaydı. Göktürk’te iyi okulların çalışması, çocuklarımızın elit bir kesim ile eğitim görmesi, konuta yakınlık taşınma kararımızı hızlandırmada etkili oldu.” (Görüşme 5, 2021).

Göktürk’te yaşayan üst gelir grubu Göktürk’e asıl değer katanın sosyal profil olduğunun farkındadır. Görüşmecilerin biri tam da bu noktaya dikkat çekmektedir:

“Göktürk şehrin tüm imkanlarına sahip, ama en önemlisi burada Araplar yok, Suriyeli yok. Çocuklarımı güvenli bir ortamda yetiştirmenin huzuru var. Önceden yaşadığım Sarıyer’den Göktürk’e taşınma nedenimin ilki sosyal çevre.” (Görüşme 6, 2021).

30 yıl Levent’te yaşadıktan sonra çocuklarının eğitimi için Göktürk’ü tercih eden bir diğer görüşmeci ise, Göktürk’ün imkanlarını düşünüldüğünde konut fiyatlarını yüksek bulmadığını belirtmektedir:

“Göktürk’e taşınmayı düşünen yakınlarımız, uygun bir portföy bulamadıkları için Zekeriyaköy’de konut aldılar. Ancak orada Göktürk’teki sosyal yaşam olmadığı için Göktürk’e taşınmak istiyorlar.” (Görüşme 5, 2021).

“Şehrin merkezinde de özellikle Arapların yerleşmesi ile fiyatlar artış gösterdi. Şehrin gürültüsü, trafiği, konut maliyetlerinin artışı, yeni sosyal profil Göktürk’e taşınmamızda etkili oldu. Yani Göktürk’te sadece konuta değil sosyal ve fiziksel çevreye de yatırım yapmış olduk.” (Görüşme 8, 2021)

“Buradaki nüfus hareketliliğini Kemer Country ile ilişkilendirerek anlatıyorum, çünkü Göktürk’ün A sınıfı nüfus tarafından tercih edilme nedeni Kemer Country gibi düşük yoğunluklu konutun yanı sıra atıcılık, tenis ve Türkiye’nin sayılı golf alanlarından birine sahip Kemer Country’nin bölgede yer almasıdır” (Görüşme 3, 2021).

1990’lı yılların sonunda konut firmalarının bölgede yer seçmesi ile imar faaliyetleri hızlanmış, deprem sonrası düşük yoğunluklu yapılaşma talebi iyice arttırmıştır. Öyle ki günümüzde Göktürk yerleşim deseni coğrafi sınıra dayanmış olup 2B arazileri dışında yerleşilebilecek arazi kalmamıştır. Büyük gayrimenkul firmaları ve

yatırımcılar ise 2B arazilerinin yapılaşmaya açılmasını beklemektedir. 2B arazilerinin imara açılması ile halihazırda 50.000'e dayanan mahalle nüfusunun 5000 kişi daha artması beklenmektedir. Bölgenin kaderi Kemer Country'nin kurulması ile değişmiştir. Kemer Country siyasetçi, sanatçı ve iş adamlarını "country yaşam hayali" ile Göktürk'e çekerken, bu durum Göktürk'te fiziksel gelişimin hızlanmasının yanı sıra yeni iş imkanları da yaratmıştır.

Göktürk'ün Levent, Beyoğlu ve Etiler'e araç ile 20-25 dakika mesafede olması nüfusun bölgeyi tercih etmesinde önemli bir etkidir. İstanbul Havalimanı ve Kuzey Marmara Otoyolu'nun faaliyete geçmesi ile iş adamları bölgeyi daha fazla tercih etmeye başlamıştır. Ayrıca havalimanı ile bölgedeki rezidans ve stüdyo daireler uçuş hostesleri ve pilotlar tarafından talep görmüştür. Artan talepler ile bölge fiziksel kapasitesini doldururken, yerleşim orman sınırlarına kadar dayanmıştır.

"Öyle ki artık Göktürk'te yeni yapı için 2B arazileri dışında boş alan kalmadı. Fiyatlara rağmen müşterilerden talep var ama kiralık ya da satılık portföy bulmak çok zor." (Görüşme 5, 2021).

Bölgede 3+1 eski tip apartman dairelerinin fiyatı 750-800 bin TL'den başlarken, sitelerde bu rakam 4-5 milyon TL'ye, en üst nokta olan Kemer Country 'de ise 50 milyon TL'ye kadar çıkmaktadır. Göktürk mahallesi konut fiyatlarında İstanbul Caddesi'nden çepere doğru kademeli bir düşüş yaşanmaktadır. Nüfus profili nedeniyle bölgede konut fiyatları dolar kuru üzerinden konuşulmakta, yasal olarak satış Türk lirası olarak günlük kur üzerinden yapılmaktadır.

"Göktürk'te rayiç bedelden söz etmek mümkün değil, genellikle alıcı ve satıcının önceliğine göre değişiyor; çevresel etki, süre, para, sosyal çevre gibi." (Görüşme 5, 2021).

Göktürk sosyal izolasyon konusunda tutucu bir yapıya sahiptir. Bunu sadece konut alanlarında değil ekonomik sektörlerde de görmekteyiz. Göktürk'ün hizmetler sektöründe ara elemanlar (yeme-içme, giyim, ev temizliği, güvenlik işleri vb.) çoğunlukla Göktürk yerlisi çalışmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle yeme- içme sektöründe ürünler civar köylerden getirilmekte, ayrıca Cuma günleri organik pazar kurulmaktadır.

Göktürk'te karlılığın ve bölgeye artan taleplerin artışı kentsel yatırımları da kendisine çekmektedir. Bölgeyi sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak etkileyecek en büyük yatırım Ekim ayında test sürüşlerine başlanan ve Türkiye'nin en hızlı ulaşım aracı olacağı söylenen İstanbul Havalimanı- Göktürk metro hattıdır. 37,5 km

uzunluğundaki bu hat bölgedeki trafiği azaltacaksa da Göktürk sakinleri Göktürk'ün daha ulaşılabilir olmasından duydukları endişeyi şu şekilde ifade etmektedir:

“Metro'nun gelmesi bölgeye erişimi kolaylaştırarak, Göktürk'ün izole yaşamını bozacaktır. Bölgeye toplu taşıma ile erişimin zor olması dışarıdan çalışma talebini düşürmekte, bu sayede yerel halka sosyo-ekonomik anlamda avantajlar sağlamaktadır. Metronun tamamlanmasıyla izole ve kasaba tarzı yaşamın bozulması ve nüfus yoğunluğunun artması kentten tam da bu nedenlerle kaçan üst gelir grubunu ve yatırımcıyı bölgeden kaçıracaktır”. (Görüşme 9, 2021).

Göktürk'ün şimdiki sosyal ve mekânsal cazibesinin yatırımlar ve planlama eliyle bozulması durumunda görüşmeciler Boyalık, Bolluca ve Arnavutköy'den yer seçebileceklerini belirtmektedir. Kanal İstanbul Projesi'nin Göktürk'e yakınlığı, İstanbul Havalimanı ve D20 Karayoluna bağlanan Kuzey Marmara Otoyolu'nun bölgenin erişilebilirliğini arttırması ve metro gibi kentsel yatırımlar üst gelir grubunun yer değiştirmesi ile sonuçlanacaktır. Bu projeler ile Göktürk çevresindeki 2B arazileri, askeri alanlar, Kanal İstanbul çevresi özellikle Arap ve Katarlılara satıldığı iddia edilmektedir. 2B arazilerinin imara açılması ile bölge nüfusunun 5 bin kadar daha artması beklenmektedir. Mahallenin yerlileri de durumu eleştirmektedir:

“Herkesin hayali, doğa, taze süt, kuş sesleri...Köyü filmlerde görüp, karşılaştığı ilk sıkıntıda şikâyet ederek kırsalı bozan, sonrasında da kırsalda kendi yarattıkları yoğunluktan şikâyet ederek yeni kırsal alan keşfine çıkan bir nüfusla karşı karşıyayız.” (Görüşme 10, 2021).

Pandemi ile düşük nüfus yoğunluğu ve doğal alanlara yakınlık bölgeye talebi iyice arttırmış olup, Göktürk'ün yerleşim kapasitesini doldurması inşaat firmalarını yakın çevreye yatırım yapmaya itmiştir. Artan talebi karşılayamayan inşaat firmaları Kanal İstanbul Projesi çevresi, Bolluca ve Arnavutköy kırsalından tarla vasfındaki yerleri yüksek fiyatlarla bünyesinde toplamaya başlamış ve son on yılda arazi el değişim süreci hızlanmıştır.

- **Zekeriya köy derinlemesine görüşme sonuçları**

Zekeriya köy mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, dernek ve kooperatifler ve karşı kentleşme hareketine konu olan nüfus yani karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 17 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.28). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler

Zekeriyaköy'e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır. Gayrimenkul ofisi, dernek ve kooperatiflerden Zekeriyaköy'ün gelişimi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile arazi el değişim süreci hakkında da bilgi edinilmiştir.

Çizelge 5.28. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları (Zekeriyaköy)

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	2
Gayrimenkul Ofisi, Broker	5
Dernek ve Kooperatifler	5
Karşı Kentleşen Nüfus	5
TOPLAM	17

Zekeriyaköy'de görüşme yapılan kişiler 26-60 yaş aralığında olup, %5,8'i (10 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %2,3'ü kent merkezinde çalışmakta (Maslak ve Levent), %64'ü emeklidir. %33,7'si ise Zekeriyaköy'de istihdam etmektedir. Zekeriyaköy Karadeniz'den yoğun göç almakta, kırsal yerleşmelerde Giresun, Ordu, Sinop ve Kastamonu kökenli vatandaşlar çoğunluktadır.

Zekeriyaköy'ü Göktürk'ten ayıran en önemli özellik nüfus profili ve bu profile uygun yapı tipolojilerinin farklılaşmasıdır. Zekeriyaköy 20-30 yıl önce iş, konut kalitesi, doğal çevre gibi nedenlerle bölgeye taşınan emekli grup tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Göktürk'ü çocuklu, aktif çalışan, doğa kadar sosyal çevrelere de yakın olmak isteyen grup tercih ederken, Zekeriyaköy sakinlik arayan emekliler, sanatçılar, evden çalışan üst düzey yöneticiler, Koç üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi mensupları ve İstanbul Havalimanı faaliyetine geçmesi ile hostes ve pilotlar tarafından yoğun olarak tercih edilmektedir.

“30 yıl önce Zekeriyaköy 100 haneli bir köydü. Devletin tarlaları imar faaliyetlerini hızlandırmak için arsaya dönüştürmesi ve köylüye gelen vergi yükümlülüğü, tarım, ormancılık ve hayvancılık ile uğraşan köylünün arsalarını satmasına neden oldu. İşte bu adım Zekeriyaköy'ün kentleşmesinin ilk adımıdır.” (Görüşme 1, 2021).

Bölgeye artan talep yatırımcıları bölgeye yönlendirmiştir. Zekeriyaköy köy merkezi çeperinde arsa ve konutunu uygun fiyata satıp kent merkezine taşınan nüfusun yanı sıra konutunu satmamakta direnen köylüler de vardır. Köylüler 2000'li yılların başında imar faaliyetlerinin hızlanması ile arsalarını gayrimenkul yatırımcılarına satarak kar elde etmiştir. Köylünün elde ettiği ekonomik karın yanı sıra sosyal statü bakımından yerleşimi olumsuz etkilemiştir.

“Zekeriyaköy’de imar faaliyetleri köylüye gelir sağlamakla birlikte sosyal sınıfında önemli bir değişim yaşandı. Köylü imar gelmesi ile köy merkezine uzak arsalarını satışa çıkardı. Amaç köy merkezini korumaktı. Satılan arsalarda 2000’li yılların başında villa projeleri başladı. Köy merkezi kırsal yapısını günümüze dek korudu. Ancak postane, eczane, sağlık merkezi gibi hizmetler de köy merkezinden taşındı. Artık Pazar bile villalar bölgesinde kuruluyor.” (Görüşme 3, 2021).

“Zekeriyaköylü 30 yıla kadar toprak ağası iken, şimdi villalarda işçi oldu. Köylü şu an çamur olsaydı, altyapı gelmeseydi de köy kalsaydık diyor.” (Görüşme 1, 2021).

Zekeriyaköy’ün yasal düzenlemeler ile mahalle statüsü kazanması, köylünün temel geçim kaynağı olan ormancılık, arıcılık ve meyveciliği olumsuz etkilemiştir. İmar faaliyetleri ve bölgeye olan talep köylüyü ekonomik olarak olumlu etkilese de alışmış oldukları yaşamı bırakmaları kolay olmamıştır:

“Zekeriyaköy’ün statüsü değişti, mahalle oldu. Ama insanı yasayla değiştiremezsiniz. Köylü atasından gördüğü üretimi, yaşamı, alışkanlıklarını bırakmıyor. Yan villadaki amcanın Zekeriyaköy’de epey konutu var ama bahçesinde tavuğu var, bahçesinde ekip biçer. Geliri olmadığı için değil, yaşam biçimi bu olduğu için. Buranın doğasını, organik pazarını, havasını sevenler de o köylüyü hem köy yaşamından kopardı hem de onun yaşam tarzından şikayetçi oldu.” (Görüşme 4, 2021).

Doğal yaşam alanlarına yakınlık, konut kalitesi, yaşam kalitesi, sakinlik, hava kalitesi ve güvenlik Zekeriyaköy’e taşınma kararını belirleyen en önemli faktörlerdir. Ayrıca son dönemde İstanbul Havalimanı, Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü ile bölgenin erişilebilirliği hızla artmakta, havalimanında pilot, hostes ve lojistik birimlerde çalışanlar Zekeriyaköy’ü tercih etmektedir.

1999 depremi sonrası bölge düşük yoğunluklu konut alanları, doğa ile iç içe olma ve zemin yapısı nedeniyle daha fazla tercih edilmiştir. Günümüzde düşük yoğunluklu, bahçeli ve müstakil konut tipolojisi ile İstanbul metropoliten alandan hızla nüfus çekmektedir. 2000’li yılların başında köy vasfını koruyan, ormancılık ve hayvancılık ile geçimini sağlayan Zekeriyaköy Maslak, Levent, Şiş ve Sarıyer’den nüfus çeken bir merkeze dönüşmüştür. Deprem sonrası hızlı yapılaşma sürecine giren İstanbul, doğu batı eksenli gelişimi Karadeniz kıyılarına doğru yayılmaya başlamıştır. Zekeriyaköy’de imar faaliyetlerinin başlaması ile 1990’lı yıllarda temel yerleşim modeli ikinci konut /yazlık konut edinme üzerineyken, özellikle 1999 depremi sonrası bu mülk sahipleri konutlarını sürekli kullanmaya başlamıştır. Zekeriyaköy’ün bu yıllarda ulaşım, kanalizasyon ve doğalgaz altyapısı tamamlanmaması bu durumda etkilidir.

“1990’lı yılların başında Zekeriyaköy’e hafta sonu kahvaltı ve restoranlara gelirdik. Ulaşım zordu, fakat havası, doğası, kuş sesleri, ormanda yürüyüş imkânı ile geldiğime degecek bir yerleşimdi Deprem sonrası sakin ve müstakil bir yaşam isteği bizi 2002’de Zekeriyaköy’den konut alma konusunda teşvik etti.” (Görüşme 2, 2021).

2000’li yıllarda bölgeye talebin artması, mega ölçekli yatırımların duyurulması konut yatırımlarını da tetiklemiş, orman, doğa, sürdürülebilirlik, sakin ve prestijli yaşam gibi kavramlar konut lansmanlarında sıklıkla kullanılmıştır. Kuzeyde bulunan Karadeniz kıyısı ve kumulları, güneydeki Belgrad Ormanı tabiat alanları, kuşların göç güzergahında olma durumu, İstanbul kent merkezinin yoğunluğu ve kirliliğinden kaçmak isteyen nüfusu kendine çekmiştir.

Bölgedeki kamusal ve özel yatırımların artması (Koç Üniversitesi Kampüsü, Boğaziçi Sarıtepe Kampüsü gibi) ve halen bölgeye ulaşımın zor olması akademik ve idari personeli de civarda konut edinmeye teşvik etmiştir:

“Koç Üniversitesi’ndeki görevim nedeniyle 21 yıl önce Şişli’den Zekeriyaköy’e taşındım. İş yerime yakınlığın yanı sıra depremin psikolojik etkileri müstakil bir yaşamı tercih etme nedenimdir.” (Görüşme 6, 2021).

Günümüzde köy merkezi ve villalar bölgesi olmak üzere Zekeriyaköy sosyo-mekânsal olarak iki gruba ayrılmıştır. Köy merkezi kırsal karakteri Göktürk’ün aksine kırsal yerleşim dokusuna yakın olup, villalar bölgenin topografyası nedeniyle dağınıktır. İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu’nun faaliyete geçmesi ile havalimanı çalışanları, iş adamları, pilot ve hosteslerin bölgeye talebi artmıştır.

“Beş yıl önce İstanbul Havalimanı’ndaki görevim nedeniyle Ataköy’den Zekeriyaköy’e taşındım. Birçok mesai arkadaşım da Ormanada ve Köy Projelerinde ikamet etmektedir. Ayın 8-10 günü uçuşta oluyorum, kalan günler de dinlenmek istiyorum. Zekeriyaköy’de de bu sakinliği ve doğayı seviyorum.” (Görüşme 7, 2021).

Pandemi ile birlikte de Zekeriyaköy ve çevresindeki mahallelere talep artmış fakat kiralık ve satılık konut bulmak zorlaşmıştır. Zekeriyaköy nüfusunun ekonomik yapısı nedeniyle nüfus sirkülasyonu düşüktür.

“Burada mülk sahipleri ihtiyaçları olmadığı için konutlarını kiraya vermek ya da satmak yerine boş tutmayı tercih ederler. Genellikle yurt dışında ya da Ege’de yaşamaktadırlar.” (Görüşme 9, 2021).

Zekeriyaköy doğal çevresi ile tercih edilirken, köy olmasının getirmiş olduğu özellikler kentliler tarafından şikâyet konusu olmaya başlamıştır.

“Bazı günler villamın önünden inekler geçiyor ve kirlilik oluşturuyorlar. Baktığınızda milyon dolarlık villalar ama köy havasından çıkamamış bir yerleşim.” (Görüşme 2, 2021).

Zekeriyaköy’ün doğal yapısı ve sakinliği için bölgede yer seçen bir diğer grup ise bölgenin kentleşmiş olmasından şikâyet etmektedir. Kırsal karakterinin korunmasından yana olan karşı kentleşen grup, bölgenin kent merkezinden farkının kalmadığını ve daha sakin bölgeler aradıklarını belirtmektedir.

“Buranın güzelliği bitti. Ne köy kalabildik ne kent olabildik.” (Görüşme 1, 2021).

“Yapılan yatırımlar Zekeriyaköy’ü önceki yaşadığım Levent’i aratmaz oldu. Üstelik bu bölge bu yoğunluğu kaldıracak altyapıya da sahip değil. Kırsal dokunun korunmasını ve yeni yatırımların olmamasını tercih ederdim. Aksi halde taşınmayı bile düşünüyoruz.” (Görüşme 8, 2021).

Bölgede bir diğer şikâyet konusu da dizi yapımcılarının bölgeye olan ilgisidir. Zekeriyaköy’ü sakin yaşam alanı olması yönüyle tercih ederek bölgeye taşınan nüfus dizi setlerinin yarattığı yoğunluktan şikayetçidir.

“Dizinin çekildiği sokaktaki bir evde yaşıyorsanız, giriş çıkışlarınız bile kontrollü oluyor. Dizi çekilirken oyuncu ve teknik ekibin karavanları tüm caddeyi kapatıyor.” (Görüşme 3, 2021).

“Dizi setleri günün neredeyse 24 saati çalıştıklarından özellikle gece çekimlerinde gürültüden rahatsız oluyoruz.” (Görüşme 11, 2021).

“Dizi setleri bölgede nüfus sirkülasyonunu hızlandırdı. Dizi yapımcıları villaları yüksek meblağlara kiraladıklarından, bunu fırsat bilenler konutları düşük fiyata kiralayıp dizilerde kullanılmak üzere kiralamaya başladı Birçok mülk sahibi yurt dışında yaşadığından denetlemeleri imkânsız.” (Görüşme 12, 2021).

Kanal İstanbul Projesi’nin duyurulması ile artan yatırım hacmi ve İstanbul Havalimanı’nın faaliyete geçmesi ile Arap turistler İstanbul’un kuzey bölgelerini de keşfetmiş ve yatırımlarını Zekeriyaköy ve çevresine yaparak arsa ve konut satın almaya başlamıştır. Dolar kuru üzerinden yapılan satış ve kiralama anlaşmaları bölgedeki konut fiyatlarını günden güne arttırmıştır. Zekeriyaköy’ün sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümünden rahatsız olan kentliler kendilerine düşük yoğunluklu, sakin yerleşmeler araştırmaya başlamıştır. Ayrıca Zekeriyaköy’de kanalizasyon altyapısı yeterli olmayıp, konutlar fosseptik kullanmaktadır. Bir diğer şikâyet konusu da Zekeriyaköy’ü Bahçeköy mevkiinden Maslak’a bağlanan orman yolunun artan yoğunluğu kaldıramıyor oluşu ve buna bağlı oluşan trafik hacmidir. Kuzey Marmara Otoyolu, İstanbul Havalimanı,

TOKİ'nin bölgeye yapılan yüksek yoğunluklu konut yatırımları ile Zekeriyaköy'ün mevcut altyapısı yetersiz kalmaktadır.

“Zekeriyaköy’ de sosyal profil günden güne değişiyor. Kalabalıklaşıyor. Bu nedenle kırsal dokusu bozulmamış Gümüşdere ya da Kısırkaya’dan arsa ya da konut bakıyoruz” (Görüşme 2, 2021).

- **Uskumruköy derinlemesine görüşme sonuçları**

Uskumruköy mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, özel okullar, sağlık kuruluşları karşı kentleşme hareketine konu olan nüfus yani karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 12 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.29). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Uskumruköy’e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır. Gayrimenkul ofisi, dernek ve kooperatiflerden Uskumruköy’ün gelişimi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile arazi el değişim süreci hakkında da bilgi edinilmiştir.

Çizelge 5.29. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	2
Karşı Kentleşen Nüfus	9
TOPLAM	12

Uskumruköy’de görüşme yapılan kişiler 35-55 yaş aralığında olup, %50’si (6 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %17’si kent merkezinde çalışmakta (Levent, Akatlar, Beşiktaş, Sarıyer Merkez), %50’si emeklidir. %43’ü ise Uskumruköy’de istihdam etmektedir.

1990’lı yıllarda Uskumruköy doğal karakteri ve köy yapısı ile dikkat çekerken İstanbul Havalimanı, 3. Köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu bölgeye talebi arttırırken gelen nüfus profilini de değiştirmiştir. Yeni nüfus profili ve talep ettiği yaşam Uskumruköy’de konut yatırımlarını hızlandırmış, arsa ve konut fiyatları artış göstermiştir. Köy merkezinin çeperinde gelişen müstakil yaşam alanları orman sınırlarına kadar dayanmıştır.

“Uskumruköy 2000’li yıllarda tarım ve hayvancılığın yapıldığı bir köydü. Yılda iki kere leyleklerin uçuşunu seyretmeye gelirdik. Bu doğal yaşam ilgimizi fazlasıyla çekmişti. Öyle ki köylü çakal seslerini duyup yağış tahmini yapardı.” (Görüşme 1, 2021).

Uskumruköy'e İstanbul metropoliten alandan nüfus hafta sonu rekreasyon amaçlı gelirken, 20 yıl önce İstanbul Teknik Üniversitesi'nin öncülüğünde Arıköy Sitesi'nin kurulmasıyla bölge nüfus çekmeye başlamıştır. Uskumruköy'ün başlıca tercih edilme nedeni köy yaşamını koruması, sakinlik, doğal çevre ve temiz hava gibi kriterler iken özellikle deprem sonrası düşük yoğunluklu ve müstakil konutlar Uskumruköy'e olan talebi arttırmıştır.

“1990’lı yılların başında hafta sonu kahvaltı mekanlarına gelirken, Arıköy Sitesi’nin yapıldığını duyduk ve topraktan satın aldık. Deprem öncesi hafta sonu konutu ve yazlık olarak kullanırken, deprem ile sürekli yaşamaya karar verdik.” (Görüşme 2, 2021).

“Uskumruköy’e ilk taşınan bizler buranın doğal yaşamını sevdik ve korumaya çalıştık. Ama 2010 sonrası yapılan büyük yatırımlar ile Uskumruköy’e doğal yaşam arayanlar değil, kâr amacı güden yatırımcı, erişim kolaylığı nedeniyle pilot, hostes ve üst düzey yöneticiler, medya patronları vb. taşınmaya başladı.” (Görüşme 3, 2021).

Sarıyer’in kuzeyindeki Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy ve Demirciköy birbirinin etki alanında gelişimini sürdürmüştür. İlk imar faaliyetleri 1980’li yılların ortalarında Zekeriyaköy’de başlamış ve yayılım göstermiştir. Zekeriyaköy halen bölgenin hizmet merkezidir. Bölgeyi 1990’lı yıllarda emekli ya da çocuksuz aileler tercih ederken, Arıköy Sitesi’nin içinde kurulan ve etütleri ile tam gün hizmet veren devlet okulunun yer seçimi ve civardaki özel okulların sayısının artması çocuklu ailelerin bölgeye olan ilgisini arttırmıştır.

“İstanbul Levent’te yaşarken işim ve çocuğumun okulu çok uzak lokasyondaydı. Eskisi gibi her okula da gönderemiyorsunuz. Uskumruköy’de iyi eğitim veren okulların açılması ile buraya taşınmaya karar verdik. Şu an eskisi kadar trafikte zaman kaybetmezken, daha sakin ve nezih bir ortamda yaşıyoruz.” (Görüşme 4, 2021).

1990 sonu kırsal yaşam özlemi ile Uskumruköy’e taşınanlar, artan konut yoğunluk, trafik, gürültü nedeniyle Uskumruköy’den taşınma planları yaparken, Uskumruköy’ün 20 yıl öncesine dayanan köy yaşamını bilmeyenler Uskumruköy’ün doğal yaşam alanına vurgu yapmaktadır.

“Son 20 yılda İstanbul’un sadece kırsal alanları değil, merkezi de çok yoğunlaştı. Üstelik sosyal profil de oldukça değişti. Uskumruköy’e iki yıl önce taşınma nedenimiz, her ne kadar nüfusu artmış ve köy niteliğini kaybediyor olsa da merkeze göre kırsal niteliğini halen sürdürüyor oluşu, düşük yoğunluklu konutlar ve izole bir sosyal profil Uskumruköy’ü tercih etmemizin asıl sebebi.” (Görüşme 6, 2021).

İstanbul’un kuzey bölgelerine nüfus akışı, bu bölgenin doğal yaşamı, erişilebilirliğinin mega projelerle artması, eğitim alanlarına yakınlık, güvenli ve korunaklı

düşük yoğunluklu yapılaşma gibi çekici yönler kadar İstanbul metropoliten alanının itici güçleri ile de ilgilidir. İstanbul'un yüksek gelir grubuna hitap eden semtlerinde Arap yatırımcılar artmış, orta ve üst gelir grubuna hitap eden bölgelerine ise Suriye ve Afgan göçmenleri yerleşmiştir. Bu bölgelerdeki nüfus bu yeni sosyal yapılanmayı güvenlik tehdidi olarak görürken, ekonomik bakımdan gücü yetenler çareyi, düşük yoğunluklu, korunaklı ve prestijli konut alanlarına taşınmakta bulmuştur.

“Artık İstanbul’da konuta değil prestij, sosyal çevreye ödeme yapıyorsunuz. Fiyatları arttıran projeler kadar güvenli, nezih ve izole yaşam vaadi. Öyle ki Arapların yoğunlaştığı Boğaziçi’ni gören lüks konutlar yerine aynı meblağlara kentin çok dışında ama benzer profile insanlarla yaşamayı tercih ediyoruz.” (Görüşme 3, 2021).

“Sosyal hayatı ve hızlı yaşamı sevenler Göktürk’e çevresini, sakin ve müstakil yaşamı sevenler Uskumruköy, Zekeriyaköy, Demirköy’ü tercih ediyor. Ama ikisinin de ortak özelliği prestijli ve güvenli yaşam alanı olması ve homojen nüfus.” (Görüşme 9, 2021).

İmar faaliyetleri ile sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşüm gerçekleşirken, Uskumruköy yerlileri, köy merkezinin çeperindeki arazilerini büyük firmalara satarak kazanç elde etmiştir. Bunun yanı sıra çeperdeki konut alanları ve iş merkezleri yerel halk için istihdam sağlamıştır.

“Deprem sonrası büyük gayrimenkul yatırımcıları bölgeye gelerek ucuza arsa kapattı. Köylünün elinde köy merkezindeki konut ve birkaç parsel arsası dışında mülk kalmadı. O dönemde zaten ulaşımı zor olan arsaların birçoğu zaten âtil durumdaydı ve köylü satmakta tereddüt etmedi. 2014 yılına kadar yani mahalle olana kadar konutu ile bitişik bahçelerinde hayvancılık ve ufak çaplı tarıma devam edildi. Mahalle olması ile bu faaliyetler yasaklansa da bazı köylüler, aslında topraktan yüksek kazanç sağlamış olmasına rağmen, bu karara direniyor. Çünkü gördüğü, alıştığı yaşam tarzı bu. Köyü yasa ile kentleştirebilirsiniz ancak köylüyü alışkanlıklarından koparıp kentli sayamazsınız.” (Görüşme 2, 2021).

Son dönemde artan mega projeler Uskumruköy’de arsa ve konut fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Uskumruköy, Zekeriyaköy, Demirciköy üçgeninde Pandemi ile konut talebi ve konut fiyatlarında artış gözlemlenmiştir.

“Pandemi ile evden çalışma imkânı ve yüksek katlı bloklarda risk altında yaşama düşüncesi daha sakin, bahçeli ve düşük yoğunluklu bir bölgeye taşınma zamanının geldiğini gösteriyordu. Beşiktaş’taki konutumuzu kiraya verip, Uskumruköy’de 20 yıl önce satın aldığımız ve yılda birkaç hafta sonu geldiğimiz Arıköy Sitesi’ne taşındık. Şu an Home Office çalışsak da ulaşımın bu bölgeden zor olmadığını gördük. Pandemi sonrası da dönmeyi düşünmüyoruz.” (Görüşme 2, 2021).

Uskumruköy mahalle merkezi kırsal gelenek ve yaşam tarzını büyük oranda sürdürmektedir. Uskumruköy’e sakin ve doğal yaşamın içinde olma talebi ile gelen nüfusun bir kısmı kırsal yaşamın sosyo-mekânsal özelliklerinden şikâyet etmektedir. Bu nüfus kendi izole yaşamlarında kırsal nüfus ve yaşam modelinden uzak olmayı tercih etmektedir.

“Artık Uskumruköy’ün köy vasfından şikayetçi bir profil yerleşiyor. Onlar için köy ve köye dair her şey şikâyet konusudur.” (Görüşme 3, 2021).

Uskumruköy’ün sosyal yapısı ve köy merkezinde miras yoluyla kalan hisseli arsa ve yapıların bulunması köy merkezinin gelişmesinin önünde engel diğer bir değişle kırsal dokunun korunması için avantajdır. Coğrafi ve topografik nedenlerle bölgedeki yerleşimler birbirinden kopuk olmakla birlikte, Uskumruköy sosyo-ekonomik ve ticari ihtiyaçlarını Zekeriyaköy’den karşılamaktadır.

- **Kumköy derinlemesine görüşme sonuçları**

Kumköy mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, turizm tesisleri ve karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 10 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.30). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Uskumruköy’e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır. Gayrimenkul ofisi, dernek ve kooperatiflerden Uskumruköy’ün gelişimi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile arazi el değişim süreci hakkında da bilgi edinilmiştir.

Çizelge 5.30. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	2
Karşı Kentleşen Nüfus	7
TOPLAM	10

Kumköy’de görüşme yapılan kişiler 25-50 yaş aralığında olup, %75’si (6 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %20’si kent merkezinde çalışmakta (Maslak, Arnavutköy), %33’ü emeklidir. %47’si ise Kumköy’de istihdam etmektedir.

Kumköy (Kilyos) 1990’lı yılların son çeyreğinde 10-15 hanenin bulunduğu İstanbul’un Karadeniz kıyısında bulunan bir köy iken, 1999 depremi sonrası nüfus artışı geçekleşmeye başlamıştır. Zekeriyaköy ve Uskumruköy’de yerleşimin orman sınırına

dayanması ve yerleşilebilir alan kalmaması, buna rağmen bölgeye her geçen gün artan talep yerleşimin Kumköy'e sıçramasına neden olmuştur. Kumköy'ün yerleşik nüfusundan çok daha fazlası yaz aylarında ve hafta sonları artış göstermektedir.

“Kumköy İstanbul merkezinden hafta sonu ya da tatillerde gelmeyi tercih ettiğimiz, ulaşımı zor fakat doğası için gelmekten keyif aldığımız bir köydü ve yerleşmeyi on yıl öncesine kadar hiç düşünmemiştik.” (Görüşme 1, 2021).

“1999 Depremi sonrası Zekeriyaköy'den başlamak üzere bölgeden yatırım haberleri geldi ve insanlar inşaatı bitmemiş konutları satın almaya, yatırımcı da yeni projeler için köylüden arsa toplamaya başladı.” (Görüşme 2, 2021).

Zekeriyaköy ve Uskumruköy örneğinde olduğu gibi Kumköy'de de sosyo-ekonomik ve mekânsal bakımından ikili bir yapı bulunmaktadır. Kumköy'ü Zekeriyaköy ve Uskumruköy'den ayıran eski köy merkezinde turizm altyapısı nedeniyle oluşan canlılıktır. Köy merkezinde, Kumköy'e iş amaçlı taşınan alt-orta gelir grubu yerleşirken, çeperdeki korunaklı sitelerde üst gelir grubu, sanatçı, turizm işletmecileri, akademisyenler, doktorlar yer seçmektedir.

Kumköy'ün karşı kentleşme hareketliliğinde tercih edilmesinin temel nedeni, sakinlik, turizm faaliyetleri ve iş imkanları, doğal çevre, orman varlığı ve temiz hava, düşük trafik düzeyi gibi kriterler iken özellikle deprem sonrası düşük yoğunluklu, güvenli ve müstakil konutlar Kumköy'e olan talebi arttırmıştır.

İstanbul Çevre Düzeni Planında “Doğa Odaklı Turizm Alanı” kapsamına alınan Kumköy, İstanbul'un önemli turizm merkezlerinden biridir. İstanbul Havalimanı'nın bölgeye yakınlığı Kilyos kıyılarının tanınırlığı ve talebini arttırmıştır.

1999 Depremi sonrası Sarıyer kırsalı konut tipolojileri ve zemin yapısı nedeniyle nüfus çekmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında Zekeriyaköy'ün popüler bir yerleşime dönüşmesi, civardaki köylere de ilgiyi arttırmıştır. 2000'li yılların başında Kumköy'de düşük yoğunluklu ve çoğunlukla ikinci konut olarak kullanılan yapılar üretilmeye başlamıştır. Bölgede altyapı çalışmalarının iyileştirilmesi, mega ulaşım projeleri ile erişilebilirliğinin artması, kamusal yatırımlar ve konut yatırımlarının artması ile Kumköy'e İstanbul metropoliten alandan kalıcı yerleşmeler gerçekleşmesinde etkili olsa da bu oran Zekeriyaköy ve Uskumruköy'e göre oldukça düşüktür. Bunun en önemli nedeni Kumköy doğal kumulları, kıyı bölgesi ve önemli endemik türleri nedeniyle sit alanı ilan edilmesi ve yerleşilebilir alanların sınırlı olmasıdır.

“Etrafı orman, kıyıya yakın, müstakil, havuzlu bir konut hayalimizdi, bunu İstanbul'un sınırları içerisinde yaşamak büyük şans.” (Görüşme 1, 2021).

“2014 yılında projesini ve doğal çevreyi çok beğenerek aldığımız konuta taşınmayı iş alanlarına uzaklık, çocukların okulu vb. nedenlerle erteliyor, sadece yaz aylarında kullanıyorduk. 2014 yılından bu zamana kadar her geçen gün bölgede konut sayısı artmaya, ulaşım altyapısı iyileşmeye başlamıştı. Pandemi ile zaten evden çalışma seçeneği ortaya çıkınca Kilyos’taki evimize taşınmaya karar verdik.” (Görüşme 4, 2021).

Kumköy aynı zamanda İstanbul’un önemli bir turizm bölgesidir. Kıyı bölgesinde kurulan butik otel, kafe, restoran, hediyeelik eşya dükkanları bölgeye ekonomik kazanç sağlamakta olup, Kumköy turizm odaklı yeni istihdam olanakları nedeniyle de nüfus çekmiştir. Kumköy güney ve doğusundaki doğal eşikler ve orman alanları nedeniyle kıyıda ve batı yönlü gelişim göstermiştir. Kumköy’ün batısında konumlanan Boğaziçi Üniversitesi Sarıtepe Kampüsü’nde görevli akademik ve idari kadro da Kumköy’e yönelmiştir.

Yapılaşmanın hızla artması İstanbul’un akciğerleri olarak bilenen kuzey kesiminde doğayı tahrip etmeye başlamıştır. Sakin yaşam ve doğa ile iç içe olma umuduyla kent merkezinden bölgeye taşınan nüfus turizm faaliyetlerinin neden olduğu dönemlik nüfus artışlarından rahatsız olmaktadır. Turizm faaliyetleri bölgede trafik sorununu da gündeme getirmiştir.

“Önceden kıyıda dalga sesleri, ormandan kuş sesleri gelirdi. Gerçekten duyardınız. Şu an otoyolun gürültüsü, İstanbul Havalimanı uçuş koridoru, hayvan seslerini bastırmadı, hayvanların bölgeyi terk etmesine neden oldu.” (Görüşme 5, 2021).

Kumköy’ün güney ve doğu sınırını oluşturan ve İstanbul’un akciğeri olarak tanımlanan orman alanları yoğun yapılaşma baskısı altında kalmıştır.

• Demirciköy derinlemesine görüşme sonuçları

Demirciköy mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 6 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.31). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Demirciköy’e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır. Gayrimenkul ofisi, dernek ve kooperatiflerden Demirciköy’ün gelişimi, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile arazi el değişim süreci hakkında da bilgi edinilmiştir.

Çizelge 5.31. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	1
Karşı Kentleşen Nüfus	4
TOPLAM	6

Demirciköy’de görüşme yapılan kişiler 45-65 yaş aralığında olup, %50’si (6 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %33’ü kent merkezinde çalışmakta (Levent), %50’si emeklidir. %33’ü ise Demirciköy’de istihdam etmektedir.

Demirciköy’ün temel ekonomik geçim kaynağı olan hayvancılık, köyün 2014 yılında mahalle ilan edilmesi ile sekteye uğramıştır. Günümüzde 5-6 aile hayvancılık ile uğraşabilmek için direnmektedir.

Demirciköy’de de nüfus profilinin sosyo-ekonomik yapısı açısından ikili bir yapı olduğu görülmektedir. Köy merkezinde 1970’li yıllarda çoğunlukla Karadeniz’den göç eden yerli nüfus, villalar bölgesinde sanatçılar, yöneticiler ve İstanbul Havalimanı’nın açılması ile pilot ve hostesler ikamet etmektedir. Bölgede konutu olanlar ihtiyaç sahibi olmadığından konutunu kiraya vermeyi tercih etmemekte, bu nedenle Demirciköy’de nüfus çok değişmemektedir. Pandemi ile özellikle eşyalı konut talebi artsa da kiralık ve satılık konut bulunmamaktadır.

Demirciköy 1990’lı yılların sonunda müstakil konutların artışı ile İstanbul merkezinden nüfus çekmeye başlamıştır.

“1990’lı yılların ortalarında Sarıyer’deki köylere yapılan konut projeleri gündeme gelmeye başlamıştı. İstanbul’un kuzeyi ulaşım zor olsa da hafta sonu Kilyos Sahili, Belgrad Ormanı, Tabiat Parkları ile ziyaret ettiğimiz bir bölgeydi. Üretilen konutlar da o günkü şartlara göre ödeme kolaylığı sunan ve makul fiyatlı konutlardı. Yerleşme amaçlı değil, hafta sonu ve yaz aylarında kullanılabilecek bir yazlık gibi düşünerek almıştık.” (Görüşme 1, 2021).

“Tanıdıklarım 2000’li yılların başında yatırımlarını bu bölgeye yönlendirmeye başladı. Deprem sonrası doğa ile iç içe, kalabalıktan uzak, müstakil bir yaşam hepimize cazip gelmişti.” (Görüşme 2, 2021).

“İstanbul’da yoğunluğun, trafiğin, kirliliğin hızla arttığı 2000’li yılların başında, Sarıyer İstanbul’un akciğer olarak tanınılanırdı. Ormanları, sessizliği ve temiz havası bizi buraya çeken temel neden olmuştur.” (Görüşme 3, 2021).

2000’li yılların başında depremin de etkisiyle Sarıyer kırsal yerleşimleri yoğun ilgi görmekle birlikte bölgenin merkezi Zekeriyaköy olup hızlı bir kentselleşme süreci yaşamıştır. Kent merkezinin yoğunluğundan kaçan emekli ve orta yaş üstü nüfus grubu ticari ve sosyal imkanlar nedeniyle Zekeriyaköy’ü tercih ederken, Karadeniz ve Marmara Denizine olan manzarası, etrafındaki kuzey ormanları, doğa ile iç içe ve sessiz oluşu, sanatçı, evden çalışan iş adamları, emekli nüfusu Demirciköy’ü tercih etmektedir.

“Zekeriya köyü, Uskumruk köyü’nün inşaa süreci devam ederken bu bölgede daha az konut olması ve yayılma imkanının ormanlar nedeniyle olmaması, manzara varlığı Demirciköy’ü tercih etmemize neden oldu”. (Görüşme 4, 2021).

“1990’lı yılların sonunda İstanbul’un en temiz havası bu bölgedeydi. Zamanla kirlenmiş olsa da hala İstanbul’a oranla havası temizdir.” (Görüşme 2, 2021).

Sarıyer’e bağı köylerin gelişimi birbirini tetiklemiştir. Demirciköy turizm merkezi olan Kumköy’e en yakın yerleşim olup, Kumköy’e otel, kafe, restoran kuran işletmeciler büyük oranda Demirciköy’de yer seçmiştir.

“Kumköy merkezi turizm faaliyetlerine odaklanmış, bahçeli, müstakil ve yaşanabilir konutlar genellikle Kumköy merkezinin batısında yer almaktadır. Yerleşim için Demirciköy’ü seçmemizin nedeni iş yerime yakınlığı, doğa ile iç içe olması, yoğun göç almamasıdır.” (Görüşme 3, 2021).

Demirciköy’e doğa özlemi ve İstanbul’un yoğunluğundan kaçarak yerleşen nüfus Demirciköy’ün değişimine ve doğal yapısının bozulduğuna dikkat çekmektedir.

“2000 yılında köye taşındığımızda kuş sesleri ve dalga seslerini duyabiliyorduk. Şimdi ise köprü ve Kuzey Marmara Otoyolu’nun trafiğinin sesi ve manzara yerine köprü ayaklarını görüyoruz.” (Görüşme 5, 2021).

Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Köprü ve İstanbul Havalimanı bölgedeki konut ve arsa fiyatlarını arttırmasının ve yatırım çekmesinin yanı sıra doğal alanlara oluşturduğu yük bölgedeki flora ve faunayı olumsuz etkilemiştir. Bu durum bölgedeki önemli geçim kaynağı olan arıcılık dahil olmak üzere tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Köyün yerlisi çareyi arsa ve konutunu yatırımcılara devrederek bölgeyi terk etmekte bulmuştur. Demirciköy’de Zekeriya köyü ve Uskumruk köy’de olan köy merkezi ve villalar bölgesi olarak sosyo-ekonomik ayrışma da gözlemlenmemektedir

Demirciköy’de 20-30 yıl öncesinde kısmı bir nüfus artışı olmuştur. Kent merkezinden bölgeye taşınan grup da o dönemde gelmiş olup, günümüzde yoğun nüfus sirkülasyonu bulunmamaktadır. Demirciköy konumu ve doğal yapısı ile talep görmesine rağmen topografik eşikler ve etrafını saran orman alanları nedeniyle yerleşme uygun bir yapıda değildir.

Karşı kentleşme hareketliliğine konu olan nüfusun Demirciköy’ü tercih etmesindeki başlıca nedenler Çizelge 5.24’te verilmiştir.

- **Hadımköy derinlemesine görüşme sonuçları**

Hadımköy mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 8 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.32). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Hadımköy'e metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır.

Çizelge 5.32. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	2
Karşı Kentleşen Nüfus	5
TOPLAM	8

Demirköy'den görüşme yapılan kişiler 30-48 yaş aralığında olup, %62'si (5 kişi) erkek ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az lise mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin tamamı Hadımköy'de istihdam etmektedir.

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren TEM Otoyolu çevresi başta olmak üzere, önemli sanayi ve lojistik merkezler Hadımköy'de yer seçmeye başlamıştır. Hadımköy'de sanayi gelişiminin temel nedenleri arasında, konum avantajı, ulaşım altyapısı, arazi değerlerinin İstanbul merkezine göre düşük olması ve sanayinin desantrilizasyonu, devlet teşvikleri yer almaktadır. Sanayi alanlarının yer seçimi ile Hadımköy'de hızlı bir nüfus artışı gerçekleşmiştir.

Hadımköy sanayisindeki en büyük paya sahip olan sektörler dokuma, deri, petrol, plastik, kimya iken, bu sanayiler en fazla çalışanı olan sanayi grubudur. Sanayi alanlarının Hadımköy'de yer seçmesi ile sanayi işçileri ve aileleri bölgede konut arayışına girmiştir. Artan nüfusun konut talebini karşılamak üzere TOKİ 2005 yılında devreye girerek 1992 hanelik bir konut projesi üreteceğini duyurmuştur. Sanayi alanlarının artması ve bölgede düşük ve orta gelir grubuna hitap eden Toplu Konut İdaresinin konut üretimini arttırması sonucu Büyükçekmece, Esenyurt, Başakşehir, Küçükçekmece'den nüfus çekmiştir.

“Hadımköy köy görüntüsünden kurtulacak diyerek dönemin belediye başkanı TOKİ konutlarının müjdesini verdi. 2005 yılının Temmuz ayında yapılan ihalede biz de konut sahibi olmaya hak kazandık. Bu konutlar ile Hadımköy'ün nüfusu artış gösterdi.” (Görüşme 1, 2021).

“Hadımköy’e taşınmamızın ilk nedeni sanayi tesisinde iş bulmamdı. Önceden günlük gidip geliyorken, Kiptaş Konutlarında daire kiralamam ile buraya yerleşmiş oldum.” (Görüşme 2, 2021).

Kent merkezinden sanayi bölgelerinin taşındığı kırsal yerleşimlere yer değiştirme hareketi karşı kentleşmenin hareketini üst gelir grubunun yer değiştirmesi olarak gören görüşü çürütmektedir.

Hadımköy İstanbul’un önemli askeri bölgelerinden olup, askeri bölge imara açılarak sanayi bölgesine dönüştürülmüştür. Bu kapsamda 1/100000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve ilgili imar planları yenilenerek sanayi ve rezerv yapı alanına dönüştürülmüştür. 2019 yılında alınan bu karar ile Hadımköy ’ün nüfus çekmeye devam edeceği görülmektedir.

İstanbul’un önemli havza ve sulak alanlarına yakınlığı ile dikkat çeken Hadımköy sanayi alanlarının yerleşimi tetikleme ile yerleşme baskısı altında kalmış ve artan nüfus doğal çevre üzerinde kirlilik oluşturmuştur. İstanbul’un başlıca su kaynaklarından olan Bölgedeki Büyükçekmece ve Terkos havzaları evsel ve sanayi kirliliği ile tehdit altındadır.

Kuzey Marmara Otoyolu ve İstanbul Havalimanı’nın faaliyete geçirilmesi, Kanal İstanbul Projesi’nin duyurulması bölgedeki arsa spekülasyonunu arttırmakla birlikte, düşük ve orta gelir grubunun barındığı konutların kira ve satış fiyatlarında artışa neden olmuştur.

“Hadımköy’e taşınma nedenimiz temelde ulaşım ve konut maliyetini azaltmaktı. 2010 yılından sonra büyük projelerin duyurulması ile arsa ve araziler el değiştirmeye başlarken, konut kiralari artmaya başlamıştır. Geline son nokta sanayide çalışan nüfusu ekonomik anlamda zorlamaktadır.” (Görüşme 4, 2021).

- **Riva derinlemesine görüşme sonuçları**

Riva mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 9 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.33). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Riva’ya metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır.

Çizelge 5.33 Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	2
Karşı Kentleşen Nüfus	6
TOPLAM	9

1990'lı yılların sonunda İstanbul merkezinde yaşayan emeklilerin ikinci /yazlık amaçlı kullandığı Riva konutları, 2000'li yılların başında sürekli kalmak üzere taşınılmış olup, genel olarak emekli grubuna hitap etmektedir. 2015 sonrası Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Köprü ve İstanbul Havalimanı projelerinin lanse edilmesi ile bölgede arsa ve konutlarda el değiştirmeler artmıştır. 1990'lı yıllarda lokal düzeyde emeklilerin tercih ettiği bölge, 2000 sonrası özellikle havalimanı ve 2. Köprü'nün etkisiyle üst düzey yöneticiler ve havalimanı çalışanlarının da ilgisini kazanmıştır.

“2018 yılında iş değişikliği nedeniyle, evden çalışmaya başlamıştım. Bu dönemde Düşler Vadisi Konut Projesi'nin ilanlarını gördük. Bölgeyi yerinde gördüğümüzde temiz havası, sahili, ulaşım kolaylığı, müstakil yaşam alanları bizi kendine çekmeyi başardı. Biz konutu aldıktan sonra civarda proje sayısı hızla artmaya ve Riva canlanmaya başladı” (Görüşme 1, 2021).

“Riva'ya tatillerde ve hafta sonları gelmek üzere küçük müstakil bir konut almıştık. Oldukça mütevazı bir konut. Emekli olunca da buraya yerleşmeye karar verdik. 2000'li yılların başında evi aldığımızda burası epey sakindi, şimdi ise merkezden pek farkı kalmadı, özellikle yaz aylarında” (Görüşme 2, 2021).

“İnşaat firmalarının bölgeye ilgisinin artması ile mevcut konutların da fiyatı arttı. Özellikle pandemi sonrası fiyatlar ikiye katladı diyebilirim. Bu durum Riva'yı üst gelir grubuna hitap eden bir mahalleye dönüştürdü” (Görüşme 3, 2021).

1990'lı yılların başında emekliler tarafından yazlık konut bölgesi olarak tercih edilen bölge 1999 depremi sonrası kalıcı konut olarak kullanılmaya başlamıştır. Avrupa Yakası'ndaki hızlı gelişimin aksine Riva'daki kırsal karakterin daha iyi korunmasındaki temel neden ulaşım zorluğu ve Avrupa Yakası ile bağlantıların güçlü olmamasıdır. Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Köprü'nün inşası Riva'nın kentleşmesinde katalizör görevi görmüştür. Bölgenin âtil kalması ve depremin sosyo-ekonomik ve psikolojik ilk etkisinden çıkılması ile emeklilerin bir kısmı da sosyo-ekonomik ve kültürel olanaklara erişim sıkıntısı nedeniyle kent merkezine geri dönmüştür. Mega projelerin inşası ile

bölgede nüfus da ciddi şekilde artmış ve Riva'nın sosyal profilinde dönüşüm başlamıştır.

İstanbul'un kuzey sınırını oluşturan yerleşmeler Anadolu Yakası ve Avrupa Yakası'nda sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak farklılaştığı gibi, topografik eşikler, sık ormanlar, altyapı yetersizliği, hâkim kuzey rüzgarlarına bağlı sert iklim Riva'nın diğer bölgelere göre daha az nüfus çekmesine neden olmuş, kıyı varlığı ve ikinci konutların artışı bölgenin yazlıkçılar tarafından tercih edilmesine neden olmuştur.

Riva mahallesinin 1990'lı yıllarda tercih edilmesindeki temel faktörler bölgenin doğal yapısı, sakinliği, önemli tabiat alanlarına yakınlık ve kıyı özelliği gibi kriterler iken, 2010 yılı sonrası mega projelerin kentte duyurulması ile ulaşım odaklarına yakınlığı ve üst gelir grubunun konut talebini karşılayacak nitelikte lüks yapılaşmanın başlaması Riva'nın nüfus çekmesinde etken olmuştur.

“Şehrin gürültüsü ve kirliliğinden uzaklaşmak için müstakil konut arayışımız vardı. İncelediğimizde İstanbul'un kuzey yerleşimlerinin büyük çoğunlukla kentleşmiş olduğunu gördük. Riva'nın diğer yerleşimlere göre doğal karakteri daha iyi korunmuş bir mahalle olması, konut fiyatlarının da nispeten daha makul olması Riva'ya taşınmamızda etkili oldu” (Görüşme 4, 2021).

“1999 Depremi öncesinde Riva'da yazlık olarak kullandığımız bir konutumuz vardı. Deprem sonrası Riva'nın zemin yapısının sağlam olması, daha az katlı konutlarda yaşama isteği buraya tamamen taşınmamızda etkili oldu” (Görüşme 5, 2021).

“2000'li yıllarla birlikte bölgede turizm faaliyetleri kamusal teşvik ve yatırımların etkisi ile hız kazandı. Ben ve ortağım da Riva'da butik otel işletmeye karar verdik. İlk başta Mayıs-Ekim arası hizmet verirken son dönemde Riva'nın kışlık nüfusun da artması ile evimizi de Riva'ya taşıdık” (Görüşme 6, 2021).

Bölgedeki yapılaşma hızı doğal yapı üzerinde baskı oluşturmuş, geçimini tarım, hayvancılık ve ormancılıktan sağlayan nüfusun toprağını yatırım firmalarına devrettiği bir süreç başlamıştır. Riva merkezde yerli nüfus halen ikamet etmekle birlikte, Kuzey Marmara Otoyolu bağlantısının da bulunduğu güney kesimde büyük ölçekli konut projeleri hız kazanmıştır. Birçok parsel için konut projeleri hazırlanmakla birlikte önümüzdeki 5 yıl içinde Riva'da ciddi bir nüfus artışı beklenmektedir. Riva Yerleşimi Kültür – Turizm – Sağlık ve Spor Köyü Projesi her ne kadar koruma kullanma dengesi gözetiminde, tarım, orman ve diğer doğal yapının korunmasını hedeflese de bölgede konut, otel ve ticari tesis yatırımlarının önü açılmıştır. Riva teknik ve ulaşım altyapısı

bu yeni yoğunluk için yetersiz olacak, kent merkezinden kaçışın temel nedenlerinden kirlilik ve trafik kısa sürede bölgede baş gösterecektir.

“Riva’ya sakin ve doğayla iç içe olma isteği ile taşındık. Ancak yaz aylarında buradaki insan yoğunluğu burayı çekilmez hale getiriyor. Yazın trafik nedeniyle ulaşım güçlüklerle yapılıyor. Sanırım bu yeni konut projeleri ile bu sorunu sürekli hale getireceğiz” (Görüşme 7, 2021).

Karşı kentleşme hareketliliğine konu olan nüfusun Riva’yı tercih etmesindeki başlıca nedenler Çizelge 5.39’da verilmiştir.

- **Çavuş derinlemesine görüşme sonuçları**

Çavuş mahallesinde muhtarlık, gayrimenkul ofisleri, karşı kentleşen nüfus olmak üzere toplam 5 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir (Çizelge 5.34). Muhtarlık hariç görüşme yapılan tüm kişiler Çavuş mahallesine metropoliten alan merkezinden gelen grubu oluşturmaktadır.

Çizelge 5.34. Derinlemesine görüşme yapılan kişiler ve görüşme sayıları

Görüşme Yapılan Kişi ve Kurumlar	Görüşme Sayısı
Muhtarlık	1
Gayrimenkul Ofisi	1
Karşı Kentleşen Nüfus	3
TOPLAM	5

Çavuş mahallesinde görüşme yapılan kişiler 55-70 yaş aralığında olup, %40’ı (2 kişi) kadın ve görüşme yapılan kişilerin tamamı en az ortaokul mezunudur. Görüşme yapılan kişilerin sadece %20’si kent merkezinde çalışmakta (Beykoz), %50’si ise emeklidir. İstanbul’un önceden kırsal karakterli kuzey yerleşimlerine son 30 yıldır karşı kentleşme hareketliliği sürerken, Çavuş mahallesinde son 5-10 yıla dayanmaktadır. Bölgeye gelen nüfus genellikle orta gelir grubu olup, son dönemde arazinin el değiştirmesi ile tasarlanan müstakil konutlar üst gelir grubuna hitap etmektedir.

Çavuş mahallesi Şile merkez mahallelerinden biri olmakla birlikte, eğitim, sağlık, kültürel tesislerin yer aldığı bir mahalle olması özellikle emekliler tarafından tercih edilmesindeki temel faktördür. Çavuş mahallesi kırsal dokusunu nispeten koruyan, kasaba görünümünde olup gündelik ihtiyaçların bölgeden karşılanabiliyor olması emekli nüfusun bölgeyi tercih etmesinde önemli bir faktördür.

“Kültürünü koruyan insanı, temel ihtiyaçlarımızı karşılayacağımız çarşısı, sağlık hizmetleri ve Avrupa Yakası kırsalına nispeten uygun fiyatlı konutları nedeniyle Çavuş mahallesine taşındık” (Görüşme 1, 2021).

Çavuş mahalle merkezinin dışındaki büyük parsellerde müstakil konutların inşası devam etmekle birlikte, merkezde maksimum 5 katlı apartmanlar dikkat çekmektedir. Üst gelir grubunun yoğun olarak yer seçtiği Sarıyer’de (Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy ve Demirciköy) karşı kentleşmenin temel nedeni doğaya yakınlık ve yüksek yaşam kalitesi iken, Çavuş mahallesinde temel motivasyon ekonomik kaynaklıdır. Nüfusun sosyo-ekonomik yapısı mekânı şekillendirmektedir.

“Emekli olduktan sonra hem doğa ile iç içe hem de uygun fiyatlı bir konut aradık. Bahçesinde tarım yapabileceğimiz, sahilde yürüyebileceğimiz bir yer olsun istedik” (Görüşme 2, 2021).

İstanbul’un kuzey ve doğu sınırını oluşturan Şile ilçesi, topoğrafik ve doğal eşikler nedeniyle kırsal dokusunu korumuş olmakla birlikte son dönemde son on yılda artan kentsel maliyet, kirlilik, yapı stokunun yıpranması, sosyal dokunun değişimi gibi itici güçler nüfusu çepere itmede diğer bir değişle karşı kentleşme sürecinde etkili olmuştur. Çavuş mahallesinde yerli halk ve karşı kentleşme hareketliliği ile taşınan emekli grup mahalle merkezini tercih ederken, son yıllarda D-200 karayolu ve çevresindeki arsalar bireysel ya da siteler halinde yatırım firmalarına müstakil konut yapılmak üzere devredilmektedir. Bu durum yerleşimin güney sınırındaki orman alanlarını ve D-200 karayolunun kuzeyindeki geniş tarım arazilerini yapılaşma baskısı altında bırakmaktadır.

Özetle, karşı kentleşme odağı olarak belirlenen 8 mahallede (Hadımköy, Eyüp ilçesine bağlı Göktürk, Sarıyer ilçesine bağlı Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy ve Demirciköy, Beykoz ilçesine bağlı Riva ve Şile ilçesine bağlı Çavuş mahalleleri yapılan derinlemesine görüşmeler ve yerinde gözlem Kuzey İstanbul’da karşı kentleşme hareketliliği sosyo-ekonomik ve mekânsal açıdan farklılık gösterdiği ortaya koymaktadır. Bu mahallelerde karşı kentleşme hareketinin etken faktörleri farklılaşmakla birlikte, kent merkezinden kırsala taşınan nüfusun sosyo-ekonomik yapısı beklentilerini şekillendirdiğinden hareketliliğin kırsal yaşam ve kırsal mekân üzerinde farklı etkileri gözlemlenmektedir. Çizelge 5.35. karşı kentleşme hareketini tetikleyen itici ve çekici güçlerin mahallelere göre nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 5.35. Mahallelere göre karşı kentleşme motivasyonu ve sosyal profil

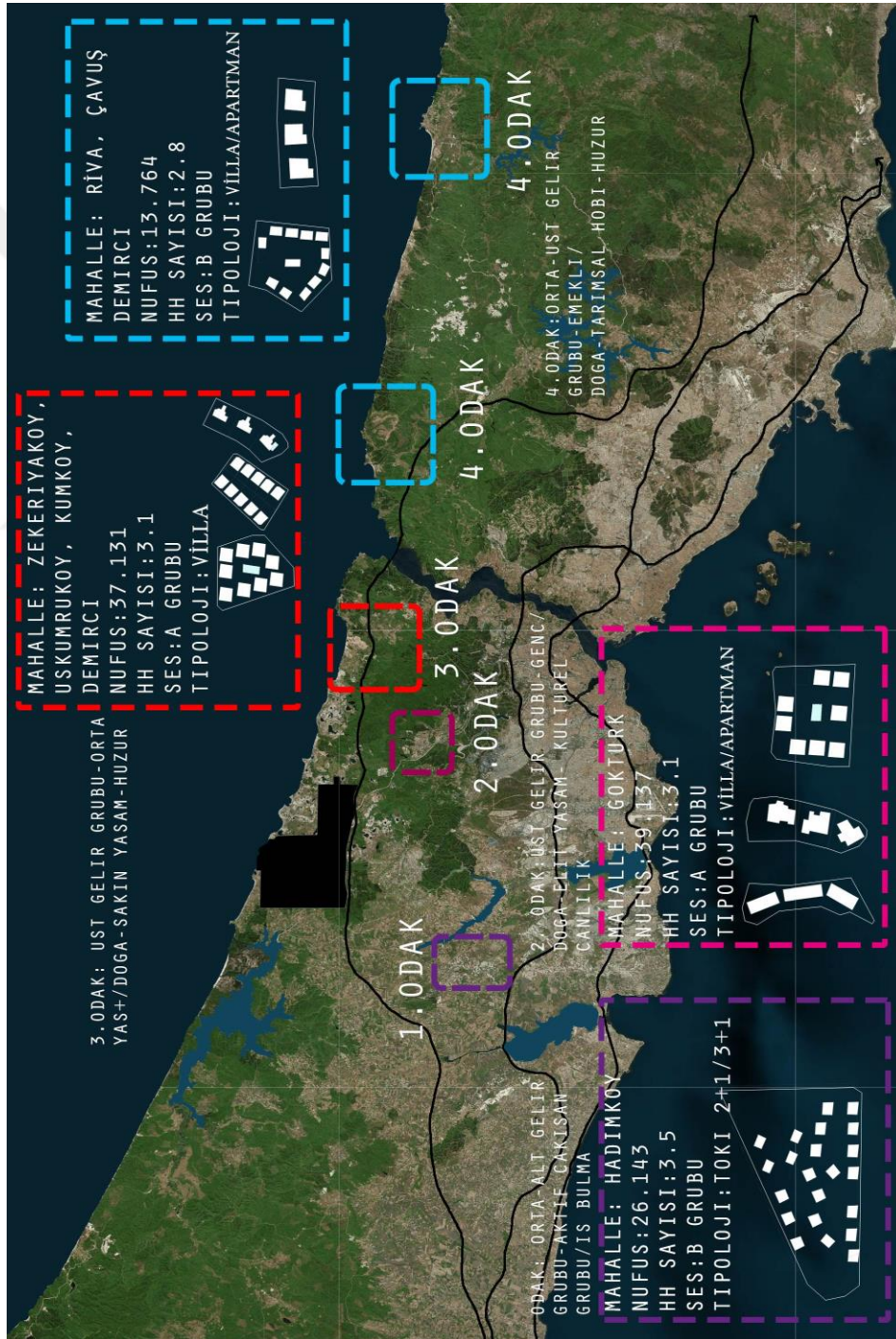
Tercih Nedenleri	Göktürk	Zekeriyaköy	Uskumruköy	Kumköy	Demirciköy
Konut kalitesi		✓	✓		✓
Konut fiyatı (satılık /kiralık)					
Düşük yaşam maliyeti					
Yeni iş imkanları	✓	✓	✓	✓	
İş yerine erişim kolaylığı	✓	✓	✓	✓	
Düşük trafik düzeyi	✓	✓	✓	✓	✓
Toplu taşıma hizmetleri					
İklim				✓	
Hava kalitesi	✓	✓	✓	✓	✓
Çevresel kalite	✓	✓	✓	✓	✓
Yaşam kalitesi	✓	✓	✓		✓
Doğal çevreye yakınlık	✓	✓	✓	✓	✓
Kamusal açık alanlar (park, bahçe, spor alanları vb.)	✓			✓	
Eğitim hizmetlerine erişim	✓	✓	✓		
Sağlık hizmetlerine erişim	✓				
Alışveriş mekanlarına yakınlık	✓				
Yerel hizmetler (banka, eczane, kütüphane vb.)					
Güvenlik	✓	✓			
Aile bağları					
Aktif yerel topluluk (sivil toplum örgütleri, yerel dernekler vb.)		✓			
Boş zaman aktiviteleri (sinema, tiyatro vb.)				✓	
Pandemi		✓	✓	✓	
Doğa özlemi	✓	✓	✓	✓	✓
Sosyal çevre	✓			✓	
Sosyal Profil	Üst gelir grubu (sanatçı, siyasetçi, sporcu, CEO ve üst düzey yönetici)	Üst gelir grubu (İş adamı, sporcu, pilot, hostes, üst düzey yönetici, emekliler)	Üst gelir grubu (İş adamı, sporcu,sanatçı pilot, hostes, üst düzey yönetici, emekliler)	Üst gelir grubu (İş adamı, sporcu,sanatçı pilot, hostes, emekliler)	Üst gelir grubu (İş adamı, sporcu,sanatçı emekli)

Çizelge 5.35. Mahallelere göre karşı kentleşme motivasyonu ve sosyal profil (devamı)

Tercih Nedenleri	Hadımköy	Riva	Çavuş
Konut kalitesi	✓	✓	
Konut fiyatı (satılık /kiralık)	✓		
Düşük yaşam maliyeti	✓		✓
Yeni iş imkanları	✓		
İş yerine erişim kolaylığı		✓	
Düşük trafik düzeyi	✓		
Toplu taşıma hizmetleri			
İklim			
Hava kalitesi		✓	✓
Çevresel kalite		✓	✓
Yaşam kalitesi		✓	✓
Doğal çevreye yakınlık			
Kamusal açık alanlar (park, bahçe, spor alanları vb.)			
Eğitim hizmetlerine erişim			
Sağlık hizmetlerine erişim			✓
Alışveriş mekanlarına yakınlık			✓
Yerel hizmetler (banka, eczane, kütüphane vb.)			✓
Güvenlik			
Aile bağları			
Aktif yerel topluluk (sivil toplum örgütleri, yerel dernekler vb.)			
Boş zaman aktiviteleri (sinema, tiyatro vb.)			
Pandemi			
Doğa özlemi		✓	✓
Sosyal çevre			✓
Sosyal Profil	Alt -orta gelir grubu (Sanayi çalışanları)	Orta –üst gelir grubu (Yöneti, iş adamları, emekliler)	Orta –üst gelir grubu (Emekliler)

Araştırmanın nitel boyutunu oluşturan bu analizler sonucunda Dünya literatüründe karşı kentleşme genellikle gelişmiş ekonomilerle anılsa da gelişmekte olan ülkelerde durum farklılaşmaktadır. Bu kapsamda Kuzey İstanbul'da karşı kentleşmenin nedenleri, sosyal profil ve mekânsal etkileri bağlamında değerlendirildiğinde 4 odak tespit edilmiştir (Şekil 5.58).

Şekil 5.59. İstanbul'da karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı (Görsel yazar tarafından hazırlanmıştır).

1. Odak- Hadımköy: İstanbul'un önemli sanayi odaklarından biri olan Hadımköy, kentsel nedenli nüfus artışını büyük ölçüde sanayi alanlarına ve TOKİ-KİPTAŞ iş birliği ile projelendirilen toplu konut üretimine borçludur. Buna ek olarak Kuzey Marmara Otoyolu, 3.Köprü ve İstanbul Havalima'nın yerleşime yakınlığı ve Kanal İstanbul Projesi ile öngörülen yerleşim alanları bölgede arazi el değişim sürecini ve yapılaşmayı arttırmıştır. Hadımköy'e gelen nüfus orta-alt gelir grubuna sahip olup, metropoliten alandan Hadımköy'e taşınma öncelikli olarak ekonomi nedenlidir. Sanayi bölgelerinde çalışan nüfus, TOKİ'nin de bölgede etkinliğini arttırması ile maliyetleri en aza indirme hedefiyle Hadımköy'e taşınmıştır. 1990-2021 yılları arasında sanayini bölgeye kurulması ile başlayan, toplu konut üretimi ile artan ve mega ulaşım projeleri ile doruğa ulaşan karşı kentleşme süreci yerleşimin kuzeydeki tarım alanlarına doğru genişlenmesine neden olmuştur.

Bu yönüyle Hadımköy Mayhew (2015)'in kırsalı idealize eden ve doğal yaşamın sosyal uyumla bütünleşmesine odaklanan kırsal idil kavramından uzak olup, Gkartzios (2013)'ün ekonomik krizin Yunanistan karşı kentleşme hareketliliğini incelediği araştırmasında vurguladığı gibi temel motivasyon ekonomidir. Karşı kentleşme gelişmiş ekonomilerle ilişkilendirilse de kent merkezinin artan yaşam maliyeti, iş alanlarının çeperde yer seçimi orta ve düşük gelir grubunu kırsala yönlendirmektedir. Karşı kentleşme temelde kentten kırsala göçü ifade etse de alt türleri literatürde tartışılmaktadır. Hadımköy diğer odaklardan farklı olarak, yerinin doğal karakteri değil, istihdam kapasitesi, düşük yaşam maliyeti, konuta erişim gibi ekonomik nedenlerle motive edilen hane halkı hareketini tanımlayan “dis-placed-urbanization” türü ile paralellik göstermektedir. Diğer bir değişle Hadımköy orta ve alt gelir grubunun ekonomik nedenlerle yer değiştirmesinin örneğidir. Bu nüfus hareketinde yeni iş fırsatları sunan benzer büyüklükteki yerleşimlere de hareketlilik söz konusudur (Mitchell, 2004). Bu yönüyle Hadımköy'deki karşı kentleşme süreci gelişmiş dünya örnekleri ile farklılaşmaktadır. Karşı kentleşme tanımı ülke, bölge ve şehirlerin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapılanma sürecine göre değişmekle birlikte, Hadımköy'deki karşı kentleşme süreci Champion (1989)'un karşı kentleşme tanımına daha yakın olup, kent merkezi ile sosyo-ekonomik ve mekânsal ilişkilerin koptuğu bir mahalledir. Ayrıca sanayi ve iş alanlarının Hadımköy'de yer seçmesi ile orta-alt gelir grubunu oluşturan nüfusun yanı sıra beyaz yakalılar da bölgede yer almaya başlamıştır. Bu yönüyle Hadımköy “commercial Counterurbanization”ın da bir örneğidir. Halfacree (1997)'nin tanımladığı gibi commercial Counterurbanization insan sermayesi ve ekonomik açıdan

rekabet avantajı sağlayan kırsal bölgelerin eğitimli, ekonomik olarak aktif, yetenekli gruplar tarafından tercih edilerek pazar, teknoloji ve iş geliştirme merkezine dönüşmesinde önemli bir faktör olup, kırsal yönlü göçlerin kırsalın sosyo-ekonomik ve mekansal yapısı üzerinde olumlu etkiler sağlayabileceğinin örneğidir. Bu durum doğru programlanarak Türkiye’de kırsalın boşalması sorununa çözüm stratejisi olarak kullanılabilir.

2. Odak- Göktürk: Eyüp ilçe sınırlarında yer alan ve son 20 yılda hızla dönüşen Göktürk, 1990’lı yılların sonunda mandıraları ile ünlü bir kırsal yerleşimken, Kemer Country Projesi bölgenin çehresini değiştirecek fitili ateşlemiş, ultra üst gelir grubunu bölgeye çekmiştir. Doğa ile iç içe bir kırsal yaşam vaat eden Kemer Country Projesi, bölgenin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısını dönüştürmüş, kırsal yerleşim hızla kentleşmiştir. Üst gelir grubu ile bölgeye gelen hizmetler sektörü, geliştirilen teknik altyapı ve 2010 sonrası gündeme gelen İstanbul Havalimanı, Kuzey Marmara Otoyolu, Kanal İstanbul ve 3. Köprü bölgeye ilgiyi daha da arttırmıştır.

Bu kapsamda Göktürk Hadımköy’den tercihe edilme nedenleri ve tercih eden nüfus profili ve kırsal yerleşim üzerindeki mekânsal etkileri bakımından ayrılmaktadır. Göktürk’te karşı kentleşmenin temel nedeni üst gelir grubu hanelerin, doğa ile iç içe ve sosyo-ekonomik bakımdan kendine benzeyen hanelerle yaşamak isteğinden kaynaklanmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde sıklıkla vurgulandığı gibi, Göktürk’ü tercih eden nüfus konut ve mekânsal yapıya değil, elitez yaşama fiyat biçmektedir. Bu yönüyle Göktürk’ün tercih edilmesindeki temel motivasyon kırsal idil ve beraberinde gelen güvenli yaşam beklentisidir. Fakat Smith ve ark. (2018)’nın vurguladığı gibi kırsal idil geleneksel kırsal yaşam modeline dayanmakta olup, pastoral çekicilik nedeniyle kırsal tercih edenler, kırsal idili yok azaltan bir paradoks yaratmaktadır. Diğer bir deyişle Göktürk örneğinde olduğu gibi country yaşam isteği ile kırsala taşınan bir grup üst gelir grubu, zaman içinde Göktürk’te inşaat odaklı faaliyetlerin artışı ve kırsalın kentleşmesine neden olarak kırsal idil kavramını zedelemiştir. Bu nedenle Gorton ve ark. (1988) kırsalın yeniden yapılanma sürecini eleştirmekte, kırsal mirasın korunması, kültürel, politik ve ekonomik boyutları ile bütünsel bir kırsal yaşamı savunmaktadır. 1990 yılında 3086 kişilik bir belde olan Göktürk, günümüzde 39137 nüfusa sahip, kentten sosyo-mekânsal olarak ayırmanın mümkün olmağı bir mahalleye dönüşmüştür.

Göktürk'e olan nüfus hareketliliği karşı kentleşme hareketinin alt türlerinden "ex-urbanization" kavramı ile açıklanmaktadır. Spectorsky (1958) "ex-urbanization"ı varlıklı ailelerin doğal yaşam özlemi ile kırsalda ikamet ederken, kent ile sosyo-ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi olarak tanımlamaktadır. Derinlemesine görüşmeler Göktürk'ye ikamet eden grubun Maslak, Ulus ve Beşiktaş'taki iş merkezleri ile ekonomik ilişkilerini sürdürdükleri, fakat kent merkezinin artan kirliliği, değişen sosyal profil nedeniyle oluşan güvenlik problemleri, ulaşım ve iletişim altyapısındaki gelişmeler nedeniyle kent merkezinde değil Göktürk'te yaşamayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

3. Odak- Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy, Demirciköy: Sarıyer İlçesi'nin Karadeniz'e kıyı oluşturan kuzey mahalleleri 1999 depremi öncesinde yaz aylarında ve hafta sonu kullanılan ikinci konutların yoğunlaştığı mahalleler iken, deprem sonrası zemin yapısı ve nüfus yoğunluğunun düşük olması nedeniyle ikincil konutlar sürekli kullanılmaya başlamıştır. 2005 yılında doğalgaz altyapısının tamamlanması, 2010 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından duyurulan Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Köprü, 3. Havalimanı özel ve kamusal yatırımları bölgeye çekerek nüfus artışına neden olmuştur. Bölge üst gelir grubuna hitap etmekle birlikte, Göktürk mahallesinden en temel farklı nüfusun yaş grubu ve beklentileridir. Göktürk'ü doğa ile iç içe olurken kentin olanaklarından da uzak kalmak istemeyen genç-orta yaş grubu tercih ederken, Sarıyer bölgesini doğa ile iç içe, sessiz ve huzurlu bir ortam arayan orta yaş ve üstü nüfus tercih etmektedir. Bu yönüyle kırsal idil odaklı olan bu hareketlilik, huzurlu, sakin ve güvenli, müstakil bir yaşam arayan nüfusun kentten kopuşunu (clean break) tanımlamaktadır (Berry, 1980). Bu yönüyle karşı kentleşme banliyöleşmeden ayrılmaktadır. Zekeriyaköy, Uskumruköy, Kumköy ve Demirciköy'ün köy yerleşimi büyük oranda korunmuş olup, kırsal nüfus kırdaki tutunmaya devam etmektedir. Üstelik bu mahallelerde karşı kentleşme hareketliliği kırsal nüfus için ekonomik avantajlar ve yeni iş olanakları sağlamıştır. Kırsal nüfus ve karşı kentleşen grup cephesinden ayrı ayrı incelendiğinde aksini savunan gruplar da bulunmaktadır. Karşı kentleşen grup kırsal nüfus ve yaşam modelinden rahatsız olurken, kırsal nüfus doğanın tahrip edilmesi ve kırsal yaşam maliyetlerinin artışından şikayetçidir. Yine de genel tutum karşı kentleşmenin kırsal ekonomiyi canlandırdığı yönündedir. Bu yönüyle karşı kentleşme sermayenin akışı ile sosyo-kültürel, mekânsal ve ekonomik dönüşüm sürecine giren kırsal yerleşimlerin üst gelir grubuna hitap eden bir yapıya kavuşması ve kırsal nüfusun

yerinden edilmesi sürecini tanımlayan kırsal soylulaştırma kavramından farklılaşmaktadır.

Göktürk sosyo-kültürel olarak canlı bir yapıya sahipken, Sarıyer bölgesi etrafını saran orman alanlarının içinde parçacı gelişen sakin bir yaşam sunmaktadır. Göktürk ve Sarıyer bölgesinin ortak özelliği ise üst gelir grubu nüfusun kendini yerel haktan izole eden, sosyal ayrılmaya neden olan tutumudur. Göktürk ve bu bölgeyi ayıran diğer bir özellik ise, Göktürk tamamen kentleşmiş, Zekeriyaköy, Uskumruköy, Demirciköy ve Kumköy’de üst gelir grubuna hitap eden konut alanları köy merkezlerinin dışında konumlanmış, köy merkezleri nispeten kırsal karakterini korumuştur. Derinlemesine görüşmeler bunun birincil nedeninin hisseli mülkiyet ve nüfus yapısından kaynaklandığını vurgulamaktadır. 1990’lı yıllarda ufak birer köy olan bu mahalleler üst gelir grubuna hitap edecek tipolojiler ile hızla yayılmaya başlamıştır. Arazi yapısı ve doğal eşikler nedeniyle bölgede karşı kentleşme Zekeriyaköy ile başlamış olup, süreç içinde kuzeye doğru yayılım göstermiştir. Gayrimenkul firmaları ve muhtarlıklarla yapılan görüşmeler bölgeye talebin halen fazla olduğunu, pandemi ile artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bölge doğal sınırlarına ulaştığından Karadeniz kıyısında ve bölgenin kuzey batısında yer alan Kısırkaya ve Gümüşdere mahallerinde arazi el değiştirme sürecinin hızlandığı ve hak sahiplerinin imar iznini beklediği görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. İstanbul’un kuzeyinde kırsal üretim modeli ve sosyo-mekânsal yapısını büyük ölçüde koruyan bu mahalleler önümüzdeki birkaç yıl içerisinde karşı kentleşme hareketliliğinin diğer bir odağı olmaya adaydır.

İstanbul’un önemli turizm merkezlerinden Kilyos olarak tanınan Kumköy ise merkezde turizm tesislerinin, çeperde müstakil konut alanlarının gelişim göstermiştir.

4. Odak- Riva ve Çavuş: İstanbul’un kuzeyinde Anadolu ve Avrupa Yakasındaki yerleşimlerin sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimi farklılaşmıştır. Bunun temel nedeni doğal eşikler, teknik altyapıdaki yetersizlik ve ulaşım güçlüğü olup, Anadolu yakasının kuzey kıyılarını tercih eden profil ve tercih nedenleri farklılaşmaktadır. 1990’lı yıllarda Riva ve Çavuş emekli olan nüfusun tercih ettiği sayfiye bölgeleri olmakla birlikte, Sarıyer bölgesine üst gelir grubu taşınırken, Şile ve Beykoz’a emekli orta gelir grubu taşınmıştır.

Bu bölgeler kent merkezinden ulaşımın zor yapıldığı fakat kendi içinde orta gelir grubunun ihtiyacı olan sosyo-kültürel olanakları da içeren bir yapıya sahip olduğundan ve Sarıyer bölgesinden farklı olarak, farklı gelir düzeylerine hitap eden konut

tipolojilerinin varlığı nedeniyle emekli nüfus tarafından tercih edilmiştir. 2010 sonrası mega ulaşım projelerinin duyurulması ile arazi el değiştirme süreci başlamış, özellikle Riva’da Arap ve İngiliz yatırımcılar arsa alarak üst gelir grubuna yönelik konut ve turizm tesisleri üretmeye başlamıştır. Kırsal karakterini Avrupa Yakasına oranla koruyan bu yerleşimlerin artan yatırımlar ile önümüzdeki on yıl içerisinde hızlı bir dönüşüm sürecine gireceği gayrimenkul ofisleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde vurgulanmıştır. Bu bölgede karşı kentleşme kent karşıtı düşüncüyü temsil eden “anti-urbanization” ile tanımlanabilir. Anti urbanization kentteki suç, kirlilik, yoğunluk gibi sorunlardan kaçarak kırsal idil yaşamak isteyen, iş gücüne katılım sağlamayan nüfusun kenti boşaltmasıdır (Mitchell, 2014). Riva ve Çavuş büyük ölçüde emekli grubun kentsel sorunlardan kırsal idil istemi ile yerleştiği bölge olup, bu yönüyle “anti urbanization” kavramı ile paralellik göstermektedir.

5.5. Bölüm Değerlendirmesi

İstanbul’da karşı kentleşme hareketinin izlerinin sürüldüğü bu bölümde öncelikle İstanbul’da karşı kentleşme hareketine yön veren Türkiye’deki idari ve yasal düzenlemeler ele alınmıştır. 2000’li yıllar ile kentlerde etkisini gözlemlediğimiz ve planlama paradigmalarının da dönüşümüne neden olan neoliberal şehircilik, kırsal alanların da demografik, kültürel, ekonomik ve mekânsal dönüşümüne neden olmuştur. Türkiye’de 2012 yılında köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak, köylerin mahalle statüsü kazanması ve buna bağlı uygulamaların değişimi, kent ve kır arasındaki yapısal ve mekânsal farklılıkların ortadan kalkarak, kırın kentsel kimlik kazanmasına neden olmuş, kır-kent ikilemi ortaya çıkmıştır. İstanbul gibi kır ve kentin sınırlarının iç içe geçtiği metropoliten şehirlerde karşı kentleşme hareketliliğinin tespiti de güçtür. Dünya’da karşı kentleşme araştırmalarının popülerlik kazandığı 1970’li yıllarda kır ve kent sınırı ve özellikleri ile tanımlı olup, araştırmalar nüfusun kırsal yerleşimlerde yoğunlaşmasına odaklanmış ve tek bir kriter üzerinden karşı kentleşme ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Oysa günümüzde karşı kentleşme politik, idari, yasal, ekonomik, demografik ve mekânsal yapıya göre farklılık gösteren kompleks bir araştırma konusudur. Bu nedenle güncel karşı kentleşme araştırmaları tek boyutlu bu yöntemleri eleştirmekte ve karşı kentleşmenin sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutlarıyla ele alınması gerektiğini, ayrıca ülke, bölge ve şehir ölçeğinde oluşturulacak yere özgü endeksler ile karşı kentleşmenin objektif verilere dayalı incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada

araştırmada dünya literatürüne referansla İstanbul ölçeğinde karşı kentleşmeyi objektif verilere dayalı ölçmeyi hedefleyen karşı kentleşme endeksi oluşturmuştur (Endeks kriterlerinin seçim nedeni ve hesaplamaları için EK1'e bakınız).

Mahalle ölçeğinde veri temininden doğan kısıtlılık nedeniyle 3 temel alanda 35 göstergeden oluşan endeks 18 göstergeye indirgenmiş, nüfus kaybetmeye devam eden ve kentsel mahalleler karşı kentleşme literatürü ile tezatlık oluşturacağından değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur. Endekste yer alan her gösterge 0-100 değer aralığında puanlanmış, ortalama karşı kentleşme performansı 0-50 aralığında olan ilçelerde karşı kentleşme hareketliliğinin başlamamış olduğu, yakın gelecekte de böyle bir potansiyelin olmadığı, 51 ve üstü puan alan yerleşmeler de ise kentsel kaynaklı nüfus artışının demografik, ekonomik ve mekânsal yansımalarının gözlemlenmeye başladığı ortaya koyulmuştur. Puanlama değerinin belirlenmesinde literatür referans alınmıştır. Klasik karşı kentleşme araştırmalarından Hoover Indeks'te 50 ve üstü puan alan yerleşimlerde nüfusun yoğunlaştığı, dolayısıyla karşı kentleşme hareketliliğinden söz edildiği vurgulanırken, bu ortalamanın altındaki yerleşimlerde karşı kentleşme hareketliliği gözlemlenmemektedir (Mitchell, 2004). Endeks sonucuna göre 8 mahalle karşı kentleşme odağı olarak belirlenmiş olup İstanbul'un karşı kentleşme hikayesinin ortaya koyulması amacıyla derinlemesine görüşmeler ve yerinde gözlemler yapılmıştır. Nüfus profili, karşı kentleşme motivasyonu ve kırsal üzerindeki etkileri bağlamında değerlendirildiğinde 8 mahalle 4 ana odak olarak ayrılmaktadır. Bu odaklara ilişkin temel ayrımlar Çizelge 5.36.'de verilmiştir.

Çizelge 5.36. Alt odakların karşı kentleşme profili

	1. Odak (Hadımköy)	2. Odak (Göktürk)	3. Odak (Sarıyer Bölgesi)	4. Odak (Riva-Çavuş)
Alt Tür	dis-placed-urbanization	ex-urbanization	ex-urbanization	anti-urbanization
Temel Motivasyon Kaynağı	Ekonomi	Kırsal İdil-Elit Yaşam	Kırsal İdil-Düşük Yoğunluklu Konut-Sakin Yaşam	Kırsal İdil-Clean Break- Erişilebilir Konut
Sosyal Yapı	Orta-alt gelir grubu	Yüksek gelir grubu	Yüksek gelir grubu	Emekli ve orta-yüksek gelir grubu
Konut Tipolojisi	TOKİ	Apartman + Villa	Villa	Apartman+ Müstakil Konut

Dünya literatüründe sıklıkla vurgulandığı gibi (Berry, 1980; Halfacree, 1993; Champion, 1998, Coombes ve ark., 1989, Dahms, 1999; Gorton ve ark., 1998) karşı kentleşme farklı ülke, bölge ve şehirlerde sosyo-ekonomik ve mekânsal yapılanma

süreci, hukuki altyapı, idari yapılanmaya göre farklılık göstermekte olup metropoliten alan içerisinde İstanbul örneğinde olduğu gibi alt bölgelere göre de farklılaşabilmektedir. Karşı kentleşme araştırmalarını zor kılan karşı kentleşme sürecinin tam da bu özelliğidir. Karşı kentleşme sürecinin tüm yerleşimleri kapsayan tek bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle Çizelge 5.45'te alt bölgelerdeki karşı kentleşme süreci literatüre referansla açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde karşı kentleşme gelişmiş ekonomi ve üst gelir grubunun göçü ile ilişkilendirse de Türkiye örneğinde karşı kentleşmeyi sadece üst gelir grubunun kırsal yönlü hareketi olarak tanımlamak doğru olmayacaktır.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İstanbul’da karşı kentleşme odaklarının belirlendiği nüfus hareketliliğinin nedenleri ve kırsal yerleşimler üzerindeki sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarının tartışıldığı bu araştırma temelde iki araştırma sorusu üzerine odaklanmaktadır. Bunların ilki ülke, bölge ve kent ölçeğinde farklılaşan karşı kentleşme süreci metropoliten kent ölçeğinde objektif verilere dayanılarak nasıl ölçüleceği, ikincisi ise İstanbul’daki karşı kentleşme deneyimi Dünya’daki ana akım karşı kentleşme deneyiminden neden, sonuç ve süreç bağlamında nasıl farklılaştığıdır. Kır ve kent sınırının tanımlı olduğu 1970’li yıllarda karşı kentleşme nüfusun yoğunlaşma endeksi üzerinden ölçülse de değişen küresel yapı nüfus hareketliliklerini kompleks bir yapıya dönüştürmüş, sosyo-ekonomik ve mekânsal faktörler nüfusun yer değiştirme sürecini etkilemiştir.

Araştırma kapsamında karşı kentleşme performansı literatürde karşı kentleşme hareketliliğinin sonuçlarına referansla ve Türkiye’deki idari yapılanma, mekânsal düzen ve veri sistematigi dikkate alınarak oluşturulan karşı kentleşme endeksi ile ölçülmüştür. Karşı kentleşme endeksi karşı kentleşmenin olası sonuçlarına referans verdiğiinden, endeks sonucu karşı kentleşme performansı yüksek olan yerleşimler, kırsal yerleşimleri değil, karşı kentleşme hareketliliğinin etkilerinin en fazla görüldüğü yerleşimleri tanımlamaktadır. Yerinde gözlem, gayrimenkul ofisler, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler ve nüfus ile yapılan derinlemesine görüşmeler karşı kentleşme endeks sonucunu doğrulamaktadır. Fakat karşı kentleşme endeksi gösterge sayısı mahalle ölçeğinde veri bulmadaki sıkıntılar nedeniyle 35 kriterden 18 kritere düşürülmüştür. Kurumların mahalle ölçeğinde ilgili verilerin düzenli üretimi, depolanması ve paylaşması ile endeksin temsil gücü yükselecektir.

6.1. Kuzey İstanbul’da Karşı Kentleşmeyi Tetikleyen Faktörler

Türkiye’de en fazla göç alan şehirlerden olan İstanbul her dönem plan kapasitesinin üstünde bir nüfusa ulaşmış ve 2000’li yıllara kadar doğal eşiklerin sınırına dayanmış, hatta aşmıştır. Orman, su havzası, kıyı ekosistemi, endemik türleri ile üst ölçek planlarda korunması öngörülen kuzey İstanbul kentleşme pratiklerindeki değişim ve kapitalist düzende yapılaşma baskısından kurtulamamıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde kırsal yerleşimlerde nüfus artışı diğer bir değişle karşı kentleşme

hareket kır ve kentin sosyo-mekansal niteliklerinin yanı sıra, sermaye odaklı yaklaşımlardan da etkilenmektedir.

Karşı kentleşme kentten kırsala taşınma sürecini değil, daha alt kademe merkezlere taşınma durumunu da kapsamaktadır. İstanbul gibi metropoliten şehirlerde kır ve kent sınırının giderek belirsizleşmesi, karşı kentleşme hareketini tanımlamayı zorlaştırmaktadır. İstanbul metropoliten alan incelendiğinde idari olarak tüm yerleşimler kent statüsünde olmakla birlikte, özellikle kuzey yerleşimleri son 20 yılda azalmakla birlikte baskındır. Saha araştırması kapsamında İstanbul'un kuzey sınırının seçilmesinin nedeni de budur. Saha araştırma sonuçlarına göre karşı kentleşmeyi tetikleyen faktörler , sermaye birikimi ve inşaata dayalı büyüme modeli, kentsel mekansal faktörler ve kentsel demografik değişimi kapsayan itici güçler ve kırsal idil olmak 3 başlık altında toparlanabilir.

6.1.1. Sermaye birikimi ve inşaata dayalı ekonomik büyüme modeli

Neoliberal politikaların kentsel mekanda etkisini gösterdiği 1970'li yıllar ile kentleşme pratiklerinde de önemli değişimler yaşanmış, sermayenin birikimini hedefleyen kapitalizm, sermayenin sürekliliği için şehirleşmeyi bir araç olarak kullanmaya başlamıştır (Harvey, 2012). Kapitalizm yapıları çevre inşası ile sistemini güçlendirirken, planlama pratiği, şehircilik anlayışı, yasal düzenlemeler neoliberal politikalar ve sermayenin sürekliliği için dayanak oluşturmuştur. Sermaye sürekliliğinin yapıları çevre inşası ile sağlandığı inşaat odaklı ekonomilerde tüketimi aktive eden ve rant üreten bir model uygulanmıştır. Sermayenin hegemonyası altında gerçekleştirilen bu hızlı yayılma, sosyal doku ve doğal çevre üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmış, nüfus hareketliliği ve yapılaşma sürecine yön veren sermaye olmuştur.

Türkiye'de de neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde, kentleşme üzerine kurumsal yapılanmanın değişmesi, konut sunum ve finansman modellerindeki değişim, ulaşım altyapısındaki yenileme ve mega ölçekli ulaşım projelerinin hayata geçirilmesi, ile ilgili yasal düzenlemelerdeki değişim kentsel yönlü nüfus hareketliliğini çeper ve kırsal yerleşimlere yönlendirmiştir. 2000'li yıllarda konut ve yapıları çevre üretiminde aktif rol oynayan kamu yatırımları, özel sektör işbirliği ve yap-işlet-devret modeli ile sermayenin sürekliliği adına köhneleşmiş kent dokusunun yanı sıra, mutlak korunması gereken tarihi çevre, doğal yaşam alanları ve kırsal yerleşimleri sermayenin lehine dönüştürmeye başlamıştır. 1999 yılında

İstanbul'da yaşanan deprem yapıları çevre oluşturma üzerine atılan adımlara neden gösterilerek, kanun ve yönetmelikler yapıları çevre üretimini destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmiş ve yürürlükteki imar planları da bu kapsamda revize edilmiştir. İnşaat sektörü ve emlak piyasalarındaki irrasyonel büyüme ve inşaat odaklı bu büyümeyi temel alan konut finansman sisteminin çökmesi ile oluşan 2008 küresel ekonomik krize rağmen uyguladığı politikadan vazgeçmeyen Türkiye, talebin üzerinde konut üretimi yapılmış olmasına rağmen, inşaat ve gayrimenkul yatırımları desteklemiş, TOKİ Kanunu'ndaki değişimler, Mortgage düzenlemeleri, kentsel dönüşüm uygulamaları ve diğer yasal düzenlemeler ile yatırımların önüne engel olacak tüm faktörleri ortadan kaldırmıştır. Buna ek olarak, kamu arazilerinin özel sektöre, turizm, konut, alışveriş merkezi ve kentsel dönüşüm projeleri için tahsisi, planlama yetkilerinin farklı kurumlara dağıtılması bütüncül planlama anlayışını yerinden ederek, şehirlerin sermaye tekelinde yayılımı hız kazanmıştır.

2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Büyükşehir Yasası büyükşehir belediye sınırları içerisinde köy tüzel kişiliklerinin kaldırılarak mahalle statüsüne sokulması da kırsal yerleşimlere kentsel nitelikler kazandırmış, kırsal üretim modeli ve sosyal sermaye kırını terk etmek zorunda kalırken, sermaye elinde yeniden şekillenen kırsal yerleşimlerde yüksek gelir grubuna hitap eden bir yapıya dönüşmüştür. Türkiye'de kanun ve yönetsel yapı kırsal yaşam modelini yok sayan kararlar üretmesi, bunun sonucunda da orta ve üst gelir grubunun kırsal yönlü hareketi yani karşı kentleşme, sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutta ülke sürdürülebilirliğinin temel yapı taşı olan kırsal yerleşimleri üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine dönüştürmüştür.

Sonuç olarak sermaye odaklı bu gelişim kırsalda yeni yaşam alanları oluştururken, kent merkezinin dezavantajları ve kırsalın avantajları nedeniyle karşı kentleşme sürecini hızlandırmıştır. 1980'den sonra Türkiye'nin inşaat sektörüne bakış açısı ve konut politikalarının etkisiyle metropollerde görülen lüks site üretimi, neoliberal kentleşmenin hız kazandığı 2000'li yıllarda kentsel çeperde ve daha sonra kırsal yerleşimlerde artış göstermeye başlamıştır. Artan rekabet ortamında inşaat sektörünün temel hedefi karlılığı arttırmak olduğundan, doğa özlemi, sürdürülebilir yaşam, kırsal yaşam, doğal çevre gibi kavramlar konut projelerinin reklamında sıkça kullanılarak doğa ve kırsal yaşamı meta olarak sunmaya başlamıştır. Yayılmayı tetikleyen bu yaşam formu ve en değerli kaynaklardan biri olan toprağı geri dönülemez şekilde tahrip etmekte, otomobil bağımlı kentler yaratarak karbon emisyonunu

arttırmakta ve kırsalı geri dönülemez şekilde tahrip etmektedir (Korkmaz ve Alkan Meşhur, 2021).

6.1.2. Mekânsal, çevresel ve sosyo-kültürel faktörler

İstanbul 1950 sonrası kentleşme akımının etkisi, iş potansiyeli, jeopolitik konumu, Türkiye'nin finans ve ekonomi merkezi olması ile göç almış, üst ölçek ve mekânsal planlarda belirlenen nüfus kapasitesi plan dönemi tamamlanmadan aşılmıştır. Şüphesiz, bu durum inşaat odaklı gelişimi de tetiklemiş, artan konut talebi, sermaye sahiplerini inşaat alanında yatırım yapmaya itmştir.

1950'li yıllara kadar doğu-batı eksenli ve Marmara Denizi kıyısında gelişim gösteren İstanbul, 1980 sonrası kullanıma geçen ve iki yakayı birbirine bağlayan boğaz köprülerinin faaliyete geçmesi, sanayinin ve ticaretin desantrilizasyon süreci, planlarda korunması öngörülen kuzey İstanbul yönünde kentin yayılmasına neden olmuştur. Artan nüfus ve kentleşme hızına bağlı olarak doğal alanlar tahrip edilirken, kentsel ulaşım altyapısının yetersiz oluşu, kirlilik, kentsel arsa sunumunun yetersiz oluşu ve artan arsa maliyetleri ile konut fiyatlarının hızla artışı, mevcut konut stokunun yıpranmış olması, araç sahipliliğinin artışı ve toplu ulaşım hizmet sunumundaki aksaklıklar nedeniyle artan trafik yoğunluğu, erişim kısıtlılığı nüfusu kentin itici faktörlerini oluştururken, kırsal karakterli yerleşimlerde, büyük yatırım firmalarının kırsal yerleşimlerde ucuz arsa temin ederek ürettiği düşük yoğunluklu yeni konut stoku varlığı, doğa ile iç içe olma fikri, temiz hava gibi çevresel faktörler, kırsalda turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması ile yeni iş olanaklarının ortaya çıkması, gelişen teknoloji ile evden çalışma olanaklarının artması, dolayısıyla mekandan bağımsız iş kollarının ortaya çıkışı, kırsal yerleşimlerde de nüfusun sosyalleşebileceği alt merkezlerin oluşması kırsala nüfusu çeken faktörlerin başındadır.

Mekânsal ve doğa ile ilişkilendirilen çevresel faktörlerin yanı sıra, saha araştırması bulguları İstanbul örneğinde nüfusun kırsal yerleşimlere taşınmasının temel nedeninin sosyal faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, Türkiye'nin uluslararası göç politikaları ile artan yabancı nüfusu güvenlik tehdidi olarak görmekte kırsalı tercih etmelerinin temel nedeninin fiziksel, ekonomik ya da doğa odaklı nedenler değil, homojen sosyal yapı, güvenli, prestijli ve izole bir yaşamı tercih etmelerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Özellikle çocuklu ebeveynler

çocuklarını yetiştirdikleri ortamın kalitesinin en önemli kriter olduğunun altını çizmektedir.

Kırsal yerleşimlerin tercih nedenleri karşı kentleşen grupların sosyo-ekonomik profiline göre değişiklik göstermektedir. Saha araştırması kapsamında incelenen 8 mahalle bu kapsamda 4 odak gruba ayrılmaktadır. Arnavutköy ilçesine bağlı Hadımköy mahallesi sanayi alanlarının yer seçiminden kaynaklı orta-alt gelir grubunun istihdam ettiği bir bölge olup, özellikle TOKİ'nin konut üretimi sonrası konut maliyetlerinin düşüşü, buna ek olarak ulaşım maliyetlerini indirmek amacıyla orta ve alt gelir grubu Hadımköy'e taşınırken, Eyüp ilçe sınırlarındaki Göktürk'te 1990'lı yılların sonunda kırsal yaşam vurgusu ile tasarlanan Kemer Country Konutlarına kent merkezinin olumsuz koşullarından bunalan yüksek gelir grubunun, doğa ile iç içe, lüks, sosyal profil olarak homojen ve izole yaşam arayışı taşınma nedenlerinin başındadır. Bu kapsamda Hadımköy ve Göktürk farklı sosyo-ekonomik profillere hitap eden, karşı kentleşme nedenleri bu kapsamda farklılaşan iki yerleşme olsa da temelde kamu ve özel sektör yatırımları karşı kentleşme hareketini tetiklemiştir.

6.1.3. Ekonomik faktörler

Literatürde gelişmiş ekonomilerle ilişkilendirilen karşı kentleşme hareketliliğini tetikleyen ana faktörün her ne kadar doğa ve kırsal idil olduğu tartışmaları sürse de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomi nüfus hareketliliğinin omurgasını oluşturmaktadır. Ekonomi karşı kentleşme hareketliliğini iki yönlü tetiklemektedir. İlki, Hadımköy örneğinde olduğu gibi, düşük-orta gelir grubunun iş bulma umudu ve kentte artan maliyetleri azaltma amaçlı kırsala taşınması iken, ikinci ve yaygın olan yaklaşım ise üst gelir grubunun benzer sosyo-ekonomik yapıda hanelerle birlikte yaşama isteği ile tetiklenen hareketliliklerdir.

6.2. Karşı Kentleşmenin Kırsal Yerleşimler Üzerindeki Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Etkileri ve Dünya Örnekleri ile Farklılıklar

Araştırmanın temel odaklarından biri karşı kentleşme hareketliliğinin Türkiye ölçeğinde Dünya örneklerinden hangi yönlerden farklılaştığını tespit etmektir. Kırsalın kentsel nedenli nüfus artışını ifade eden karşı kentleşme, kırsal yerleşimlerin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısında da dönüşüme neden olmuştur. Türkiye'de kırsalın

dönüşümüne neden olan ilk neden kırsalın aleyhine düzenlenen ve kırsala kentsel düzenlemeler getiren yasal ve idari yapının dönüşümüdür. Kanun ve yönetsel yapı kırsal yaşam modelini yok sayan kararlar üretmekte, bunun sonucunda da karşı kentleşme sosyo-ekonomik ve mekânsal boyutta ülke sürdürülebilirliğinin temel yapı taşı olan kırsal yerleşimleri üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine dönüştürmektedir. Karşı kentleşme hareketliliğinin ilk ortaya çıktığı Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve sonrasında yaygınlaşarak devam eden Avrupa ülkelerinde karşı kentleşme süreci kırsal yaşam modelini benimsemeye hazır hanelerin bireysel tercihleri ile ortaya çıkarken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karşı kentleşme süreci plan kararları, yasal ve yönetsel yapıdaki dönüşüm toprak rantı, mega ölçekli kamu ve özel yatırımlar ile yönetilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kırsal yaşam formu korunurken, kentli ve kırsal nüfus kolektif bilinçle hareket etmekte, bilgi düzeyinde beslemekte ve sosyal entegrasyon sağlanmaktadır. Örneğin kırsal nüfus yere özgü örtük bilgiyi kentli nüfusa aktarırken, kentli nüfusun kırsal üretim modellerinde bilgi teknolojilerinin entegre edilmesi konusunda destek vermesi kırsalın sosyo-ekonomik gelişimine olumlu katkı sağlayabilmektedir. Türkiye’de yasal düzenlemeler kırsal kavramını ortadan kaldırırken, planlama eliyle yatırımların kırsal karakterli bölgelere yönlendirilmesi kırsala kentsel yükümlülükler getirirken, kırsalın doğal ve beşerî sermayesi üzerine etki etmekte, kırsal yerleşimler gayrimenkul ve inşaat odaklı gelişme ile kentleşmektedir. Üstelik Dünya örneklerinin aksine, karşı kentleşen grup doğa ya da kırsal yaşam özlemi nedeniyle kırsal yerleşimlere taşınsa bile sosyo-mekânsal olarak kendini kırsal nüfustan soyutlamakta ve sosyal ayrışmayı derinleştirmektedir.

Türkiye’de karşı kentleşme süreci lokal düzeyde 2000’li yıllarda başlamış olsa da son dönemde yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar, kentlerdeki yoğunluk artışı, kentsel demografik yapının değişimi, pandemi gibi etkenler kırsalda yaşam arzusunu tetiklemek olup, karşı kentleşme trendinin devam edeceği gözlemlenmektedir. Dünya örneklerinde olduğu gibi, karşı kentleşme hareketinin kırsal yerleşimler ve kırsal nüfus için sosyo-ekonomik gelişimi tetikleyici bir avantaja dönüştürülmesi ancak doğru politikalar ile mümkündür. Bu kapsamda Dünya’daki karşı kentleşme sürecinin incelenmesi, Türkiye’deki sürece yönlendirici olması adına önemlidir.

Çizelge 6.1. Dünya örnekleri ve Türkiye’deki karşı kentleşme sürecindeki farklılıklar (Korkmaz ve Alkan Meşhur, 2022)

Türkiye’de karşı kentleşme	Dünya örneklerinde karşı kentleşme
Sermaye odaklı	Doğa odaklı
Planlama ve projeler ile yönlendirilir.	Bireysel kararlar tarafından yönetilir.
Kırsal yaşamın dejenerasyonu	Kırsalın mutlak korunması
Sosyal izolasyon ve ayrışma	Sosyal entegrasyon
Ekonomi etkenli	Kırsal İdil etkenli
Kırsal üretimin yerini kentsel tüketime bırakması	Kırsal üretimin karşı kentleşen nüfusun teknoloji bilgisi ile entegre edilerek geliştirilmesi
Kent ile sosyo-ekonomik ilişkilerin devamlılığı	Kırsal yaşam formunun benimsenmesi
Tüm gelir grupları	Orta-üst gelir grubu

20. yüzyılın ortalarında gelişmiş ekonomilerle ilişkilendirilen karşı kentleşme hareketliliği Türkiye gibi gelişmekte olan süreç, sosyo-ekonomik profil ve mekânsal yansımaları bazında farklılaşmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde orta ve üst gelir grubunun bireysel kararları ile şekillenen kırsala ya da alt kademe merkezlere taşınma durumu, gelişmekte olan ekonomilerde ya da ekonomik kriz durumlarında alt ve orta gelir grubunun maliyetleri azaltma amacıyla yaptığı hareketliliğe dönüşmektedir. İstanbul’un kuzeyinde karşı kentleşme hareketliliği incelendiğinde farklı sosyo-ekonomik ve mekânsal sonuçlarıyla 4 farklı alt bölgeye ayrıldığı gözlemlenmiştir. Özetle İstanbul’da karşı kentleşme üst gelir grubunun hareketliliği olarak tanımlanamaz.

Karşı kentleşme hareketliliği kırsal yerleşimleri kentleştirirken kırsal alanlarda tarım dışı ekonomilerin yer seçmesi, kırsal alanlardan kentlere genç nüfus göçünü önlemiştir. Orta ve üst yaş nüfusun tarımsal faaliyetlerle uğraşırken, genç nüfusun tarım dışı ekonomik faaliyetlerde istihdam edilmesi kırsal bölgelerde hanehalkı gelirini arttırırken, tarıma daha fazla yatırım yapabilmesinin yolunu açmaktadır. Bunun yanı sıra tarım dışı faaliyetlerde ucuz iş gücü ve arsa imkanından yararlanmak amacıyla daha fazla yatırımcı kırsal bölgeleri tercih etmekle birlikte, büyük ölçekli sanayi yatırımları ve madencilik faaliyetleri tarımsal istihdamı kendilerine çekmesi ve getirdiği kirletici faktörler ile bölgede tarımsal üretimi sonlandıracak bir dönüşüm yaratabilmektedir. Sanayi ve madencilik faaliyetlerinin yanı sıra kırsal bölgede kitlesel turizm faaliyetlerinin yer seçmesi, konut ve arazi fiyatlarında artışa neden olurken, kırsal yaşamı sosyo-ekonomik açıdan dönüştürmekte, yerel ve yeni gelen sosyal profil arasında uyumsuzluk ve çatışma gözlemlenmektedir. Ayrıca her ne kadar kırsalda yer

seçen yeni grup, kırsal peyzajın ve anıtsal değerlerin korunmasını savunur gibi görünse de artan nüfusun arsa, konut ve sosyal donatı ihtiyacı koruma alanları üzerine baskı yaratmakta, kırsalda yer seçen tarım dışı faaliyetlerin birçoğu ise kırsal korumayı olanaksızlaştırmaktadır.

Neoliberal politikaların, sermaye odaklı yapılaşma sürecini mekânda hissettirdiği 2000’li yıllarla birlikte kırsal alanlar da dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde kırsalda dönüşen sadece fiziksel yapı değil, örgütlenme biçimi, kırsal üretim modeli, kırsal üzerine yasal değişimler, kırsal kültür ve yaşam da dönüşüme uğramıştır. Küreselleşme, bilgi, ürün, hizmet akışını kolaylaştırdığı gibi nüfus hareketliliğinin de yolunu açmıştır. Teknolojinin gelişimi, çalışma koşullarındaki dönüşüm, finansal düzenlemeler, kentsel nüfus artışı nüfusun kentten kopuşunu da hızlandırmıştır.

Kırsal alanlar ülkenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir odak noktasıdır ve kırsalın korunmasının yasal süreç, idari yapı ve planlama süreci açısından yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Bölge planlarında kırsala yönelik kararların bu stratejilerin kırsal alanların sosyo-ekonomik ve mekânsal sürdürülebilirliği açısından yetersiz olduğu görülmekte, planlar incelendiğinde kırsal yerleşmeler için kentsel kararların üretildiği görülmektedir. Karşı kentleşme hareketliliğinin trendinin belirlenmesi amacıyla kırsal yerleşimlerin düzenli şekilde karşı kentleşme performanslarının ölçülmesi ve doğru politikalar üretilmesi önemlidir. Kırsal yerleşimler kentsel planlama anlayışından farklı, koruma ve kırsal ekonomileri geliştirmeye yönelik özel bir bakış açısı ile planlamalı gıda güvenliliğinin azaldığı ve dışa bağımlılığının giderek arttığı günümüzde kırsal karakterin korunması önceliğimiz olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Adamiak, C., Pitkänen, K., ve Lehtonen, O., 2017, Seasonal residence and counterurbanization: The role of second homes in population redistribution in Finland, *GeoJournal*, 82(5), 1035-1050.
- Akbulak, C. (2002), İstanbul Çevresindeki Tarım ve Orman Arazilerinin Yapılaşmaya Açılmasına Örnek Bir Göktürk, *Coğrafya Dergisi*, Sayı: 10, 79-97.
- Allen, J. ve Mooney, E., 1998, "Migration into rural communities: questioning the language of counterurbanisation", (Ed. Keith Halfacree ve Paul Boyle), *Migration into Rural Areas*, John Wiley&Sons, England, 1998, 280-301.
- Anastasiou, E., ve Duquenne, M. N., 2020, Determinants and spatial patterns of counterurbanization in times of crisis: evidence from Greece, *Population Review*, 59(2), 85-110.
- Anonim (2021), Gentrification: a Timeline, <https://nextcity.org/gentrificationtimeline#in1964>, [Ziyaret Tarihi: 5 Ekim 2021].
- Beale, C. L., 1975. The revival, of population growth in nonmetropolitan America, Report of Economic Research Service, ERS-605, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED108813.pdf>, [Ziyaret Tarihi: 11 Haziran 2020].
- Berry, B. J. L., 1980, Urbanization and counterurbanization in the United States, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 451, 13-20, <http://www.jstor.org/stable/1043157>.
- Berry, B. J. L. ve Gillard, Q., 1977, The changing shape of metropolitan America: Commuting patterns, urban fields and decentralization processes 1960-1970. Cambridge, Massachusetts.
- Beaverstock, J. V., Smith, R. G., & Taylor, P. J. (1999). A roster of world cities. *Cities*, 16(6), 445-458.
- Birleşmiş Milletler, 2018, World urbanization prospects: the 2018 revision, <https://www.un.org/en/development/desa/population/theme/urbanization/index.asp> [Ziyaret Tarihi: 10 Eylül 2019].
- Bolton, N. ve Chalkley, B., 1990, The rural population turnaround: a case-study of North Devon. *Journal of Rural Studies*, 6(1), 29-43.
- Bosworth, G., 2006, Counterurbanisation and Job Creation: Entrepreneurial In-Migration and Rural Economic Development, Centre for Rural Economy Discussion Paper Series No. 4, University of New Castle Upon Tyne, <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/centreforruraleconomy/files/discussion-paper-04.pdf>.

- Bourne, L. S., 1975, *Urban systems : Strategies for regulation : A comparison of policies in Britain, Sweden, Australia, and Canada*, Oxford [England: Clarendon Press.
- Bromley, R. D. F., Tallon, A. R., ve Roberts, A. J., 2007, New populations in the British city centre: Evidence of social change from the census and household surveys, *Geoforum*, 38(1), 138-154.
- Bromley, R., 2004, Berry, Brian J.L, (Ed. W. Caves), *Encyclopedia of the City*, London and New York: Routledge, 41-42.
- Brown, D. L., Fuguitt, G. V., Heaton, T. B., ve Waseem, S., 1997, Continuities in size of place preferences in the United States, 1972–19921, *Rural Sociology*, 62(4), 408-428.
- Brown, L. A., ve Lawson, V. A., 1989, Polarization reversal, migration related shifts in human resource profiles, and spatial growth policies: A Venezuelan study, *International Regional Science Review*, 12(2), 165-188.
- Bulmuş, G., ve Polat, E., 2020, Yeni bölgeselcilik yaklaşımı ve bölgesel kalkınma ajanslarının türkiye’de uygulanan bölgesel planlamaya etkileri, *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 5.
- Burchardt, J., 2012, Historicizing counterurbanization: In-migration and the reconstruction of rural space in Berkshire (UK)1901–51, *Journal of Historical Geography*, 38(2), 155-166.
- Burnley, I. H., ve Murphy, P. A.,1995, Residential location choice in Sydney's perimetropolitan region, *Urban Geography*, 16(2), 123-143.
- Carls, P., 2021, Émile Durkheim (1858—1917), <https://iep.utm.edu/durkheim/>, [Ziyaret Tarihi: 1 Ekim 2021].
- Champion, A. G., 1990, Counterurbanization: The conceptual and methodological challenge, (Ed. A.G. Champion), *Counterurbanization: The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*, London: Edward Arnold, 19-33.
- Champion, A. G., 1992, Urban and regional demographic trends in the developed world, *Urban Studies*, 29(3-4), 461-482.
- Champion, A. G.,1989, Counterurbanization in Britain. *The Geographical Journal*, 155(1), 52-59.
- Champion, A. G., 1998, “Studing counterurbanisation and the rural population turnaround”, (Ed. Keith Halfacree ve Paul Boyle), *Migration into Rural Areas*, John Wiley&Sons, England, 1998, 21-40.
- Champion, T, 2001, The continuing urban-rural population movement in Britain: Trends, patterns, significance. *Espace, populations, sociétés*, 19, 37-51.

- Champion, T., 2005, The counterurbanisation cascade in England and Wales since 1991: The evidence of a new migration dataset. *Belgeo*, 1-2, 85-102.
- Champion, T., ve Atkins, D. J., 1996, The Counterurbanisation cascade: An analysis of the 1991, Census Special Migration Statistics of Great Britain. Seminar Paper 66.
- Chaolin, G. U., 2020, Urbanization, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 141-153.
- Christopher, L., ve Jacob, M., 2013, Settler colonization and societies in world history: patterns and concepts, *Settler Economies in World History*, Leiden, The Netherlands: Brill, 1-34.
- Cliff, A., ve Robson, B., 1978, Changes in the size distribution of settlements in England and Wales, 1801 – 1968, *Environment & Planning A*, 10, 163-171.
- Cloke, P. J., 1977, An index of rurality for England and Wales, *Regional Studies*, 11(1), 31-46.
- Cloke, P. J., 1994, (En)culturing political economy: A life in the day of a ‘rural geographer’, (Ed. . Cloke, M. Doel, D. Matless, M. Phillips and N. Thrift), In *Writing the Rural*, London: Paul Chapman, 149-190.
- Clout, H. D., 1984, A rural policy for the EEC?, (Ed. Hugh Clout), *Routledge Revivals*, London : Methuen.
- Cochrane, S. G., ve Vining, D. R., 1988, Recent trends in migration between core and peripheral regions in developed and advanced developing countries, *International Regional Science Review*, 11(3), 215-243.
- Cooke, K., 2020, Planners and the growing trend of counter-urbanization, <https://www.esri.com/en-us/industries/blog/articles/planners-and-the-growing-trend-of-counter-urbanization/>, [Ziyaret Tarihi: 12 Haziran 2021].
- Coombes, M., Longga, R. D. ve Raybould, S., 1989, Counterurbanisation in Britain and Italy: A comparative critique of the concept, causation and evidence. *Progress in Planning*, 32, 1-70.
- Crump, J., 2003, Finding a place in the country exurban and suburban development in sonoma county, California, *Environment and Behavior*, 35, 187-202.
- Cuadros, D. F., Branscum, A. J., Mukandavire, Z., Miller, F. D., ve MacKinnon, N., 2021, Dynamics of the COVID-19 epidemic in urban and rural areas in the United States. *Annals of Epidemiology*, 59, 16-20.
- Çekiç, T. ve Gezici, F. (2009), Gated communities leading the development on the periphery of Istanbul metropolitan area, *ITÜ AZ*, 6, 73-97.

- Dahms, F., ve McComb, J., 1999, 'Counterurbanization', interaction and functional change in a rural amenity area — A Canadian example, *Journal of Rural Studies*, 15(2), 129-146.
- De Smidt, M., 1989, A new profile of urbanization, *Tijdschr Econ Soc Geogr*, 80(2), 69-74.
- Dean, K. G., Shaw, D. P., Brown, B. J. H., Perry, R. W. ve Thorneycroft, W. T., 1984, Counterurbanisation and the characteristics of persons migrating to West Cornwall. *Geoforum*, 15(2), 177-190.
- Del Giudice, V., De Paola, P., ve Del Giudice, F. P., 2020, COVID-19 infects real estate markets: Short and mid-run effects on housing prices in Campania region (Italy), *Social Sciences*, 9(7).
- Delventhal, M. J., Kwon, E., ve Parkhomenko, A., 2021, JUE Insight: How do cities change when we work from home?, *Journal of Urban Economics*, 103331.
- Denham. D. A., 1984, *Ascaris lumbricoides* in English schoolchildren. *Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene*, 78, 566-567.
- Dická, J. N., Gessert, A., ve Sninčák, Ľ., 2019, Rural and non-rural municipalities in the Slovak Republic, *Journal of Maps*, 15(1), 84-93.
- Domina, T., 2006, What clean break?: Education and nonmetropolitan migration patterns, 1989–2004, *Rural Sociology*, 71(3), 373-398.
- DPT, 2018, Kırsal kalkınma özel ihtisas komisyonu raporu, <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ihstias-komisyonu-raporlari/>, [Ziyaret Tarihi: 5 Şubat 2020].
- Duncan, O. D., Cuzzort, R. P., & Duncan, B. (1977). *Statistical geography*. Westport, Conn.: Greenwood Pr.
- Dünya Bankası, 2019, United nations population division, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> [Ziyaret Tarihi: 10 Eylül 2019].
- Dyos, H. J., ve Warner, S. B., 1966, The growth of cities in the nineteenth century: A review of some recent writing, *Victorian Studies*, 9(3), 225-237.
- Eaton, J. W., Solomonico, D., ve Nehushtan, G., 1979, The rural village, (Ed. . A. N. Soen), *New Trends in Urban Planning*, Pergamon, 87-90.
- Endeksa, 2020, <https://www.endeksa.com/tr/analiz/konum/gokturk-merkez-gokturk-caddesi-eyupsultansultan-istanbul/demografi>, [Ziyaret Tarihi: 12 Kasım 2021].
- European Commission, 2013, Rural development in the European Union- statistical and economic information report, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/->

/publication/16c029aa-a842-4664-9c4c-79b07d251338/language-en/format-PDF/source-search, [Ziyaret Tarihi: 15 Eylül 2020].

- Fielding, A. J., 1982, Counterurbanisation in Western Europe. *Progress in Planning*, 17, 1-52.
- Fielding, T., 1998, Counterurbanisation and social class. In: *Unset Migration into Rural Areas*. John Wiley. Boyle P. and Halfacree K. (eds), pp. 41-60. ISBN 0-471-96989-3
- Florida, R., 1995, Toward the learning region. *Futures*, 27(5), 527-536.
- Francke, M., ve Korevaar, M., 2021, Housing markets in a pandemic: Evidence from historical outbreaks. *Journal of Urban Economics*, 123, 103333.
- Fuguitt, G. V., 1985, The nonmetropolitan population turnaround. *Annu Rev Sociol*, 11, 259-280.
- Galpin, C. J., 1915, *The social anatomy of an agricultural community*, Madison, Wis.: Agricultural Experiment Station of the University of Wisconsin.
- Garreau, J. (2011). *Edge city: Life on the new frontier*. New York: Anchor Books.
- Geray, C., 1974, Türkiye’de kırsal yerleşme düzeni ve köykent yaklaşımı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30(1), 45-66.
- Geyer, H., 1996, Expanding the theoretical foundation of differential urbanization. *Tijdschr Econ Soc Geogr*, 87(1), 44-59.
- Geyer, H., ve Kontuly, T., 1993, A theoretical foundation for the concept of differential urbanization, *International Regional Science Review*, INT REG SCI REV, 15, 157-177.
- Geyer, N. P., 2015, Counterurbanisation: comparisons between the developing and developed world, Master Thesis, Stellenbosch University, Stellenbosch, <https://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/97742>.
- Gkartzios, M. ve Scott, K., 2015, A cultural panic in the province? Counterurban mobilities, creativity, and crisis in Greece. *Population, Space and Place*, 21(8), 1-33.
- Gkartzios, M., 2013, Leaving Athens: Narratives of counterurbanisation in times of crisis, *Journal of Rural Studies*, 32, 158-167.
- Gkartzios, M., Remoundou, K. ve Garrod, G., 2017, Emerging geographies of mobility: The role of regional towns in Greece's ‘counterurbanisation story’. *Journal of Rural Studies*, 55, 22-32.
- Gordon, P., 1979, Deconcentration without a ‘clean break’, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 11(3), 281-289.

- Gorton, M., White, J. ve Chaston, I., 1998, "Counterurbanisation, fragmentation and the paradox of the rural idyll", (Ed. Keith Halfacree ve Paul Boyle), *Migration into Rural Areas*, John Wiley&Sons, England, 1998, 215-235.
- Grant, J. L., 2015, New urbanism. (Ed. J. D. Wright), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition), Oxford: Elsevier, 809-814.
- Halfacree, K. ve Boyle, P., 1998, Migration into rural areas: A collective behaviour framework?, (Ed. K. Halfacree), *Migration into Rural Areas*, Chichester: John Wiley&Sons, 303-317.
- Halfacree, K. H., 1994, The importance of 'the rural' in the constitution of counterurbanization: evidence from England in the 1980s, *Sociologia Ruralis*, 34(2-3), 164-189.
- Halfacree, K., 1997, Contrasting roles for the post-productivist countryside: A post-modern perspective on counterurbanisation. In C. P. L. J (Ed.), *Contested countryside cultures: Rurality and socio-cultural marginalisation* (pp. 70-93). London: Routledge.
- Halfacree, K., 2006, Rural space: constructing a three-fold architecture. (Ed. P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney), *The handbook of rural studies*, 44-62, SAGE Publications Ltd.
- Halfacree, K., 2001, Constructing the object: taxonomic practices, 'counterurbanisation' and positioning marginal rural settlement, *International Journal of Population Geography*, 7(6):395 – 411.
- Halfacree, K., 2007, Trial by space for a 'radical rural': Introducing alternative localities, representations and lives, *Journal of Rural Studies*, 23(2), 125-141.
- Halfacree, K., 2008, To revitalise counterurbanisation research? Recognising an international and fuller picture. *Population, Space and Place*, 14(6), 479-495.
- Halfacree, K., 2012, Heterolocal identities? Counter-urbanisation, second homes, and rural consumption in the era of mobilities, *Population, Space and Place*, 18(2), 209-224.
- Halfacree, K., 2014, Jumping up from the armchair: Beyond the idyll in counterurbanisation. (Ed. M. Benson, N. Osbaldiston), *Understanding Lifestyle Migration*. London: Palgrave Macmillan UK, 92–115.
- Halfacree, K., 2020a, Rural Populations, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography* (Second Edition), Oxford: Elsevier, 49-57.
- Halfacree, K., 2020b, If we do not have the pickers, we do not have the industry': Rural UK under a Brexit shadow, *International Labour Migration to Europe's Rural Regions*, 193-208, Routledge.

- Halliday, J. ve Coombes, M., 1995, In search of counterurbanisation: Some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation, *Journal of Rural Studies*, 11(4), 433-446.
- Hammer, R. B., ve Winkler, R. L., 2006, Housing affordability and population change in the upper midwestern north woods, (Ed. A. Kandel & D. L. Brown), *Population Change and Rural Society*, Dordrecht: Springer Netherlands, 293-309.
- Harper, S., 1987, The rural-urban interface in England: A framework of analysis, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 12(3), 284-302.
- Harris, R., 2015, Suburbanization and suburbanism. (Ed. J. D. Wright), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 660-666.
- Hodge, I., ve Monk, S., 2004, The economic diversity of rural England: Stylised fallacies and uncertain evidence, *Journal of Rural Studies*, 20(3), 263-272.
- Hoggart, K., 1988, Not a definition of rural area, *The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers)*, 20(1), 35-40.
- Hugo, G., 1987., Definition of metropolitan and urban boundaries in Australia: Is it time a change?," (Ed. A. Conacher), *Readings in Australian Geography, Proceedings of 21st Institute of Australian Geographers ' Conference*, Perth, Institute of Australian Geographers (WA Branch) and Department of Geography, University Western Australia, pp. 1-29.
- Hugo, G.J., 1976, Demographic and social implications of Australian policy on population distribution and redistribution, (Ed. Pryor, R.J), *Population Redistribution: Policy Research, Studies in Migration and Urbanisation*, 2, Australian National University, 66-78.
- Illeris, S. 1990. Den regionale erhvervsfordeling i 1980'erne [The regional distribution of economic activities in the 1980s]. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.
- Işık, O., 2017, Kumköy- Karaburun (İstanbul) arasındaki Karadeniz Akaçlama Havzasının ekolojik analizi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı (Master Tezi), İstanbul.
- İBB, 2001, Sayım Yıllarına Göre İstanbul Nüfusu, Sayımlar Arası Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Yıl Ortası Nüfusu Tahmini, <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/bilgi/hizmetleri/istatistikler/documents/demografi/t211.pdf>, [Ziyaret Tarihi: 12 Haziran 2021].
- İBB, 2020, Üst Ölçekli Planlar, 1995 – 1/50.000 ölçekli istanbul metropoliten alan alt bölge nazım planı, Şehir Planlama Müdürlüğü, <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/arsiv/#ustolcek>, [Ziyaret Tarihi: 5 Haziran 2021].

- İBB, 2021, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Açık Veri Portalı, <https://data.ibb.gov.tr/>, [Ziyaret Tarihi: 9 Ekim 2021].
- İstanbul Kalkınma Ajansı, 2014, 2014 - 2023 İstanbul bölge planı, <https://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0stanbul-b%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf>, [Ziyaret Tarihi: 8 Haziran 2021].
- Jenks, M., Burton, E., ve Williams, K., 2016, *The compact city : A sustainable urban form?*, London : Routledge.
- Johnson, K. M., Nucci, A., ve Long, L, (2005), Population trends in metropolitan and nonmetropolitan America: Selective deconcentration and the rural rebound, *Population Research and Policy Review*, 24(5), 527-542.
- Johnson, K., ve Lichter, D. (2019). Rural depopulation: growth and decline processes over the past century: Rural depopulation, *Rural Sociology*, 84 (2).
- Jones, M., 2020, New regionalism, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, 399-402, Oxford: Elsevier.
- Joseph, A. E., Keddie, P. D., ve Smit, B., 1988, Unravelling the population turnaround in rural Canada, *Can Geogr*, 32(1), 17-30.
- Kahsai, M., ve Schaeffer, P., 2010, Deconcentration, counter-urbanization, or trend reversal? the population distribution of Switzerland, *Regional Research Institute Working Papers*, 3.
- Karakayacı, Ö., 2018, Re-thinking the importance of rural areas in regional planning: Theoretical discussions in the context of new regionalism, *Planning*, 28(50), 42-51.
- Karsten, L., 2020, Counterurbanisation: why settled families move out of the city again, *Journal of Housing and the Built Environment*, 35(2), 429-442.
- Keles, R., 1980, *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Keleş, R., 2014, Kent ve kültür üzerine, *Mülkiye Dergisi*, 246(29), 9-18.
- Keyder, Ç., ve Yenal, Z., 2013, *Bildigimiz tarimin sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabıyık, C., ve Loopmans, M., 2020, Seasonal gentrification and its (dis)contents: Exploring the temporalities of rural change in a Turkish small town, *Journal of Rural Studies*.
- Kolhe, N. P., ve Dhote, K. K., 2016, Rurban centres: The new dimension of urbanism, *Procedia Technology*, 24, 1699-1705, doi:<https://doi.org/10.1016/j.protcy.2016.05.198>.

- Kontuly, T., 1998, "Contrasting the counterurbanisation experience in European Nations", (Ed. Keith Halfacree ve Paul Boyle), *Migration into Rural Area*, John Wiley&Sons, England, 1998, 61-78.
- Kontuly, T. ve Vogelsang, R. (1988), Explanations for the intensification of counterurbanization in the federal republic of Germany, *The Professional Geographer*, 40: 42-54.
- Korkmaz, C. ve Balaban, O., 2019, Sustainability of urban regeneration in Turkey: Assessing the performance of the North Ankara Urban Regeneration Project, *Habitat International*, 95 (2020).
- Korkmaz, C.; Yaygın, M.A. ve Serdaroğlu Sağ, N., 2019, Kentsel dönüşüm projelerinde sosyal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesi: Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi, *Online Journal of Art and Design*, 7(3), 37-61.
- Korkmaz, C. ve Alkan Meşhur, H.F., 2021, Neo-liberal urbanism and sustainability in Turkey: commodification of nature in gated community marketing, *Journal of Housing and the Built Environment*, 36, 1165–1198.
- Korkmaz, C. ve Alkan Meşhur, H.F., 2022, Counter-Urbanization experience in developing countries: The case of İstanbul Metropolitan Area, *DAKAM VII. International City Planning and Urban Design Conference*, İstanbul, 105-117.
- Koster, S., Brouwer, A. E., ve Van Leeuwen, E. S., 2020, Diversity as the key to success? Urban and rural employment dynamics in the Netherlands, *Regional Studies*, 54(9), 1187-1199.
- Lamprianids, L., 2018, *The future of Europe's rural peripheries*, e-book, London: Routledge.
- Lawton, P., 2020, Antiurbanism, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 165-168.
- Lees, L., 2008, Gentrification and social mixing: Towards an inclusive urban renaissance?, *Urban Studies*, 45(12), 2449-2470.
- Lewis, D. J., Eversley, D., Robson, B. T., David, F. W. C., Coombes, M., Cheshire, P. C., . . . Champion, A. G., 1989, Counterurbanization in Europe: Discussion, *The Geographical Journal*, 155(1), 75-80.
- Li, Y., Westlund, H. ve Liu, Y., 2019, Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world, *Journal of Rural Studies*, 68, 135-143.
- Lichter, D. T., 1985, Racial concentration and segregation across U.S. counties, 1950–1980. *Demography*, 22(4), 603-609.
- Lindgren, U., 2003, Who is the counter-urban mover? Evidence from the Swedish urban system, *International Journal of Population Geography*, 9, 399-418.

- Lise, Y., 2011, Türkiye'nin orman sıcak noktaları, <https://yildiraylise.wordpress.com/2011/04/01/turkiyenin-orman-sicak-noktaları/>, [Ziyaret Tarihi: 15 Eylül 2021].
- Lomax, N., Stillwell, J., Norman, P., ve Rees, P., 2014, Internal migration in the United Kingdom: Analysis of an estimated inter-district time series, 2001–2011, *Applied Spatial Analysis and Policy*, 7(1), 25-45.
- Long, L., ve Nucci, A., 1997, The hoover index of population concentration: A correction and update, *The Professional Geographer*, 49(4), 431-440.
- Mace, A., 2020, Suburbanization. Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 121-125.
- MacLeod, G., 2001, New regionalism reconsidered: Globalization and the remaking of political economic space, *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(4), 804-829.
- Mahallem İstanbul Projesi, 2016, <https://www.mahallemistanbul.com/#work>, , [Ziyaret Tarihi: 3 Mart 2020].
- MARKA, 2015, Doğu Marmara 2014-2023 bölge planı raporu, <http://marka.org.tr/sayfa/571/584/dogu-marmara-bolge-planı-2014-%E2%80%932023>, [Ziyaret Tarihi: 5 Haziran 2021].
- Massey, D. S., 2010, *New faces in new places: The changing geography of American immigration*, New York: Russell Sage Foundation.
- Mayhew, S., 2015, *Dictionary of Geography*, S.L.: Oxford Univ Press.
- McCann, E. J., 2009, New urbanism, (Ed. Kitchin & N. Thrift) *International Encyclopedia of Human Geography*, Oxford: Elsevier, 438-443.
- McCarthy, K. F ve Morrison P.A., 1977, The changing demographic and economic structure of nonmetropolitan areas in the United States, *International Regional Science Review*, 2(2), 123-142, doi:10.1177/016001767700200202.
- Menteş, E., 2017, Kentsel planlamada rant etkisi: İstanbul Zekeriyaköy örneği, İstanbul Kültür Üniversitesi, FBE Mimarlık Anabilim Dalı (Master Tezi), İstanbul.
- Mitchell, C. J. A. ve Bryant, C. R., 2020, Counterurbanization, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 433-438.
- Mitchell, C. J. A. ve Madden, M., 2014, Re-thinking commercial counterurbanisation: Evidence from rural Nova Scotia, Canada, *Journal of Rural Studies*, 36, 137-148.

- Mitchell, C. J. A., 2004, Making sense of counterurbanization, *Journal of Rural Studies*, 20(1), 15-34.
- Mitchell, C. J. A., 2019, The patterns and places of counterurbanization: A 'macro' perspective from Newfoundland and Labrador, Canada, *Journal of Rural Studies*, 70, 104-116.
- Mitchell, C. J. A., ve Bryant, C. R., 2009, Counterurbanization, (Ed. R. Kitchin ve N. Thrift), *International Encyclopedia of Human Geography*, Oxford: Elsevier, 319-324.
- Mookherjee, D., 2003, Differential urbanisation model: The case of a developing country, India 1961-91, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94, 38-48.
- Mormont, M., 1987, Rural nature and urban natures, *Sociologia Ruralis*, 27(1), 1-20.
- Moseley, M. J., 1984, The revival of rural areas in advanced economies: A review of some causes and consequences. *Geoforum*, 15(3), 447-456.
- Mumford, L., 1938, *The culture of cities*, New York: Harcourt, Brace and Company.
- Müller, S., ve Korsgaard, S., 2017, Resources and bridging: The role of spatial context in rural entrepreneurship, *Entrepreneurship & Regional Development*, 30(1-2), 1-32.
- Nelson, K. S., Nguyen, T. D., Brownstein, N. A., Garcia, D., Walker, H. C., Watson, J. T., ve Xin, A., 2021, Definitions, measures, and uses of rurality: A systematic review of the empirical and quantitative literature, *Journal of Rural Studies*, 82(1), 351-365.
- New Göktürk Dergisi, 2019, Göktürk mahallesi tarihi, <https://www.newgokturk.com/gokturk/gokturk-mahallesi-tarihi-1-bolum-h11081.html>, [Ziyaret Tarihi: 11 Kasım 2020].
- Newby, H., 1979, Urbanization and the rural class structure: Reflections on a case study, *The British Journal of Sociology*, 30(4), 475-499.
- Nicolaides, B., ve Wiese, A., 2017, *Suburbanization in the United States after 1945*: Oxford University Press.
- Nijkamp, P., Gulumser Akgun, A., ve Baycan, T. 2010, Business dynamics as the source of counterurbanisation: An empirical analysis of Turkey, *International Journal of Sustainable Development*, 13, 200-215.
- OECD, 2006, *OECD annual report 2006*, OECD Publishing, Paris.
- Ortiz-Guerrero, C. E., 2013, The new regionalism. policy implications for rural regions, *Cuadernos de Desarrollo Rural*, 10 (70), 47-67.

- Openshaw S, Veneris Y, 2003, Merkezi yer teorisi ve uzaysal etkileşim modellemesi ile sayısal deneyler, *Çevre ve Planlama A*, 35 (8) 1389-1403.
- Öğdül, H., 2009, Kırsal alanların değişimi ve kırsal planlama çerçevesinde bir değerlendirme, *Mimarİst*, 2019/3(66), 41-49.
- Paleo, U.F., 2004, Exurbia, (Ed. W. Caves), *Encyclopedia of the City*, London and New York: Routledge, 254-255.
- Parsons, T., 2014, *Essays in sociological theory*. Place of publication not identified: Free Press.
- Pérez, G. M., 2004, *The near northwest side story : Migration, displacement, and Puerto Rican families*, Berkeley: University of California Press.
- Peters, A., 1998, *Counterurbanization in the greater Toronto area*, Master Thesis, Hamilton University, <https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/12026/1/fulltext.pdf>.
- Phelps, N. A., 2020, Edge cities, (Ed. A. Kobayashi), *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, Oxford: Elsevier, 57-60.
- Phillips, M., 2010, Counterurbanisation and rural gentrification: an exploration of the terms, *Population, Space and Place*, 16(6), 539-558.
- Plane, D. A., ve Mulligan, G. F., 1997, Measuring spatial focusing in a migration system. *Demography*, 34(2), 251-262.
- Rattner, H., 1983, Rurban (rural-urban) communities: An appropriate technology for the settlement of migrants and slum-area dwellers in Brazil, *IFAC Proceedings Volumes*, 16(2), 83-91.
- Reiss, C. (2021). The definitive measure on the urban myth of the urban exodus, <https://www.thebuildersdaily.com/the-definitive-measure-on-the-urban-exodus/>, [Ziyaret Tarihi: 5 Mayıs 2021].
- Resmi Gazete, 2012, Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm>, [Ziyaret Tarihi: 8 Haziran 2021].
- Resmi Gazete, 2012, On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6360.html>, [Ziyaret Tarihi: 10 Haziran 2021].
- Resmi Gazete, 1984, Büyük şehir belediyelerinin yönetimi hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkında kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703030.pdf, [Ziyaret Tarihi: 5 Haziran 2021].

- Resmi Gazete, 2021, Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210415-2.htm>, [Ziyaret Tarihi: 1 Ekim 2021].
- Richardson, H., 2005, Polarization reversal in developing countries, *Papers in Regional Science*, 45, 67-85.
- Robert, S., ve Randolph, W. G., 1983, Beyond decentralization: the evolution of population distribution in England and Wales, 1961–1981, *Geoforum*, 14(1), 75-102.
- Rogers, A., ve Sweeney, S., 1998, Measuring the spatial focus of migration patterns, *The Professional Geographer*, 50(2), 232-242.
- Rogerson P.A., 2019, I Dream of Gini: Measures of Population Concentration and their Application to US Population Distribution, (Ed. R. Franklin), *Population, Place, and Spatial Interaction, New Frontiers in Regional Science: Asian Perspectives*, vol 40. Springer, Singapore.
- Rogerson, P., 2013, The Gini coefficient of inequality: A new interpretation, *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 6.
- Rothman, H., 1998, *Devil's bargains : tourism in the twentieth-century American West*, Lawrence, Kan.: University Press of Kansas.
- Sandow, E. ve Lundholm, E., 2019, Which families move out from metropolitan areas? Counterurban migration and professions in Sweden, *European Urban and Regional Studies*, 27(3), 1-20.
- Sant, M. ve Simons, P., 2008, The conceptual basis of counterurbanisation: Critique and development, *Australian Geographical Studies*, 31(2), 113-126.
- Sarıcan Delibay, A., 2014, Kentsel büyüme yönetimi ve mega projeler: İstanbul 3.Havalimanı etkileşiminde Göktürk yerleşmesi örneği (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Sistemler Ulaştırma Yönetimi.
- Sarker, M., Hossin, M., Wu, M., Alam, G. M., Shafi, M., Pervez, A. K. M. ve Rahman, A., 2018, Determinants and pattern of urbanization and counter-urbanization: The case of South Asia, *The Journal of Social Sciences Research*, 4, 802-812.
- Shaver, L., 2020, The urban exodus could be temporary, <https://www.globest.com/2020/10/09/the-urban-exodus-could-be-temporary/?slreturn=20210415152317>, [Ziyaret Tarihi: 10 Eylül 2021].
- Sheller, M., ve Urry, J., 2006, The new mobilities paradigm, *Environment and Planning A*, 38 (2), 207-226.

- Šimon, M., 2014, Exploring counterurbanisation in a post-socialist context: Case of the Czech Republic, *Sociologia Ruralis*, 54(2), 117-142.
- Smith, D. P., 2002, Extending the temporal and spatial limits of gentrification: A research agenda for population geographers, *International Journal of Population Geography*, 8(6), 385-394.
- Smith, D. P., ve Phillips, D. A., 2001, Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality, *Journal of Rural Studies*, 17(4), 457-469.
- Smith, D., P. Finney, N., ve Nigel, W., 2018, Internal migration : Geographical perspectives and processes, Routledge.
- Smith, N., 1982, Gentrification and uneven development, *Economic Geography*, 58(2), 139-155.
- Specia, M., 2021, The pandemic emptied europe's cities. What will bring people back?, <https://www.nytimes.com/2021/02/11/world/europe/workers-europe-cities-pandemic.html>, [Ziyaret Tarihi: 5 Ekim 2021].
- Spectorsky, A. C., 1958, *The exurbanites*. New York: Berkley Books.
- Spencer, D., 1997, Counterurbanisation and rural depopulation revisited: Landowners, Planners and the Rural Development Process, *Journal of Rural Studies*, 12(1), 75-92.
- Stevens, A., 1946, The distribution of the rural population of Great Britain, *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*(11), 23-53.
- Stockdale, A., 2016, Contemporary and 'messy' rural in-migration processes: Comparing counterurban and lateral rural migration. *population, Space and Place*, 22(6), 599-616.
- Stockdale, A., Findlay, A., ve Short, D., 2000, The repopulation of rural Scotland: Opportunity and threat, *Journal of Rural Studies*, 16(2), 243-257.
- Stockdale, A., ve Catney, 2014, A life course perspective on urban-rural migration: The importance of the local context. *population, Space and Place*, 20(1), 83-98.
- Suher, H., 2001, Planlama açısından İstanbul'un sorunları, *TMH – Türkiye Mühendislik Haberleri*, 413 (3), 15-18.
- Şahin, İ., 2009, 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı ve Ulaştırma Ana Planı İlişkisinin Değerlendirilmesi, 8. Ulaştırma Kongresi, İstanbul, 27-36.
- Talen, E., 2000, New urbanism and the culture of criticism, *Urban Geography*, 21(4), 318-341.
- TDK, 1998, *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2 cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

- Tekeli, İ., 2011, Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm yazıları, Eminönü, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Tekeli, İ., 2016, Türkiye'nin tarımında/kırsal alanında yaşanan dönüşümler ve izlenebilecek stratejik yaklaşımlar üzerine Dünya'da ve Türkiye'de kır-kent karşıtlığı yok olurken, yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri, Ankara: İdealkent, 58-142.
- Tisdale, H., 1942, The process of urbanization, *Social Forces*, 20(3), 311-316.
- Turok, I., ve Joseph Rowntree, F., 1999, The jobs gap in Britain's cities, <https://www.jrf.org.uk/report/jobs-gap-britains-cities#:~:text=The%20consequences%20for%20the%20population,people%20moving%20into%20these%20areas>, [Ziyaret Tarihi: 5 Mayıs 2021].
- TÜİK, 2021, Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, [Ziyaret Tarihi: 5 Nisan 2021].
- TÜSSİDE, 2021, Derinlemesine görüşme, <https://tusside.tubitak.gov.tr/tr/yontemlerimiz/Derinlemesine-Gorusme>, [Ziyaret Tarihi: 10 Haziran 2021].
- URL 1, <https://www.architectsjournal.co.uk/practice/culture/aj-archive-milton-keynes-planning-study-1969> 16.03.22.
- Urry, J., 1995, *Consuming places* (1st ed.), Routledge.
- Vaetisi, S., 2013, Anti-urban ideologies and practices in the evolution of the American City Anti-urbanism in America, *Transylvanian Review* 2013(3), 82-95.
- Vartiainen, P., 1989, The end of drastic depopulation in rural Finland: Evidence of counterurbanisation?, *Journal of Rural Studies*, 5(2), 123-136.
- Vining, D. R., 1986, Population redistribution towards core areas of less developed countries, 1950-1980, *International Regional Science Review*, 10(1), 1-45.
- Vining, D., ve Strauss, A., 1977, A demonstration that the current deconcentration of population in the United States is a clean break with the past, *Environ Plan A*, 9(7), 751-758.
- Waldorf, B. S., 2006, A continuous multi-dimensional measure of rurality: Moving beyond threshold measures, 2006 Annual meeting, Agricultural and Applied Economics Association).<https://ageconsearch.umn.edu/record/21383/files/sp06wa02.pdf>.
- Walmsley, D. J., Epps, W. R., ve Duncan, C. J., 1998, Migration to the New South Wales North Coast 1986–1991 : Lifestyle motivated counterurbanisation, *Geoforum*, 29(1), 105-118.

- Ward, N., ve Brown, D. L., 2009, Placing the rural in regional development, *Regional Studies*, 43(10), 1237-1244.
- Weisbuch, G., 2021, Urban exodus and the dynamics of COVID-19 pandemics, *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 569, 125780.
- Whitaker, S., 2021, Did the COVID-19 pandemic cause an urban exodus?, Federal Reserve Bank of Cleveland, doi:<https://doi.org/10.26509/frbc-ddb-20210205>.
- Wirth, L., 1938, Urbanism as a way of life, *American Journal of Sociology*, 44(1), 1-24.
- Wiseman, R., 2014, Counter-Urbanization in North America, <https://bloomp.net/articles/counter-urbanization-in-north-america.htm#:~:text=North%20American%20cities%20have%20long,region%2C%20or%20to%20the%20countryside>, [Ziyaret Tarihi: 12 Mart 2020].
- Woods, M., 2009, Rural geography: Blurring boundaries and making connections, *Progress in Human Geography*, 33(6), 849-858.
- Wu, W., Li, Y. ve Liu, Y. (2022). What constrains impoverished rural regions: A case study of Henan Province in central China. *Habitat International*, 119, 102477.
- Yazgan, A., 2018, İstanbul kıyı alanlarında ikinci konutun değişim ve gelişimi, *Megaron Mimarlık*, 13 (3), 422-430.
- Yazman, D., 2010, Küresel kentler, <https://v3.arkitera.com/h52012-kuresel-kentler.html>, [Ziyaret Tarihi: 1 Aralık 2021].
- Yenigül, B., 2016, Kırsal soylulaştırma, soylulaştırma sürecinin kırsaldaki yansımaları, *Mimarlık*, 391, 61-65.
- Yılmaz, Ö., 2005, 1980 sonrası İstanbul'da kent merkezi dışında oluşan konut alanlarının gelişim sürecinin incelenmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, FBE Mimarlık Anabilim Dalı -Mimari Tasarım Programı (Master Tezi), İstanbul.
- Yiğit, V., 2020, Göktürk, İstanbul'da bir yöre, https://www.researchgate.net/publication/343098725_GOKTURK_ISTANBUL'DA_BIR_YORE, [Ziyaret Tarihi: 12 Ekim 2021].
- Yuan, J., Beard, K., ve Johnson, T. R, 2021, A quantitative assessment of spatial patterns of socio-demographic change in coastal Maine: one process or many?, *Applied Geography*, 134.
- Zelinsky, W., 1977, Coping with the migration turnaround: The theoretical challenge. *International Regional Science Review*, 2(2), 175-178.

EKLER

EK-1. Karşı Kentleşme Endeksi: Tanım, Önem, Hesaplama Yöntemi, Metaveri ve Ölçü Birimleri

1. Demografik Göstergeler

1.1. Nüfus Artış Hızı

Tanımı: Belirli bir dönemde nüfusun ortalama yıllık artışını ifade etmektedir.

Önemi: Nüfus büyüklüğünün ne kadar arttığını gösteren nüfus artış hızı, karşı kentleşme araştırmalarında öncelikli değişkenlerden biri olup (Berry, 1976; Champion, 1992; McCarthy ve Morrison, 1977; Robert ve Randolph, 1983; Mitchell ve Bryant, 2009; Halfacree, 2020) net göç ve doğal nüfus artışı (doğum ve ölüm oranları) ile değerlendirilmelidir. Yani, bir yerleşimde nüfus artışı karşı kentleşme hareketinin yaşandığına tek başına kanıt gösterilememekte, göç verileri ile değerlendirildiğinde anlamlı olmaktadır. Nüfus artış hızı geleceğe yönelik nüfus eğiliminin belirlenmesinde kullanılarak potansiyel karşı kentleşme alanlarının belirlenmesinde de yol göstericidir. Bunlara ek olarak nüfus artış hızı yerleşimlerin planlanması, altyapı yatırımları, iktisadi ve sosyal yapılarda gelir adaletsizliğinin önüne geçilmesine ilişkin stratejilerin geliştirilmesinde önemli bir kriterdir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: TÜİK tarafından üretilen yıllık yerleşim yeri nüfusları kullanılarak nüfus artış hızı $h = ((Nd - Nng) / Pt) \cdot 1000$ formülü ile hesaplanmakta olup, formülde yer alan Nd doğal nüfus değişimini (doğum-ölüm), Nng net göçü, Pt yıl ya da dönem ortası ortalama nüfusu ifade etmektedir.

Ölçü Birimi: Sayı ve Binde (‰), *Ölçek:* Mahalle

1.2. 15-64 Yaş Nüfus Grubu

Tanımı: 15-64 yaşındaki nüfus yerleşimdeki çalışma çağındaki nüfusu temsil etmektedir.

Önemi: Kırsalın nüfus kaybetmesindeki en temel neden istihdam yaratma kapasitesinin zayıf oluşudur. Bu nedenle çalışma çağındaki aktif nüfus kırsaldan kente göç etmekte, kırsal alanda 15-64 yaş nüfus oranı düşmektedir. Karşı kentleşme ise süreci tersine çevirmiştir. Diğer sosyo-ekonomik verilerle birlikte çalışma çağındaki nüfusun kırsal yerleşimde yoğunlaşması karşı kentleşme göstergelerinden biridir (Beale,

1975; Halfacree, 2001, Halliday ve Coombes, 1995; Stockdale ve ark., 2000; Halfacree, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Yaş gruplarına göre nüfusun dağılımı TÜİK'in nüfus sayımlarından elde edilen verilere göre, 15-64 yaş grubundaki nüfusun toplam nüfusa bölünerek, 100 ile çarpılması ile elde edilmektedir.

Ölçü Birimi: Sayı, %, *Ölçek:* Mahalle

1.3. Net Göç Hızı

Tanımı: Belirli bir süre içinde yerleşimin başka bir yerleşimden aldığı ve verdiği göç farkının yerleşim yeri toplam nüfusuna oranıdır. Verdiği göç aldığı göçten fazla olan yerleşimlerde net göç hızı negatif çıkmaktadır.

Önemi: Yerleşimin nüfus değişimini etkileyen iki faktör bulunmaktadır; doğum ve ölüm oranları ile belirlenen doğal nüfus değişimi ve göç. Karşı kentleşmenin metropoliten alandan alt kademelere göçü tanımlayan temel anlamından yola çıkarak, yerleşim yerinin göç yoluyla nüfus kazanması gerektiğinden net göç hızı öncelikli kriterlerinden biridir (Fuguitt, 1985; Plane ve Mulligan, 1997; Domina, 2006).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Yerleşim yerinin belirli dönemde net göç sayısının o yerleşim yerinin yıl sonu ya da dönem ortası nüfusuna bölünmesi ile çıkan sonucun her bin nüfus başına ifade edilmesi amacıyla 1000 ile çarpılması yerleşimin o dönemdeki net göç hızını ifade etmektedir. TÜİK nüfus sayım verilerini derleyerek beş yıllık periyotlarda il, ilçe ve mahalle düzeyinde göç istatistiklerini sunmaktadır.

Ölçü Birimi: Sayı ve Binde (‰), *Ölçek:* Mahalle

1.4. Yaş Bağımlılık Oranı

Tanımı: Çalışma çağındaki nüfusun 65 yaş ve üstü nüfusa oranıdır.

Önemi: Yaş bağımlılık oranı ekonomik bakımdan aktif 15-64 yaş grubunun 65 yaş üstü gruba oranını ifade etmekte olup, bu oranın yüksek olması o yerleşimde çalışma çağında ekonomik olarak aktif genç nüfusun fazla olduğunu göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerin, eğitim ve öğretim merkezlerinin kentlerde yoğunlaşması kırsalın özellikle genç ve ekonomik bakımdan aktif nüfusunun kentler göçüne neden olurken yaş bağımlılık oranını arttırmaktadır. Karşı kentleşme odaklarında ise bu durum tam tersidir. Karşı kentleşme göçmenlerinin sosyo-ekonomik yapısına vurgu yapan araştırmalar göstermektedir ki (Vartiainen, 1989; Fielding, 1998; Halfacree, 2020; Karsten, 2020) kent merkezlerini terk ederek kırsal alanda yaşamayı tercih eden nüfus

çoğunlukla bilim sektörü, akademisyen, yöneticiler ve evden çalışmaya uygun sektörler olmaktadır. Doğal yaşam istemi ile emeklilik sonrası kırsal alanı tercih eden bir kesim olsa da bu sayı sınırlı olup, karşı kentleşme araştırmalarında temel olarak alınan yaşlı bağımlılık oranıdır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Yaşlı bağımlılık oranı 65 yaş ve üstü nüfusun, 15-64 yaşlarındaki kişi sayısına bölünerek 100 ile çarpılması ile yani $YB = (P_{65+} / P_{15-64}) \cdot 100$ formülü ile hesaplanmaktadır.

Ölçü Birimi: Yüzde (%), *Ölçek:* Mahalle

1.5. Hanehalkı Sayısı

Tanımı: Bir yerleşim yerinde konut amaçlı kullanılan yapılarda yaşayan toplam kişi sayısı

Önemi: Karşı kentleşme araştırmalarında toplam hane halkı sayısı yerleşim nüfusu ile değerlendirildiğinde karşı kentleşme göçmenleri hakkında ipucu vermektedir (Bolton ve Chalkley, 1990; Karsten, 2020). Türkiye’de nüfus verisi adrese dayalı nüfus kayıt sistemi üzerinden yapılmakta olup, turizm, ikinci konut ve salgın hastalıklar gibi mevsimsel ya da dönemsel nüfus hareketliliği nüfus sayımları dahil edilmemektedir. Bu nedenle karşı kentleşme sürecini Türkiye özelinde sadece nüfus verisi üzerinden değerlendirmek hataya düşürecektir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Toplam hanehalkı sayısında temel veri olarak nüfus sayımları kullanılmakta, mahalle ölçeğinde aile hekimlikleri ve muhtarlıklardan elde edilecek veriler derlenerek hazırlanabilmektedir.

Ölçü Birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

1.6. Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü

Tanımı: Bir yerleşim yerinde konut amaçlı kullanılan hanelerde, hane başına düşen ortalama kişi sayısıdır.

Önemi: Hanehalkı büyüklüğü sosyo-ekonomik gelişmişlik, aile yapısı, yerleşim karakteristiğine (kır-kent) göre değişiklik göstermektedir. 2020 yılında Türkiye’de ortalama hane halkı büyüklüğü 3.35 kişi olarak açıklanmış olup (TÜİK, 2020) batı illerinde doğu illerine göre, kent merkezlerinde ise kırsala göre bu sayı daha düşüktür. Kırsalın geniş aile özelliği kırdan kente göçün başladığı 1950’li yıllarda düşme göstermişse de karşı kentleşme hareketi ile çekirdek aileler, bekarlar ve emeklilerin kentten kırsal yerleşimlere göçü ile kırsalın hane halkı profilinde değişim ve hane halkı

sayısında düşüş gözlemlenmiştir (Bolton ve Chalkley, 1990; Stockdale ve Short, 2000; Karsten, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bir yerleşim yerinde hanelerde yaşayan toplam nüfusun hane halkı sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu göstergenin hesaplanmasında kullanılacak temel veri kaynağı TÜİK nüfus sayımları olup il bazında sunulmaktadır. Ortalama hane halkı büyüklüğü mahalle bazında belediye ve muhtarlıklardan tespit edilebilmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

1.7. Yerleşimdeki Baskın Eğitim Düzeyi

Tanımı: Bir yerleşimde eğitim düzeyine göre baskın nüfus oranıdır.

Önemi: Kırsal alanda nüfusun eğitim profili sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile orantılıdır. Karşı kentleşme araştırmaları sosyo-ekonomik yapının kırsal için çekici güç olduğunu vurgularken, kırsalın nüfus kazanması da aynı şekilde gelişimi desteklemektedir. Ayrıca araştırmalara göre karşı kentleşme göçmenleri çoğunlukla eğitim düzeyi lisans ve lisansüstü olan bilişim, akademisyen, yönetici gibi evden çalışmaya uygun gruplardan oluşmaktadır (Domina, 2006; Karsten, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Yerleşimdeki baskın eğitim düzeyi TÜİK “eğitim istatistikleri” veri tabanı altındaki “bitirilen eğitim düzeyine göre nüfus” temel veri kabul edilerek toplam nüfus içindeki baskın eğitim düzeyi hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: Yüzde %, *Ölçek:* Mahalle

1.8. Hoover İndeks (Nüfusun Yoğunlaşma İndeksi)

Tanımı: Nüfusun ya da ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşma katsayısıdır.

Önemi: Hoover İndeks bir yerleşimde nüfusun yoğunlaşmasını ortaya koymakta olup, ilk dönem karşı kentleşme araştırmalarda nüfusun mekandaki dağılımını ve mekân-insan ilişkisini yorumlamak açısından önemlidir (Gordon, 1979; Long ve Nucci; 1997).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Hoover İndeks bir zaman aralığında ülke, bölge, mahalle ya da yerleşim biriminde nüfus yoğunluğunu veren katsayısı olup, temelde nüfus ve alan büyüklüğü verisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda nüfus verileri Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden, alan sınır ve büyüklükleri ise ilgili kamu ve kuruluşlardan elde edilmektedir. Nüfusun tüm bölgesel birimlere eşit olarak dağılması durumunda indeks 0'a eşitken ve tüm nüfusun küçük bir alanda

yoğunlaşmasında indeks 100'e yaklaşmaktadır. Diğer bir değişle Hoover analizi ile elde edilen değer 0'a yaklaştıkça nüfusun alana daha eşit dağıldığı, 0'dan uzaklaştıkça dağılımın eşitsizliğinin arttığı anlaşılmaktadır. Hoover endeksi (H), toplam nüfus ve ülkenin (P ve A) nüfusu ve her bir bölgesel birimin alanları (sırasıyla p_i ve a_i) arasındaki farkların toplamının yarısı olarak yani $H = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |p_i - a_i|$ formülü ile hesaplanmaktadır. Formülde p_i i ilinin ülke/bölge nüfusu içindeki oranını ifade ederken, a_i i ilinin ülke/bölge alanı içindeki oranını ifade etmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

2. Ekonomik Göstergeler

2.1. İşsizlik Oranı

Tanımı: Belirli bir dönemde ekonomik olarak aktif olması beklenen çalışma çağındaki işsiz nüfusun toplam işgücüne oranıdır.

Önemi: Sosyal kalkınma ve ekonomik gelişmişliğin göstergelerinden biri olan işsizlik oranı gelişmiş ekonomilerden kadın ve erkek için düşük oranlarda seyretmektedir. Tarım politikalarındaki yetersizlik ve sanayileşme ile kırsal alanda çözümler başlamış ve aktif çalışan nüfus kentlere göç etmiştir. Yeni istihdam yaratma kapasitesi karşı kentleşme göçünün kırsal üzerindeki olumlu etkilerinden biri olup (Moseley, 1984; Gkartzios, 2013; Stockdale ve ark., 2000) beyaz yakalıların kırsal alanda yer seçmesi hizmet sektöründe istihdam artışına neden olurken, nüfusun kırsal alanda tutulması için fırsat yaratmaktadır. İşsizlik oranı diğer ekonomik ve demografik verilerle birlikte değerlendirmesi gerekmekte olup, kırsalda düşük işsizlik oranı karşı kentleşme kriterlerinden biridir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: İşsizlik oranı, istihdam edilmeyen çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş grubu), çalışma çağındaki nüfusa (15-64 yaş grubu) bölünerek 100 çarpılması ile hesaplanmaktadır. Bölge ve il düzeyinde TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerine göre elde edilen işsizlik oranı verisi, alt ölçeklerde ilgili belediyeler tarafından üretilebilir. İşsizlik oranı kadın, erkek ve toplam nüfus için ayrı ayrı hesaplanmalıdır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.2. İstihdam Oranı

Tanımı: Bir yerleşimde istihdam edilen çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş grubu), çalışma çağındaki nüfusa oranıdır. Çalışma çağındaki nüfus içinde aktif istihdam edilen nüfusu göstermektedir.

Önemi: Yerleşimdeki çalışma çağındaki nüfusun % kaçının istihdam edilebildiğini gösteren istihdam oranı nüfusun kırsal alanda tutulma durumu ile doğru orantılıdır. Sosyo-ekonomik ve mekânsal yapılanmadan doğrudan etkilenen karşı kentleşme hareketinin yerleşime etkilerinden biri de kırsal alanda istihdam yaratması ve çalışma çağındaki nüfusu kırsalda tutma becerisidir Moseley, 1984; Gkartzios, 2013; Mitchell ve Madden, 2014). Diğer bir deyişle karşı kentleşme hareketi kırsal alanda istihdam kapasitesini arttırmaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Çalışma çağında ve istihdam edilen nüfusun, çalışma çağındaki nüfusa bölünerek 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. Bölge ve il düzeyinde TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerine göre elde edilen istihdam oranı verisi, ilçe ve mahalle düzeyinde hesaplanmamakla birlikte alt ölçeklerde ilgili belediyeler tarafından üretilebilir. İstihdam oranı kadın, erkek ve toplam nüfus için ayrı ayrı hesaplanmalıdır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.3. Ücretli Çalışanların Oranı

Tanımı: Bir yerleşimde toplam istihdam oranı içerisindeki ücretli çalışanların oranıdır.

Önemi: Karşı kentleşme araştırmaları istihdam altındaki nüfusun sayısı kadar sektörel dağılımının da önemini vurgulamakta olup, bu veri yerleşim yerinin ekonomik yapısı ve işgücü durumu hakkında bilgi vermektedir. Karşı kentleşme göçmenleri aslında kentsel yaşam biçimlerini kırsal alana taşıırken, özellikle iş gücüne katılamayan kadın nüfusa istihdam yaratmakta, ücretli çalışanların oranında artışa neden olmaktadır (Fuguitt, 1985; Vartiainen, 1989; Phillips, 2010).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: İl düzeyinde TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Anketi ile işgücünün sektörel dağılımı ortaya koyulmakla birlikte, ilçe ve mahalle düzeyinde veri üretilmemektedir. Bu gösterge, ücretli çalışan çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş grubu), toplam istihdam edilen nüfusa bölünerek, 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.4. Tarım Sektöründe Çalışanların Oranı

Tanımı: Yerleşim yerinde istihdam edilen toplam nüfus içinde tarım sektöründe çalışanların oranıdır.

Önemi: İstihdam edilen nüfusun sektörel dağılımı verisi yerleşim yerinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Kentsel karakterli yerleşimlerde sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilen nüfusun payı yüksek iken, kırsal karakterli yerleşimlerde tarımsal faaliyetler baskın görülmektedir. Kırsalın tarım ile özdeşleştirilen yapısında çözümler olmakla birlikte, halen büyük çoğunlukta kırsal alanda tarım sektörünün baskın sektör olması beklenmektedir. Karşı kentleşme göçü kırsal yerleşimlere kentsel karakter kazandırmakta, tarım sektöründe halihazırda olağan gelen istihdam düşüşünü hızlandırmaktadır (Beale, 1975; Moseley, 1984; Mitchell, 2019). Diğer bir değişle kırsal bir yerleşimde tarımsal istihdamın düşüşü karşı kentleşmenin göstergelerinden biri olmakla birlikte, tek başına yorumlamak için yeterli değildir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge tarım sektöründe istihdam eden nüfusun toplam istihdam edilen nüfusa bölünüp 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. TÜİK'in İstihdam, İşsizlik ve Ücret başlıklı veri tabanında ülke, kent, kır, Düzey 1 ve Düzey 2 ölçeklerinde işsizliğin yaş gruplarına göre dağılımı verisi bulunmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.5. Hizmet Sektöründe Çalışanların Oranı

Tanımı: Yerleşim yerinde istihdam edilen toplam nüfus içinde hizmet sektöründe çalışanların oranıdır.

Önemi: Ekonomik faaliyet kollarına göre istihdamın değişimi yerleşmenin ekonomik yapısı ve sektörel uzmanlaşma hakkında da bilgi vermektedir. Karşı kentleşme göçüne bağlı olarak kırsal yerleşimlerde hizmet sektöründe istihdam artışı beklenmektedir (Moseley, 1984; Mitchell ve Madden, 2014; Mitchell, 2019).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge hizmetler sektöründe istihdam eden nüfusu toplam istihdam edilen nüfusa bölüp 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. TÜİK'in İstihdam, İşsizlik ve Ücret başlıklı veri tabanında ülke, kent, kır, Düzey 1 ve Düzey 2 ölçeklerinde işsizliğin yaş gruplarına göre dağılımı verisi bulunmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.6. Bilişim Sektöründe Çalışanların Oranı

Tanımı: Bilişim sektörü bilgisayar ve internet üzerinden işlemleri gerçekleştiren bir sektördür. Yerleşim yerinde istihdam edilen toplam nüfus içinde bilişim sektöründe çalışanların oranıdır.

Önemi: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi mekâna bağıllığı azaltmış, internet üzerinden yapılan işlerin önünü açmış ve işleri evden yürütme oranında artış meydana gelmiştir. Çevrimiçi çalışma kentlerde yaşama zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve kentten kırsala göçü hızlandırmıştır. Karşı kentleşme araştırmaları bilişim sektörü gibi evden çalışmaya uygun ekonomik faaliyet kollarında çalışan nüfusun karşı kentleşme göçmenleri arasında çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir (Halfacree, 2012; Del Giudice ve ark., 2020; Karsten, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge bilişim sektöründe istihdam eden nüfusu toplam istihdam edilen nüfusa bölüp 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. TÜİK'in İstihdam, İşsizlik ve Ücret başlıklı veri tabanında ülke, kent, kır, Düzey 1 ve Düzey 2 ölçeklerinde işsizliğin yaş gruplarına göre dağılımı verisi bulunmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

2.7. Sosyo- Ekonomik Statü Grubu (SES)

Tanımı: Sosyo-ekonomik statü grupları nüfusun ekonomik ve sosyal statüsüne göre A, B, C1, C2, D, E olmak üzere 6 gruba ayrılmaktadır.

Önemi: Sosyo-ekonomik statü gruplarından A grubu üst düzey yönetici, ünlü serbest meslek çalışanlarını, soylu aileleri, B grubu özel- kamu sektörleri üst düzey yöneticileri ve yazarları, C1 grubu profesyonel meslek sahipleri ve yöneticileri, C2 grubu beyaz yakalı çalışanlar ile esnafları, D grubu mavi yakalı çalışanları ve nitelikli işçileri, E grubu ise beden gücü ile çalışan işçileri, tarım işçilerini ve işsizleri ifade etmektedir. Diğer bir deyişle sosyo-ekonomik statü grupları eğitim, meslek ve gelire göre ayrılmaktadır (Mahallem İstanbul Projesi, 2016). Üst düzey yönetici, ünlü serbest meslek çalışanları ve evden çalışmaya uygun meslek gruplarının karşı kentleşme göçüne daha uygundur (Champion, 1989; Karsten, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: SES skorları ilgili belediyeler tarafından mahalle ölçeğinde üretilmektedir. İstanbul için SES verisi İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen "Mahallem İstanbul Projesi" kapsamında oluşturulmuştur.

Ölçüm birimi: Sayı ve Harf Aralığı, *Ölçek:* Mahalle

3. Kamusal Hizmetlere Erişim ve Mekânsal Göstergeler

3.1. Kentsel Yapılaşma Oranı

Tanımı: Belirli dönem içinde yerleşim sınırlarının tamamını kapsayan alanda yerleşimin yayılımını diğer bir deyişle toplam alan içinde yapılaşmış alanların oranını ifade eder.

Önemi: Yerleşim alanı büyüklüğü hizmet sınırlarını belirlemekle birlikte, kırsal yerleşimlerin beklenen morfolojisinin aksine karşı kentleşme sürecine girmiş kırsal yerleşimlerde parçacı, bütünsellikten uzak, yapı tipolojisi ve yoğunluğu bakımından kırsala benzemeyen arazi kullanım desenleri ortaya çıkmaktadır (Cliff ve Robson, 1978; Peters, 1998; Johnson ve Lichter, 2019). Bu gösterge yerleşim alanının büyüklüğü ve yayılma alanını hesaplamada kullanılmaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Güncel arazi kullanım haritaları kullanılarak hesaplanan yerleşim alanına, konut alanları, sanayi alanları, yeşil alanlar, sosyo-kültürel donatılar ile altyapısı ve parselasyonu tamamlanmış boşluklar da dahil edilerek, yerleşim sınırları içinde yapılaşmış alanların oranıdır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* Mahalle

3.2. Konut Amortisman Süresi

Tanımı: Konutun satış bedelinin, kira getirisine göre kendi ücretini karşılama süresidir.

Önemi: Konutun konumu, büyüklük, tasarım, tipoloji gibi yapı özellikleri, kiralanabilme potansiyeline göre değişen konut birim fiyatı ve kira ücreti arasındaki ilişki amortisman sürelerini etkilemektedir. Karşı kentleşme hareketliliğinin yaşandığı yerleşimlerde konut kira ücretleri talebe bağlı olarak artış göstermekte, konut amortisman süreleri kısaltmakta, bu yeni konut üretimi içim kamu ve özel sektörü üretim konusunda teşvik etmektedir (Del Giudice ve ark., 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Ortalama konut fiyatının, yıllık ortalama kira fiyatına bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

3.3. Konut Üretim Oranı

Tanımı: Bir yerleşimde belli bir dönemde üretilen konut sayısının, yerleşimdeki konut stokuna oranıdır.

Önemi: Karşı kentleşme göçüne bağlı olarak artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak üzere kırsal alanda konut üretim oranı artış göstermektedir. Belli dönemde inşaat aktivitelerindeki artış bu nedenle kırsala yapılan göçün bir göstergesi olarak kabul görmektedir (Stockdale ve ark., 2000).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Konut üretim oranı bir dönemde üretilen birim konutun, toplam konut birimine (hane/daire) bölünerek 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. Konut stoku verisi TÜİK tarafından en son 2000 yılı için oluşturulmuştur. 2000 sonrası üretilen ek stok bilgisi belediyelerin düzenlediği yapı kullanma izni ve inşaat ruhsatı belgelerinden derlenerek elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* Mahalle

3.4. Konut Tiplerinin Oranı

Tanımı: Yerleşimde konut stoku içinde farklı konut tiplerinin oranını ifade etmektedir.

Önemi: Bir yerleşimde mevcut konut stoku içinde birçok konut tipolojisi yer almaktadır. Karşı kentleşme göçü ile kırsal yapı tipolojisinde değişimler meydana gelmekte, karşı kentleşme göçmenlerinin orta ve üst gelir grubuna mensup kişiler olduğu düşünüldüğünde müstakil, villa tarzı konutlar ile apartmanların kırsalda üretilmeye başladığı görülmektedir (Şimon, 2014; Mitchell ve Madden, 2014; Karsten, 2020).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Toplam konut stoku içindeki konut tiplerinin oranı bina sayım istatistiklerinin, belediye inşaat ruhsatı ve yapı kullanım belgelerinden güncellenerek elde edilmektedir. Konut tiplerinin oranı ilgili konut tipindeki konut sayısının (daire/ hane) ruhsatlı konut stokuna bölünerek 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* Mahalle

3.5. Bir Konutun Ortalama m² Satış Fiyatı

Tanımı: Bir yerleşimde bir dönemde bir konutun ortalama satış fiyatını (TL) ifade etmektedir.

Önemi: Belirli dönemde konut fiyatlarındaki değişim yerleşim yerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısı hakkında bilgi vermektedir. Karşı kentleşme hareketi ile kırsal alanda mega ölçekli konut projeleri, güvenli konut siteleri, lüks apartmanlar

artarken, kırsal alanda ortalama konut satış fiyatları da artmaktadır (Hodge ve Monk, 2004; Francke ve Korevaar, 2021).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Ortalama konut satış fiyatları ile ilgili TÜİK'in bir çalışması bulunmamakla birlikte, Tapu Kadastro Müdürlükleri kayıtlarının incelenmesi, emlak büroları ile görüşme gibi özel araştırmalar sonucu veriye ulaşılabilmektedir. Bu gösterge konutun ortalama satış bedelinin konutun büyüklüğüne (m^2) bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: TL/ m^2 , *Ölçek:* Mahalle

3.6. Bir Konutun Ortalama m^2 Kirası

Tanımı: Bir yerleşimde bir dönemde bir konutun ortalama m^2 kira (TL) bedelini ifade etmektedir.

Önemi: Bir yerleşimde, nüfus artışı, göç, gelir düzeyi, kentleşme ya da karşı kentleşme hızı, yatırımlar konut talebini etkilemekte, arz talep ilişkisine bağlı olarak da konut kiralari değişim göstermektedir. Kentin sorunlarından kaçma istemi ile kırsal yerleşimleri tercih eden karşı kentleşme göçmenleri kırsal alanda talep oluşturmakta, konut tipolojisi, arzın sınırlılığı, sosyo-mekânsal özellikler konut kira fiyatlarında artışa neden olmaktadır (Hodge ve Monk; Del Giudice ve ark., 2020; Francke ve Korevaar, 2021).

Bu nedenle bir yerleşimde konut fiyatlarındaki kira ve satış bedelindeki ani artış karşı kentleşmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir ancak diğer sosyo-ekonomik ve mekânsal verilerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Ortalama konut kira fiyatları ile ilgili TÜİK'in bir çalışması bulunmamakla birlikte emlak büroları ile görüşme gibi özel araştırmalar sonucu veriye ulaşılabilmektedir. Kira bedeli yıllık yasal artış oranı kapsamında elbette artış gösterecektir. Ancak karşı kentleşme hareketinin varlığından söz edebilmek için yasal yıllık artışın üzerinde kira bedellerinde ani bir artışın gözlemlenmesi beklenmektedir. Bu gösterge konutun ortalama kira bedelinin konutun büyüklüğüne (m^2) bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: TL/ m^2 , *Ölçek:* Mahalle

3.7. Kişi Başına Düşen Ortalama Konut Büyüklüğü

Tanımı: Bir yerleşimde konut kullanımında olan hanelerin ortalama m^2 cinsinden büyüklüğünü ifade etmektedir.

Önemi: Kentsel ve kırsal yerleşimlerde ortalama konut büyüklüğü ve bir konutta kişi başına düşen alan hanehalkının sosyo-ekonomik yapısına ve kırsal /kentsel konut tipolojilerinin farklılaşmasına göre değişmektedir. Karşı kentleşme hareketi ise kırsal yerleşimlerde konut dokusunda değişime neden olmakta, kentsel yaşam tarzının kırsal ile sentezlendiği yeni yaşam formları oluşmaktadır. Karşı kentleşme göçünün temel nedenleri arasında kentsel kirlilik, doğal yaşam özlemi, artan yaşam maliyeti, teknolojik gelişmeler ile mekâna bağımlılığın azalması gösterilmekte olup, orta ve üst gelir grubu orman, su kıyısı gibi doğal alanların kenarında, korunaklı müstakil ve lüks konutları tercih etmektedir. Karşı kentleşme göçmenlerinin sosyal profilini inceleyen araştırmacılar tek çocuklu çekirdek aileler, emekliler ya da yalnız yaşayan bireylerin göç eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir (Karsten, 2020). Son dönemde salgın hastalıklarla birlikte evden çalışma gereği ve kamusal alanlarla yapılan sınırlı ilişki nedeniyle de kişiler geniş ve açık alanı olan konutlara yönelmiştir (Del Giudice ve ark., 2020; Francke ve Korevaar, 2021).

Karşı kentleşme göçüne bağlı olarak kırsal alanda ortalama konut büyüklüğü artarken, göçmenlerin sosyo-ekonomik yapısı itibariyle hanehalkı sayısı da düşüş göstermiş, kişi başına düşen ortalama konut büyüklüğü artmıştır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Ortalama konut büyüklüğüne ilişkin veriler TÜİK tarafından mahalle ölçeğinde üretilmediğinden, belediyelerin düzenlediği yapı kullanma izni belgeleri ve tapu kayıt belgelerinden derlenerek elde edilmektedir. Kişi Başına Düşen Ortalama Konut Büyüklüğü bir yerleşimde ortalama konut büyüklüğünün hanehalkı büyüklüğüne bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

3.8. Markalı Mega Konut Projesi Sayısı

Tanımı: Mega konut projeleri büyük inşaat şirketleri ve yatırımcıların yüksek maliyetli, sosyo-kültürel ve ticari kullanımlarla konutu entegre ederek üretilen, orta ve üst gelir grubuna hitap eden karma kullanımlı yaşam alanlarıdır.

Önemi: Neoliberal politikaların mekânda etkisini göstermeye başladığı 2000’li yıllarda kapalı konut siteleri ile başlayan bu süreç, günümüzde özellikle kent çeperinde ve doğal yaşam alanlarına yakın bölgelerde hızla artış göstermiştir. Bu mega yatırımlar kırsal alanın doğal özelliklerinden yararlanmak isteyen ancak kentsel yaşam biçiminden de vazgeçmek istemeyen insanlar için çekici unsur oluştururken, karşı kentleşme göçüne bağlı olarak nüfusun artışı yeni konut projelerinin yapımını teşvik etmektedir.

Bu nedenle Türkiye özelinde markalı mega konut projesi sayısı karşı kentleşme sürecinin göstergelerinden biri olup, diğer sosyo-ekonomik ve mekânsal verilerle değerlendirildiğinde anlamlı bir sonuç vermektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge mekânsal analizler, gayrimenkul firmalarının ilanları ve emlak ofisleri ile görüşmelerden elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

3.9. Kendi Konutunda Oturan Hanehalkı Oranı

Tanımı: Bir yerleşimde mülkiyeti kendisine ait konutlarda yaşayan hanehalkı oranıdır.

Önemi: Konut sahipliliği Türkiye gibi az gelişmiş ekonomilerde gelir kaynağı ve güvence olarak görüldüğünden, gelişmiş ülkelere göre yüksektir. Kırsal yerleşimlerde de kendi konutunda oturma oranı kente göre yüksektir. Karşı kentleşme göçmenleri kırsal yaşam alanlarını dönemsel (salgına bağlı ve geçici, ya da mevsimsel gibi) görebilmekte, ekonomik güç nedeniyle konut edinmek temel hedef olmaktan çıkmaktadır (Del Giudice ve ark., 2020). TÜİK tarafından yapılan nüfus sayımları kapsamında, “Hanehalkı ve Konut Nitelikleri” başlığı altında “oturulan konutun mülkiyet durumuna göre hanehalkı sayısı” bilgisi derlenmekte ve yayınlanmaktadır. Bu gösterge kendi konutunda oturan hanehalkı sayısının toplam hanehalkı sayısına bölünüp 100 ile çarpılarak hesaplanmaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge kurumların konut araştırmaları ve hane halkı anketleri ile elde edilebilmektedir.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İl

3.10. Arazi Rayiç Bedeli Artış Oranı

Tanımı: Arazi rayiç bedeli arz talep ilişkisi ve piyasa koşullarına göre arazinin piyasadaki güncel alım satım değeridir.

Önemi: Arazi rayiç bedeli arsa konumu, etrafındaki yapıların yatırım değeri, yapısı gibi özelliklere göre belirlenmektedir. Arazi rayiç bedeli ilgili belediye tarafından mahalle, cadde ve sokak ölçeğinde yıllara göre üretilmektedir. Ayrıca bu veriye E-devlet üzerinden ilgili belediye seçilerek de elde edilebilmektedir. Karşı kentleşme sürenin getirdiği sosyo-ekonomik ve mekânsal değişimler arazi rayiç bedeli üzerinde artışa neden olmaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Belirli zaman aralığında arazi rayiç bedeli artışı, son değerden ilk değerın çıkarılması ile elde edilen artış miktarının ilk rayiç bedeline bölünerek 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* Mahalle

3.11. Kişi Başına Evsel Su Tüketim Miktarı

Tanımı: Bir yerleşmede kişi başı evsel amaçlı tüketilen günlük su kullanımını ifade etmektedir.

Önemi: Toplumdaki su tüketim oranı refah göstergesi olarak kabul edilmekle birlikte, sosyo-ekonomik yapıya göre değişmektedir. Karşı kentleşme göçüne bağlı olarak kırsal yerleşimlerde su tüketim oranı totalde artış gösterirken, ortalama konut büyüklüğünün artması, konutun bahçe, havuz gibi alanlara sahip olması, değişen sosyal yapı evsel amaçlı yapılan bireysel su tüketim oranlarının artmasına neden olmuştur (Halfacree, 2012).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Su tüketimi verileri ilgili belediyeler ve TÜİK'in "Belediye İçme ve Kullanma Suyu Temel Göstergeleri" çalışması tarafından elde edilmektedir. Yıllık ortalama su tüketim miktarı bir yerleşim yerinde ilgili yılda toplam tüketilen su miktarının, aynı yıldaki nüfusuna bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Günlük ortalama su tüketim miktarı bu sayının 365'e bölünmesiyle elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: m³ /kişi, *Ölçek:* İlçe

3.12. Kişi Başına Elektrik Tüketim Miktarı

Tanımı: Bir yerleşmede kişi başı evsel amaçlı tüketilen günlük elektrik kullanımını ifade etmektedir.

Önemi: Günümüz yaşamının en temel gereksinimlerinden biri olan elektrik enerjisi olup, değişen yaşam biçimleri ile kent düzeyinde ve bireysel olarak tüketim artış göstermektedir. Diğer tüm enerji gereksinimleri gibi karşı kentleşme sürecini yaşayan kırsal yerleşim alanlarında elektrik tüketim oranlarında da yükseliş gözlemlenmektedir. Bunun en temel nedenleri arasında konut büyüklüklerindeki artış, ortalama hanehalkı büyüklüğündeki azalma, evden çalışma oranlarının artması, karşı kentleşme göçmenlerinin teknoloji ile ilişkisi yer almaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Kişi başına elektrik tüketim miktarı verisi ilgili elektrik dağıtım şirketleri tarafından üretilmekte olup, yerleşimde bir yıl içinde tüketilen toplam elektrik miktarının yerleşim nüfusuna bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: Kilowatt saat (kWh), *Ölçek:* İlçe

3.13. Kişi Başına Doğalgaz Tüketim Miktarı

Tanımı: Bir yerleşmede kişi başı evsel amaçlı tüketilen günlük doğalgaz kullanımını ifade etmektedir.

Önemi: Başta ısınma olmak üzere gündelik yaşamda birçok alanda kullanılan doğalgaz tüketimi, elektrik enerjisinde olduğu gibi gündelik yaşam biçimlerinin ve konut tipolojilerinin karşı kentleşme hareketi etkisiyle değişmesiyle artış göstermektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Doğalgaz tüketim verilerinin temel kaynağı BOTAŞ (Boru Hatları ile Taşıma Anonim Şirketi) ve ilgili belediyelerdir. Kişi başına doğalgaz tüketim miktarı yerleşimde bir yıl içinde tüketilen toplam doğalgaz miktarının yerleşim nüfusuna bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: kcal/m³, *Ölçek:* İlçe

3.14. 100 Hektarda İmar Planı Değişikliği Sayısı

Tanımı: Belediye sınırı içinde, planlı alanda 100 hektardaki plan tadilatı sayısını ifade etmektedir.

Önemi: Ülkemizde sık uygulanan plan değişikliği yönetmelikte “plan ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, teknik ve sosyal donatı dengesini bozmayacak nitelikte, bilimsel, nesnel ve teknik gerekçelere dayanan, kamu yararının zorunlu kılması halinde yapılan düzenlemeler” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde emsal ve kat artışı, tarımsal arazilerin kentsel arsalarla dönüştürülmesi gibi konularda kullanılan plan değişikliği kamu yararı kavramı ile çelişmekte olup, kentsel rantın belirli grupların elinde toplanmasının aracı haline gelmiştir. Karşı kentleşmeye bağlı orta üst gelir grubunun kırsal alandaki konut talebi, bu gibi imar faaliyetlerini arttırmaktadır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge yerleşme için bir yılda yapılan toplam plan değişikliğinin, yerleşme alan miktarına bölünüp 100 ile çarpımı sonucu elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* İlçe

3.15. Mevzi İmar Planı ile Gelişen Kentsel Alan Oranı

Tanımı: Mevzi İmar Planı ile gelişen alanların toplam yerleşim alanına oranıdır.

Önemi: Mevzi İmar Planı yönetmelikte “mevcut planların yerleşik nüfusa yetersiz kalması veya yeni yerleşim alanlarının kullanıma açılması gereğinin ve sınırlarının ilgili idarece belirlenmesi halinde, yönetmeliğin plan yapım kurallarına uyulmak üzere yapımı mümkün olan, yürürlükteki her tür ve ölçekteki plan sınırları dışında, planla bütünleşmeyen konumdaki, sosyal ve teknik altyapı ihtiyaçlarını kendi bünyesinde sağlayan, raporuyla bir bütün olan imar planı” olarak tanımlanmaktadır. Gelişmeyi yönlendiren mevzi imar planlarının temel planlama aracı haline gelmesi kentlerin planlamanın bütüncül yaklaşımına ve planlama sürecine zarar vermektedir. Günümüz Türkiye’inde nüfusun yer seçim kararlarını mega ölçekli yatırımlar oldukça etkilemekte, bu yatırımlar etrafına nüfus çekerken yeni yerleşim alanlarının oluşturulması çoğunlukla plan değişikliği ve mevzi imar planları yoluyla oluşturulmaktadır. Karşı kentleşme süreci de dolaylı olsa da bu planlama faaliyetlerini tetiklemektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge yerleşme için bir yılda mevzi imar planların toplam alanının, planlı yerleşim alanına bölünerek 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, Ölçek: İlçe

3.16. 1000 Kişi Başına Düşen Özel Araç Sayısı

Tanımı: Bir yerleşimde 1000 kişiye düşen özel araç sayısını ifade etmektedir.

Önemi: Karşı kentleşme hareketinin temel itici güçlerinden biri özel araç sahipliliğinin artması ve buna bağlı olarak kent merkezinde yaşama ihtiyacının ortadan kalkmasıdır Diğer bir deyişle, otomobil sahipliliği karşı kentleşme için tetikleyici unsur olmaktadır (Anastasiou ve Duaquenne, 2020; Sarker ve ark., 2018).

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: İl düzeyinde motorlu araç kaydı İl Emniyet Müdürlükleri tarafından tutulmaktadır. Motorlu Kara Taşıtları İstatistikleri başlığı altında araç sayısına ilişkin veriler TÜİK tarafından yayınlanmaktadır. Bu gösterge bir yerleşimdeki toplam kayıtlı özel araç sayısının, yerleşim nüfusuna bölünerek 1000 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: Binde (‰), Ölçek: İlçe

3.17. İnternet Bağlantısı Olan Hane Oranı

Tanımı: Yerleşmedeki toplam hanehalkı sayısı içinde evinde internet altyapısı olan hanelerin oranını ifade etmektedir.

Önemi: İnternet altyapısı ve kalitesi karşı kentleşme hareketi için öncelikli çekici unsurlardan biridir. Karşı kentleşme göçünün temel yapısı incelendiğinde evden çalışmaya uygun sektörler ve üst düzey yöneticilerinin göçe eğiliminin arttığı vurgulanmaktadır. Bunun için de en temel kaynak iyi bir internet altyapısının olmasıdır.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması başlığında hanelerde internet erişimi bulunma durumu verisini üretmektedir. Bu gösterge internet bağlantısı olan toplam hanehalkı sayısının yerleşimde bulunan toplam hanehalkı sayısına bölünüp 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* İlçe

3.18. Bölgedeki Kargo Sayısı

Tanımı: Bölgedeki özel ya da kamusal kargo firmalarının toplam şube sayısını ifade etmektedir.

Önemi: Kargo şubesinin belirli bir yerleşimde yoğunlaşması, yerleşim dışıyla sosyo-ekonomik ilişkilerin güçlü ve yerleşimin bölgenin ekonomik odaklarından biri olduğunun göstermektedir. Karşı kentleşme hareketi ile meydana gelen nüfus kırsalın avantajlarından yararlanırken, kent merkezi ile olan ekonomik ve sosyal bağına devam ettirmektedir. Özellikle aktif çalışan nüfusun yer seçim kararında etkili olan bu gösterge, nüfus artışına bağlı gelişen lojistik faaliyetlerin artması ile de artış göstermektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge mekânsal analizler ve lojistik firmaların web sayfalarından elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

3.19. Bölgedeki Banka Şubesi Sayısı

Tanımı: Bölgedeki özel ya da kamu bankası şube sayısını ifade etmektedir.

Önemi: Banka şubesinin belirli bir yerleşimde yoğunlaşması, yerleşim dışıyla sosyo-ekonomik ilişkilerin güçlü ve yerleşimin bölgenin ekonomik odaklarından biri olduğunu göstermektedir. Karşı kentleşme hareketine bağlı olarak kırsal yerleşim ya da alt merkezlerinin değişen sosyo-ekonomik yapısı ile ekonomik ihtiyaçlar ve mekâna yansımaları farklılaşmaktadır. Özellikle aktif çalışan nüfusun yer seçim kararında etkili olan bu gösterge, aktif çalışan nüfusun yerleşimde yoğunlaşmasına bağlı olarak artış göstermektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Bu gösterge mekânsal analizler ve kamu ve özel bankaların web sayfalarından elde edilmektedir.

Ölçüm birimi: Sayı, *Ölçek:* Mahalle

3.20. Tarım Amaçlı Kullanılan Alan Oranı

Tanımı: Bir yerleşimde tarımsal nitelikli ya da tarımsal amaçlı kullanılan arsaların toplam alana oranıdır.

Önemi: Büyükşehir Belediye Yasası'ndaki değişikliğe bağlı olarak köylerin mahalle statüsüne dönüştürülmesi, kentin yayılma, kentsel ulaşım kararları ve mega projeler gibi yasal ve yönetsel süreç ve planlama kararları ile tarım arazileri yerleşme baskısı altında kalmakta, kırsal alanlarda tarım amaçlı kullanılan alan oranı düşmektedir. Rantın yönlendirmesine izin verilemeyecek kadar önemli bir ekonomik sektör olan tarım, kırsalda kentleşme hızının artışı ile yok olma tehlikesi altındadır. Diğer sosyo-ekonomik ve mekânsal verilerle değerlendirme yapmak üzere, tarım alanlarının kırsal alanda belirli dönemde azalması oradaki bir kentleşme hareketinin arttığını gösterebilmektedir.

Hesaplama Yöntemi ve Metaveri: Tarım Bakanlığı ve Tarım İl Müdürlüklerinden elde edilen bu veri, bir yerleşimde toplam tarım amaçlı kullanılan alanın (ha), toplam o yerleşim büyüklüğüne (ha) bölünüp 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır.

Ölçüm birimi: %, *Ölçek:* Mahalle

EK-2. Karşı Kentleşme Endeksi Veri Seti

Çizelge. Arnavutköy ilçesi endeks verileri (demografik ve ekonomik göstergeler)

Mahalle	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Grubu Oranı (%9)	Yaş Bağımlılık Oranı	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim Düzeyi	Hoover Index	SES Grubu
Arnavutköy Merkez	4.97	50	0.98	5501	3.9	İlkokul	4.22	B Grubu
Baklalı	0.7	47	1.11	280	2.9	İlkokul	2.09	B Grubu
Balaban	9.1	35	1.84	205	2.1	İlkokul	3.38	B Grubu
Boğazköy	32.4	44	1.29	2486	4.6	İlkokul	5.08	B Grubu
Bolluca	27.1	46	1.17	1799	4.5	İlkokul	2.63	B Grubu
Hacımaşlı	13.2	51	0.95	209	3.0	İlkokul	3.28	B Grubu
Hadımköy	38.6	52	0.93	7406	3.5	Lise	5.31	B Grubu
Haraççı	38.5	47	1.13	2321	4.3	İlkokul	2.57	B Grubu
Karaburun	29	48	1.22	716	2.4	İlkokul	1.11	B Grubu
Taşoluk	50.5	47	1.13	1925	4.0	İlkokul	1.42	B Grubu
Takaydın	13.2	55	0.83	722	4.0	İlkokul	4.38	B Grubu
Yassıören	35.8	49	1.06	216	2.9	İlkokul	4.67	B Grubu
Yeniköy	4.1	49	1.06	214	2.5	İlkokul	3.73	B Grubu
Durusu	-10.0							

Çizelge. Arnavutköy ilçesi endeks verileri (kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal göstergeler)

Mahalle	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amortisman Süresi (Yıl)	Konut Ort. M ² Satış Fiyatı	Konutun Ort. M ² Kirası	Kişi Başına Konut Büyüklüğü	Mega Konut Projesi Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artış Oranı (%)	Kargo Şube Sayısı	Banka Şube Sayısı	Tarım Alanı (%)
Arnavutköy Merkez	25	18	4375	27.27	28.21	0	528.27	2	9	2
Baklalı	5	23	12565	21.43	72.41	0	52.33	0	0	76
Balaban	4	20	7082	19.89	167.62	0	52.33	0	0	80
Boğazköy	21	21	4394	18.52	29.35	0	281.75	0	0	5
Bolluca	20	18	4500	20.83	24.00	3	280.86	0	0	2
Hacımaşlı	4	18	5934	15.63	32.00	0	83.22	0	0	1
Hadımköy	80	19	4800	23.81	30.00	0	313.88	2	2	0
Haraççı	45	19	4124	14.29	24.42	0	177.99	0	0	15
Karaburun	32	32	9446	22.09	103.75	0	126.69	0	0	2
Taşoluk	55	17	4170	16.51	26.50	0	322.89	0	0	30
Takaydın	75	34	12595	37.50	40.00	0	74.42	3	3	0
Yassıören	12	27	6478	24.31	49.66	0	125.02	0	0	0
Yeniköy	60	41	9375	22.09	99.60	0	138.35	0	0	10

Çizelge. Sarıyer ilçesi endeks verileri (demografik ve ekonomik göstergeler)

Mahalle	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Grubu Oranı (%)	Yaş Bağımlılık Oranı	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim Düzeyi	Hoover Index	SES Grubu
Demirciköy	38.7	55	0.81	524	3.2	Lisans	3.60	B Grubu
Garipçe	-22.9							
Gümüşdere	37.1	65	0.54	584	6.4	Lise	3.44	B Grubu
Kısırkaya	-10.6							
Kumköy (Kilyos)	36.1	53	0.90	1224	3.1	Lise	1.63	A Grubu
Rumelifeneri	-5.6							
Uskumruköy	74.7	55	0.81	3094	3.2	Lisans	6.58	A Grubu
Zekariyaköy	32.6	56	0.77	7352	3.0	Lisans	6.71	A Grubu

Çizelge. Sarıyer ilçesi endeks verileri (kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal göstergeler)

Mahalle	Yapılaşma Oranı (%)	Konut Amortisman Süresi (Yıl)	Konut Ort. M ² Satış Fiyatı	Konutun Ort. M ² Kirası	Kişi Başına Konut Büyüklüğü	Mega Konut Projesi Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artış Oranı (%)	Kargo Şube Sayısı	Banka Şube Sayısı	Tarım Alanı (%)
Demirciköy	35	23	20778	101.01	125.32	2	1150	0	0	2
Garipçe										
Gümüşdere	20	19	10065	13.21	41.15	1	290	0	0	55
Kısırkaya										
Kumköy(Kilyos)	45	19	16457	34.48	92.95	2	1050	0	0	5
Rumelifeneri										
Uskumruköy	52	19	18750	103.45	92.06	5	1958	0	0	20
Zekariyaköy	65	30	17992	188.68	88.93	16	1912	2	8	5

Çizelge. Beykoz ilçesi endeks verileri (demografik ve ekonomik göstergeler)

Mahalle	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Grubu Oranı (%9)	Yaş Bağımlılık Oranı	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim Düzeyi	Hoover Index	SES Grubu
Akbaba	1.4	52	1.51	871	3.1	Lise	1.51	B Grubu
Alibahadır	-0.9	-	-	-	-	-	-	-
Anadolufeneri	-6.2	-	-	-	-	-	-	-
Bozhane	1.8	42	3.08	184	2.5	İlkokul	3.08	B Grubu
Cumhuriyet	7.4	48	2.62	537	3.7	İlkokul	2.62	B Grubu
Dereseki	9.7	51	2.12	484	3.3	İlkokul	2.12	B Grubu
Elmalı	16.3	52	1.56	989	3.2	İlkokul	1.56	B Grubu
Göllü	1.7	42	3.12	70	3.5	İlkokul	3.12	B Grubu
Görelle	11.0	52	1.13	634	3.5	İlkokul	1.13	B Grubu
İshaklı	8.1	48	2.87	405	3.3	İlkokul	2.87	B Grubu
Kaynarca	28.5	50	1.33	203	3.4	Lise	1.33	B Grubu
Kılıçlı	-11.6	-	-	-	-	-	-	-
Mahmutşevketpaşa	4.1	53	3.73	578	3.2	İlkokul	3.73	B Grubu
Öğümce	3.1	51	2.31	185	2.5	İlkokul	2.31	B Grubu
Örnekköy	13.9	52	1.60	1273	3.2	İlkokul	1.60	B Grubu
Paşamandıra	29.2	50	2.78	438	2.8	İlkokul	2.78	B Grubu
Polonezköy	-17.1	-	-	-	-	-	-	-
Poyrazköy	-7.1	-	-	-	-	-	-	-
Riva	49.8	52	5.25	984	2.7	İlkokul	5.25	B Grubu
Zerzavatçı	10.5	51	0.93	290	3.4	İlkokul	0.93	B Grubu

Çizelge. Beykoz ilçesi endeks verileri (kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal göstergeler)

Mahalle	Yapılaşma Oranı (%)	Amortisman Süresi (Yıl)	Konut Ort. M ² Satış Fiyatı	Konutun Ort. M ² Kirası	Kişi Başına Konut Büyüklüğü	Mega Konut Projesi Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artış Oranı (%)	Kargo Şube Sayısı	Banka Şube Sayısı	Tarım Alanı (%)
Akbaba	15	21	6290	31.25	61.94	0	184	0	0	5
Alibahadır										
Anadolufeneri										
Bozhane	5	55	22500	95.54	62.80	0	52	0	0	20
Cumhuriyet	25	40	20556	186.57	108.06	0	86	0	0	35
Dereseki	15	47	11749	11.76	78.46	0	120	0	0	15
Elmalı	20	28	9309	9.69	80.12	0	102	0	0	10
Göllü	5	50	10000	10.31	56.23	0	44	0	0	15
Görelle	15	27	19714	52.63	137.68	0	134	0	0	10
İshaklı	20	16	22500	90.91	65.87	0	56	0	0	40
Kaynarca	10	21	9911	19.61	74.34	0	79	0	0	10
Kılıçlı										
Mahmutşevketpaşa	20	27	24675	40.00	95.24	0	104	0	0	35
Öğümce	30	16	12698	56.82	103.94	0	102	0	0	40
Örnekköy	40	22	6715	54.95	84.78	0	129	0	0	20
Paşamandıra	15	60	23961	18.18	78.01	0	44	0	0	40
Polonezköy										
Poyrazköy										
Riva	45	35	20000	160.71	102.56	2	236	0	0	15
Zerzavatçı	20	20	14773	80.00	73.75	0	112	0	0	52.07

Çizelge. Şile ilçesi endeks verileri (demografik ve ekonomik göstergeler)

Mahalle	Nüfus Artış Oranı (%)	15-64 Yaş Grubu Oranı (%9)	Yaş Bağımlılık Oranı	HH Sayısı	Ort. HH Büyüklüğü	Baskın Eğitim Düzeyi	Hoover Index	SES Grubu
Ağaçdere	-4.9							
Ahmetli	197.3	52	0.93	891	3.12	İlkokul	3.51	B Grubu
Akçakese	35.2	50	0.98	219	2.02	İlkokul	0.64	B Grubu
Alacalı	42.3	51	1.02	274	2.17	İlkokul	0.83	B Grubu
Avcıkoru	-5.2							
Bıçkıdere	10.4	36	2.11	102	2.9	İlkokul	0.51	B Grubu
Bozgoca	-18.7							
Bucaklı	9.0	36	1.56	181	1.93	İlkokul	0.53	B Grubu
Çataklı	6.2	35	2.12	87	2.77	İlkokul	0.44	C Grubu
Çayırbaşı	41.9	46	2.13	338	3.27	İlkokul	1.50	B Grubu
Çavuş	44.5	54	0.97	3258	3.4	İlkokul	4.45	B Grubu
Çelebi	12.4	45	1.20	58	2.8	İlkokul	0.40	C Grubu
Çengilli	5.6	48	1.25	74	2.8	İlkokul	0.35	B Grubu
Darlık	30.0	47	1.43	61	2.76	İlkokul	0.79	C Grubu
Değirmençayırı	13.4	46	1.20	174	3.02	İlkokul	1.11	B Grubu
Doğancılı	25.1	44	1.25	322	2.51	İlkokul	0.23	B Grubu
Erenler	-13.8							
Esenceli	28.8	46	1.67	24	2.76	İlkokul	0.23	C Grubu
Geredeli	9.2	39	1.43	291	2.13	İlkokul	0.86	B Grubu
Göçe	93.5	51	1.56	277	2.77	İlkokul	1.07	B Grubu
Gökmaşlı	8.2	40	1.32	72	2.76	İlkokul	0.39	B Grubu
Göksu	19.6	42	1.34	145	2.1	İlkokul	0.48	C Grubu
Hacılı	-13.7							
Hasanlı	10.9	47	1.34	91	2.78	İlkokul	0.46	B Grubu
İmrendere	40.8	51	2.10	110	2.91	İlkokul	0.54	C Grubu
İmrenli	39.6	50	1.30	2	1.86	İlkokul	10.54	B Grubu
İsaköy	6.3	36	1.12	55	2.76	İlkokul	0.33	B Grubu
Kabakoz	24.4	47	1.43	318	1.95	İlkokul	0.85	B Grubu
Kadıköy	-18.7							
Kalem	32.6	47	2.38	124	2.3	İlkokul	0.47	B Grubu
Karabeyli	8.3	45	1.32	79	2.8	İlkokul	0.42	B Grubu
Karacaköy	23.9	45	1.34	148	1.99	İlkokul	0.46	C Grubu
Karakiraz	-12.4							
Karamandere	8.0	37	1.30	110	2.96	İlkokul	0.55	B Grubu
Kervansaray	21.3	45	1.12	95	3.4	İlkokul	0.57	B Grubu
Kızılca	30.1	50	1.43	245	2.38	İlkokul	0.83	B Grubu
Kömürlük	11.7	49	1.67	83	2.77	İlkokul	0.43	B Grubu
Korucu	8.6	37	1.23	77	2.78	İlkokul	0.41	C Grubu
Kurna	39.6	52	1.23	73	2.77	İlkokul	0.39	B Grubu
Meşrutiyet	26.0	45	5.03	201	9.51	Lise	2.81	B Grubu
Oruçoğlu	19.2	48	1.16	135	2.94	İlkokul	0.64	B Grubu
Osmanköy	1.1	36	1.93	100	2.74	İlkokul	0.48	C Grubu
Ovacık	-4.0							
Sahilköy	16.3	42	1.01	373	2.55	İlkokul	1.28	B Grubu
Satmazlı	54.3	51	1.30	149	2.89	İlkokul	0.68	B Grubu
Sofular	-3.8							
Soğullu	5.1	39	1.41	75	2.76	İlkokul	0.40	C Grubu
Sortullu	3.3	37	1.35	45	2.8	İlkokul	0.30	B Grubu
Şuayipli	12.3	32	4.93	127	2.01	İlkokul	0.42	C Grubu
Teke	1.2	28	1.21	172	2.88	İlkokul	0.75	B Grubu
Ulupelit	23.3	41	0.81	76	2.8	İlkokul	0.41	C Grubu

Üvezli	36.6	43	0.90	159	3.01	İlkokul	0.74	B Grubu
Yaka	26.4	26	1.32	78	3.52	İlkokul	0.52	B Grubu
Yaylalı	3.0	29	2.12	25	2.74	İlkokul	0.23	B Grubu
Yazımanayır	-3.7							
Yeniköy	6.4	40	0.89	124	3.49	İlkokul	0.71	C Grubu
Yeşilvadi	26.4	51	1.31	72	2.78	İlkokul	0.39	B Grubu

Çizelge. Şile ilçesi endeks verileri (kamusal hizmetlere erişim ve mekânsal göstergeler)

Mahalle	Yaplaşma Oran (%)	Konut Amortisman Süresi (Yıl)	Konut Ort. M ² Satış Fiyatı	Konutun Ort. M ² Kirası	Kişi Başına Konut Büyüklüğü	Mega Konut Projesi Sayısı	Arazi Rayiç Bedel Artış Oran (%)	Kargo Şube Sayısı	Banka Şube Sayısı	Tarım Alanı (%)
Ağaçdere										
Ahmetli	50	22	11036	94.44	57.69	1	123.5	4	3	50
Akçakese	15	20	7802	18.94	130.69	0	39.4	0	0	20
Alacalı	10	15	6500	43.14	117.51	0	61.29	0	0	20
Avcıkoru										
Bıçkıdere	8	19	15928	67.42	61.38	0	17.5	0	0	55
Bozgoca										
Bucaklı	12	20	4000	4.50	115.03	0	19.7	0	0	60
Çataklı	5	25	2350	5.00	72.20	0	15.32	0	0	25
Çayırbaşı	40	17	13291	5.68	53.82	0	91.11	0	0	15
Çavuş	65	21	12812	36.50	40.29	2	350.25	5	6	8
Çelebi	8	15	10250	16.04	66.79	0	15.32	0	0	45
Çengilli	5	25	17045	12.93	82.86	0	13.13	0	0	40
Darlık	6	23	1750	14.29	50.72	0	8.43	0	0	15
Değirmençayırı	10	21	8500	13.97	59.27	0	13.13	0	0	60
Doğancılı	8	27	10465	34.00	99.60	0	61.29	0	0	20
Erenler										
Esenceli	10	24	2245	9.52	38.04	0	15.32	0	0	30
Geredeli	8	21	9231	53.85	30.52	0	17.5	0	0	50
Göçe	15	26	8000	59.88	60.29	0	17.5	0	0	55
Gökmaşlı	5	25	25000	75.00	43.48	0	21.89	0	0	15
Göksu	8	19	10227	54.55	104.76	0	21.89	0	0	25
Hacıllı										
Hasanlı	10	25	5385	33.33	32.37	0	10.94	0	0	50
İmrendere	12	40	18889	10.81	63.57	0	22.12	0	0	20
İmrenli	10	15	8707	77.82	138.17	0	58.67	0	0	5
İsaköy	5	20	11455	16.53	87.68	0	21.89	0	0	55
Kabakoz	8	20	8258	75.00	102.56	0	26.03	0	0	15
Kadıköy										
Kalem	10	18	7613	45.05	48.26	0	17.5	0	0	30
Karabeyli	4	23	11255	10.64	67.14	0	15.32	0	0	25
Karacaköy	10	37	10588	90.00	100.50	0	42.95	0	0	15
Karakiraz										
Karamandere	5	42	35000	37.50	54.05	0	42.95	0	0	10
Kervansaray	10	21	23333	9.74	90.59	0	15.32	0	0	20
Kızılca	12	69	17333	10.87	77.31	0	32.84	0	0	20
Kömürlük	8	25	1858	10.81	66.79	0	15.32	0	0	10
Korucu	5	14	25312	32.26	44.60	0	30.64	0	0	15
Kurna	15	32	8600	27.03	66.79	0	24.08	0	0	55
Meşrutiyet	45	20	10188	141.84	14.83	0	52.33	0	0	25

Oruçoğlu	12	32	5200	32.00	42.52	0	9.95	0	0	35
Osmanköy	5	20	20625	41.67	87.59	0	13.69	0	0	30
Ovacık										
Sahilköy	8	20	8625	60.71	109.80	0	59.53	0	0	30
Satmazlı	15	65	11167	9.09	76.12	0	15.65	0	0	20
Sofular										
Soğullu	5	40	8300	16.00	45.29	0	16.75	0	0	20
Sortullu	5	31	8111	25.00	35.71	0	14.65	0	0	30
Şuayipli	10	63	22639	32.00	124.38	0	18.67	0	0	25
Teke	5	26	7278	35.46	48.96	0	14.94	0	0	20
Ulupelit	12	15	14600	75.56	80.36	0	35.59	0	0	15
Üvezli	25	21	8482	31.25	53.16	0	14.65	0	0	20
Yaka	10	25	23485	19.48	87.50	0	14.65	0	0	35
Yaylalı	5	21	5200	39.06	46.72	0	14.65	0	0	20
Yazımanayır										
Yeniköy	10	21	21505	19.48	44.13	0	11.2	0	0	15
Yeşilvadi	5	26	11263	17.99	100.00	1	14.65	0	0	15